

**T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**YASAMA SORUMSUZLUĞU**

**DOKTORA TEZİ**

**Ömer KESKİNSOY**

**ANKARA – 2007**

**T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**YASAMA SORUMSUZLUĞU**

**DOKTORA TEZİ**

**Ömer KESKİNSOY**

**Tez Danışmanı**  
Prof. Dr. Hayati HAZIR

**ANKARA – 2007**

## İÇİNDEKİLER

### BİRİNCİ BÖLÜM

#### YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI, KURUMUN TARİHÇESİ, KURUMUN HUKUKİ ESASINI AÇIKLAYAN GÖRÜŞLER VE AMACI

|                                                       |      |
|-------------------------------------------------------|------|
| KISALTMALAR.....                                      | VIII |
| GİRİŞ.....                                            | 1    |
| I.YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI.....                    | 4    |
| A.Sözlükteki Anlamı .....                             | 4    |
| B.Anayasalardaki Düzenleme .....                      | 5    |
| 1.1876 Kanun-u Esasi.....                             | 5    |
| 2.1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu.....                 | 7    |
| 3.1924 Anayasası.....                                 | 7    |
| 4.1961 ve 1982 Anayasaları .....                      | 9    |
| C.Danıştay Kararlarına Göre Yasama Sorumsuzluğu ..... | 15   |
| D.Yargıtay Kararlarına Göre Yasama Sorumsuzluğu ..... | 16   |
| E.Anayasa Mahkemesi                                   |      |
| Kararlarında Yasama Sorumsuzluğunun Anlamı.....       | 26   |
| F.Doktrinde Yasama Sorumsuzluğunun Anlamı.....        | 29   |
| G.Sonuç .....                                         | 34   |

|                                                                      |           |
|----------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>II.YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN TARİHÇESİ .....</b>                     | <b>38</b> |
| A.Genel Olarak.....                                                  | 38        |
| 1.İngiltere .....                                                    | 38        |
| 2.Fransa .....                                                       | 40        |
| B.Türk Anayasa Hukuku                                                |           |
| Bakımından Yasama Sorumsuzluğunun Tarihçesi.....                     | 41        |
| 1.Kanun-ı Esasi .....                                                | 42        |
| 2.1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu.....                                | 43        |
| 3.1924 Anayasası.....                                                | 44        |
| 4. 1961 Anayasası.....                                               | 45        |
| 5.1982 Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu.....                         | 47        |
| a.Yasama Sorumsuzluğu                                                |           |
| Kapsamındaki İfadelerin Dışarıda Tekrarlanması Sorunu .....          | 48        |
| b. Yasama Sorumsuzluğu Kapsamındaki Sözlerin                         |           |
| Kitle İletişim Vasıtalarıyla Yayınlanması Sorunu.....                | 61        |
| c.Yasama Dokunulmazlığı Başlığı Altında                              |           |
| Yasama Sorumsuzluğunun Düzenlenmiş Olması Sorunu.....                | 66        |
| d.Sonuç .....                                                        | 67        |
| <b>III.YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN AMACI VE HUKUKİ ESASI .....</b>        | <b>68</b> |
| A.Amacı .....                                                        | 68        |
| B.Genel Olarak Yasama Sorumsuzluğunun Hukuki Esası.....              | 70        |
| C.Anayasa Hukuku Açısından Yasama Sorumsuzluğunun Hukuki Esası ..... | 71        |
| D.Ceza Hukuku Açısından Yasama Sorumsuzluğunun Hukuki Esası.....     | 72        |

|              |    |
|--------------|----|
| E.Sonuç..... | 73 |
|--------------|----|

## İKİNCİ BÖLÜM

### YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ŞARTLARI, KAPSAMI VE SÜRESİ

|                                                                                                                             |           |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| <b>I. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ŞARTLARI.....</b>                                                                              | <b>74</b> |
| A.Milletvekili Olmak .....                                                                                                  | 74        |
| B.Meclis Çalışmalarıyla Alakalı Bir Faaliyette Bulunmak.....                                                                | 89        |
| C. Faaliyetin Oy Vermek Söz Söylemek veya<br>Düşünce Açıklamak Suretiyle Gerçekleştirilmiş Olması.....                      | 81        |
| <b>II. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN KAPSAMI.....</b>                                                                              | <b>88</b> |
| A. Kişiler Bakımından.....                                                                                                  | 88        |
| B. Fiiller Bakımından .....                                                                                                 | 90        |
| 1.Türkiye Büyük Millet<br>Meclisinde Genel Konuşma Adabına<br>Uymayanlara İchtüzük Gereği Uygulanabilecek Yaptırımlar ..... | 95        |
| a. Uyarma .....                                                                                                             | 96        |
| b. Kınama .....                                                                                                             | 96        |
| c. Meclisten Geçici olarak Çıkarma .....                                                                                    | 97        |
| 2.Disiplin Cezalarının Tatbikinin Değerlendirilmesi .....                                                                   | 98        |
| C. Kovuşturmalar Bakımından.....                                                                                            | 100       |

|                                                             |     |
|-------------------------------------------------------------|-----|
| 1.Hukuki Kovuşturmalar                                      |     |
| Bakımından Yasama Sorumsuzluğu .....                        | 101 |
| 2. Ceza Kovuşturmaları Bakımından Yasama Sorumsuzluğu ..... | 103 |
| D. Yasama Sorumsuzluğu                                      |     |
| Kapsamındaki Sözlerin Delil Olarak                          |     |
| Değerlendirilip Değerlendirilemeyeceği Sorunu.....          | 105 |

### III. YASAMA

|                                                       |            |
|-------------------------------------------------------|------------|
| <b>SORUMSUZLUĞUNUN GEÇERLİ OLDUĞU SÜREÇ.....</b>      | <b>110</b> |
| A.Başlangıcı ve Devamlılığı .....                     | 110        |
| B.Sona Ermesi .....                                   | 113        |
| 1.Milletvekilliğinin Kendiliğinden Sona Ermesi.....   | 114        |
| a.Tekrar Seçilememek .....                            | 114        |
| aa.Seçimlerin Genel                                   |            |
| Süresinin Gelmiş Olmasıyla .....                      | 114        |
| bb.Cumhurbaşkanının                                   |            |
| Seçimlerin Yenilenmesine Karar Vermesiyle .....       | 114        |
| cc.Erken Genel Seçim Kararının Alınmış Olmasıyla..... | 115        |
| dd.Cumhurbaşkanının                                   |            |
| Dördüncü Turda da Seçilememesi Halinde                |            |
| Anayasanın m. 103/III. Son Cümlesindeki               |            |
| Hüküm Gereği Seçimler Derhal Yenilenir .....          | 116        |
| b.Cumhurbaşkanı Seçilmek.....                         | 117        |

|                                                          |     |
|----------------------------------------------------------|-----|
| c.Bağdaşmazlık.....                                      | 119 |
| d.Koşullarda Eksiklik .....                              | 121 |
| 2.Milletvekilliğinin Meclis Kararıyla Sona Ermesi .....  | 122 |
| a.Milletvekilinin İstifa Etmesi .....                    | 124 |
| b.Milletvekilliği ile Bağdaşmayan                        |     |
| Bir Görev veya Hizmeti Sürdürmekte Israr Etmek.....      | 124 |
| c.Meclis Çalışmalarına Özürsüz veya İzinsiz              |     |
| Olarak Bir Ay İçinde Beş Birleşim Günü Katılmamak.....   | 127 |
| 3.Yargı Mercilerinin Verdiği                             |     |
| Bir Karar Sebebiyle Milletvekilliğinin Sona Ermesi ..... | 128 |
| a. Kısıtlanma Hali.....                                  | 128 |
| b.Milletvekili Seçilmeye                                 |     |
| Bir Suçtan Kesin Hüküm Giymek.....                       | 129 |
| c.Beyan ve Eylemleriyle Partisinin                       |     |
| Temelli Kapatılmasına Sebebiyet Vermek.....              | 130 |

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN HUKUKİ

#### SONUÇLARI VE BENZER MÜESSESELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

#### I.YASAMA SORUMSULUĞUNUN HUKUKİ SONUÇLARI ..... 133

##### A.Yasama Sorumsuzluğu Kovuşturma Engeli Değildir..... 134

|                                                                  |            |
|------------------------------------------------------------------|------------|
| 1.Yasama Sorumsuzluğunun                                         |            |
| Hukuki Kovuşturmalar Bakımından Sonuçları .....                  | 134        |
| 2.Yasama Sorumsuzluğunun                                         |            |
| Ceza Kovuşturmaları Bakımından Sonuçları .....                   | 139        |
| B. Yasama Sorumsuzluğu Kamu Düzenindendir .....                  | 142        |
| C.Yasama Sorumsuzluğu                                            |            |
| Kapsamındaki Fiiller İçin Hukuk ve Ceza Kovuşturmaları           |            |
| Bakımından Zamanaşımı Müessesesinin Uygulanma Alanı Yoktur ..... | 144        |
| <b>II.YASAMA SORUMSUZLUĞU-</b>                                   |            |
| <b>YASAMA DOKUNULMAZLIĞI MUKAYESESİ .....</b>                    | <b>146</b> |
| A. Yasama Sorumsuzluğunun                                        |            |
| Yasama Dokunulmazlığından Farkları.....                          | 146        |
| 1.İki Örnek Olay: Yasama Sorumsuzluğu Kaldırılabilir mi? .....   | 153        |
| B. Yasama Sorumsuzluğu ile                                       |            |
| Yasama Dokunulmazlığının Benzer Yönleri .....                    | 158        |
| <b>III.YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN SINIRLANDIRILABİLİRLİĞİ.....</b>   | <b>159</b> |
| A.Yasama Sorumsuzluğunun                                         |            |
| Hukuki Sorumluluklar Bakımından Sınırlandırılabilirliği .....    | 159        |
| B.Yasama Sorumsuzluğunun                                         |            |
| Cezai Sorumluluklar Bakımından Sınırlandırılabilirliği .....     | 162        |
| <b>SONUÇ .....</b>                                               | <b>165</b> |

|                       |            |
|-----------------------|------------|
| <b>KAYNAKÇA .....</b> | <b>172</b> |
| <b>ÖZET .....</b>     | <b>194</b> |
| <b>SUMMARY.....</b>   | <b>196</b> |

**KISALTMALAR**

|                |                                                          |
|----------------|----------------------------------------------------------|
| <b>AD.</b>     | : Adalet Dergisi                                         |
| <b>ABD.</b>    | : Ankara Barosu Dergisi                                  |
| <b>AMKD.</b>   | : Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi                     |
| <b>A.Ş.</b>    | : Anonim Şirket                                          |
| <b>AÜHFD.</b>  | : Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi            |
| <b>ASBFD.</b>  | : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi |
| <b>ASBFOD.</b> | : Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi     |
| <b>AY.</b>     | : Anayasa                                                |
| <b>B.</b>      | : Birleşim                                               |
| <b>BK.</b>     | : Borçlar Kanunu                                         |
| <b>Bkz.</b>    | : Bakınız                                                |
| <b>C.</b>      | : Cilt                                                   |
| <b>CD.</b>     | : Ceza Dairesi                                           |
| <b>CMK.</b>    | : Ceza Muhakemesi Kanunu                                 |
| <b>Çev.</b>    | : Çeviren                                                |
| <b>D.</b>      | : Daire                                                  |
| <b>E.</b>      | : Esas                                                   |
| <b>HD.</b>     | : Hukuk Dairesi                                          |
| <b>Haz.</b>    | : Hazırlayan                                             |
| <b>HGK.</b>    | : Hukuk Genel Kurulu                                     |
| <b>İç.</b>     | : İçtima                                                 |
| <b>İİK.</b>    | : İcra İflas Kanunu                                      |
| <b>İÜHFM.</b>  | : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası         |

|                  |                                                |
|------------------|------------------------------------------------|
| <b>K.</b>        | : Karar                                        |
| <b>Ltd.</b>      | : Limitet Şirket                               |
| <b>m.</b>        | : Madde                                        |
| <b>N.</b>        | : Numara                                       |
| <b>S.</b>        | : Sayı                                         |
| <b>s.</b>        | : Sayfa                                        |
| <b>San.</b>      | : Sanayi                                       |
| <b>O.</b>        | : Oturum                                       |
| <b>RG.</b>       | : Resmi Gazete                                 |
| <b>Şti.</b>      | : Şirketi                                      |
| <b>TBB.</b>      | : Türkiye Barolar Birliği                      |
| <b>T.</b>        | : Tarih                                        |
| <b>TCK.</b>      | : Türk Ceza Kanunu                             |
| <b>Tic.</b>      | : Ticaret                                      |
| <b>TMK.</b>      | : Türk Medeni Kanunu                           |
| <b>TBMM İçt.</b> | : Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü        |
| <b>TBMM.</b>     | : Türkiye Büyük Millet Meclisi                 |
| <b>TBMMTD.</b>   | : Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi |
| <b>TBMMZC.</b>   | : Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi  |
| <b>TCK.</b>      | : Türk Ceza Kanunu                             |
| <b>Y.</b>        | : Yıl                                          |
| <b>YKD.</b>      | :Yargıtay Kararları Dergisi                    |
| <b>YKY.</b>      | : Yapı Kredi Yayınları                         |

## GİRİŞ

Yasama sorumsuzluğu konulu bu doktora tezi üç bölüme ayrılarak incelenmiştir. Tezin birinci bölümünde yasama sorumsuzluğunun kavramsal çerçevesi, sözlük, yasal düzenlemeler, uygulama (Anayasa Mahkemesi kararları, Yargıtay kararları ve Danıştay kararları) ve doktrinde yer alan yasama sorumsuzluğuna dair görüşler üzerinde incelenmiştir. Birinci bölümün devam eden alt başlıklarında yasama sorumsuzluğunun özet olarak tarihçesi, 1982 Anayasasındaki düzenlemeye kadar incelenmiş, daha sonra 1982 Anayasasının yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 83. maddesinin ilk fıkrası başlık ve getirdiği farklı düzenleme bakımından tartışılmıştır. Birinci bölüm, yasama sorumsuzluğunun hukuki esası, amacı ve ulaşılan sonuç ile sona erdirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde, yasama sorumsuzluğunun şartları, kapsamı (kişiler, fiiller ve kovuşturmalar bakımından) ele alınarak tartışılmıştır. İkinci bölümün devam eden alt başlıklarında, yasama sorumsuzluğunun başlangıcı, devamlılığı ve yasama sorumsuzluğunun hüküm ifade etmemesi sonucunu doğura hallerin neler olduğu üzerinde durulmuştur.

Tezin üçüncü bölümünde ise yasama sorumsuzluğunun hukuki sonuçları (özel hukuk ve ceza hukuku), yasama sorumsuzluğu ile yasama dokunulmazlığının mukayesesi (farklı yönleri ve benzer yönleri dikkate alınarak) konuları işlenmiştir. Üçüncü bölümün son alt başlıklarında yasama sorumsuzluğunun sınırlandırılabilirliği ve buna yönelik öneriler ortaya konularak sonuç kısmına ulaşılmıştır.

Yasama sorumsuzluğu konulu doktora tezi çalışmasında amaç, yasama sorumsuzluğunun hangi gaye ile kabul edildiğini, kabul ediliş gayesine aykırı fiillerin sınırsız koruma görüp görmeyeceğini, yasama sorumsuzluğunun temsilciler bakımından şahsi imtiyaz olarak mı, yoksa yerine getirilen görev sebebiyle bahşedilen bir müessese olarak mı kabul edildiğini tartışarak bir sonuca ulaşmaktır.

Tezin konusu olan yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin ve yasama faaliyetine dolaylı olarak iştirak eden milletvekili olmayan bakanların yasama çalışmalarıyla alakalı konularda milli iradeyi özgür bir şekilde yansıtma ve onları sağlamak amacıyla onlar hakkında başlatılması muhtemel hukuki ve cezai takibata karşı güvence mekanizması niteliğindeki bir anayasa hukuku müessesesidir.

Yasama sorumsuzluğu, ilk defa İngiltere’de daha sonra da Fransa’da ortaya çıkmış, devam eden süreçte diğer ülkelere de intikal etmiştir. Yasama sorumsuzluğu İngiltere’de temsilcileri Kral karşısında daha güvenli kılmak ve bu yolla onların milli iradeyi daha özgür bir şekilde yansıtma ve onları sağlamak amacıyla kabul edilmiştir. Türk tarihinde ise yasama sorumsuzluğu ilk defa 1876 Kanun-ı Esaside düzenlenmiştir. Yasama sorumsuzluğuna dair hükme sadece 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununda yer verilmemiştir. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu dışında yasama sorumsuzluğu ile alakalı düzenlemelere hem 1924 hem de 1961 ve 1982 Anayasalarında yer verilmiştir.

1876 Kanun-ı Esasisi dışındaki Anayasalarda yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı müesseselerinin, yasama dokunulmazlığı başlıklı madde altında düzenlenmiş olması, madde başlığının maddenin muhtevasını karşılamadığı gerekçesiyle doktrinde baskın görüş tarafından eleştirilmiştir.

Anayasanın 83. maddesinin birinci fıkrasına göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar”. Söz konusu bu hükümle temsilcilerin, yasama fonksiyonu kapsamındaki oy, söz ve düşünceleri nedeniyle mutlak ve ebedi bir korumaya kavuşturulması amaçlanmıştır.

Anayasanın yasama sorumsuzluğunu düzenleyen söz konusu hükmü, daha önceki Anayasalardan farklı olarak, sorumsuzluk kapsamındaki fiillerin dışarıda tekrarlanması halinde de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğini, Meclisin aksi yönde bir karar almamış olması koşuluna bağlamıştır.

Yasama sorumsuzluğunun uygulanma alanının bulunduğu koşullarda ve Meclis çalışmalarıyla alakalı çalışmalar sırasında ileri sürülen düşüncelerin her tür kitle iletişim vasıtasıyla yayımı Anayasanın 97. maddesinin son fıkrasında yer alan “Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıtası ile yayımı serbesttir” hükmü ile Anayasal garanti altına alınmıştır.

Anayasa hukuku ve ceza hukuku açısından yasama sorumsuzluğunun hukuki esası, temsilcilerin milli iradeyi herhangi bir tehdit altında kendilerini hissetmeksizin eksiksiz bir biçimde ortaya koymalarını sağlamaktır. Yasama sorumsuzluğunun milletvekillerini hukuki ve cezai takibata karşı koruyan bir mekanizma olarak kabul edilmesinin amacı, temsilcileri milletin fevkinde kılmak olmayıp, bu yolla elde edilmesi umulan kamu yararı gerekçesiyledir.

## BİRİNCİ BÖLÜM

### YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI, KURUMUN TARİHÇESİ, KURUMUN HUKUKİ ESASINI AÇIKLAYAN GÖRÜŞLER VE AMACI

#### I. YASAMA SORUMSUZLUĞU KAVRAMI

Genel olarak milletvekillerinin veya milletvekili olmayan bakanların Meclis çalışmalarıyla alakalı oy verme söz söyleme ve düşünce açıklama faaliyetleri sebebiyle sorumluluklarının söz konusu olmaması anlamına gelen yasama sorumsuzluğu müessesesinin hem hukuk literatüründeki anlamı, hem mevzuattaki düzenlenişi itibari ile ne anlama geldiği, hem de yargı kararlarında ifade ettiği anlam, öğreti de göz önünde bulundurularak açıklanmaya çalışılacaktır.

##### A. Sözlükteki Anlamı

Aslında yasama dokunulmazlığı (teşrii masuniyet- freedom of speech) kavramından farklı bir anlam ifade eden yasama sorumsuzluğu, Türk Anayasalarındaki düzenlenişinin de etkisiyle sözlüklerde sadece yasama dokunulmazlığını karşılayacak şekilde açıklanmıştır<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Bkz. DEVELİOĞLU, Ferit: Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, 20. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2003, s. 584 ve 1097; YILMAZ, Ejder: Hukuk Sözlüğü, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1992, s. 981; ŞAFAK, Ali: Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, 4. Baskı, Selim Kitabevi, Ankara 2002, s. 648; Türk Hukuk Lügatı, 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 219; Türkçe Sözlük, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, C. 2, s. 1602; EREN, Hasan- ZÜLFİKAR, Hazma: Anayasa Sözlüğü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s. 197; Hukuk İktisat ve Ticaret Lügatı, Aytemiz Kitabevi, Ankara 1963, s. 181, 200; ALTAY, Şakir: Açıklamalı Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983, s. 283; ALTAY, Şakir-KESKİN, Veli: Hukuki ve Sosyal Terimler Sözlüğü, Bilgi Basımevi,

Hâlbuki yasama dokunulmazlığı milletvekillerini ve milletvekili olmayan bakanları asılsız ceza soruşturmalarına ve kovuşturmalarına karşı koruyarak onların görevlerini yapmalarının engellenmesinin önüne geçmek amacıyla ihdas edilen bir müessesedir. Yasama sorumsuzluğu ise milletvekillerinin ve milletvekili olmayan bakanların Meclis çalışmaları ile alakalı faaliyetlerini özgürce yerine getirebilmeleri için güvence sağlayan bir kurumdur. Yani yasama dokunulmazlığı dıştan gelebilecek müdahalelere karşı milletvekillerini ve milletvekili olmayan bakanları korurken, yasama sorumsuzluğu Meclis çalışmalarıyla alakalı düşüncelerin açıklanmasından önce hukuki ve cezai sorumluluğa karşı koruyucu yönü olan bir kurumdur.

Başka bir ifade ile yasama dokunulmazlığının bastırıcı, yasama sorumsuzluğunun ise önleyici olma özelliği söz konusudur. Yasama sorumsuzluğunun Meclis çalışmalarıyla alakalı oy, söz ve düşünce henüz açıklanmadan ama açıklanmasına dair tereddütleri ortadan kaldırmaya yönelik yönü ön plana çıkarken, yasama dokunulmazlığının fiiliyata dökülen veya döküldüğü iddia edilen ve cezai sorumluluğu gerektirici fiiller sebebiyle başlatılabilecek soruşturma ve kovuşturmaları bastırıcı yönü ön plana çıkmaktadır.

## **B. Anayasalardaki Düzenleme**

### **1. 1876 Kanun-ı Esasi**

Yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı ile alakalı düzenlemelere tarihimizde ilk defa 1876 yılında Genç Osmanlıların önderliğinde II. Abdülhamit tarafından ilan edilen Kanun-ı Esaside yer verilmiştir. Kanun-ı Esasi yasama dokunulmazlığını 79. madde, yasama sorumsuzluğunu ise 47. maddede düzenlemiştir.

Kanun-ı Esasinin 47. maddesine göre; “Meclisi Umumi âzası rey ve mütalâa beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbirini bir gûna vaad ve vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalaalardan dolayı bir veçhile itham olunamaz; meğer ki Meclisin Nizamname-i Dahilisi hilâfında hareket etmiş ola. Bu takdirde nizamname-i mezkûr hükmünce muamele görür”<sup>2</sup> hükmüne yer verilmiştir.

Kanun-ı Esasinin bu hükmü ile yasama sorumsuzluğu daha sonraki Anayasaların yasama sorumsuzluğunu düzenleyen hükümlerinden daha kapsamlı olarak benimsenmiştir. Bu hüküm gereğince ister Heyet-i Âyan üyesi olsun ister Heyet-i Mebusun üyesi olsun kullanmış olduğu oy veya açıkladığı görüşler nedeniyle sorumlu tutulamayacaktır. Hatta Meclis-i Umumî üyelerinin Meclisteki oy ve düşüncelerini etkileyebilecek her çeşit vaad ve talimat yasaktır. Veleve ki Meclis İctüzüğüne aykırı hareket edilmiş olsun, Meclis üyelerinin oy veya düşüncelerini kısıtlayıcı müdahalede bulunmak mümkün değildir. Ancak tüm bunlar milletvekilinin sorumsuzluk kapsamındaki fiili sebebiyle hakkında İctüzük gereği uygulanacak müeyyidelere engel değildir<sup>3</sup>.

<sup>2</sup>1876 Kanun-ı Esasî’si, Erişim Tarihi: 09.02.2006, “<http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>”; KİLİ, Suna-GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Türk Anayasa Metinleri, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000, s. 47, 79; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Açıklamalı Türk Anayasaları, 4. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 16; BATUM, Süheyl-YÜZBAŞIOĞLU, Nemci: Anayasa Hukukunun Temel Metinleri, 2. Baskı, İstanbul 1997, s. 280, 281; ARSLAN, Çetin: Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi İctüzüğü Anayasa Mahkemesi Kanunu, Anayasa Mahkemesi İctüzüğü, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 86, Ankara 1999, s. 332, 333; KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer- TURHAN, Mehmet: T.C. Anayasaları, 3. Baskı, Savaş Yayınları Ankara 1993, s. 249, 254.

<sup>3</sup> Kanun-ı Esasînin yasama dokunulmazlığını düzenleyen 79. maddesinde, “Heyetin Mebusanın müddeti içtimaiyesinden âzadan hiç biri Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğuna ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz” hükmüne yer verilmiştir. Bu maddenin açık ifadesi gereği yasama dokunulmazlığı sadece Heyeti Mebusan üyeleri için kabul edilmiş, Heyeti Ayan üyeleri için yasama dokunulmazlığının geçerli olduğundan ise maddede söz edilmemiştir. Bu tür bir düzenlemenin sebebi Heyeti Ayan üyelerinin ömür boyu görevlerinin devam ediyor olması sebebiyle yasama dokunulmazlığının kötüye kullanılmasının önüne geçmiş olmak amacıyla olduğu söylenebilir. Kaldı ki doktrinde de yasama dokunulmazlığının Heyeti Ayan üyeleri için kabul edilmemesinin sebebinin, Heyeti Ayan üyelerinin görev sürelerinin ömür boyu olduğu gerekçesi olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. YAYLA, Yıldızhan- ALACAKAPTAN, Uğur: “Milletvekili Dokunulmazlığı, Bakanların Sorumluluğu, Cumhurbaşkanının Sorumluluğu”, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı TBB, N. 12, Ankara 2001, s. 483.

## 2. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu

1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununda yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı düzenlenmemiştir. Çünkü 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu 1876 Kanun-ı Esasisini resmen ilga etmemiştir. Kanun-ı Esasinin 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununa aykırı olmayan hükümleri geçerliliğini devam ettirmekteydi. Dolayısıyla 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu döneminde 1876 Kanun-ı Esasinin yasama sorumsuzluğuna ve yasama dokunulmazlığına dair hükümleri geçerliliğini devam ettirmekteydi.

1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununda yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu hükümlerine yer verilmeyişi doktrinde şu gerekçeyle açıklanmıştır. Gerekçeye göre, bu dönemde “Meclis rakip tanımayan tek meşru organdı, kendisini bir ihtilal Meclisi olarak görüyordu ve kendi yetki ve görevlerine sınır tanımaz bir düşünce ile hareket ediyordu”<sup>4</sup>. Ancak bu düşünceye katılmak güçtür. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yıkılan bir İmparatorluğun sonrasında yeni bir Devletin nüvesini oluşturmaya yönelik ilk adım olarak ortaya konan ve bu boyutuyla niteliği itibariyle Anayasa olup olmadığı tartışma götürebilecek bire metindir. Kaldı ki 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 1876 Kanun-ı Esasisini resmen ilga ettiğine dair bir hüküm içermemiş olması da bu savı doğrular niteliktedir. Dolayısıyla daha ziyade yeni bir Devletin kuruluş levhası niteliğinde değerlendirilmesi gereken dar kapsamlı 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununda yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu müesseselerinin yer alması zaten beklenemezdi.

## 3. 1924 Anayasası

1922 yılında saltanatın kaldırılması, 1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi ve 1924 yılında halifeliğin kaldırılmış olması ile 1876 Kanun-ı Esasisinin geçerliliği tamamen son

---

<sup>4</sup> YALOVA, Yüksel: “Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14, 1997, s. 845.

ermiştir. 1924 yılında ilan edilen Teşkilât-ı Esasinin 17. maddesinde yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı birlikte düzenlenmiştir.

1924 Anayasasının 17. maddesinde yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı şu şekilde yer almıştır. “Hiçbir mebus Meclis dâhilindeki rey ve mütalâasından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalâasının ve beyanatının Meclis haricinde irat ve izharından dolayı mesul değildir. Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyeti Umumiyenin kararına menuttur. Cinaî cürmü meşhut bundan müstesnadır. Ancak bu takdirde makamı aidi Meclisi derhal haberdar etmekle mükelleftir. Bir mebusun intihabından evvel veya sonra aleyhine sâdır olmuş cezai bir hükmün infazı mebusluk müddetinin hitamına talik olunur. Mebusluk müddeti esnasında müruru zaman cereyan etmez”<sup>5</sup>. Bu maddenin ilk fıkrası yasama sorumsuzluğunu düzenlemektedir. Maddedeki düzenleme gereği milletvekilleri Mecliste kullandıkları oy veya yaptıkları beyanlar veya açıkladıkları görüşler sebebiyle sorumlu tutulamazlar. Sorumsuzluk kapsamındaki bu fiilleri dışarıda tekrarlamaktan da milletvekilleri sorumlu değildirler.

1924 Anayasası yasama dokunulmazlığı hükümlerinin Cumhurbaşkanı için de geçerli olduğunu açıkça kabul etmiştir. 1924 Anayasasının 41. maddesinin son cümlesine göre, “Reisicumhurun hususatı şahsiyesinden dolayı mesuliyeti lâzım geldikte işbu Teşkilâtı Esasiye Kanununun masuniyeti teşriiye taallûk eden on yedinci maddesi mucibince hareket edilir”. Buna göre Cumhurbaşkanı cezai sorumluluk gerektiren şahsi fiilleri nedeniyle yasama dokunulmazlığı hükümlerinden istifade edecektir. Ancak yasama sorumsuzluğu hükümlerinin de Cumhurbaşkanı için geçerli olduğu 41. maddede açıkça ifade edilmemiştir.

---

<sup>5</sup> Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, m.17.

Ne var ki şahsi fiiller sebebiyle Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından istifade edeceği Anayasada kabul edildiğine göre, oy, söz, düşünce için geçerli olan sorumsuzluk hükümlerinin de Cumhurbaşkanı için evleviyetle geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu doğrultuda 1924 Anayasasının 36. maddesi gereğince Cumhurbaşkanının Mecliste her sene mutad bir şekilde yapacağı konuşmalar veya vereceği beyanlar sebebiyle sorumluluğu söz konusu olmayacaktır. Çünkü sadece cezai sorumluluk gerektiren fiiller için geçerli olan yasama dokunulmazlığı hükümlerinin Cumhurbaşkanı da kapsadığı Anayasada ifade edildiğine göre, oy, söz ve düşünceleri açılmaya yönelik koruyucu müessese olan yasama sorumsuzluğu hükümlerinin Cumhurbaşkanı için cari olduğu açıktır.

#### **4. 1961 ve 1982 Anayasaları**

1961 Anayasası yasama sorumsuzluğunu 79. maddenin ilk fıkrasındaki düzenlenişi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar” şeklindedir. 1961 Anayasasının yasama sorumsuzluğunu düzenleyen hükmü, dil sadeleştirilmesi dışında 1924 Anayasasının 17. maddesinin ilk cümlesindeki düzenlemenin aynısıdır. Ancak 1924 Anayasasından farklı olarak 1961 Anayasasında yasama dokunulmazlığı hükümlerinin Cumhurbaşkanı için de geçerli olduğuna dair hüküm yoktur.

Anayasanın 83. maddesinin ilk fıkrasında yasama sorumsuzluğunun düzenlenişi ise, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar” şeklindedir. 83. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenleme, “o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” ifadesi dışında

1924 ve 1961 Anayasalarındaki düzenleme ile aynı doğrultudadır. 83. maddeye eklenen bu ifade ilk bakışta yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin dışarıda tekrarlanmasının sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmesini şarta bağlamış gözükmektedir. Dolayısıyla bu ifade daha önceki anayasalardan farklı olarak yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu alanı daraltıcı niteliktedir.

83. maddeye eklenen bu ifade çok muğlâk olup, uygulama alanı sınırlı olabilecek tarzda bir hükümdür<sup>6</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiilin gerçekleştiği oturumda görev yapan Başkanlık Divanının teklifi üzerine, sorumsuzluk kapsamındaki fiillerin dışarıda tekrarlanmasına dair yasak getirilmediği takdirde, daha sonraki oturumlardaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine aynı doğrultuda karar alınması mümkün olamayacaktır. Yine o oturumdaki Başkanlık Divanı teklif etmiş olsa bile yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin dışarıda tekrarlanmasını yasaklayıcı bir karar almamış olabilir.

Ayrıca 83. maddeye eklenen bu ifadenin kötüye kullanılması da mümkündür. Şöyle ki, Başkanlık Divanında çoğunluğa sahip iktidar partisi milletvekilleri muhalefet milletvekillerinin kendi partileri veya hükümet aleyhine sarf ettikleri sözlerin dışarıda tekrarlanmasına dair teklif vererek Genel Kuruldaki üye sayısı avantajını da kullanmak suretiyle söz konusu sarf edilen sözlerin dışarıda tekrarlanmasını yasaklayabilir. Aynı şekilde iktidardaki partinin milletvekillerinin muhalefet partilerine yönelik sözlerinin dışarıda tekrarlanmamasına dair oturumu yöneten Başkanlık Divanının teklifi olsa bile, Mecliste çoğunluğa sahip iktidar partisi mensubu milletvekilleri Mecliste sarf edilen sözlerin dışarıda

---

<sup>6</sup> Kaldı ki 83. maddenin gerekçesinde de tatmin edici bir açıklama yoktur. Bkz. AKAD, Mehmet-DİNÇKOL, Abdullah: 1982 Anayasası Madde Gerekçeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, Alkım Yayınevi, İstanbul 1998, s. 376; POLATCAN, İsmet: Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Gerekçeler Anayasa Mahkemesi Kararları Bilimsel Görüşler, 1. Basım, Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 1989, s. 238.

tekrarlanmamasına ilişkin oylamada kendi lehleri doğrultusunda oy kullanabilirler. İşte bu boyutları ile düşünüldüğünde 83. maddeye eklenen ifadenin kötüye kullanılması da kaçınılmaz olmaktadır. Oysa bu yöndeki bir düzenleme Meclis çalışmaları ile alakalı olmak kaydıyla kullanılan oylar, sarf edilen sözler ve açıklanan düşünceler nedeniyle milletvekillerinin veya milletvekili olmayan bakanların serbestçe hareket edebilmelerini sağlamak amacıyla getirilen yasama sorumsuzluğunun amacıyla bağdaşmamaktadır.

Yasama sorumsuzluğu sadece cezai sorumluluğu ortadan kaldıran bir müessesesidir. Yoksa yasama sorumsuzluğu bir hukuka uygunluk sebebi<sup>7</sup> değildir. Meclis çalışmaları esnasında ifade edilmiş olması sebebiyle cezai sorumluluğu ortadan kaldıran yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin Meclis dışında tekrarlanmasının cezai sorumluluğu gerektirecek biçimde uygulanması da hukuk mantığıyla bağdaşmaz. Meclis çalışmaları sırasında söz konusu olduğu için ceza sorumluluğunu kaldıran bir hal Meclis dışında da geçerli olmalıdır. Çünkü ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran hal her zaman ve her yerde cezai sorumluluğu ortadan kaldırır. Nasıl ki bir hukuka uygunluk sebebi her hukuk dalı bakımından hukuka uygunluk sebebi sayılmaktaysa, ceza sorumluluğunu kaldıran haller için de aynı mantık geçerlidir<sup>8</sup>. Bu derece sınırlı uygulama alanına sahip aynı şekilde kötüye kullanılma ihtimali yüksek olan ve yasama sorumsuzluğunun amacına aykırı ifadenin 83. maddede yapılacak değişikliklerle maddeden çıkarılması gerekir.

<sup>7</sup> Ceza sorumluluğunu kaldıran sebepler- hukuka uygunluk sebepleri ayrımı konusunda bkz. KOPARAN, M. Reşat: “TCK Genel Hükümler Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler”, TBBB. Dergisi, S. 64, 2006, s. 337, 338.

<sup>8</sup> Hukuka uygunluk sebebiyle ceza sorumluluğunu azaltan ya da kaldıran haller aynı anlama gelmez. Çünkü ceza hukuku bakımından cezayı ortadan kaldıran bir sebep bir başka hukuk dalı bakımından sorumluluğu gerektirebilir. Mesela, meşru müdafaa hem ceza hukuku bakımından cezai sorumluluğu, hem de borçlar hukuku bakımından tazminat sorumluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Hâlbuki zaruret hali ceza sorumluluğunu ortadan kaldırılabildiği halde borçlar hukuku bakımından tazminat sorumluluğunu ortadan kaldırmayabilir (BK. m. 52/I, II). Hukuka uygunluk sebeplerinin cezai sorumluluğu azaltan ve kaldıran sebeplerden farklarıyla alakalı daha ayrıntılı bilgi için bkz. KOPARAN, M. Reşat: “Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler”, Erişim Tarihi: 11.02.2006, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/136.doc>; Ayrıca Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Y. 1, S. 2, 2006, s. 17, 18.

1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasasında da yasama dokunulmazlığı hükümlerinin Cumhurbaşkanı için de geçerli olduğuna dair bir hüküm yoktur. Ancak Anayasanın 105. maddesinin son fıkrasında Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanetten dolayı sorumluluğu kabul edilmiştir. Bu sebeple Cumhurbaşkanının vatana ihanet dışındaki suçlar sebebiyle cezai sorumluluğunun olmadığı zımnî olarak kabul edilmiş olduğu sonucuna ulaşılabileceği için<sup>9</sup> yasama dokunulmazlığı hükümlerinin Cumhurbaşkanı için de geçerli olduğuna dair bir düzenlemenin Anayasada yer almış olmasına zaten gerek yoktur. Parlamenter sistemde yürütmenin siyasal bakımdan sorumsuz kanadında yer alan Cumhurbaşkanının ne Meclise ne de Millete karşı sorumluluğu kabul edilmemişken, Millet adına yargılama yapma yetkisine sahip yargılama makamlarının Cumhurbaşkanını cezayı gerektiren fiilleri sebebiyle yargılayarak ceza verebileceğini düşünmek mümkün değildir.

Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin Cumhurbaşkanını da kapsadığı yönünde 1961 ve 1982 Anayasalarında hüküm yoktur. Acaba Anayasada bu yönde hüküm olmadığı gerekçesi ile Cumhurbaşkanı için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılabilir mi? Bu anlamda Cumhurbaşkanı Anayasanın 104. maddesinin ilk cümlesinde ifade edilen yasama yılının ilk açılış gününde Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasında ortaya koyduğu düşüncelerinden sorumluluğu söz konusu olabilecek midir?

Anayasanın 105. maddesi Cumhurbaşkanının sorumluluk ve sorumsuzluk halini düzenlemektedir. Maddeye göre; “Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

Cumhurbaşkanının re’sen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz.

<sup>9</sup> GÖZLER, Kemal: Anayasa Hukukuna Giriş, İkinci Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2002, s. 287.

Cumhurbaşkanı, vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır”.

Bu maddede Cumhurbaşkanının tek başına almış olduğu kararlardan sorumlu olmadığı, başbakan, bakanlar veya Bakanlar Kurulu ile birlikte alınana kararlar sebebiyle karşı- imza kuralı<sup>10</sup> gereği başbakan, ilgili bakan veya Bakanlar Kurulunun sorumlu olacağı, Cumhurbaşkanının sadece vatana ihanetten sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. Anayasanın 112. maddesinin dördüncü fıkrasında yasama dokunulmazlığı hükümlerinin Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar içinde geçerli olduğu açıkça belirtilmiştir. 112. maddede geçen yasama dokunulmazlığı ifadesinin yasama sorumsuzluğunu da kasteder bir biçimde kaleme alındığı tartışmasızdır. Çünkü Anayasanın 83. maddesinde yasama dokunulmazlığı başlığı altında hem yasama sorumsuzluğu hem de yasama dokunulmazlığı hükümlerine yer verilmiştir. Yani Anayasanın yasama dokunulmazlığı başlıklı 83. maddesi hem yasama dokunulmazlığını hem de yasama sorumsuzluğunu kasteder anlamda kullanılmıştır. Zaten bu sebeptendir ki sözlüklerde yasama dokunulmazlığı sadece dokunulmazlığı ifade eden bir biçimde tanımlanmaktadır.

Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin yürütmenin sorumlu kanadında görev alan milletvekili olmayan Bakanlar Kurulu üyeleri için de geçerli olduğu açıkça belirtildiğine göre, yürütmenin sorumsuz kanadında yer alan Cumhurbaşkanı için evleviyetle geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir<sup>11</sup>. Kaldı ki Cumhurbaşkanı zaten tek başına yaptığı işlerden

<sup>10</sup> Karşı- imza: “Devlet başkanının yazılı bir işleminde devlet başkanının imzasının altına, bu işlemde kaynaklanan sorumluluğunun üstlenilmesi amacıyla başbakan veya ilgili bakanın veya her ikisinin attığı imzadır”. Bkz. GÖZLER, Kemal: Devlet Başkanları Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2001, s. 235.

<sup>11</sup> Çünkü parlamenter sistemde yürütmenin sorumsuz kanadında yer alan Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu söz konusudur. Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunun kökeninde “kral hata yapmaz” kuralı yatmaktadır. Devlet başkanlarının sorumluluğu konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. GÖZLER (2001): s. 77-115; Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin Cumhurbaşkanını da kapsadığı doğrultusundaki doktriner görüş için bkz. TANİLLİ, Server: Devlet ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş, Say Kitap Pazarlama, 3.Baskı, İstanbul 1982, s. 282.

dolayı ne siyasal ne de cezai bakımdan sorumludur. Sonuç olarak, yasama sorumsuzluğu hükümlerinin Cumhurbaşkanı için geçerli olduğuna dair bir hükme Anayasada yer verilmesinin gereksiz olacağı söylenebilir.

Yasama sorumsuzluğu milli iradenin tezahür ettirilmesi amacıyla yasama fonksiyonunun yerine getirilmesine doğrudan doğruya katılanlarla sınırlı tutulduğu, dolayısıyla milletvekillerini ve Anayasada benimsenmiş olan parlamenter sistem gereği yasama faaliyetlerine katılan bakanları kapsadığı<sup>12</sup> doktrinde haklı olarak ileri sürülmüştür. Yasama sorumsuzluğu yasama fonksiyonuyla alakalı faaliyetlere hasredildiğine göre, Cumhurbaşkanının yasama ile ilgili görev ve yetkilerinin düzenlendiği Anayasanın 104. maddesinin a bendinin ilk cümlesinde ifade edilen, yasama yılının ilk gününde Cumhurbaşkanının Mecliste yaptığı konuşmaları da kapsadığı açıktır.

Yasama sorumsuzluğu milli iradenin hür biçimde icra edilmesine doğrudan veya dolaylı olarak katılan milletvekilleri ve bakanlar için kabul edilmiş olması sebebiyle sadece milletvekilleri ve milletvekili olmayan bakanlar için geçerlidir. Dolayısıyla bu sıfatları taşımasına rağmen yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilebilecek işlere iştirak etmiş olanlar yasama sorumsuzluğundan istifade edemez<sup>13</sup>.

Bu sebeple göreviyle ilgili olarak Meclise davet edilmiş olanların, Mecliste tanık olarak dinlenenlerin uzmanlıkları ile alakalı konularda kendilerinden istifade edilenlerin ve danışmanların yasama sorumsuzluğundan istifade etmeleri söz konusu değildir<sup>14</sup>. Çünkü Anayasanın 83. maddesi yasama sorumsuzluğunu milli iradenin gerçekleştirilmesi elçileri

<sup>12</sup> TANÖR, Bülent- YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, YKY, İstanbul 2001, s. 227.

<sup>13</sup> TOROSLU, Nevzat: Ceza Hukuku Genel Kısım, 8. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2005, s. 78; ÖZTÜRK, Bahri- ERDEM, Mustafa R.: Ceza Hukuku, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 31.

<sup>14</sup> TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU(2001): s. 227; Ancak bu sayılan kişilerin Fransa, ABD, İngiltere gibi bazı ülkelerde yasama sorumsuzluğundan yaralanmaları söz konusudur. Bkz. TEZİÇ, Erdoğan: Anayasa Hukuku, 9. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2003, s. 375, 376.

olan ve yasama faaliyetine doğrudan veya dolaylı olarak katılan, kural olarak milletvekilleri için, istisnai olarak da 112. maddede ifade edilen bakanlar için kabul etmiştir<sup>15</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun Meclis faaliyetleri ile alakalı konularda geçerli olmasının tabii ve mantıklı bir sonucu olarak, Mecliste tanık olarak dinlenenlerin<sup>16</sup>, uzmanlığından istifade edilenlerin, danışman olarak görev yapanların ve benzeri diğer kişilerin yasama sorumsuzluğundan yararlanamamaları gerekir<sup>17</sup>. Ancak söz konusu bu kişilerin Meclisteki faaliyetleri sebebiyle tamamen korumasız oldukları anlamına gelmez. Çünkü hukuka uygunluk sebepleri konusunda sınırlı sayıda olma ilkesi geçerli değildir. Yani hukuka uygunluk sebepleri kanunda yazılı olabileceği gibi olmayabilir de. Bu anlamda hukuka uygunluk sebebi olan savunma dokunulmazlığının bir sonucu olarak tanık olarak dinlenenlerin zaten hukuki ve cezai sorumluluğu yoktur.

Mecliste danışman olarak dinlenenler veya uzmanlığından istifade edilenler için zaten Ceza Kanunundaki cezai sorumluluğu ortadan kaldıran hallerden görevin yerine getirilmesi<sup>18</sup> veya hukuka uygunluk sebebi olan hakkın kullanılması hali söz konusudur.

### **C. Danıştay Kararlarına Göre Yasama Sorumsuzluğu**

Anayasanın yasama dokunulmazlığı başlıklı 83. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğu Danıştayın, 83. maddenin ikinci fıkrasında düzenlenen yasama dokunulmazlığıyla bağlantılı kararlarına konu olmuştur. Danıştay, Anayasanın 83. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan yasama dokunulmazlığının yasama sorumsuzluğundan farklı olarak,

<sup>15</sup> İZGİ, Ömer- GÖREN, Zafer: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, 1. Baskı, TBMM Basımevi, C. II, Ankara 2002, s. 795.

<sup>16</sup> MONOTTİ, Ann- CAMPBELL, Enid: “Immunities Of Agents Of From Liability For İnfringment Of Copyright”, Federal Law Review, Vol. 30, 2002, s. 66.

<sup>17</sup> Yasama sorumsuzluğunun Meclis faaliyetlerine tanık olarak iştirak edenleri ve dilekçe vererek şikâyetle bulunanları da kapsadığı doğrultusundaki görüş için bkz. MAY, Erskine: Traitse on the Laws, Privileges, Proceedings and of Parliament, 21. Ed. Butterworths, London 1989, s. 99, 100.

<sup>18</sup> Ceza Kanunun 24. maddesinin birinci fıkrasına göre; “Kanunun hükmünü yerine getiren kimseye ceza verilmez”. Yine Ceza Kanunun 26. maddesinin ilk fıkrasına göre; “Hakkını kullanan kimseye ceza verilmez”.

milletvekillerinin Meclise fiilen gelmelerini önlemek amacıyla getirilen, sınırlı ve istisnaları olan geçici nitelikli bir ayrıcalık olarak tesis edildiğini belirtmiştir<sup>19</sup>. Danıştay bu kararında yasama sorumsuzluğunun yasama dokunulmazlığından farklı olarak, milletvekillerinin söz söyleme hürriyetlerini korumak amacıyla ve milletvekilliği sona erdikten sonra da sonuçlarını devam ettiren bir müessese olduğunu belirtmiştir.

#### **D. Yargıtay Kararlarına Göre Yasama Sorumsuzluğu**

Yasama sorumsuzluğu milletvekillerini acaba tazminatı gerektirecek söz ve düşünceler bakımından da korur mu? Aynı şekilde Meclis çalışmaları ile alakalı konularda milletvekillerinin düşünce ve söz hürriyetleri sınırsız mıdır?

17.12.1999 günü Türkiye Büyük Millet Meclisinin 36. birleşiminde Tahkim Yasa Tasarısı hakkında görüşlerini meclis kürsüsünden dile getirirken milletvekili Zeki ÇAKAN meclis sırasındaki yerinden milletvekili Kamer GENÇ’e hitaben “sen yalan söylüyorsun, riya yapıyorsun” sözleri ile sataşmada bulunması sonucunda Kamer GENÇ’in Ankara 32. Asliye Hukuk Mahkemesinde açmış olduğu manevi tazminat davasını mahkeme yasama sorumsuzluğu gerekçesiyle reddetmiş, ancak temyiz yolunun işletilmesi üzerine Yargıtay aşağıdaki kararı vermiştir.

“Anayasanın 83. maddesine göre TBMM üyeleri Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz” iseler de, bu sorumsuzluk mutlak bir şekilde sınırsız değildir<sup>20</sup>.

<sup>19</sup> Danıştay 2. D., E. 2002/1232, K. 2003/31.

<sup>20</sup> Ancak Yargıtay eski tarihli bir kararında yasama sorumsuzluğunun hukuk davalarına karşı milletvekillerini mutlak olarak koruduğuna karar vermiştir. Yargıtay vermiş olduğu kararda, yasama sorumsuzluğunun milletvekillerini ceza davalarına karşı korumasının amacı onların görevlerini serbestçe yerine getirmek amacı ile olduğuna göre, yüksek tazminatı gerektiren sözler sebebiyle tazminat ödeme korkusu da milletvekillerinin görevlerini hakkıyla yerine getirmesine engel olabilir. Dolayısıyla milletvekillerinin haksız fiil niteliğindeki beyanları sebebiyle İçtüzüğe göre işlem yapma dışında tazminata hükmedilmemesi gerekir. Bkz. 4. HD., E.

Anayasanın bu ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilirken özellikle (kamu yararı-kişisel yarar dengesinin) iyi kurulması gerekmektedir<sup>21</sup>. Bir milletvekili sırf kişisel kinini tatmin için bir kimsenin kişilik değerlerine saldırı teşkil edecek şekilde hakaret etmişse, bu kişinin milletvekili dokunulmazlığından yararlandırılması dokunulmazlık kurumunun var oluş amacı ve nedeni ile bağdaşmaz.

Anayasanın 83. maddesinde yer alan düzenlemenin amacı, milletvekilinin, yasamaya ilişkin olan yetkisini daha özgürce kullanmasını ve bu doğrultudaki çalışmalarını güvence altına almaktır<sup>22</sup>. Madde ile güvence altına alınan ve dokunulmazlığı sağlanan, salt yasama faaliyeti ile sınırlı olan eylemlerdir. Bu faaliyetin sınırı dışına çıkılması durumunda, dokunulmazlığın korunmasına yönelik amaç ortadan kalkar. Bunun sonucu olarak da, dokunulmazlığın varlığına ilişkin savunmaya itibar edilemez. Somut olayda, davacı milletvekilliği görevi nedeniyle yasa tasarısı hakkındaki düşüncesini ve eleştirilerini belirtmiştir. Davalının, bu eleştirilere karşı verdiği yanıt, yasama faaliyeti ile uyumluluk teşkil etmeyip doğrudan davacının kişiliğini hedef alan, onur ve saygınlığına saldırı oluşturan hakaret niteliğindedir. Davacının eleştirileri karşısında, ona duyulan kişisel öfke ve kızgınlıkla söylenmiştir. Bu nedenle yasama dokunulmazlığı sınırları içinde değerlendirilemez. Mahkemece, davalı eyleminin hukuka uygun olmadığı gözetilmeksizin

---

1958/12171, K. 1958/5006; 1961 Anayasası dönemi öncesi öğretideki baskın görüş de Yargıtayın vermiş olduğu bu kararlar aynı doğrultudadır. Yani bu dönemde öğretide de yasama sorumsuzluğunun milletvekillerini hukuki takibata karşı da mutlak olarak koruması gerektiği fikri hâkimdir. Bkz. AKSOY, Muammer: “Milletvekilinin Sorumsuzluğu ve Adliye Vekilinin Mütalâası”, Forum, C. VII, S. 80, 1957, s. 10.

<sup>21</sup> Yargıtay da verdiği bir kararında aynı noktaya vurgu yapmıştır. Yargıtayın söz konusu kararına göre, “Her ne kadar Anayasanın 83. maddesine göre TBMM üyeleri meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerinden ve bunlun Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamaz iseler de, bu sorumluluk mutlak bir şekilde sınırsız değildir. Anayasanın bu ilkesinin kötüye kullanılıp kullanılmadığı değerlendirilirken özellikle, kamu yararı-kişisel yarar dengesinin iyi kurulması gerekmektedir”. 4. HD., E. 2001/004476, K. 2001/008768, T. 01.10.2001.

<sup>22</sup> TBMM Tutanak Dergisi, C. 54, B. 75-79, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 2.3.1994, 228 vd.; TBMM Tutanak Dergisi, C. 57, B. 86-89, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 7.4.1994, 125 vd.

davanın tümünden reddedilmiş olması doğru değildir. Bu nedenle mahkemece yapılacak iş belirlenecek tazminata hükmedilmek üzere kararın bozulması gerekmiştir”<sup>23</sup>.

Meclis Genel Kurulunun 12.4.2001 günlü oturumda, Başbakanlık Teşkilat Kanunu Hakkındaki Kanun Hükmündeki Kararname ile Plan ve Bütçe Komisyonu Raporu’nun görüşmeleri sırasında söz alan milletvekili Bekir SOBACI, konu ile ilgili görüşlerini dile getirmiş ve siyasi nitelikte açıklamalarda bulunmuştur. SOBACI konuşmasında: “Şimdi Türkiye’de siz provakatör mü arıyorsunuz? Meclisi yıpratan provakatörü mü arıyorsunuz” sözlerini söylemiş ve bunun üzerine de Genel Kurul salonunda tartışma çıkmıştır. Davalı ve dava dışı kişiler davacının sözlerine cevaplar vermişler ve bu sırada milletvekili Cemal ENGİNYURT “provakotör sensin” demiştir.

Bunun üzerine yine Ankara 32. asliye Hukuk Mahkemesinde açılan manevi tazminat davasının kısmen kabul edilmesi sonucu karar temyiz edilmiş bu defa ise Yargıtay aşağıdaki kararı vermiştir.

“Anayasa m. 83 hükmü gereğince, yasama Meclisi üyeleri Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, bunları meclis dışında tekrarlamak, açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar. Somut olayın meydana geldiği yer, tarafların sıfatı ve yukarıda açıklanan gelişim biçimi karşısında, davaya konu edilen sözlerin yanların karşılıklı sözle atışmalarından ve meclisin çalışmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu haliyle davalının yasama çalışması ile ilgili görüşlerini bu sınırlar içinde kullandığı kabul ve benimsenmelidir. Diğer bir anlatımla, davalının Anayasa’nın 83. maddesindeki düzenleme dışına çıkmadığı kabul edilmelidir. Bu haliyle de mahkemece, davanın reddi yerine kısmen kabulüne karar verilmiş bulunması bozmayı gerektirmiştir”<sup>24</sup>.

<sup>23</sup> Yargıtay 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768.

<sup>24</sup> Yargıtay 4. HD., E. 2003/1548, K. 2003/6601.

Milletvekili Ali GÜNGÖR Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda gündem dışı yapılan bir konuşma sırasında vali Mustafa TAMER hakkında “sayın vali neden 6000 şoför esnafının feryadını dinlemiyor da şirketin üst düzey yöneticileriyle geçen Pazar günü-Korhan Yaylasında çilingir sofrası kurup, barış şarkıları söyleyip eğleniyordu? Acaba, bahse konu olan büyük ranttan kimler, ne kadarını kapmıştır? Buradan, Sayın İçişleri Bakanına sesleniyorum; Yanlışı kim yaparsa yapsın üzerine gidiniz” şeklinde beyanlarda bulunmuştur. Bu beyanlar üzerine Ankara 20. Asliye Hukuk Mahkemesinde açılan Manevi tazminat davası beyanların yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilmesi gerektiği gerekçesi ile tazminat talebini reddetmiş, ancak mahkemenin kararının temyiz edilmesi üzerine Yargıtay aşağıdaki kararı vermiştir.

“Davalının sözleri bir bütün olarak ele alındığında davacının şirket yetkilileri ile işbirliği içinde haksız kazanç olayları ile ilişkili olduğu iması verilmek istendiği anlaşıldığından, mahkemece davalı eyleminin eleştiri sınırları dışında ve haksız eylem niteliğinde bulunduğu kabulü ile uygun görülecek tazminat miktarına hükmetmek gerekirken, yazılı gerekçe ile davanın tümden reddedilmiş olması bozmayı gerektirmiştir”<sup>25</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun Meclis çalışmaları sırasında söylenen her tür söze karşı açılacak hukuk davaları sebebiyle ne derece ve hangi hallerde koruma sağlayacağını tespiti bakımından yukarıda özeti verilen Yargıtay kararları önemlidir.

Mecliste ileri sürülen düşüncelerin yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilip değerlendirilmemesinde Yargıtayın benimsediği ölçütler; kötü niyetli davranılıp davranılmadığı, kamu yararı amacıyla mı yoksa şahsi tatmin için mi hareket edildiği<sup>26</sup>, düşüncenin açıklandığı yer, sözün söylenmesinin gelişim süreci ve sınırın aşıp aşılmadığı şeklinde özetlenebilir.

<sup>25</sup> Yargıtay 4. HD., E. 2003/6689, K. 2004/2534.

<sup>26</sup> Bkz. bu noktalara değinen 4. HD., 04, E. 2001/004476, K. 2001/008768, 01.10.2001 tarihli Yargıtay kararı.

Açıklanan düşüncenin yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirerek tazminat davalarına karşı milletvekillerini koruyabilmesi için Mecliste<sup>27</sup> veya Meclis çalışmaları ile alakalı<sup>28</sup> olması gerekir. Bu sebeple Meclis çalışmaları sırasında, ancak şahsi tartışma<sup>29</sup> sonucu söylenmiş sözler sebebiyle tazminat davası açılabileceği kuşkusuzdur.

Yine yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilebilecek sözler Meclis çalışmaları ile alakalı, hatta Meclis çatısı altında söylenmiş olsa bile söz konusu bu sözler kötü niyetli<sup>30</sup> olarak sarf edilmemiş olması gerekir. Belirtmek gerekir ki Meclis çatısı altındaki her tür faaliyet yasama sorumsuzluğu gerekçesi ile koruma görmez. Meclis çatısı altındaki faaliyetlerin yasama sorumsuzluğu sebebiyle hukuki sorumluluğu gerektirmemesi için Meclis çalışmaları ile alakalı bir faaliyetin de söz konusu olması gerekir. Bu sebeple milletvekilinin Meclis postanesinden çekmiş olduğu telgrafta geçen rencide edici sözler sebebiyle manevi tazminatın söz konusu olması gerektiği yönünde Yargıtay karar vermiştir<sup>31</sup>. Yine yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için geçerliliği olan bir hak olduğunu düşündüğümüzde, zaten başkalarını rencide edecek şekilde kötüye kullanılması Anayasanın 14. maddesi gereği himaye görmez.

<sup>27</sup> ÖZBUDUN, Ergun: Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2004, s. 278; Yargıtay 4. HD., E. 2003/1548, K. 2003/6601. Yargıtayın verdiği bir karara göre Mecliste olsa bile Meclisin çalışma amaçlarıyla bağdaşmayan haksız fiil niteliğindeki ihlaller Borçlar Kanunun 49. maddesi gereği manevi tazminata hükmedilmesine engel değildir. Bkz. ÜNAL, Şeref: “Yasama Dokunulmazlığı”, AD., S. 6, Yıl 78, 1987, s. 15; Meclis dışında genel bir toplantı esnasındaki açıklamalar için yasama sorumsuzluğu söz konusu değildir. Bkz. ARSEL, İlhan: Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, 2. Baskı, Ankara 1961, s. 246.

<sup>28</sup> ÖZBUDUN (2004): s. 278.

<sup>29</sup> Yargıtayın verdiği bir kararda, “Kişisel amaçlarla, fakat Meclisin çalışma amaçları dışındaki haksız eylem niteliğindeki halele uğratmaların, medeni hukuk yönünden dokunulmazlık durumu sağlamayacağı” belirtilmiştir (4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973). Bkz. OLGAC, Senai: Kazaî ve İlmî İçtihatlarla Türk Borçlar Kanunu Şerhi, Olgaç Matbaası, C. I, Ankara 1976, s. 823.

<sup>30</sup> Yargıtay 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768; 4. HD., E. 2001/004476, K. 2001/008768.

<sup>31</sup> Yargıtay 4. HD., E. 1978/97, K. 1978/13985.

Mecliste ya da Meclis çalışmaları ile alakalı bir esnada söylenen sözler şayet kamuyu ilgilendiren bir konuşma sırasında ve konuşmanın akışı gereği<sup>32</sup> söylenmesi uygun karşılanabilecekse bu sebeple tazminata hükmedilmesi söz konusu olamaz.

Söylenen sözün veya açıklanan düşüncenin yasama sorumsuzluğu içerisinde değerlendirerek tazminatı gerektirmemesi için temel kriterlerden bir tanesi de ölçülü<sup>33</sup> davranılıp davranılmadığıdır. Yasama sorumsuzluğu milletvekilleri için geçerliliği olan bir hak olduğuna göre elbette ki bu hakkın kullanılmasında da Anayasanın 13. maddesinde yer alan temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasında yasa koyucuyu sınırlandıran “ölçülülük” ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır. Yani nasıl ki kanun koyucu temel hak ve hürriyetleri sınırlandırırken ölçülülük ilkesine uygun hareket etmek zorundadır, aynı şekilde hak ve hürriyetini kullanan kişide söz konusu hak ve hürriyetini kullanırken hadde tecavüz etmemelidir. Aksi takdirde Anayasanın 14. maddesi gereği kötüye kullanılan hakkın kanun tarafından korunması söz konusu olamayacağı için, hakkın kötüye kullanılması ve haddi aşan nitelikteki sözlerle karşı tazminata hükmedilebilecektir.

Kaldı ki şahsi saikli, haddi aşan ve iyi niyetle bağdaşmayacak nitelikteki sözler yasama sorumsuzluğunun temel amacı olan, “Meclisteki söz söyleme hürriyetini koruma”<sup>34</sup>

<sup>32</sup> Yargıtay 4. HD., E. 2003/1548, K. 2003/6601. Yargıtayın verdiği bir karara göre yasama sorumsuzluğu ne şahsa bağlı bir imtiyazdır, ne de mutlak. Eleştiri sınırlarını aşarak, en ufak bir çaba dahi sarf etmeden ve yasama sorumsuzluğunu kalkan olarak kullanmak suretiyle başkalarının kişisel haklarına saldırı niteliğindeki eylemleri Anayasa kabul etmemiştir. Bkz. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984. Yargıtay başka bir kararında, “milli bir görevin yerine getirilmesi ve kamu faydası dışında özellikle şahsi kin ve gayzının tesiriyle yapılmış ve yasama ve meclis çalışmalarıyla hiçbir ilgisi olmayan ağır hakaretlerde zarar gören manevi tazminat isteğinde bulunabilir” demiştir (4. HD., E. 3490, K. 4770, T. 8.7.1966). Bkz. OLGAÇ (1976): s. 823.

<sup>33</sup> Yargıtay 4. HD., E. 2003/6689, K. 2004/2534; “Siyasi görüş ayrılığında meşru mücadele sınırını aşarak kişisel amaçlarla, başkalarının kişisel haklarına zarar verecek şekilde saldırıda bulunulması Büyük Millet Meclisini üyesi olmanın sağladığı hak ve görevle bağdaşmaz” (4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973). Bkz. OLGAÇ (1976): s. 822.

<sup>34</sup> ÖZBUDUN (2004): s. 278; Çünkü bir kimsenin, iradesi dışında şahıs varlığını oluşturan hukuki değerlere saldırarak ve belli düzeyde duygusal zararlara sebebiyet verilmek suretiyle objektif eksilmelerin doğması durumu borçlar hukuku öğretisi bakımından manevi tazminatı gerektirir. Bkz. EREN, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Tıpkı 7. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2001, s. 498-500; Borçlar hukuku öğretisine göre manevi zarar, “Malvarlığında bir azalmayı değil , şahsiyet haklarına vaki tecavüz dolayısıyla bir kimsenin duyduğu cismanî ve manevi acı ve ızdırabı, elemi ve böylece yaşam zevkinde bir azalmayı ifade eder”. Bkz. TANDOĞAN, Halûk: Türk Mes’uliyet Hukuku, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, N. 159, Ankara 1961, s. 330; AKINTÜRK, Turgut: Borçlar Hukuku, Genişletilmiş 11. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2005,

sınırı içinde değerlendirilemez. Bu gibi hallerde haksız fiille kişinin şahıs varlığını zarara uğratmak söz konusudur. Dolayısıyla manevi tazminat söz konusu olabilmesi için haksız fiilin hedefinin ne olduğu önemli değildir<sup>35</sup>. Manevi tazminatı gerektiren manevi zarar, maddi varlığa saldırı sonucu gerçekleşmiş olabileceği gibi, gayrimaddi varlığa saldırı sonucunda da ortaya çıkmış olabilir<sup>36</sup>. Milletvekillerinin yasama faaliyetleriyle alakalı konularda düşüncelerini özgür bir şekilde ortaya koyabilmelerini garanti altına almak için söz konusu olan yasama sorumsuzluğunun kötüye kullanılması; şeref, haysiyet gibi şahsiyet haklarına taallûk eden değerlere saldırı sebebiyle manevi tazminatı gerekli kılmaktadır.

Kullanılan oyun söylenen sözün veya açıklanan düşüncenin tazminatı gerektirmemesi için:

- İyiniyet sınırlarını aşan tarzda olmaması,
- Şahsi kin, düşmanlık ya da kırgınlık sonucu olmaması,
- Konuşmanın akışı gereği söylenmesi makul karşılanabilir olması,
- Söylenen sözün Meclis çalışmaları ile alakalı faaliyet sırasında sarf edilmiş olması,
- En önemlisi de yapılan çalışma ile açıklanan düşünce arasında kurulabilen bir bağlantının olması ve ölçülünün de kaçırılmamış olması gerekir.

Bu doğrultuda, Meclis çalışmalarıyla alakalı bir faaliyette bulunan milletvekiline diğer milletvekilleri hakaret edici sözler söylerlerse veya Genel Kurula hitap etmekte olan bir milletvekili başka bir milletvekilini veya kişiyi veya grubu hedef alarak hakaret ederse, ya da konuşmanın akışının hoş görülebilir sonucu olmayan ifadeler kullanılırsa, yasama

---

s. 80; OĞUZMAN, M. Kemal- ÖZ, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000, s. 332.

<sup>35</sup> KILIÇOĞLU, Ahmet M.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 1. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2001, s. 269.

<sup>36</sup> TANDOĞAN (1961): s. 330.

sorumsuzluğu söz konusu olmaz<sup>37</sup>. Meclis çalışmalarıyla ilgili söz söyleme hürriyeti içerisinde değerlendirilemeyecek bu neviden ifadeler sebebiyle herkes gibi tazminat sorumluluğu gerekir<sup>38</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin şahsi emellerine ulaşmaları veya kişisel yönden tatmin olmaları için kendilerine tanınan bir imtiyaz olmayıp, milli iradenin tezahürüne hizmet eden temsilciler olmaları hasebiyle ve icra ettikleri görev gereği kabul edilen bir imtiyazdır<sup>39</sup>. Daha özet bir ifade ile genel olarak yasama bağıışıklığı milletvekillerinin şahsı için değil<sup>40</sup>, yasama faaliyeti için<sup>41</sup> ve kamu yararı amacıyla<sup>42</sup> kabul edilmiş bir ayrıcalıktır<sup>43</sup>. Aksine bir anlayış Anayasanın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine aykırı olur. BAŞGİL'in çok yerinde ve isabetli açıklamasına göre, imtiyaz, bir görevden

<sup>37</sup> Doktrinde de ifade edildiği gibi, hakaret teşkil eden sözler, milletvekili bakımından düşüncelerini güçlendirmek amacıyla kullanılmışsa yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olması gerekir. Bkz. ERSOY, Yüksel: Ceza Hukuku Genel Hükümler, İmaj Yayınevi, Ankara 2002, s. 58.

<sup>38</sup> Doktrinde yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin Meclis iradesinin oluşmasına katılmanın bir sonucu olarak kabul edilmesi gerektiği ve bu sebeple açıklanan düşüncelerin, sarf edilen sözlerin her tür hukuki yaptırımdan muaf olduğu görüşü ileri sürülmüştür. Ancak bu görüşe katılmak mümkün değildir. Bkz. EREM, Faruk: Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, C. I. 10. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, N. 335, Ankara 1973, s. 171-173; KAPLAN, İbrahim: "Milletvekillerinin Sorumsuzluğu-Dokunulmazlığı ve Manevi Tazminat Davası", AÜSBFD., C. 47, S. 3- 4, 1992, s. 185. Ancak yazar aynı makalesinin devamında hakaret ve sövme fiilleri sebebiyle açılacak tazminat davaları için yasama sorumsuzluğunun istisnası olduğunu ifade etmiştir. KAPLAN (1992): s. 186. Şu halde yasama sorumsuzluğunun milletvekillerinin Mecliste ileri sürdükleri düşünceler sebebiyle her tür hukuku müeyyideye karşı değil, ancak yasama faaliyetleriyle bağdaştırılacak tarzda düşünceler için her tür hukuki müeyyideye karşı koruduğunu söylemek mümkündür. Oysa EREM'e göre cezalandırılma korkusu gibi yüksek tazminat ödeme korkusu da temsilcileri vazifelerini hakkıyla yerine getirmelerinden alıkoyabileceği için yasama sorumsuzluğu milletvekillerini hukuki takibata karşı da mutlak olarak korur. Bkz. EREM (1973): s. 173.

<sup>39</sup> YARGITAY 9. CD., E. 1995/2996, K. 1995/3844 T. 1.6.1995; Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; TURHAN, Mehmet: "Parlamentar Bağıışıklıklar", Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14, Ankara 1997, s. 897; Ayrıca Sayın Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER de 31 Aralık 2004 yılında yayımladığı yeni yıl mesajında, "Yasama sorumsuzluğu, yasama organı üyelerine kişisel yarar ya da ayrıcalık tanımak için değil, ulusal istencin tam olarak gerçekleşebilmesi amacıyla öngörülen bir güvencedir" şeklindeki ifadeleriyle aynı noktaya vurgu yapmışlardır. Bkz. Erişim Tarihi: 03.10.2006, [http://www.belgenet.com/2004/sezer\\_311204.html](http://www.belgenet.com/2004/sezer_311204.html).

<sup>40</sup> Bkz. HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365 T. 4.4.1984. Ya da milletvekillerini "üstün ve dokunulmaz" kılmak için değil. Bkz. SOYSAL, Mümtaz: Anayasaya Giriş, AÜSBF. Yayınları, N. 240, Ankara 1968, s. 203. "Milletvekillerinin dokunulmazlığı şahsi bir imtiyaz değildir". Bkz. KUNTER, Nurullah: "Milletvekillerinin Dokunulmazlığı", İleri Hukuk Dergisi, S. 87, 1952, s. 1475; YALOVA (1997): s. 846.

<sup>41</sup> TURHAN (1997): s. 897.

<sup>42</sup> ÖZER, Attila: Anayasa Hukuku, Geliştirilmiş 2. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 222; Sayın Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet SEZER 31.12.2005 tarihli yeni yıl mesajında, "Parlamentar demokratik sistemi benimseyen ülkelerde olduğu gibi, Anayasamızda da, çok yerinde olarak, kamu yararı amacıyla milletvekilleri için yasama sorumsuzluğu öngörülmüştür" ifadeleri ile aynı noktaya vurgu yapmışlardır. Bkz. Erişim Tarihi: 01.10.2006, [http://www.denizce.com/cbaskan\\_2006.asp](http://www.denizce.com/cbaskan_2006.asp).

<sup>43</sup> ODYAKMAZ, Zehra- KAYMAK, Ümit- ERCAN, İsmail: Anayasa Hukuku İdare Hukuku, Son Değişikliklerle 6. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2006, s. 107; GÖREN, Zafer: Anayasa Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 1999, s. 214; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU: s. 226. Ancak Yargıtay yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için bir imtiyaz olmadığını haklı olarak belirtmiştir. Bkz. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

doğmayan istisnai bir durum ve menfaat şeklinde ortaya çıkmasına rağmen, hak ya da yetki ise bir görevin yerine getirilmesi sebebiyle görevi icra edene kanunen tanınmış bir imkân ve izindir<sup>44</sup>. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu temsilcilerin şahsı için kabul edilmiş bir ayrıcalık olmayıp<sup>45</sup>, onların ifa ettikleri görev sebebiyle onlara tanınan bir hak ve yetkidir. İşte bundan dolayıdır ki temsilcilik görevi sona erince, göreve bağlı olarak kabul edilen yasama sorumsuzluğu hükümlerinin uygulanması söz konusu olmaz. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu muvacehesindeki hakaret niteliğindeki bir söz, her ne kadar söz konusu bu tür bir suçun cezalandırılmasını önlemiş olsa bile, hakaret suçunu suç olmaktan çıkaran (veya hakareti hukuka uygun hale getiren), daha açık bir ifade ile hakaret suçunun haksızlık vasfını bertaraf eden bir mahiyet arz etmediği<sup>46</sup> için hakaret niteliğindeki bir fiili yasama sorumsuzluğu şartlarının geçerli olduğu ortamlarda söylenmiş olsa dahi bu sebeple doğacak tazminat sorumluluğunu önlemez<sup>47</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun her hal ve şartta kabul edilmesi, kamu yararı amacıyla feda edilen eşitliğin sebebiyet verdiği kamu zararı ile müsavî olmayacağı için mümkün değildir. Oysa yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için geçerli olması, milletvekillerine tanınan

<sup>44</sup> BAŞGİL, Ali Fuad: “Teşrii Masuniyet Meselesi Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun 17. maddesi Üzerinde Etüd”, İHFM., C. VII, Y. 1941, S. 1, s. 7. 1924 Anayasasının 17. maddesinde düzenlenen yasama sorumsuzluğunun kabulü sırasında söz alan İzmir mebusu Seyit Bey, “Efendiler, masuniyeti teşriye şahsidir. Fiili değildir. Kaideyi külliye budur” (bkz. GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref- SEZGİN, Zekâi: 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Balkanoğlu Matbaası, Ankara 1957, s. 145) ifadeleriyle yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri bakımından şahsi imtiyaz olduğunu çağrıştıracak açıklamalar yapmıştır. Ancak bu ifadelerden kastedilen, milletvekili seçilmiş olmak ve temsilcilik fonksiyonunu noksansız olarak ifa edebilmek için kabul edilen bir muafiyet olduğu şeklinde anlamak daha doğru olsa gerek. Çünkü yasama sorumsuzluğu temsilciler bakımından, sadece ifa edilen görev esnasında ve o görevin makul sınırları içinde kabul edilebilecek faaliyetler için sonuç doğuracak olup, bu kapsamın haricindeki veya temsilcilik sıfatının bulunmadığı süreçteki faaliyetler bakımından sonuç doğurmasının mümkün olmamasından kaynaklanmaktadır.

<sup>45</sup> KUNTER (1952): s. 1475.

<sup>46</sup> Yasama sorumsuzluğunu, eylemin hukuka aykırılık vasfını ortadan kaldıran hukuka uygunluk sebebi olarak kabul eden doktriner görüşler için bkz. TEKİNAY, Selehattin Sulhi- AKMAN, Sermet- BURCUOĞLU, Halûk- ALTOP, Attilâ: Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş Ve Genişletilmiş 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1993, s. 485, 486; DERDİMAN, Ramazan Cengiz: Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni, Aktüel Yayınları, İstanbul 2006, s. 137; Yasama sorumsuzluğunun suç sayılan fiilin bu vasfını bertaraf ettiğini savunan görüş için bkz. KUNTER (1952): s. 1475, 1476.

<sup>47</sup> ERMAN, Sahir: “Hakaret- Karşılıklı Tahkir- Teşrii Masuniyetin Hukuki Mahiyeti ve Şumûlü”, İÜHFM., C. XVII, S. 1-2, 1951, s. 460.

bu ayrıcalık sonucu eşitlikten taviz verilerek doğan zararın bu ayrıcalığın tanınmasıyla sağlanan kamu yararından daha az olması sebebiyledir<sup>48</sup>.

Şimdiye kadar açıklandığı üzere yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin şahsi emellerine hizmet eden bir müessese olmaması sebebiyle milletvekillerinin şahsi kin ve haksız fiil niteliğindeki başkalarını rencide eden sözlerine karşı onları manevi tazminat sorumluluğundan kurtarmaz<sup>49</sup>. Ancak 1961 Anayasası öncesi dönemde hem öğreti de hem de Yargıtay kararlarında yasama sorumsuzluğunun milletvekillerini hukuku davalarına karşı da koruması gerektiği yönündeki görüş hâkimdir<sup>50</sup>.

1961 Anayasası öncesi dönemde yasama sorumsuzluğu hükümlerinin hem ceza takiplerine hem de hukuk takiplerine karşı milletvekillerini koruması gerektiği fikrinin savunulması, mutlakiyetçi devlet anlayışından demokratik devlet anlayışına geçiş sürecinin yaşanıyor olması sebebiyle savunulduğu söylenebilir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı ve egemenliğin sahibinin 1921 Teşkilât-ı Esasisi ile milletle devredilmiş olması nedeniyle milletin temsilcilerinin özgürce milleti temsil edebilmelerinin sağlanması amacıyla onları her tür takibata karşı korumanın gerektiği görüşünün hâkim olması makul karşılanabilir. Kaldı ki 1961 Anayasası öncesi hem doktrinde hem de Yargıtay kararlarında yasama sorumsuzluğu kapsamındaki filler sebebiyle Meclis İçtüzüğüne göre disiplin

<sup>48</sup> ÖZBUDUN (2004): s. 277; YARGITAY 9. CD., E. 1995/2996, K. 1995/3844 T. 1.6.1995.

<sup>49</sup> Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984. “Yasama sorumsuzluğu ile ilgili tutum genel olarak tüm Avrupa ülkelerinde vardır ve benzer niteliktedir. Parlamenterler, görevlerini yaptıkları sırada ortaya koydukları görüşlerinden, verdikleri oylardan ve bunlarla ilişkili eylemlerden sorumlu tutulamadıkları gibi, kişisel haklara saldırı boyutu taşımayan konuşmalardan da sorumlu tutulamazlar (kürsü dokunulmazlığı)”. Bkz. ÇÖMEZ, Turhan: “Dokunulmazlı Ve Özlük Hakları”, Erişim Tarihi: 03.10.2006, <http://www.turhancomez.net/dokuman/YANKI-DOKUNULMAZLIK%20VE%20%C3%96ZL%C3%96K%20HAKLARI.doc>.

<sup>50</sup> 4. HD., E. 1958/12171, K. 1958/5006; BAŞGİL (1941): s. 14; AYBAR, Mehmet Ali: “Teşrii Masuniyet Esası ve Tatbik Şekilleri”, İÜHF., Y. III, S. 9, 1937. s. 124; REFET, Hâşim: Hukuku Esasiye, İstanbul 1926, s. 151; GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Pulat: “Mebuslar ve Vekiller Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usulü”, AD., Y. 45, S. 10, 1954, s. 1188; ARSEL, İlhan: “Türk Anayasasının Umumi Esasları”, AÜHFD., C. XII, S. 1-2, 1965, s. 39; AKSOY, Muammer: “Milletvekilinin Sorumsuzluğu”, Forum, C. VII, S. 81, 1957, s. 11; SEVİĞ, Vasfi Reşit: “Şeref ve Haysiyetin Kanuni Himayesi ve İstisnaları”, AD., Y. 30, N. 1, 1939, s. 1.

müeyyidesinin uygulanabileceği ve yine milletvekillerinin Meclis kürsüsünün gerektirdiği nezaket gereği hareket etmeleri gerektiği ifade edilmiştir<sup>51</sup>.

#### **E. Anayasa Mahkemesi Kararlarında**

##### **Yasama Sorumsuzluğunun Anlamı**

28.09.1966 günlü Akşam Gazetesinde çıkan, “Bornova Savcısı Lütfen Dinleyin” başlıklı yazısı sebebiyle 21.07.1967 tarihinde yasama dokunulmazlığı kaldırılan İstanbul Milletvekili Çetin ALTAN dokunulmazlığın kaldırılması sebebiyle Anayasa Mahkemesinde açmış olduğu iptal davasında yasama sorumsuzluğunun anlamını çok tatmin edici bir şekilde açıklanmıştır.

“Sorumsuzluk parlâmento görevinden ayrılması kâbil olmayan eylemleri kapsar. Parlâmento üyeleri bu eylemlerinden dolayı ne üyelik sıfatlarının devamı boyunca ne de sıfat sona erdikten sonra sorumlu tutulamazlar. Kovuşturmayı izne bağlayan kuralın koruduğu eylemlerin ise parlâmento görevi ile doğrudan doğruya ilişkisi yoktur. Bunlar adi suçlardır. Kovuşturmayı izne bağlamakla Parlâmentonun böyle dolaylı bir yoldan baskı altına alınması önlenmek istenmiştir.

Sorumlu tutulmamak için sorumu gerektiren bir işin görülmesi, bir suçun işlenmesi gerekir. Demek ki Cumhuriyet Senatosu üyeleri ve milletvekilleri Meclis çalışmalarındaki oy ve sözleriyle, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerle ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmakla suç işleyebilecektir; fakat bu yüzden haklarında her hangi bir adli Kovuşturma yapılamayacaktır. Bu gibilere olsa olsa bir disiplin işlemi uygulanacaktır.

Sorumsuzluk kapsamına girebilmesi için Mecliste ileri sürülen düşüncelerin dışarıda kelime kelime tekrarlanması şart değildir. Burada düşüncenin öz bakımından tekrarlanması,

<sup>51</sup> REFET (1926): s. 151; SEVİĞ (1939): s. 16; BAŞGİL (1941): S. 14; KUNTER, Nurullah: Suçun Kanuni Unsurları Nazariyesi, İstanbul 1949, s. 250; GÖZÜBÜYÜK (1954): s. 1188.

üyenin Meclis dışında savunduğu görüşün Meclisteki konuşmalarıyla aynı doğrultuda bulunması yeterlidir. Kaldı ki sorumsuzluğu Meclis içi çalışmalara inhisar ettirmek Hükümeti tenkit ve denetleme eyleminin sınırlarını son derece daraltır, Parlâmento görevinde kabul edilmeyecek bir kesinti meydana getirir; yasama görevinin Meclis dışına taşan bölümlerinin görülmesini engeller”<sup>52</sup>.

Milletvekillerinin Mecliste kullandıkları oylar, sarf ettikleri sözler ve açıklamış oldukları düşünceler sebebiyle sorumsuzlukları elbette ki sorumsuzluk kapsamındaki fiillerin Meclis çatısı altında gerçekleştirilmiş olmasıyla kayıtlandırılmamıştır. Sorumsuzluk kapsamındaki eylemlerin Meclis dışında tekrarlanmasından dolayı da milletvekilleri sorumlu tutulamayacağı yasama sorumsuzluğunun tabii bir sonucudur. Çünkü yasama sorumsuzluğu ile garanti altına alınmak istenen milli iradenin, milleti temsil eden milletvekilleri aracılığı ile özgürce ifa edilmesini sağlamaktır. Kaldı ki sorumsuzluk kapsamındaki sözlerin veya düşüncelerin tıpatıp tekrar edilmiş olması da gerekmez.

Muhteva aynı kalmak koşuluyla sorumsuzluk dahilindeki düşünce ve sözlerin farklı ifadelerle dışarıda tekrarlanmış olmasının önemi yoktur. Aynı şekilde Mecliste ileri sürülen görüşlerin dışarıda da sözlü olarak tekrarlanmış olması gerekmez. Makale, kitap içeriğinde veya röportaj yoluyla ve benzeri başka vasıtalarla Meclisteki fikirlerin tekrarlanmış olması halinde de yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerlidir. Zaten Anayasa metnindeki düzenleme de yasama sorumsuzluğunu sadece Meclis çatısı altındaki faaliyetlerle sınırlamamıştır. Ayrıca 1961 Anayasasında Mecliste ileri sürülen düşüncelerin Meclis dışında tekrarlanmasının yasaklanabilmesine dair Anayasada hüküm yoktur.

<sup>52</sup> E. 1967/22, K.1967/22, T. 02.08.1967, AMKD., S. 5, s. 156; RG. 25.10.1967, N. 12734; Aynı doğrultudaki ifadelerin yer aldığı bir diğer karar için bkz. E. 1967/23, K. 1967/23, T. 02.08.1967, AMKD., S. 5, s. 173. Ayrıca aynı kararlar için bkz. “<http://www.anayasa.gov.tr/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1967/K1967-22.htm>”, ve “<http://www.anayasa.gov.tr/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1967/K1967-23.htm>”, Erişim Tarihi: 27.02.2006.

Çetin ALTAN'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına konu bu fiil aslında yasama sorumsuzluğu içerisinde değerlendirilmesi gereken bir fiildir. Ancak siyasi ihtiraslar ön plana çıkarılarak yasama sorumsuzluğu kapsamındaki eylemin dışarıda tekrarlanmasının yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına konu bir suç olduğu gerekçesiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına karar verilmesi her şeyden evvel demokratik ve siyasi hoşgörü ile bağdaşmayacağı için doğru değildir<sup>53</sup>.

Anayasa Mahkemesinin son yıllarda verdiği kararlarda yasama sorumsuzluğunun anlamı ve amacını, “Bütün demokratik ülkelerde, Yasama Meclisleri üyelerine, yasama görevlerini gereği gibi yerine getirebilmelerini sağlamak amacıyla bazı bağışıklıklar ve dokunulmazlıklar tanınmıştır. Yasama Meclisi üyelerini bu biçimde diğer vatandaşlardan farklı bir statüye bağlı tutmanın amacı, kuşkusuz onları ayrıcalıklı ve hukukun üstünde bir grup durumuna getirmek olarak anlaşılamaz.

Yasama dokunulmazlığı, bir amaç olmayıp milletvekillerinin halkın iradesini Mecliste tam olarak yansıtarak millî iradenin eksiksiz gerçekleşmesini sağlamalarının aracıdır” şeklinde ifade edilmiştir<sup>54</sup>.

Anayasa Mahkemesi bu karalarında da yasama sorumsuzluğunu milletvekilleri için geçerliliği olan bir ayrıcalık anlamında kabul etmemekte, milli iradenin tam olarak ortaya çıkmasını sağlamaya yönelik araç olarak kabul etmektedir. Zaten yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin doğrudan doğruya şahısları için söz konusu olmayıp, aksine milletvekillerinin ifa ettikleri görev sebebiyle ve görevin özgür bir şekilde yerine getirilmesini sağlamak amacıyla kabul edilmiş bir müessesedir.

<sup>53</sup> SAVCI, Bahri: “Dokunulmazlık Konusunda Anayasa Mahkemesinin Yeri ve Rolü”, SBFD., C. XXII, N. 2, 1967, s. 74.

<sup>54</sup> E. 1994/10, K.1994/29, T. 21.3.1994, E. 1994/12, K. 1994/31, T. 21.3.1994, E. 1994/5, K.1994/24, T. 21.3.1994, E. 1994/9, K. 1994/28, T. 21.3.1994, E. 1994/8, K. 1994/27, T. 21.3.1994, E. 1994/6, K. 1994/25, T. 21.3.1994, E.1994/9, K. 1994/28, T. 21.3.1994, E. 1994/4, K. 1994/23, T. 21.3.1994, E. 1994/11, K. 1994/30, T. 21.3.1994, E. 1994/7, K. 1994/26, T. 21.3.1994, E. 1994/11, K. 1994/30, T. 21.3.1994, Karaların tümü için bkz. “<http://www.anayasa.gov.tr/KARARLAR/IPTITRZ.htm>”.

## F. Doktrinde Yasama Sorumsuzluğunun Anlamı

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin parlamento faaliyetleriyle alakalı oy, söz ve düşünceleri suç olsa bile bunlardan birine dayanarak parlamento dışında dahi herhangi bir makam tarafından sorumlu tutulamamaları demektir<sup>55</sup>. Anayasa metnindeki düzenlemeyi çağrıştıracak şekilde yapılan bir tanıma göre yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin Meclis çalışmalarlarıyla alakalı oy, söz ve düşüncelerinden dolayı<sup>56</sup> bunları Meclis dışında dahi tekrarlamış olmaları sebebiyle olsa bile sorumlu tutulamamalarıdır<sup>57</sup>. Daha farklı bir tanımlamaya göre yasama sorumsuzluğu, yasama organı üyelerinin Meclisteki çalışmaları esnasında yaptıkları konuşmalar sebebiyle hukuki ve cezai olarak sorumlu tutulamamaları anlamına gelir<sup>58</sup>. Başka bir tanıma göre, yasama sorumsuzluğu, parlamenterleri meclisteki görüşleri, kanun teklifleri, dilekçeleri ve sair diğer işlemleri sebebiyle hukuki sorumluluğa karşı koruyan bir mekanizmadır<sup>59</sup>.

Yasama sorumsuzluğunu cezai takibata karşı milletvekillerini koruyan bir müessese olarak tanımlayan görüşe göre, parlamento üyelerinin cezai takibata karşı korkuları

<sup>55</sup> WALLACE, Don- ANSAY, Tuğrul: Introduction To Turkish Law, Turhan Kitabevi, Fifth Edition, Ankara 2005, s. 35; TEZİÇ (2003): s. 375; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU(2001): s. 226; ERDOĞAN, Mustafa: Anayasa Hukukuna Giriş, Liberte Yayınları, Ankara 2004, s. 224; ERDOĞAN, Mustafa: Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara 2005, s. 259; ERDOĞAN, Mustafa: Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, Liberte Yayınları, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara 2003, s. 200; GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa 2002, s. 187; GÖZLER, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, 1. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 319; DAL, Kemal: Türk Esas Teşkilat Hukuku, 2. Baskı, Basın- Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1986, s. 236; TUNÇ, Hasan- BİLİR, Faruk: Anayasa Hukuku, Gazi Kitabevi, Ankara 2005, s. 97; SABUNCU, Yavuz: Anayasaya Giriş, Yenilenmiş 11. Bası, İmaj Yayıncılık, Ankara 2005, s. 191; İBA, Şeref: Anayasa ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda), 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2006, s. 105.

<sup>56</sup> MITCHELL, Andrew D.: “Genocide Human Rights Implementation And The Relationship Between International And Domestic Law: Nulyarimma v Thompson ”, Melbourne University Law Review, Vol. 24, 2000, s. 41.

<sup>57</sup> RUDNICK, Sharon A.: “Speech Or Debate Clause Immunity For Congressional Hiring Practices: Its Necessity And Its Implications”, Ucla Law Review, Vol. 28, 1980-1981, s. 224; A LDIKAÇTI, Orhan: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Bası, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s. 272; GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref: Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 13. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2005, s. 199; TOROSLU (2005): s. 78; DEMİR, Fevzi: Anayasa Hukukuna Giriş, 5. Baskı, Barış Yayınları Fakülteler Matbaası, İzmir 1998, s. 320; TUNÇ, Hasan- BİLİR, Faruk: Anayasa Hukuku Uygulamaları, Nobel Yayınları, Ankara 2002, s. 25.

<sup>58</sup> HARRIS, Mattev: “Sharing the Privilege: Parliamentarians, Defamation, and Bills of Rights”, Auckland University Law Review, Vol. 8, 1996-1999, s. 48; LAFERRIÈRE, Julien: Manuel de Droit Constitutionnel, 2. Baskı, Paris 1947, s. 707; ÖZER (2005): s. 224; ATAR: Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya 2002, s. 222.

<sup>59</sup> DENDY, Mervyn: “Law Of Delict”, Annual Of Sa Law, 1992, s. 466; MITCHELL (2000): s. 41.

olmaksızın parlamento görevlerini tam anlamıyla yapmalarına yönelik bir cezasızlık halidir<sup>60</sup>. Aynı açıdan yapılan başka bir tanıma göre yasama sorumsuzluğu, “Mebuslara geniş bir fikir ve söz hürriyeti temin etme ve onları gerek Hükümetçe gerekse eşhas tarafından yapılacak bazı cezai takibata karşı koruma maksadı ile tesis olunan kanuni bir himaye sistemidir”<sup>61</sup>.

Şimdiye kadar verilen tanımlardaki ifadelerin tümünü kapsayıcı şekilde yapılan özgün bir tarife göre, “mutlak masuniyet parlamento azalarının parlamenter vazifelerinin mahiyetinden mütevellit ve o mefhum ile izahı kabil fiil ve hareketlerinden dolayı, cezai ve medeni her türlü mesuliyetten müebbeten beri kılan bir kaidedir”<sup>62</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun hem hukuki hem de cezai takibatı kapsayacak şekilde yapılan daha detaylı tanıma göre yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin, Meclis çalışmalarını yürütürken, cezai veya hukuki bir müeyyide ile karşılaşmak şeklinde herhangi bir endişe taşımadan serbestçe düşüncelerini açıklayabilmelerine<sup>63</sup> ve istedikleri yönde oy kullanabilmelerine imkân sağlayan ve bu yolla milletvekillerinin ifade hürriyetini güvence altına alan bir kurumdur<sup>64</sup>. Yasama sorumsuzluğunun milletvekillerinin söz söyleme hürriyetini garanti altına alan yönü dikkate alınarak yapılan açıklamaya göre yasama sorumsuzluğu, “yasama meclisi üyelerinin yasama faaliyeti sırasında cezai kovuşturma baskısı olmadan fikir ve kanaatlerini oluşturabilmeleri ve bunları açıklayabilmeleri, milleti temsil eden vekillerin temsil işlevlerini yerine getirmeleri açısından hayati bir öneme

<sup>60</sup> ÖZEK, Çetin: “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?”, İHFM., C. XXXI, S. 1-4, 1966, s. 79; ÖZTÜRK- ERDEM (2005): s. 31; DEMİRBAŞ, Timur: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., Ankara 2006, s. 149.

<sup>61</sup> BAŞGİL (1941): s. 3.

<sup>62</sup> AYBAR (1937): s. 124.

<sup>63</sup> BAMFORTH, Nicholas: “Judicial Review, Parliamentary Privilege, And The Parliamentary Comissioner For Standards”, (Case And Comment), The Cambridge Law Review, Vol. 57, 1998, s. 8; PEARCE, D. C: “The Privileges Committees Of The Australian Parliament”, Federal Law Review, Vol. 6, 1974-1975, s. 269; SİLVER, Richard V.: “A Common- Law Privilege For State Legilators İn Federal Criminal Prosecutions”, St, John’s Law Review, Vol. 54, 1979-1980, s. 79.

<sup>64</sup> LEOPOLD, Patricia M.: “Parliamentary Privilege and the Broadcasting of Parliament”, Legal Studies, Vol. 9, 1989, s. 53; DUVERGER, Maurice: Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, Paris 1955, s. 480; TÜLEN, Hikmet: “Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C. III, S. 1, Y. 1999, s. 119; Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; BOYNUKARA, Adnan: “Tartışmalı Bir Konu Yasama Dokunulmazlığı”, “boynukara@hotmail.com”.

sahiptir”<sup>65</sup>. Bu yöndeki başka bir tanıma göre, yasama sorumsuzluğu, parlamenterlerin meclisteki konuşmalarından veya görüşlerinden dolayı meclis dışında herhangi bir yerde sorguya çekilememesidir<sup>66</sup>.

Yasama sorumsuzluğu, Meclis üyeleri için yalnızca bir hak olmayıp, milli görevin yerine getirilmesi için temel bir şart olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi üyelerinin görevlerini yaparlarken sarf ettikleri sözler sebebiyle ileride haklarında herhangi bir kovuşturma endişesi olmadan hür bir biçimde kendilerini ifade edebilmelerini garanti altına alan kamu hukuku müessesesidir<sup>67</sup>. Bu boyutuyla yasama sorumsuzluğu, milli iradenin üstünlüğünün ve egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu gösteren temel devlet organlarından biri olan yasama organı üyelerinin özgür bir biçimde düşüncelerini yansıtma hizmet eden bir müessesedir aynı zamanda<sup>68</sup>.

Özel hukuk bakımından ve yasama sorumsuzluğunun tazminat yönünü dikkate alarak yapılan açıklamaya göre; yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin Genel Kurul, komisyonlar, Başkanlık Divanı ve parti grupları gibi Meclis çalışmalarıyla alakalı faaliyetlerde bulunurken ve parlamenterlik görevi gereği kişisel kin içermeyecek şekilde söylenen sözler sebebiyle sorumlu olmamalarını gerektiren bir kurumdur<sup>69</sup>.

Hukuki yönden sınırları olan yasama sorumsuzluğu, Anayasayla güvence altına alınan kişilik haklarına saldırı teşkil edecek şekilde kullanıldığı takdirde tazminat sorumluluğu da

<sup>65</sup>GÖNEÇ, Levent: “Yasama Dokunulmazlığının Sınırı”, “[http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/yas\\_dok\\_siniri.htm](http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/yas_dok_siniri.htm)”, Erişim Tarihi: 15.03.2006, BOYNUKARA, Adnan, “Tartışmalı Bir Konu Yasama Dokunulmazlığı”, “boynukara@hotmail.com”.

<sup>66</sup> RAY, Laura Krugman: “Discipline Through Delegation: Solving The Problem Of Congressional Housecleaning”, University Of Pittsburgh Law Review, Vol. 55, 1993-1994, s. 401, 402.

<sup>67</sup> DÖNMEZER, Sulhi- ERMAN, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. I, Yeniden Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1995, s. 206; Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>68</sup> BEDÜK, Saffet Arıkan: “Dokunulmazlık ve Siyaset”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14, 1997, s. 840.

<sup>69</sup> REİSOĞLU, Sefa: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 9. Bası, İstanbul 1993, s. 184.

söz konusu olacaktır<sup>70</sup>. Çünkü haksız fiil ile bir kimsenin kişisel değerlerinde eksilmeye sebebiyet vermek o kişi bakımından manevi bir zararın<sup>71</sup> ortaya çıkması sonucunu doğurur. İşte bu şekilde kişinin iradesi dışında şahsi değerlerinde meydana gelen azalmaların telafi edilmesi amacıyla<sup>72</sup> manevi tazminat sorumluluğu söz konusu olmaktadır. Haksız fiil sayılabilecek nitelikteki eylemleriyle başkalarının şahsiyet haklarına saldıran kişi bu sebeple karşı tarafın uğramış olduğu manevi zararı aynen veya nakden tazmin ederek o kişinin uğramış olduğu manevi zararın telafi etmesi gerekir<sup>73</sup>. Ödenen paranın karşı tarafın uğramış olduğu manevi zararı tam olarak karşılamış olması da şart değildir<sup>74</sup>.

Ancak yasama sorumsuzluğu eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine istisna sayılabilecek bir ayrıcalık anlamına gelmez<sup>75</sup>. Çünkü Anayasanın eşitlikle alakalı 10. maddesi din, dil, dil, ırk cinsiyet, mezhep, siyasi düşünce ve felsefi inanç ayrımı gözetilmeksizin herkesin kanunlar önünde eşit olduğunu; bu anlamda hiçbir kişiye aileye zümreye ve aileye imtiyaz tanınamayacağı belirtilmiştir. Oysa yasama sorumsuzluğu zaten bir gruba, aileye, zümreye

<sup>70</sup> REİSOĞLU (1993): s. 184. Ancak özel hukuk doktrininde yasama sorumsuzluğunun kişiliği yönelik saldırılar bakımından milletvekillerini maddi ve manevi tazminat davalarına karşı koruduğu bazı yazarlar tarafından savunulmuştur. Bkz. OĞUZMAN, M. Kemal- SELİÇİ, Özer- OKTAY, Saibe: Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler), Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2002, s. 144.

<sup>71</sup> KILIÇOĞLU(2001): s. 269. Doktrine göre, “manevi zarar malvarlığında bir azalmayı değil, şahsiyet haklarına vaki tecavüz dolayısıyla bir kimsenin duyduğu cismani ve manevi acı ve ızdırabı, elem ve böylece yaşam zevkinde bir azalmayı ifade eder”. Bkz. TANDOĞAN (1961): s. 330; OĞUZMAN-ÖZ (2000): s. 332.

<sup>72</sup> EREN(2011): s. 772.

<sup>73</sup> EREN(2011): s. 778- 779.

<sup>74</sup> EREN(2011): s. 778.

<sup>75</sup> Aynı yöndeki düşünceler için bkz. RUDNICK (1980-1981): s. 250, 251; MALKOÇ, Şeref: “Temiz Toplum ve Yasama Dokunulmazlığı”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14,1997, s. 850; ODYAKMAZ (2006): s. 107; İBA (2006): s. 105. Yasama sorumsuzluğu milletvekilleri için şahsi bir imtiyaz olmayıp, yasama görevlerini hakkıyla yerine getirebilmeleri için kabul edilmiş hukuki bir himaye aracıdır. Bkz. GÖZÜBÜYÜK (1954): s. 1187; ERDOĞAN (2005): s. 260. Ancak doktrinde Yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri bakımından şahsi bir imtiyaz olduğu ileri sürülmüştür. Aksi kanaat için bkz. ALDIKAÇTI, s. 273; İÇEL, Kayıhan- DONAY, Süheyl: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, 1. Kitap, Yeni Yasaya Göre Güncellenmiş 4. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2005, s. 143. Ne var ki yasama sorumsuzluğunun herkes için kanunlar ve adalet önünde eşitlik ilkesine milletvekilleri lehine istisna teşkil eden bir ayrıcalık olduğu fikrine katılmak mümkün değildir. Çünkü yasama sorumsuzluğu milletvekillerine milletvekili olma vasfını taşımaya hak kazanmış olmaları sebebiyle bahşedilmiş olmasından daha öte, milletvekillerinin yerine getirdikleri görev sebebiyle bahşedilmiş bir müessesedir. Zaten bu sebeptendir ki milletvekillerinin yasama faaliyetiyle alakası kurulamayan fiilleri için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli değildir. Yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri bakımından adalet ve kanun önünde eşitlik prensibine istisna teşkil ettiğine dair farklı bir diğer görüş için bkz. TÜZEL, Sadık: Anayasa Hukuku, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, N. 64- 4, İzmir 1969, s. 364.

veya kişiye 10. maddedeki sebeplere istinaden tanınan bir ayrıcalık olmayıp<sup>76</sup>, milli iradenin eksiksiz bir şekilde tecelli etmesini sağlamak amacıyla yasama fonksiyonu ifası için kabul edilen bir muafiyettir<sup>77</sup>. Elbette ki yasama sorumsuzluğunun kanun önünde eşitlik ilkesini zedelemeyecek şekilde yorumlanabilmesi için yasama sorumsuzluğunun sınırları içerisinde hareket edilmiş olunması gerekir<sup>78</sup>. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu temsilcileri ayrıcalıklı bir statüye sokmanın<sup>79</sup> ötesinde seçilen her temsilcinin görmekle yükümlü olduğu görev gereği<sup>80</sup> kabul edilen objektif bir durumdur<sup>81</sup>. Bu sebeple yasa koycunun, dokunulmazlığın kabulü dolayısıyla beklenen kamu yararını, dokunulmazlığın varlığı nedeniyle doğması muhtemel kanun önünde eşitsizliğe tercih etmiş olduğu iddiasına<sup>82</sup> katılmak mümkün değildir.

Şimdiye kadar verilen tanımlardan hareketle yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin ve bakanların milli egemenliğin tezahürüne hizmet ediyor olmaları hasebiyle Meclis çalışmaları ile alakalı faaliyetleri esnasında açıkladıkları düşüncelerin veya kullandıkları oyların kişisel ihtiras ve şahsi kin içermemek kaydıyla kendilerini özgür bir biçimde ifade

<sup>76</sup> Oysa Nevşehir milletvekili Osman SEYFİ yasama dokunulmazlığının eşitlik ilkesine istisna teşkil ettiğini, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü karma komisyonda muhalefet şerhi olarak yazdığı mütalâalarında defaten tekrarlamıştır. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C. 54, B. 75-79, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 2.3.1994, S. Sayısı 586, s. 6 vd.

<sup>77</sup> Yargıtay da verdiği bir kararında aynı noktaya şu şekilde vurgu yapmıştır: Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, “Diğer yandan, maddenin kapsamı ve anlamı belirlenirken, temel hak ve hürriyetlerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlandırılmayacağı ilkeleri de gözden ırak tutulamamak gerekir”. Bkz. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984. Aynı doğrultudaki diğer bir karar için bkz. YARGITAY 9. CD., E. 1995/2996, K. 1995/3844, T. 1.6.1995.

<sup>78</sup> SEVİNÇ, Murat: Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları, 1. Baskı, Kırılancık Yayınları, Ankara 2004, s. 12.

<sup>79</sup> MALKOÇ (1997): s. 850; KABOĞLU, İbrahim Ö.: Anayasa Hukuku Dersleri, Legal Yayıncılık San. ve Tic. Ltd. Şti., Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul 2005, s. 113; YALOVA (1997): s. 846.

<sup>80</sup> YALOVA (1997): s. 846.

<sup>81</sup> Anayasa Mahkemesi bir kararında, yasama dokunulmazlığının Anayasasının 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine aykırılık teşkil edip etmediğine dair değerlendirmesinde şöyle demektedir. “Anayasasının 10. maddesinin öngördüğü eşitlik ilkesinin zedelenmesi, parti üyelerinden yasama organı üyesi olanlarla olmayanların aynı durumda olmasına bağlıdır”. Bkz. E. 1986/13, K. 1987/12, T. 25.5.1987, AMKD., S. 23, s. 252; TBMM Tutanak Dergisi, C. 54, B. 75-79, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 2.3.1994, s. 228 vd.; TBMM Tutanak Dergisi, C. 57, B. 86-89, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 7.4.1994, s. 125 vd.

<sup>82</sup> AKTAŞ, Kadir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında Yasama Dokunulmazlığı”, TBBB Dergisi, S. 67, 2006, s. 354.

edebilmeleri için onları hem hukuki hem de cezai takibata karşı garanti eden anayasa hukuku müessesesidir. Daha özet bir ifadeyle yasama sorumsuzluğu, yürütme, kamuoyu, yargı gibi dışarıdan gelebilecek müdahalelere karşı parlamenterleri koruyan bir mekanizmadır<sup>83</sup>. Bu haliyle yasama sorumsuzluğu milletvekilleri için kişisel bir ayrıcalık niteliğinde olmayıp, temsilcilik görevinin güvenceli bir şekilde yerine getirilebilmesine yönelik ve ifa edilen hizmete bağlı olarak kullanıldığı takdirde geçerliliği olan bir kurumdur<sup>84</sup>.

### G. Sonuç

Yasama sorumsuzluğu kural olarak milletvekilleri için, yasama faaliyetlerine doğrudan katılıyor olmaları sebebiyle de milletvekili olmayan bakanlar için geçerliliği olan ve onları, yargılanmayı gerektirecek hukuki ve cezai takiplere karşı koruyan bir mekanizmadır. Bu boyutuyla yasama sorumsuzluğu, tarihsel olarak dikkate alındığında aslında parlamento egemenliğinin bir sonucudur<sup>85</sup>. Yine parlamento egemenliği ile parlamenter muafiyetler arasında birbirini takip eden ve birbirlerinden ayrılması mümkün olmayan bir bağlantı söz konusudur<sup>86</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun söz konusu olabilmesinin temel şartlarından biri yasama faaliyetleri ile alakalı bir konuda açıklanan düşüncenin, sözün veya kullanılan oyun söz konusu olmasıdır. Çünkü yasama sorumsuzluğu bu müesseseden istifade edeceklerin

<sup>83</sup> MEKKUNEL, Anita- KEYES, Mark: "Traffic Problems at the Intersection of Parliament Procedure and Constitutional Law", MCGILL Law Journal, Vol. 46, 2000-2001, s. 1041; Benzer başka bir tanım için bkz. KING, Stephen J.: "The Speech or Debate Clause in the Criminal Context", New England Law Review, Vol. 15, 1979-1980, s. 412.

<sup>84</sup> TÜZEL (1969): s. 365; TEZİÇ (2003): 375; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 266; İBA, Şeref- BOZKURT, Rauf: 100 Soruda Parlamento Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2004, s. 14.

<sup>85</sup> GOLDSWORTHY, Jeffery: "Response to the Commentators", Australian Journal Of Legal Philosophy, Vol. 27, 2002, s. 205.

<sup>86</sup> SHERR, Steven N.: "Freedom and Federalism: The First Amendment's Protection of Legislative Voting", The Yale Law Journal, Vol. 101, 1991-1992, s. 240; GOLDSWORTHY (2002): s. 205.

doğrudan şahıslarına bağlı olarak kabul edilen bir imtiyaz olmayıp, onların icra ettikleri görev sebebiyle ve görevle ilgili konularda geçerliliği olan bir kavramdır.

Yasama sorumsuzluğunun milletvekillerinin doğrudan şahıslarına bağlı ve onlar için kabul edilmiş bir imtiyaz niteliğinde olmaması sebebiyledir ki TBMM üyelerinin veya bakanların yasama sorumsuzluğundan feragat etmiş olmaları geçersizdir<sup>87</sup>. Zaten yasama sorumsuzluğunun milli iradenin kusursuz olarak ortaya konması amacıyla kabul edildiği<sup>88</sup> düşünüldüğünde bu müesseseden feragat etmenin de geçersiz olacağı sonucuna ulaşılabilir. Çünkü sorumsuzluk icra edilen görev sebebiyle ve milleti temsil etmek üzere görevlendirilen kişiler için geçerli olduğuna göre bu görevi yerine getirenlerin yasama sorumsuzluğundan doğrudan vazgeçmelerinin hukuki geçerliliği olmaz<sup>89</sup>.

Yasama sorumsuzluğu milli iradenin eksiksiz ortaya konmasına özgü yollarla sınırlı olarak kabul edildiğine göre bu yollar arasında kabul edilemeyecek yaralama ve benzeri diğer fiili saldırılar için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli değildir<sup>90</sup>.

Yasama sorumsuzluğu bu müesseseden istifade edenlerin kendileriyle alakalı konularda veya şahsi kaprislerinin veya kişisel kinlerinin tatminini sağlamak için değil<sup>91</sup>, egemenliği millet adına kullanıyor olmaları sebebiyle ve bu doğrultuda milli iradenin

<sup>87</sup> RAY (1993-1994): s. 434; GÖZÜBÜYÜK, Abdullah Pulat: Ceza Kanunun Yorumu, Genişletilmiş 4. Bası, C. 1, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1986, s. 33; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 267; TOROSLU (2005): s. 78. Aksi yöndeki fikirler için bkz. TÜZEL (1969): s. 364; İÇEL- DONAY (2005): s. 143.

<sup>88</sup> GÖZLER, Kemal: Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, AÜSBFD., S. 56, C. III, Ankara 2001, s. 72; Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>89</sup> ŞEN, Ersan: Türk Ceza Hukuku, Der Yayınları, N. 335, İstanbul 2002, s. 103.

<sup>90</sup> İBA- BOZKURT (2004): s. 15; TOROSLU (2005): s. 78. Ancak yasama sorumsuzluğunun sadece oy vermek, söz söylemek veya düşünce açıklamak yollarıyla sınırlı olmadığı ve bu tür bir yaklaşımın hukuki esasının olamayacağı ileri sürülmüştür. Bkz. GÖZÜBÜYÜK (1986): s. 33. Ne var ki bu görüşe katılmak; hukuk devleti, eşitlik, hakkın kötüye kullanılmayacağı ve en önemlisi de yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için kabul edilmiş şahsi imtiyaz olarak değil, onların icra ettikleri vazife sebebiyle olduğu gerekçesiyle mümkün değildir. Zaten aynı yazar başka bir eserinde yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için şahsi bir imtiyaz olarak değil, milletvekillerinin görevlerini layıkıyla yerine getirmeleri için ihdas edilmiş olduğunu ifade ederek kendisi ile çelişmektedir. Bkz. GÖZÜBÜYÜK(1954): s. 1187. Aynı şekilde sorumsuzluk müessesesinden feragatin geçersizliğini bu kurumun niteliğine dayandıran görüş de, yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri bakımından şahsi imtiyaz olarak kabulü doğrultusundaki fikriyle çelişmektedir. Bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 143, 148.

<sup>91</sup> Ancak doktrinde yasama sorumsuzluğunun koruması altında milletvekillerinin “adeta şahsi kaprislerini tatmin edecek şekilde” , hakaret, iftira, başkalarını suç işlemeye teşvik şeklindeki suçların işleyebilecekleri ileri sürülmüştür. Bkz. LAFERRIÈRE (1947): s. 708; DUGUÏT, Leon: Traite de Droit Constitutionnel, C. II, 2. Baskı, Paris 1923, s. 282.

herhangi bir tehdit edici engel söz konusu olmaksızın gerçek anlamda ortaya konmasını sağlamak için kabul edilmiş koruyucu bir mekanizmadır. İşte bu sebeptendir ki Meclis çalışmaları esnasında olsa bile Meclis çalışmalarıyla alakası olmayacak bir şekilde ve şahsi kin veya ani sinirlenme sonucu doğrudan başkalarının şahsiyet haklarını rencide edici sözler söylemek sorumluluk gerektirir<sup>92</sup>. Çünkü sınırsız bir hak olmaması nedeniyle başkalarının şahsiyet haklarına saldırı sayılacak şekilde rencide edici sözler söylemek manevi tazminat sorumluluğunu gerektirir. Doktrinde yasama sorumsuzluğunun hakaret, küfür gibi haksız fiil niteliğindeki sözler sebebiyle dahi tazminat sorumluluğuna karşı milletvekillerini koruduğu, çünkü Anayasanın bu tür fiilleri yasama sorumsuzluğunun kapsamı dışında tutmamış olduğu gerekçesiyle savunulmuştur<sup>93</sup>.

Ancak bu görüşe katılmak mümkün değildir. Hangi fiiller için yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğunun Anayasada sayılmamış olması yasama sorumsuzluğunun her eylem için geçerli olduğu sonucuna ulaşmayı gerektirmez. Kaldı ki Anayasada bu derece ayrıntıların yer almış olması da beklenmez. Önemli olan yasama sorumsuzluğunun hangi amaç için kabul edilmiş olduğudur. Bu amaç ise milli egemenliğin tezahürünün kusursuz olarak yansıtılmasıyla ilgili konularda temsilcilere güvence sağlamaktır. Şu halde milli iradenin yansıtılması dışında şahsi kin amaçlı ve yasama faaliyetiyle hiçbir şekilde bağdaştırılamayacak konularda da yasama sorumsuzluğunun geçeli olduğunu savunmak yasama sorumsuzluğunu şahsi imtiyaz olarak kabul etmekle eşdeğerdir.

Sırf Anayasada belirtilmediği gerekçesiyle yasama sorumsuzluğunun hakaret ve küfür niteliğindeki sözler sebebiyle sorumluluğu gerektirmeyeceği sonucuna ulaşmak kanun devleti anlayışını çağrıştırmaktadır. Oysa hukuk devleti anlayışında yazılı olmamakla beraber yazılı kuralların uygulanmasına yön veren eşitlik, idarenin sorumluluğu gibi temel ilkeler

<sup>92</sup> Aynı yöndeki Yargıtay kararı için bkz. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>93</sup> İBA- BOZKURT (2004): s. 16. Benzer görüş için bkz. ÖZEK (1966): s. 88; YALÇIN, Türkân: “Yasama Sorumsuzluğu”, TBB Dergisi, S. 2, 1992, s. 230; GÖZLER (2000): s. 322; İÇEL- DONAY (2005): s. 148.

mevcuttur. Bu tür temel ilkelerin amacı, zayıf konumdaki yönetilenleri güçlü konumdaki yönetenlere karşı korumaktır. Ayrıca milli iradenin temsiline hizmet etme yetkisi kendilerine verilen milletvekilleri, milli iradeye hizmet ettikleri sürece ve milli iradenin temsili ile ilgili konularda istifade edebilecekleri yasama sorumsuzluğunu, emanetin asıl sahibi olan milleti veya milletin diğer temsilcilerini ezmek için de kullanabilecekleri şeklindeki geniş yorum yasama sorumsuzluğu müessesesinin mantığıyla da bağdaşmaz. Yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için imtiyaz olmadığını ifade edip, daha sonra da bu müessesenin şahsi imtiyazdan başka bir şekilde anlaşılamayacak şekilde geniş yorumlanması da başlı başına bir çelişkidir<sup>94</sup>.

Sonuç olarak yasama sorumsuzluğunun hakaret, küfür gibi fiiller için tazminat sorumluluğu bakımından geçerli olduğunu yasaklayan bir hüküm Anayasada bulunmadığını ileri sürerek bu tür fiilleri de kapsadığı sonucuna ulaşmak mümkün değildir. Çünkü hukukta istisnaların dar yorumlanması esası geçerlidir. Yasama sorumsuzluğu temsilcilerin temsilcilik görevleriyle alakalı konularda istifade edebilecekleri istisna teşkil eden bir müessese olduğuna göre, sorumsuzluğun sadece temsil göreviyle alakalı konularda kabul edildiği, temsil görevi haricindeki halleri kapsamadığı sonucuna ulaşmak gerekir<sup>95</sup>. Yasama sorumsuzluğunu temsilciler için sınırsız kabul etmek, bu müesseseye hukuken kabul edilemeyecek mistik bir anlam yüklemek demektir<sup>96</sup>. Yasama sorumsuzluğunun sınırları onun kabul edilişindeki mantıkta gizlidir. Dolayısıyla eşyanın tabiatına, tabii hukuka ve akıla aykırı hareket etme hallerinde yasama sorumsuzluğunun geçerli olmayacağı söz konusu yasama sorumsuzluğunun mantığındaki temel ölçütlerdir<sup>97</sup>.

<sup>94</sup> İBA- BOZKURT (2004): s. 14- 16.

<sup>95</sup> SHERR (1991-1992): s. 243.

<sup>96</sup> SAVAŞ- MOLLAMAHMUTOĞLU (1994): s. 80.

<sup>97</sup> SAVAŞ- MOLLAMAHMUTOĞLU (1994): s. 80.

Özetle yasama sorumsuzluğu, milletin sesini haykıracak olan milletvekillerinin bu görevlerini hakkıyla yerine getirebilmeleri için ve bu amaçla onların ifade hürriyetini garanti altına alan bir kamu hukuku müessesesidir<sup>98</sup>. Aksine bir yaklaşım ile Demokles'in kılıcı misali ceza ve hukuk takipleri ile milletvekillerini tehdit etmek, onların temsilcilik görevini gerçek manada yapmalarını engelleyecektir<sup>99</sup>. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu parlamenter demokrasi anlayışının oturmamış olduğu ülkelerde siyasal mekanizmaların sağlıklı işlemlerini de olanaklı hale getiren bir müessese vazifesini görmektedir<sup>100</sup>

## II. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN TARİHÇESİ

### A. Genel Olarak

Yasama sorumsuzluğunun ana vatanı İngiltere olup, Fransız İhtilali sonrası Avrupa'ya geçmiş daha sonra da bizim Anayasalarımızda da yer almıştır<sup>101</sup>. İngiliz hukukunda 1399, Fransız hukukunda ise 1789 ihtilalinden sonra yer alan yasama sorumsuzluğu müessesesinin Türk hukukuna girişi 1876 Kanun-u Esasi ile olmuştur<sup>102</sup>.

### 1. İngiltere

Temsili demokrasinin ortaya çıkmasıyla önem kazanan yasama sorumsuzluğu, aynı zamanda demokrasinin de beşiği sayılan İngiltere'de 1688 ihtilali sonrası yayınlanan 1689 tarihli The Bill of Rights<sup>103</sup> (İnsan Hakları Kanunu) ile parlamento üyelerinin söz ve

<sup>98</sup> ESEN, Bülent Nuri: Anayasa Hukuku, Yeniden Gözden Geçirilmiş 3. Basım, Ankara 1948, s. 127.

<sup>99</sup> AKSOY, Muammer: "Milletvekilinin Sorumsuzluğu", Forum, C. VII, S. 81, 1957, s. 10.

<sup>100</sup> AKYÜREK, Akman: Parlamenterlerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 52.

<sup>101</sup> TOSUN, Öztekin: Suç Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 1255, İstanbul 1967, s. 129.

<sup>102</sup> ÜNAL, Şeref: "Yasama Dokunulmazlığı", AD., Y. 78, S. 6, Ankara 1987, s. 8.

<sup>103</sup> Ayrıntılı bilgi için bkz. CAMPBELL, Enid: "Rules Of Evidence and the Constitution", Monash University Law Review University Queensland Law Journal, Vol. 26, 2000, s. 321-326; CAMPBELL, Enid: "Parliamentary Privilege And Admissibility Of Evidence", Federal Law Review, Vol. 27, 1999, s. 366, 368, 377; BOGEN,

müzakere özgürlüklerine dokunulamayacağı hükmüne yer verilerek hukuki dayanağa kavuşturulmaya çalışılmıştır<sup>104</sup>.

Yasama sorumsuzluğu halkın temsilcileri olan milletvekillerinin şahsi çıkarları için değil, onları Kral iktidarına karşı koruyarak herhangi bir bahane ile temsilcilik görevlerini ifa etmekten alıkoymanın önüne geçebilmek amacıyla ve bu sayede parlamentoda huzurlu bir ortamda çalışmalarına yönelik olarak kabul edilmiş bir müessesedir<sup>105</sup>. Çünkü Kral Avam Kamarası üyelerinin kullanmış olduğu oylar veya açıkladıkları düşünceler sebebiyle haklarında takibat başlatabilmektedir<sup>106</sup>. Bu anlamda İngiltere’de yasama sorumsuzluğunun kabul edilmesinin sebeplerinden biri, Avam Kamarası üyelerinin Kralın menfaatleriyle bağdaşmayan söz ve oyları Parlamentoda sarf etmiş olmaları sebebiyle onlar hakkında takibat yapılmasını engellemektir<sup>107</sup>. Diğeri de Avam Kamarası üyelerini hukuk ve ceza takiplerine karşı koruyarak onları sahip olmaları gereken şeref ve haysiyete kavuşturmadır<sup>108</sup>. Bill of Rights’ta yer verilen yasama sorumsuzluğunu garanti altına almaya yönelik 9. maddedeki düzenlemeyle, parlamento üyelerinin ifade hürriyetinin hem Parlamento içinde hem de

---

David S.: “The Origins of Freedom of Speech and Pres”, Maryland Law Review, Vol. 42, N. 3, 1983, 431, 432; SİLVER (1979-1980): s. 83. Parlamenter muafiyetlerin temelini 1215 Magna Carta’ya dayandığı doktrinde ileri sürülmüştür. Bu görüş ve parlamenter muafiyetlerin tarihçesiyle alakalı ayrıntılı bilgi için bkz. MAY (1989): s. 70-70.

<sup>104</sup>KEİTH, Russel: “Judicial Intervention İn Parliamentary Proceedings: The İmplications Egan V Wills”, Federal Law Review, Vol. 28, 2000, s. 557, 558; LEOPOLD, Patricia M.: “Free Speech in Parliament and the Courts”, Legal Studies, Vol. 15, 1995, s. 204; MAY (1989): 70-74; AKSOY (1957, S. 82): s. 10; ÇAĞLAYAN, Muhtar: “Yasama Dokunulmazlığı”, AD., Y. 68, S. 3- 4, Ankara 1977, s. 204; BAŞGİL (1994): s. 3; ÇAĞLAYAN (1977): s. 206; DOMANIÇ, Hayri: “Yasama Dokunulmazlığının Tarifi, Tarihçisi, Kapsamı ve İstisnaları”, Yeni Türkiye, Y. 4, S. 23, 24, 1998, s. 933.

<sup>105</sup>HARRİS (1996-1999): s. 50; BİEGON, Bradford E.: “Presidential İmmunity İn Civil Actions: Analysis Based Upon Text, History And Blackstone’s Commentaries” Virginia Law Review, Vol. 82, 1996, s. 683, 684; CHESTERMAN, Michael: “Privileges And Freedoms For Defamatory Political Speech”, Adelaide Law, Review, Vol. 155, 1997; ARSEL, İlhan: “Suistimale Uğrayan Bir İmtiyaz: Teşrii Muafiyet”, Forum, C. II, S. 23, 1955, s. 7.

<sup>106</sup>CHESTERMAN (1997): s. 182; ARSEL (Forum, 1955): s. 7. “Dokunulmazlıkların tarihsel kökeni 1397’lere kadar uzanır. Bu tarihte İngiliz Parlamentosundan Thomas Haxey, hazırladığı yasa ile Kral II. Richard’ın yaptığı yanlışlıkların ülkeye olan mali yüklerini denetim altına almak istedi. Ancak vatana ihanet suçu ile yargılandı ve ölüme mahkûm edildi. Bunun üzerine avam kamarası baskı yaparak Haxey için af çıkarttı. Bu olay parlamento üyeleri için özgürce karar verme gerekliliği için bir dönüm noktası oldu. Bu tarihten sonra değişik düzeylerde tanınan haklar 1689 yılında kayıt altına alındı ve parlamenterlerin tartışma ve eylemleri parlamento dışındaki her türlü müdahaleden açık bir şekilde korunmaya başladı”. Bkz. ÇÖMEZ (2006): s. 1.

<sup>107</sup>RUDNICK (1980-1981): s. 222; KÜÇÜKA, Ali Necip: “Mebusların Teşrii Masuniyeti”, AD., Otuz İkinci Sene, S. 1, 1941, s. 529; ÖZEK (1966): s. 80.

<sup>108</sup>KÜÇÜKA (1941): s. 529.

parlamento dışında müdahaleye karşı korunacağı belirtilmiştir<sup>109</sup>. Özetle parlamenterin muafiyetler kabul edilmesinin temelinde aslında parlamentonun bağımsızlığını sağlama düşüncesinin yattığı söylenebilir<sup>110</sup>.

## 2. Fransa

1789 Fransız ihtilali sonrası Milli Meclisin çıkardığı 23 Haziran 1789 tarihli kararnamede milletvekillerinin “état Généralk” içerisinde ileri sürdükleri fikirler, kullandıkları oylar veya verdikleri kanun teklifleri sebebiyle milletvekillikleri süresince ve milletvekillikleri sona erdikten sonra sorumlu tutulamayacakları belirtilmiştir<sup>111</sup>. Yasama sorumsuzluğu, ihtilal sonrası yapılan 1791 Fransız Teşkilât Kanununda da yer almış ve Fransız ihtilalinin etkileri iyice yayıldıktan sonra 1875’te Teşkilât Kanununda hemen hemen aynen tekrarlanan son şekline göre temsilcilerin görevleri esnasında kullandıkları oylar nedeniyle takip edilemeyecekleri belirtilmiştir<sup>112</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun hem tarihsel gelişimini hem amacını hem de kapsamının belirlenmesi bakımından BAŞGİL’in yasama sorumsuzluğu ile alakalı ifadeleri aşağıda aynen aktarılmıştır. “Teşri masuniyet milli hâkimiyet rejimlerinin temel taşıdır teşkil eder. Bundan dolayıdır ki, milli hâkimiyet rejimine düşman olan diktatörler, aynı zamanda söz ve yazı hürriyetine de düşmandır. Çünkü bu hürriyetler -ki teşrii masuniyet bunların en yüksek ve en mutlak ifadesidir- diktatöryal rejimlerin amansız düşmanıdır. Bu rejimler kuvvetlerini ve devam imkânlarını, demagojilerden yani sistemleştirilmiş ve hükümet damgasıyla

<sup>109</sup> CHESTERMAN (1997): s. 183.

<sup>110</sup> BEST, Richard: “Freedom of Speech in Parliament: Constitutional Safeguard or Sword of Oppression”, Victoria University Wellington Law Review, Vol. 24, 1994, s. 92.

<sup>111</sup> BAŞGİL (194): s. 3; ÇAĞLAYAN (1977): s. 206.

<sup>112</sup> KÜÇÜKA (1941): s. 531; BAŞGİL (194): s. 4.

resmileştirilmiş yalanlardan; millet ve memleket selameti perdesi arkasında şahıs ve klik menfaatleri takip eden propagandalardan alır”<sup>113</sup>.

## **B. Türk Anayasa Hukuku Bakımından**

### **Yasama Sorumsuzluğunun Tarihçesi**

Türk tarihinde anayasacılık hareketleri 1808 Sened-i İttifak<sup>114</sup> ile başlamış, 1839 Tanzimat ve 1865 Islahat Fermanları<sup>115</sup> ile devam etmiştir. Ancak bunların tümü gerçek anlamda anayasa olmayıp sadece birer anayasacılık hareketidir. Dolayısıyla teknik anlamda anayasa olarak kabul edilemeyecek bu tür belgeler içerisinde yasama sorumsuzluğunu da içeren hükümlerin yer alması mantıken imkânsızdır. Çünkü henüz mutlak monarşik devlet anlayışından yeni yeni tavizler verilmeye başlandığı bu süreçlerin her birinde, egemenliğin de padişahta olduğu göz önünde bulundurulursa, milli iradeyi millet adına kusursuz bir biçimde yansıtmak için ve milli egemenliğin millete devredilmiş olduğu devletlerde uygulama alanı bulabilecek yasama sorumsuzluğunun söz konusu anayasal belgeler içerisinde yer almış olması zaten düşünülemez.

Yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu hükümlerine ilk defa 1876 Kanun-ı Esaside<sup>116</sup> yer verilmiştir. Çünkü Kanun-ı Esasi mutlak monarşiden meşrûfî monarşiye geçişin en temel adımıdır.

<sup>113</sup> BAŞGİL (194): s. 9.

<sup>114</sup> Sened-i İttifak hukuki niteliği bakımından bir tekin anlamda anayasa olmayıp, misak (mukavele, akit) niteliğinde bir belgedir. Bkz. TANÖR, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, Genişletilmiş 8. Baskı, İstanbul 2002, s. 55; ÖZBUDUN (2004): s. 25; TUNÇ, Hasan: Anayasa Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara 1999, s. 13; ATAR (2002): s. 19; GÖZLER (2000): s. 10,11.

<sup>115</sup> Tanzimat ve Islahat Fermanları da hukuki niteliği bakımından anayasa değildir. Tanzimat Fermanı padişah için bağlayıcılığı olmayan ve tek taraflı olması sebebiyle hukuki niteliği bakımından bir fermanıdır. Bkz. ALDIKAÇTI (1982): s. 46; TANÖR (2002): s. 92, 93; ÖZBUDUN (2004): s. 26; ERDOĞAN (2005): s. 143; ATAR (2002): s. 20- 22; TUNÇ (1999): s. 18; GÖZLER (2000): s. 17, 18.

<sup>116</sup> Kanun-ı Esasi hukuki niteliği bakımından ferman türündeki anayasalara örnektir. Yani Kanun-ı Esasi anayasal belge olmayıp hukuki niteliği bakımından anayasadır. Bkz. TANÖR (2002): s. 134; ATAR (2002): s. 23; TUNÇ (1999): s. 18. Ancak doktrinindeki bir görüşe göre Kanun-ı Esasi hukuki niteliği bakımından anayasa değildir. Bkz. OKANDAN, Recai Galip: Amme Hukukumuzun Anahatları, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1968, s. 146, 147.

## 1. Kanun-ı Esasi

Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen Kanun-ı Esasinin 47. maddesine göre; “Meclisi Umumi âzası rey ve mütalaa beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbirini bir gûna vaad ve vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalaalardan dolayı bir veçhile itham olunamaz; meğer ki Meclisin Nizamname-i Dahilisi hilâfında hareket etmiş ola. Bu takdirde Nizamname-i mezkûr hükmünce muamele görür”<sup>117</sup>.

Bu madde ile düşünce, rey ve söz hürriyetini garanti altına alan yasama sorumsuzluğunun hem Heyet-i Âyan hem de Heyet-i Mebûsan üyeleri için geçerli olduğu kabul edilmiştir. Oysa Kanun-ı Esasinin 79. maddesinde düzenlenen ve milletvekillerini ceza takibatına karşı koruyan yasama dokunulmazlığı hükümlerinin sadece Heyet-i Mebusan üyeleri için geçerli olduğu ifade edilmiştir.

Heyet-i Mebusan üyelerinin seçimi dört yılda bir olmasına rağmen Heyet-i Âyan üyelerinin görev sürelerinin ömürboyu olması sebebiyle yasama dokunulmazlığı hükümlerinin Heyet-i Âyan üyeleri için kabul edilmediği doktrinde ileri sürülmüştür<sup>118</sup>.

Ancak Heyet-i Âyan üyelerinin tümünün padişah tarafından seçilmeleri ve padişaha karşı bağlılık yemini ediyor olmaları sebebiyle sorumlulukları da padişaha karşıdır. Dolayısıyla Heyet-i Âyan üyeleri için yasama dokunulmazlığı hükümlerine Kanun-ı Esaside yer verilmeyişi, egemenliğin sahibi olan padişah tarafından örneğin sürgün ve benzeri diğer cezalarla doğrudan cezalandırılabilmelerinin yolunun açık olması sebebiyle olduğu da söylenebilir. Heyet-i Mebusan üyeleri halk tarafından seçildiği için cezalandırılmalarının da ancak Meclisi Umuminin salt çoğunluğunun dokunulmazlığın kaldırılması yönünde oy

<sup>117</sup>1876 Kanun-ı Esasisi, Erişim Tarihi: 09.02.2006, “<http://www.anayasa.gen.tr/1876ke.htm>”; KİLİ-GÖZÜBÜYÜK (2000): s. 47, 79; GÖZÜBÜYÜK (2005): s. 16; BATUM-YÜZBAŞIOĞLU (1997): s. 280, 281; ARSLAN (1999): s. 332, 333; KARAMUSTAFAOĞLU- TURHAN (1993): s. 249, 254.

<sup>118</sup> Bkz. YAYLA- ALACAKAPTAN (2001): s. 483.

kullanmış olması ile söz konusu olabilmesi sebebiyle kabul edildiği söylenebilir. Zaten suçüstü hali bir durumun varlığı halinde aynen günümüz anayasalarında olduğu gibi yasama dokunulmazlığı hükümlerinin söz konusu olamayacağı Kanun-ı Esaside kabul edilmiştir.

Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin Heyet-i Âyan üyeleri için geçerli olmaması onların cezayı gerektiren filler sebebiyle hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacakları anlamına gelmez. Çünkü Kanun-ı Esasinin 48. maddesinde her iki meclis üyeleri için geçerli olmak üzere aşağıda belirtilen haller üyeliğin düşmesi ve yargılama yolunun açılması sebebi olarak kabul edilmiştir.

Bunlardan bir tanesi hıyanet, Kanun-ı Esasiyi ilgaya teşebbüs ve irtikâp suçlarından biri ile itham edilmenin söz konusu olması halinde, meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunun bu suçlardan biri sebebiyle suçlanmaya yönelik sağlanmış olması halidir. Diğerleri ise hapis veya sürgün edilmeyi gerektiren bir ceza ile mahkûmiyet halidir. Bu sebeplerden biri ile üyeliği sona erenlerin işledikleri fiillerin karşılığı olan suçtan yargılanmalarından sonra haklarında hükmedilen cezanın çektirilmesine mahkemece karar verileceği de aynı maddede ifade edilmiştir<sup>119</sup>.

## 2. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu

1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yasama sorumsuzluğuna dair bir hüküm ihtiva etmemektedir. Ancak 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu 1876 Kanun-ı Esasisinin resmen ortadan kaldırmamıştır. 1876 Kanun-ı Esasisinin 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununa aykırı olmayan hükümlerinin 1921 Teşkilât-ı Esasisi döneminde de geçerli olduğu düşünülürse,

<sup>119</sup> Kanun-ı Esasinin 48. maddesine göre; “Meclisi Umumi âzasından birinin hıyanet ve Kanunu Esasiyi nakız ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden biri ile müttehem olduğuna mensup olduğu Heyet azayı mevcudesinin sülûsan ekseriyeti mutlakasile karar verilür veyahut kanunen hapis ve nefsi mucip bir ceza ile mahkûm olur ise azalık sıfatı zail olur ve bu af’alin muhakemesile mücazâtı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükmolunur”. Bkz. KİLİ- GÖZÜBÜYÜK (2000): s. 47, 48; GÖZÜBÜYÜK (2005): s. 16; KARAMUSTAFAOĞLU-TURHAN (1993): s. 249, 250.

1876 Kanun-ı Esasisinin yasama sorumsuzluğu ile alakalı hükümlerinin 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu döneminde de geçerli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Çünkü Meclis üyelerinin düşünce, söz ve reylerini özgürce parlamentoda yansıtma amacı yönelik olarak kabul edilen yasama sorumsuzluğu hükümleri, egemenliği kayıtsız şartsız olarak millete devretmiş olan 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununun da ruhu ile örtüşmektedir.

### 3. 1924 Anayasası

1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 17. maddesinin ilk cümlesinde yasama sorumsuzluğu şu şekilde düzenlenmiştir. “Hiçbir meb’ûs Meclis dahilindeki rey ve mütalaâsından ve beyanatından ve Meclisteki rey ve mütalaâsının ve beyanatının Meclis haricinde irad ve izharından dolayı mesul değildir”<sup>120</sup>. 1924 Teşkilât-ı Esasi 1876 Kanun-ı Esasisinden farklı olarak yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerinin dışarıda tekrarlanması halinde de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olacağını kabul etmiştir. Bu şekildeki düzenlemesiyle 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yasama sorumsuzluğuna daha geniş bir içerik kazandırmıştır<sup>121</sup>.

Bu tür bir yaklaşımın iki temel sebebi olabilir. Bunlardan biri 1924 Teşkilât-ı Esasisinin 1876 Kanun-ı Esasisinden daha özgürlükçü bir içeriğe sahip olmasıdır. Diğer ve aslından asıl sebep olarak kabul edilebilecek olanı ise, milletvekillerinin düşünce ve söz hürriyetini daha fazla garanti altına almaktır. Çünkü 1876 Kanun-ı Esasisinde egemenlik mutlak monarşik devlet olmanın da bir sonucu olarak padişaha aittir. Oysa 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanununda egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilan edilmiş, daha sonraki süreçte ve özellikle 1924 Teşkilât-ı Esasisi ile bu yaklaşımı daha da güçlendirici adımlar

<sup>120</sup> Bkz. KİLİ-GÖZÜBÜYÜK (2000): s. 123; GÖZÜBÜYÜK (2005): s. 16; BATUM-YÜZBAŞIOĞLU (1997): s. 8; KARAMUSTAFAOĞLU- TURHAN (1993): s. 285; YÜZBAŞIOĞLU, Necmi: Anayasa Hukuku Temel Metinleri, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ., 2. Bası, İstanbul 2004, s. 9, 10.

<sup>121</sup> ÇAĞLAYAN (1977): s. 208.

atılmıştır. Şöyle ki; 1922 yılında saltanat kaldırılmış, 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiş, 1924 yılında halifelik kaldırılmıştır.

1924 Anayasasında ise aynı yöndeki hükümlere örnek olarak; 1928 yılında Devletin dininin İslam Dini olduğu ifadesi Anayasadan çıkarılmış, Türkiye Devletinin Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, lâik ve inkilâpçı olduğu belirtilmiştir (1924 Anayasası m. 2).

Bu Anayasa döneminde yasama sorumsuzluğunun temel sınırı olarak, asli kurucu iktidarın tasarrufu olan ve Anayasasının ruhunu ihlal eden konulara müdahale edici tarzdaki fiilleri kapsamaması gerektiği doktrinde haklı olarak ile sürülmüştür<sup>122</sup>. Bu anlamda halifeliğin getirilmesinin, saltanatın kaldırılmasının, Cumhuriyetin lağvedilmesinin Meclis kürsüsünden savunulmasının yasama sorumsuzluğu gereği himaye görmeyeceği söylenebilir. Çünkü bu tarz konulardaki düşüncelerin savunulması kurucu iktidarın iradesinin ürünü olan Anayasanın kabul ettiği milli egemenlik, halkçılık ve lâiklik anlayışları ile bağdaşmaz.

#### 4. 1961 Anayasası

1961 Anayasasının yasama dokunulmazlığı başlıklı 79. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenleme ile esasen 1924 Anayasasındaki hüküm, dil sadeleştirmesi yapılarak aynen tekrar edilmiştir. 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenlemeye göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden ve bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar”.

<sup>122</sup> ALDIKAÇTI (1982): s. 90. Aynı yöndeki başka bir görüşe göre, 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunun 17. maddesinin ilk cümlesinde ifade edilen yasama sorumsuzluğu ile alakalı hükmün suç sayılan fiilleri de kapsayacak biçimde kullanılmasının mümkün olabileceği, oysa milli menfaatleri korumak amacıyla kabul edilen yasama sorumsuzluğu müessesesinin ruhu ile bağdaşmaz tarzdaki fiiller için yasama sorumsuzluğunun geçerli olmaması gerektiği savunulmuş, aksi halde vahim sosyal tehlikelerin ortaya çıkabileceği gerekçesi ile yasama sorumsuzluğunun bu denli sınırsız olmasına karşı çıkılmıştır. Bkz. AYBAR (1937): s. 130.

Cumhuriyetin nitelikleri arasında ilk defa 1961 Anayasası ile sayılan; insan haklarına dayalı, demokratik<sup>123</sup> ve hukuk devleti ilkeleriyle yasama sorumsuzluğunun ne derece bağdaşp bağdaşmadığı akla gelmektedir. Çünkü insan haklarına dayalı devlet ilkesi gereği 1961 Anayasasının 20. maddesinde herkesin düşünce ve kanaat hürriyetine sahip olduğu belirtilmiştir. Demokratik rejim ve hukuk devleti ilkelerinin temel göstergesi olarak da Anayasanın 12. maddesinde eşitlik ilkesine yer verilmiştir. Aslında demokratik rejimin geçerli olduğu ülkelerde sıfat ve memuriyeti ne olursa olsun herkesin kanunlar karşısında eşit haklara sahip olması gerektiği gerçeği karşısında kanunlarla kabul edilen imtiyazların dahi söz konusu olmaması gerekir<sup>124</sup>.

Peki, her vatandaş gibi düşünce ve söz hürriyetine sahip olması gereken milletvekilleri için yasama sorumsuzluğunu kabul edilerek neden onların düşünce ve söz hürriyetleri daha geniş tutulmuştur? Bu durum elbette ki yasama sorumsuzluğunun milletvekillerinin şahsına bağlı bir imtiyaz olması yönü ile ve onları diğer vatandaşlardan farklı kılmak amacıyla olduğu

<sup>123</sup> Demokratik devlet ifadesi, 1961 Anayasasında Cumhuriyetin nitelikleri arasında doğrudan sayılmamıştır. Ancak demokratik devlet ifadesi başlangıç metninin beşinci paragrafında yer almıştır. Anayasanın 2. maddesinde sayılan Cumhuriyetin nitelikleri arasında başlangıç metnindeki temel ilkelere bağlılık da yer aldığı için demokratik devlet nitelemesinin Cumhuriyetin nitelikleri arasında sayıldığı sonucuna ulaşılabilir.

<sup>124</sup> ÇAĞLAYAN (1977): s. 210. Doktrinde yasama sorumsuzluğunun kabul ediliş gayelerinden en önemlisi olan, milletvekillerinden özellikle muhalefete mensup olanlardan iktidarın kendisi için tehlikeli gördüklerini tutuklatarak bastırabileceği düşüncesiyle kullanılmasını önlemek için kabul edilmiş olmasına rağmen yine de kanunlar önünde herkes eşittir ilkesini de ihlal ettiği ileri sürülmüştür. Bkz. ALDIKAÇTI (1982): s. 273. Ancak yasama sorumsuzluğunun kabul ediliş gayesi dikkate alındığında yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için kabul edilen imtiyaz olduğu fikrine katılmak mümkün değildir. Çünkü yasama sorumsuzluğu milletvekilleri için milletvekili oldukları süre içerisinde ve onların milli iradeyi temsil ediyor olmaları sebebiyle ve bu doğrultuda kullanılmış olması halinde ancak yasama sorumsuzluğundan istifade edebilecekleri tartışmasızdır. Dolayısıyla milletvekillerinin yasama faaliyetleri dışında ve milli iradenin gereği sayılamayacak türden düşünceleri, onların her vatandaş gibi açılanan düşünceleri olarak kabul edilecektir. Bu durumda milletvekillerinin dahi he vatandaş gibi sorumlu olacağı noktasında şüphe olmadığına göre yasama sorumsuzluğunun eşitlik ilkesiyle bağdaşmadığını savunmak ve yine yasama sorumsuzluğunu bir imtiyaz olarak kabul etmek çok güçtür. Çünkü milletvekili seçilme yeterliliğine sahip her vatandaş milletvekili seçildiğinde aynı haktan istifade edecektir. Yargıtay da verdiği bir kararında aynı noktalara şu şekilde vurgu yapmıştır. Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, “Diğer yandan, maddenin kapsamı ve anlamı belirlenirken, temel hak ve hürriyetlerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlandırılmayacağı ilkeleri de gözden ırak tutulamamak gerekir”. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

gerekçesiyle izah edilemez<sup>125</sup>. Bu tür bir hakkın milletvekilleri için kabul edilmiş olması, onların milli egemenlik rejimi gereği milli iradeyi noksansız olarak yansıtabilmeleri amacıyla ve parlamenterlik görevlerini korkusuzca yerine getirebilmelerinin sağlanabilmesi sebebiyle olduğu kuşkusuzdur<sup>126</sup>.

## 5. 1982 Anayasasında Yasama Sorumsuzluğu

Anayasanın 83. maddesinin ilk fıkrasındaki yasama sorumsuzluğunu düzenleyen hükme göre; “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar”.

Anayasamızdaki yasama sorumsuzluğuyla alakalı hüküm daha önceki Anayasalarımızdaki düzenleme ile hemen hemen aynıdır. Ancak önceki Anayasalardan farklı olarak, 83. maddede yasama sorumsuzluğu kapsamındaki oy, söz ve düşüncelerin Türkiye Büyük Millet Meclisi dışında tekrarlanmasının yasaklanabileceğine yönelik ifadeye madde metninde yer verilmiştir<sup>127</sup>. Bir diğer farklılık geçici dokunulmazlığa getirilen istisnalar bakımından söz konusudur<sup>128</sup>.

<sup>125</sup> TBMM Tutanak Dergisi, C. 54, B. 75-79, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 2.3.1994, 228 vd.; TBMM Tutanak Dergisi, C. 57, B. 86-89, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 7.4.1994, 125 vd.

<sup>126</sup> ÇAĞLAYAN (1977): s. 211.

<sup>127</sup> PARLA, Taha: Türkiye’de Anayasalar, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 65. Bu tür bir ifadenin madde metnine eklenmesi; daha önceki Anayasalar döneminde bazı TBMM üyelerinin lâiklik ilkesini hiçe sayan düşüncelerini dışarıda açıklamalarını önlemek amacıyla olduğu doktrinde ileri sürülmüştür. Bkz. DAL (1986): s. 237. Ancak lâiklik ilkesine yönelik eleştiriler sebebiyle de olsa istismara müsait bir ilave olduğu için ilavenin ileri sürülen gerekçesine katılmak mümkün değildir. Çünkü Mecliste ve Başkanlık Divanında çoğunluğa sahip iktidar üyeleri, lâiklik konusunda veya başka temel konularda aykırı fikirler ileri süren kendi mensupları için dışarıda tekrarlamaya ilişkin yasaklama yolunu keyfi olarak işletmeyebileceklerdir. Buna karşılık aynı konularda daha ılımlı fikirleri ileri süren muhalefet üyeleri için kötü niyetli olarak dışarıda tekrarlamaya yasağı getirilebilecektir.

<sup>128</sup> PARLA (1991): s. 65.

### **a. Yasama Sorumsuzluğu Kapsamındaki**

#### **İfadelerin Dışarıda Tekrarlanması Sorunu**

Yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu bir ortamda ve koşullarda sarf edilen sözlerin, açıklanan düşüncelerin ve kullanılan oyların Meclis dışında tekrarlanmış olması halinde yasama sorumsuzluğunun söz konusu olabilmesi için Meclisin aksi yönde bir karar almamış olması gerekir. Bu tür bir düzenleme ile yasama sorumsuzluğu kapsamındaki hallerin dışarıda tekrarlanmış olması durumunda sorumsuzluk hükümlerinin geçerliliği bir nevi şarta bağlanmıştır. Yine dışarıda tekrarlamayı yasaklayıcı kararın verilmesi, sorumsuzluk dahilindeki ifadelerin gerçekleştiği oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi ile ancak mümkün olabilecektir, anlamına gelebilecek bir ifade tarzı ile düzenlendiği için bu doğrultudaki farklılık sanki iyice anlamsız kılınmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu farklılıkla neyin kastedildiğine dair madde gerekçesinde de bir açıklama yapılmamıştır<sup>129</sup>.

83. maddedeki söz konusu bu farklı düzenleme üç sebepten dolayı anlamsız ve gereksizdir:

Birincisi, bu tür bir düzenlemenin yasama sorumsuzluğunun amacıyla bağdaşmamasıdır. Çünkü milli iradenin kusursuz bir şekilde ortaya konulması amacıyla kabul edilmiş olan yasama sorumsuzluğu bu şekildeki bir düzenlemeyle kısıtlanmış olmaktadır. Kaldı ki Meclis içerisinde ve Meclis çalışmalarıyla alakalı bir konuda sarf edilmiş olması sebebiyle sorumsuzluğu gerektiren bir fiilin Meclis dışında tekrarlanmasının ve açığa vurulmasının yasaklanması mantıksal açıdan da çelişki arz etmektedir. Aslında Mecliste ve Meclis çalışmalarıyla alakalı konularda ortaya konulmuş olması sebebiyle sorumsuzluğu gerektiren fiilin dışarıda tekrarlanması ve açığa vurulması halinde sorumsuzluk evleviyetle geçerli olmalıdır. Aksi takdirde milli iradenin tezahürüne hizmet etmesi sebebiyle ihdas

<sup>129</sup> Bkz. AKAD- DİNÇKOL (1998): s. 376.

edilmiş olan yasama sorumsuzluğu kısıtlanmış olur<sup>130</sup> ki bu asla kabul edilemeyecek olan milli iradeye gem vurulması anlamına gelir<sup>131</sup>.

İkincisi, siyasi açıdan istismar edilmeye müsait bir düzenleme olması sebebiyle anlamsız ve gereksizdir<sup>132</sup>. Çünkü iktidar partisinin icraatlarını eleştiren muhalefetteki partilerden birine mensup milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki düşüncelerinin ve sözlerinin dışarıda tekrarlanması, Mecliste dolayısıyla Meclis Başkanlık Divanında üye çoğunluğuna sahip iktidar tarafından yasaklanabilecektir<sup>133</sup>. Anayasanın 83. maddesine ilk defa yer alan ve diğer Anayasalardan farklılık gösteren bu hüküm, bu güne

<sup>130</sup> BULTER, Des: “A Tort Of Invasion Of Privacy In Australia”, Melbourne University Law Review, Vol. 29, 2005, s. 386.

<sup>131</sup> Mecliste açıklanan düşüncelerin dışarıda tekrarlanmasının yasaklanmasına dair ve bir defa uygulaması olan bu hükmün işletildiği oturumda söz alan İzmir milletvekili K. Kemal ANADOL, aynı noktaya parmak basarak şunları söylemiştir. “Eğer, bir milletvekili, bu kürsüde kendi özgür iradesiyle, milletin bir temsilcisi olarak söylediklerini, seçim bölgesinde veya Türkiye’nin herhangi bir ilinde söyleyemezse, milletvekilliğinin anlamı kalmaz”. Bkz. Şimdiye kadar bir kez uygulanabilen, Mecliste açıklanana düşüncelerin dışarıda tekrarlanmamasın yasaklanmasına yönelik kararın verildiği oturumda, söz konusu kararı Zonguldak milletvekili Köksal TOPTAN, aynı noktaya işaret ederek şu şekilde eleştirmiştir. “Sayın Başkan bu gün yaptığınız gibi, burada güçlü olan partinin getirdiği bir teklifle bu hükmü işletmeye kalkarsanız, o zaman, bu Meclisin Türkiye Büyük Millet Meclisi olma gibi büyük ve üstün vasfı zedelenir. Bundan endişe ediyoruz”. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 530.

<sup>132</sup> YALÇIN (1992): s. 230. 1982 Anayasasının 83. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğuna getirilen bu kısıtlamanın, özellikle muhalefet aleyhine işletilebilmesinin mümkün olması sebebiyle ve temsilcilere kural olarak mutlak koruma sağlayan yasama sorumsuzluğunu nispileştirdiği gerekçesiyle yerinde olmadığı doktrinde haklı olarak ileri sürülmüştür. Bkz. TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2011): s. 227. Prof. DAL’a göre de 83. maddeye eklenen ifade yasama sorumsuzluğunun mutlaklığını zedelemektedir. Dolayısıyla 83. maddenin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğunun mutlaklığından artık söz edilemeyeceğini Prof. DAL savunmuştur. Bkz. DAL (1986): s. 237.

<sup>133</sup> ARSEL, İlhan: “Anayasamızın Umumi Esasları Büyük Millet Meclisinin Kuruluş ve Vazifeleri”, AÜHFD., C. XII, S. 1- 2, 1955, s. 40; ÖZGEN, Eralp: “Yeni Anayasamız ve Milletvekili Dokunulmazlığı”, AÜHFD., C. XVII, S. 1- 4, 1960, s. 251. Bu noktaya parmak basan KUNTER’e göre “Ekseriyet patisine mensup milletvekillerinin teşrii vazife görmelerine hükümetlerinin müşkilât çıkarması pek bahsi mevzu olamayacağına göre, bu müessese ile daha ziyade muhalefet partisi milletvekillerinin teşrii vazifelerini yapabilmeleri sağlanmak istenmektedir”. Bkz. KUNTER (1952): s. 1475. Şimdiye kadar bir kez uygulanabilen, Mecliste açıklanana düşüncelerin dışarıda tekrarlanmamasın yasaklanmasına yönelik kararın verildiği oturumda, söz konusu kararı Zonguldak milletvekili Köksal TOPTAN, aynı noktaya işaret ederek şu şekilde eleştirmiştir. “Sayın Başkan bu gün yaptığınız gibi, burada güçlü olan partinin getirdiği bir teklifle bu hükmü işletmeye kalkarsanız, o zaman, bu Meclisin Türkiye Büyük Millet Meclisi olma gibi büyük ve üstün vasfı zedelenir. Bundan endişe ediyoruz”. . TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 526. Aynı oturumda beze ifadeler İzmir Milletvekili K. Kemal ANADOL tarafından dile getirilmiştir. Bkz. Şimdiye kadar bir kez uygulanabilen, Mecliste açıklanana düşüncelerin dışarıda tekrarlanmamasın yasaklanmasına yönelik kararın verildiği oturumda, söz konusu kararı Zonguldak milletvekili Köksal TOPTAN, aynı noktaya işaret ederek şu şekilde eleştirmiştir. “Sayın Başkan bu gün yaptığınız gibi, burada güçlü olan partinin getirdiği bir teklifle bu hükmü işletmeye kalkarsanız, o zaman, bu Meclisin Türkiye Büyük Millet Meclisi olma gibi büyük ve üstün vasfı zedelenir. Bunda endişe ediyoruz”. . TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 528.

değin bir defa uygulanmıştır<sup>134</sup>. Söz konusu bu uygulama, tamamen iktidardaki partinin çoğunluk avantajını muhalefet partisi milletvekillerinin sorumsuzluk kapsamındaki düşüncelerini dışarıda tekrarlamalarını engelleme olmaktan başka bir şey olarak kabul edilemeyecek bir konuya ilişkindir. Şöyle ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda Güneydoğu Anadolu’da meydana gelen olaylar ile bunların nedenleri hakkında gündem dışı konuşmak üzere söz alan SHP İstanbul milletvekili M. Ali EREN’in aslında gayet makul sınırlar içerisinde kabul edilebilecek düşüncelerinin<sup>135</sup> dışarıda tekrarlanması yasaklanmıştır<sup>136</sup>. O. Hüdaî ORAL’ın başkanlığını yaptığı Genel Kurulda, M. Ali EREN’in kürsüden yaptığı konuşmada dile getirdiği en çarpıcı ifadeleri olarak şunlar gösterilebilir. EREN’in “Kürt sorunu” ile alakalı olarak açıkladığı düşünceler arasında; <<bu güne kadar soruna doğru yaklaşım gösterilmemiş ve Kürtlerin varlığı sürekli yadsınmıştır. Bu insanlarımıza hep kuşkuyla bakılmış, farklı siyasal ve ekonomik uygulamaya tabi tutulmuşlardır. Şöyle ki; yasalarımız Doğuda farklı Batıda farklı yorumlanmış ve uygulanmışlardır>><sup>137</sup>. Bu düşüncelere ANAP ve DYP sıralarından tepkiler gösterilmiştir. Devamla; <<Doğuda, en basit bir olayda tüm bölge halkı sorumlu tutulmuş, köylüler çoluk-çocuk, yaşlı- genç ayrımı yapılmaksızın gözaltına alınıp, işkence ve kötü muameleye tabi tutulmuşlardır. Bölgenin, Türkiye ihtiyacının bir bölümünü karşılayan yeraltı ve yerüstü zenginliklerine karşın, bu güne kadar, bu bölge mahrumiyet bölgesi olarak bırakılmış, kendi dillerini konuşmaları yasaklanmıştır>><sup>138</sup>. Bu düşüncelere ANAP sıralarından tepkiler gösterilmiştir. Yine düşüncelerin açıklanmasına devamla; <<Bölgede asimilasyon var

<sup>134</sup> Yasaklama kararının alındığı oturumu yöneten A. Hüdaî ORAL’ın şu ifadesinden de, bu tür bir uygulamanın ilk defa olduğu dile getirilmiştir. “Değerli arkadaşlarım, ilk uygulamayı yapıyoruz. Burada yapacağımız bir uygulama, bundan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinin tüm yasama dönemlerinde her milletvekili için yapılacak bir uygulamadır”. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 521.

<sup>135</sup> Söz konusu düşüncelerin tamamı için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 10, O. I, T. 19.1.1988, s. 450, 461.

<sup>136</sup> Yasaklama kararının alındığı oturumdaki tartışmaların tamamı için bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 519, 533.

<sup>137</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 10, O. I, T. 19.1.1988, s. 451.

<sup>138</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 10, O. I, T. 19.1.1988, s. 451.

gücüyle devam ettirilerek, isimler değiştirilmekte, vatandaşlar çocuklarına özgürce isimler verememektedirler>><sup>139</sup>. Bu düşüncelere de ANAP ve DYP sıralarından tepkiler gösterilmiştir. Tekrar konuşmalarına devamla; <<Doğuda düzenlenen operasyonlarda özel talimnameler uygulanmakta ve yakalanan sanıkların infazı olay yerinde yapılmaktadır>><sup>140</sup>. ANAP ve DYP sıralarından tepkiler devam etmiştir. Yine düşüncelerin açıklanmasına devamla şu ifadeler dile getirilmiştir. <<Bölgede kurulan ve olağanüstü yetkilerle donatılan bölge valiliği, vatandaşları, “güvenilir güvenilmez” vatandaşlar olarak ayırmış, “Köy koruculuğu” adı altında yeni bir güvenlik sistemi oluşturulup, halk, kendi kendini korumaya zorlanmıştır>><sup>141</sup>. EREN, düşüncelerini açıklamaya devam ederek şunları ifade etmiştir: <<Ülkeyi terk emek zorunda kalıp, yurt dışına giden, orada da vatandaşlık hakları ellerinden alınan yüzlerce insanımız var; onların da çoluğu, çocuğu burada>><sup>142</sup>.

Meclis kürsüsünden dile getirilen ve yasaklamaya konu, dikkat çekici pasajlar halinde aktarılan bu düşünceler, aslında birçoğu gerçekten yaşanmış olabilecek vakalara ilişkindir. Yaşanmamış olsa bile geri kalan kısım, hakaret içerikli olmayan, tamamen medeni ölçüler içerisinde açıklanan düşüncelerdir. Bu kapsamda düşünüldüğünde, söz konusu düşüncelerin dışarıda tekrarlanmasının engellenmesi yasama sorumsuzluğunun amacıyla bağdaşmamaktadır<sup>143</sup>. Buna rağmen yasaklama kararının alınmış olması, konuşmaların geçtiği müşahhas oturum dikkate alındığında, kararın siyasi maksatlı olarak alınmış olduğu düşüncesini kaçınılmaz kılmaktadır.

Ayrıca Başkanlık Divanında çoğunluğa sahip iktidar üyelerinin, kendi partilerinin aleyhine eleştiriler yapan milletvekillerinin söz konusu düşüncelerini dışarıda

<sup>139</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 10, O. I, T. 19.1.1988, s. 451.

<sup>140</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 10, O. I, T. 19.1.1988, s. 452.

<sup>141</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 10, O. I, T. 19.1.1988, s. 452.

<sup>142</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 10, O. I, T. 19.1.1988, s. 453.

<sup>143</sup> Aksi yöndeki görüş için bkz. CAMPBELL, Enid: “Freedom Of Speech And Debate İn Australian Parliaments”, The University Queensland Law Journal, Vol. 4, 1961-1964.

tekrarlamamaları doğrultusundaki teklifi, yine Mecliste üye çoğunluğuna sahip iktidar partisi üyelerinin oylarıyla rahatlıkla kabul edilebilecektir. Bu tür bir uygulama ise aslında muhalefet mensubu milletvekillerini iktidara kaşı korumak amacıyla<sup>144</sup> ve onların korkmadan konuşabilmelerini sağlamak için kabul edilmiş olan yasama sorumsuzluğu ile bağdaşmaz. Yine bu yöndeki hüküm nedeniyle muhalefetin ve onların temsilcisi olduğu kesimin iradesinin yansıtılması engellenmiş olacağı için demokrasinin temel gereklerinden birine de aykırılık söz konusu olacaktır.

Söz konusu farklı düzenlemenin sebebiyet verebileceği başka bir sakınca, deyim yerindeyse madalyonun diğer yönünden bakınca daha vahim bir şekilde ortaya çıkacağı için bu yöndeki düzenleme anlamsız ve gereksizdir. Şöyle ki: Mecliste sarf edilen sözlerin dışarıda tekrarlanması veya açığa vurulması, diyelim ki gerçekten de tehlikeli olabilecektir. Ancak tehlikeli olabileceğini varsaydığımız sözlerin geçtiği oturumu yöneten Başkanlık Divanının bu sözlerin dışarıda tekrarlanmasını teklif etmemiş olması, örneğin gözden kaçmış olması ya da dikkatsizlik sebebiyle söz konusu olmuşsa ne yapılacaktır? Pek tabî ki milletvekili Mecliste ileri sürdüğü ve tehlikeli olduğu varsayılan sözlerinden dolayı sorumlu olmayacaktır. Çünkü 83. maddeye eklenen ifadeden anlaşıldığına göre, Mecliste açıklanan düşüncelerin dışarıda tekrarlanmasının engellenmesi sebebiyle yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olmaması, bu sözlerin geçtiği oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine ancak mümkün olabilir. O zaman demek oluyor ki, daha sonraki oturumlardaki Başkanlık Divanı, Meclis dışında tekrarlanmayı engelleyici karar alınabilmesi için teklifte

<sup>144</sup> KUNTER (1952): s. 1475. Aynı noktaya, Mecliste söylediklerini Akşama Gazetesinde makale konusu yaparak tekrarlamış olması sebebiyle Çetin ALTAN'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü oturumda (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 139- 150, D. 2, Top. 2, T. 20.7.1967, s. 370, 465) söz alan Mardin milletvekili Fuat ULAÇ şu sözleriyle vurgu yapmıştır. Yasama sorumsuzluğuyla alakalı 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenlemeyi kastederek, “Bu hükmün konulmasından maksat, çoğunluğun mücadelecî muhalefet mensuplarını ezmek düşüncesi ile başvurulabilecek birtakım hareketlere hukukî engel koymaktır”. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 144, O. 1, T. 20.7.1967, s. 373. Bir sonraki oturumda aynı konuda konuşmak üzere söz alan İstanbul milletvekili Mehmet Ali AYBAR aynı noktaya şu sözleriyle işaret etmiştir. “Dokunulmazlık Meclisi, Parlamentoyu Hükümetin müdahalesinden masun kılmak için ihdas edilmiş bir müessesedir”. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 144, O. 2, T. 20.7.1967, s. 424.

bulunamayacaktır. Çünkü Anayasanın açık ifadesi o otumdaki Başkanlık Divanı şeklindedir. Çok ilginçtir ki yukarıda zikredilen, oturumdaki konuşmaların dışarıda tekrarlanmasına dair yasaklayıcı karar daha sonraki oturumlardan birinde<sup>145</sup> alınmıştır.

Anayasanın bu yöndeki düzenlemesi o oturumdaki Başkanlık Divanı üyelerinin değişmemiş olması şartıyla başka bir oturumda aynı yönde yasaklayıcı teklifte bulunabilmenin mümkün olabileceği şeklinde yorumlanırsa<sup>146</sup>, ancak oturum arası milletvekili yasaklanabilecek sözlerini dışarıda tekrarlırsa ne olacaktır?<sup>147</sup> Elbette ki sorumluluk söz konusu olmayacaktır. Bu durumda yasama sorumsuzluğu dahilindeki düşünceler Meclis dışında bir defa tekrarlanınca tekrarlanmanın engellenmesini gerektirecek

<sup>145</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 519, 533.

<sup>146</sup> Yasaklama kararının alındığı oturumda Konya milletvekili Vefa TANIR, “Sayın Başkan yanlış uygulama yapıyorsunuz; teklif Başkanlık Divanına verilmemiş, yalnız o oturum Başkanlık Divanına verilmiştir” . TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 524 ifadeleriyle yasaklamaya dair kararın teklifinin, yasaklamaya konu düşüncelerin açıklandığı otumdaki Başkanlık Divanı tarafından verilmesi gerektiğini savunmuştur. Dolayısıyla daha sonraki oturumlarda Başkanlık Divanı üyeleri aynı kalmış olsa bile, daha önceki oturumda sarf edilen sözlerin dışarıda tekrarlanmasının yasaklanması yönünde bir teklifte bulunması mümkün değildir. Aksine bir yorum, iki oturum arasında sözlerin tekrarlanmış olmasını engelleyemeyeceği, böyle bir durumda da yasaklama kararının konusuz kalabileceği gerekçeleriyle mümkün değildir. Söz konusu kararın alındığı oturumda söz alan İzmir milletvekili K. Kemal ANADOL, bu görüşe şu ifadeleriyle iştirak ederek savunmuştur. “Yani, o oturumdaki Başkanlık Divanı; aynı Başkanlık Divanı değil, o oturumdaki Başkanlık Divanı. Aynı Başkanlık Divanı demiyor; Anayasanın lafzına dikkat edin.hem tecrübeli politikacı, hem de hukukçu olarak söylüyorum; <<aynı başkanlık Divanı demiyor, <<o oturumdaki Başkanlık divanı>> diyor;...Yani o Başkanlık Divanının kararı, Meclis kararına vabestedir”. Bkz. Şimdiye kadar bir kez uygulanabilen, Mecliste açıklanana düşüncelerin dışarıda tekrarlanmamasın yasaklanmasına yönelik kararın verildiği oturumda, söz konusu kararı Zonguldak milletvekili Köksal TOPTAN, aynı noktaya işaret ederek şu şekilde eleştirmiştir. “Sayın Başkan bu gün yaptığınız gibi, burada güçlü olan partinin getirdiği bir teklifle bu hükmü işletmeye kalkarsanız, o zaman, bu Meclisin Türkiye Büyük Millet Meclisi olma gibi büyük ve üstün vasfı zedelenir. Bundan endişe ediyoruz”. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 528; Tüm bunlar dikkate alındığında günümüze değin bir defa uygulaması olan, 1982 Anayasanın diğer Anayasalardan farklı söz konusu hükmü, bu dipnotta haklı olarak savunulan düşünceler dikkate alınırsa hukuki sonuçları itibariyle <<yok>> hükmündedir. Sonuç olarak farklı yorumlara yeleyen açan diğer Anayasalardan farklı söz konusu düzenleme bu boyutuyla da anlamsız ve gereksizdir. Meclisi boşuna meşgul etmektir. Çünkü <<yok>> hükmünde olduğunun haklı olarak savunulabileceği, 1982 Anayasasının farklı düzenlemesinin tatbiki için üç oturum harcanmıştır. Çok gereksiz bir hükmün tatbiki uğruna Mecliste hiç olmayacak kamplaşmalara yol açmıştır. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 519, 533.

<sup>147</sup> Yasaklama kararının alındığı oturumda Ankara milletvekili Mustafa Rüştü TAŞAR, yasaklamaya dair kararı kastederek, “Bunu iki gün önce yapsaydınız. İki gün önce Anayasa yok muydu?” ifadeleriyle tepkisini haklı olarak dile getirmiştir. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 521. Yasaklama kararını, Zonguldak milletvekili Köksal TOPTAN, “Bize göre, Sayın başkan (Meclis Başkanı A. Hüdayi ORAL’ı kastederek) birinci hatasını, o gün bu konuşmaya müdahale etmemek suretiyle işlemiştir” ifadeleriyle eleştirmiştir. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 525.

gizlilik de ortadan kalkacağına göre, daha sonraki oturumlarda dışarıda tekrarlanmayı engelleyici Meclis kararları da anlamsız hale gelecektir.

Yine dışarıda tekrarlanmayı gerektirecek türden düşünceler ileri sürmüş olmasına rağmen gözden kaçtığı için, söz konusu bu düşüncelerini dışarıda açıklamış olması sebebiyle yasama sorumsuzluğundan istifade edecek milletvekilleri ile siyasi mülahazalarla Meclis tarafından karar alınmış olduğu için düşüncelerini dışarıda tekrarlamış olmaları halinde yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyecek milletvekilleri arasında bir çifte standart dolayısıyla eşitsizlik hali yaratılmış olmayacak mıdır? Böylesine bir karar çok gereksiz kutuplaşmalara da sebebiyet verebilecektir. Bu sebeple belki de Meclis dışında tekrarlamayı engellemeye yönelik karar ile elde edilmesi beklenen fayda, yasaklama yapmadan zaten söz konusu olan sükûnet haline feda edilmiş olacaktır. Başka bir ifade ile yasaklayıcı karar almanın doğuracağı sonuçlar, yasaklayıcı karar almamış olmak sebebiyle çıkması muhtemel sorunlardan daha büyüktür. Zaten dışarıda tekrarlanmamayı gerektirecek sözlerin tespiti de önemli bir sorundur. Bu tür sözlerin belirlenmesinde objektif ölçütler olmadığı için göreceli hareket edilmesi ve göreceliliğin temel kaynağının siyasi olması kaçınılmazdır. Yine 1982 Anayasasında ilk defa yer alan bu hüküm sadece bir defa uygulanmıştır<sup>148</sup>. Dolayısıyla aslında fiilen uygulama alanı bulamamış olması da farklı yöndeki bu düzenlemenin anlamsız ve gereksiz olduğunu göstermektedir. Bu sebeple 1982 Anayasasında ilk defa yer alan faklı söz konusu bu düzenlemenin yapılacak bir anayasa değişikliğiyle kaldırılması gerekir<sup>149</sup>.

<sup>148</sup> TBMM Tutanak Dergisi, D. 18, Y. Yılı. I, C. I, B. 12, O. I, T. 21.1.1988, s. 519, 533; İBA- BOZKURT(2004): s. 14; İBA (2006): s. 106.

<sup>149</sup> TURHAN (1997): s. 897.

Zaten Avrupa ülkelerinden, mesela ne Almanya<sup>150</sup> (m. 46), ne Fransa<sup>151</sup> (m. 26), ne de İtalya<sup>152</sup> Anayasalarında bu tür bir hüküm mevcut değildir.

Yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu şartlarda ve alanda ifade edilen sözlerin dışarıda tekrarlanmasının hangi şartlarda sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmesi gerektiği üzerinde de durmak gerekir. Şöyle ki Mecliste düşüncelerini açıklayan milletvekili bu sözlerini dışarıda aynen mi tekrarlamalıdır ki sorumluluk söz konusu olabilsin, yoksa Meclisteki düşüncelerini dışarıda farklı ifadelerle beyan ettiğinde de yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli olabilir mi?

Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu ortamlarda ileri sürülen düşüncelerin dışarıda tekrarlanmış olması halinde yasama sorumsuzluğunun söz konusu olabilmesi için bu düşüncelerin tıpatıp tekrarlanmış olması gerekmez<sup>153</sup>. Zaten bu durum aslında fiilen de mümkün değildir. Meclisteki ileri sürülen düşüncelerin aynı kanıya varmayı gerektirecek farklı ifadelerle tekrarlanması halinde de yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli olabilecektir<sup>154</sup>. Hatta Mecliste ile sürülen düşüncenin sınırları içerisinde kalmak

<sup>150</sup> ÜNAL, Şeref (çev): Federal Alman Cumhuriyeti Anayasası, Adalet Bakanlığı Yayınları, Yeni Seri N. 12, Ankara 1972, s. 23, 24.

<sup>151</sup> DAVER, Bülent (tercüme eden)- KUNTBAY, İhsan (yazan): Yeni Fransız Anayasası, TODAİ. Enstitüsü, N. A/25-t, Ankara 1959, s. 26.

<sup>152</sup> AKGÜÇ, Atıf (tercüme eden): İtalyan Cumhuriyeti Anayasası, Adalet Bakanlığı Yayınları, Yeni Seri N. 13, Ankara 1972, s. 18.

<sup>153</sup> Doktrinde, milletvekillerinin Mecliste söylediklerini dışarıda tekrarlamaları halinde yasama sorumsuzluğundan istifade edebilmeleri için tekrarın “aynıyet” göstermesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bkz. İÇEL-DONAY (2005): s. 147. Ancak, Osman BÖLÜKBAŞI’nın söz almadan Meclis kürsüsüne gelerek, <<zalimlerin uşakları>>, <<haysiyetten mahrum insanlar>> ifadelerini kullanmış (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164) olması sebebiyle ki bu sözlerden bazıları aynen bazıları farklı olarak dışarıda tekrarlanmış, yasama sorumsuzluğunun kaldırıldığı söz almadan Meclis kürsüsüne gelerek, <<zalimlerin uşakları>>, <<haysiyetten mahrum insanlar>> ifadelerini kullanmış (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 452, 519), oturumda söz alan Bursa milletvekili Raif AYBAR, haklı olarak bu konuda şu açıklamaları yapmıştır. “Ama bir mebus burada zaten hakaretimiz, konuşmuşsa ve mesela demişse ki; haysiyetsiz, dışarıda ise haysiyetten mahrum, demişse bunun mâna ve muhteva itibarıyla neresinde bir fark vardır ki...Demin arz ettiğim sebeplerle içeride olmuş, dışarıda olmuş arasında hiçbir fark mevcut değildir. Kelime, kelime tekrar edilmemesi, takdirinde Anayasamızda bir mütalâa bulunmadığı için onda dahi mutlak mesuliyetsizlik içindedir”. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 468.

<sup>154</sup> E. 1967/22, K. 1967/22, T. 2.8.1967, AMKD., S. 5, 1972, s. 156; RG. 25.10.1967, N. 12734. Mecliste söylediklerini Akşama Gazetesinde makale konusu yaparak tekrarlamış olması sebebiyle Çetin ALTAN’ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının tartışıldığı oturumda (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 139-

kaydıyla bu düşüncüyü destekleyici ve açıklayıcı ifadelerin dışarıda yapılmış olması durumunda da yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olması gerektiği sonucuna ulaşılabilir<sup>155</sup>. Zaten mantiken, bir milletvekilinin Mecliste ileri sürdüğü düşünceleri harfi harfine, kelimesi kelimesine tekrarlamasını beklemek mümkün değildir. Aynen tekrar örneğin, Mecliste okunan, ancak okunması yasaklanan bir şiirin dışarıda da pek tabii olarak okunabileceği haller bakımından söz konusu olabilir. Yoksa aynen tekrar adına milletvekillerinin Meclisteki düşüncelerinin kaydedildiği tutanağın fotokopisini alarak dışarıda onu aynen okuması gerektiği gibi, dışarıda tekrarın serbest bırakılmasının amacıyla asla bağdaşmayacak bir sonuca ulaşmayı gerektirir. Ne var ki Mecliste ileri sürülen düşünce ile alakası olmayan veya alakası olmakla beraber düşüncenin sınırlarını aşan türden ifadelerin dışarıda açıklanması halinde bu düşüncelerin sahibi herkes gibi sorumlu olur<sup>156</sup>. Aksi yöndeki

---

150, D. 2, Top. 2, T. 20.7.1967, s. 370, 465) söz alan Ordu milletvekili Ferda GÜLEY, Prof. Dr. Aytekin ATAY'ın o günlerde yayımladığı bir makalesinden alıntı yaparak, tekrarın aynı ifadelerle yapılmasının zorunlu olmadığını belirtmiştir. “<<Mutlak dokunulmazlığın çerçevesi içine giren bir hususun Meclis dışında açıklanması da sorumluluğa yol açmaz. Meclis üyesi görevini yerine getirdiği sırada verdiği oyu sarf ettiği sözleri, ileri sürdüğü düşünceleri aynen veya bunların amaç ve anlamalarını değiştirmemek mealen tekrarlamaktan sorumlu değildir>>”. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 144, O. 1, T. 20.7.1967, s. 389. Doktrinde yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu bir ortamda söylenen ve hakaret niteliğini taşıyan sözlerin dışarıda tekrarlanmasının sorumluluk gerektireceği, ancak küfür niteliğinde olmayan sözlerin ise dışarıda tekrarlanmamasının sorumluluğu gerektirmediği ileri sürülmüştür. Bkz. BAŞGİL (1941): s. 14; KIRATLI (1961): s. 48. Hakaret niteliği taşımayan sözleri söyleyenin makam ve memuriyeti söz konusu olmaksızın sorumluluktan söz edilmesi zaten mümkün değildir. Oysa temsilciler, temsilcilik görevlerini kötüye kullanmamış olmak kaydıyla ve konuşmanın akışı gereği söyledikleri hakaret niteliğindeki sözleri dışarıda tekrarlamış olmaları halinde de sorumlu tutulamamaları gerektiği yasama sorumsuzluğunun tem bir sonucudur. Kaldı ki Anayasanın 83. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenleme de bu doğrultudadır.

<sup>155</sup> Teşkilât-ı Esasinin 17. maddesinde düzenlenen yasama sorumsuzluğu Meclis içerisinde ileri sürülen düşüncelerin Meclis dışından tekrarlanması halinde de yasama sorumsuzluğu hükümleri gereği temsilciler için sorumluluk gerekmeyeceği ifade edilmişti. Ancak bu konuyla alakalı tartışmalarda İzmir mebusu Seyit Bey, milletvekillerine Mecliste ifade hürriyeti tanıyarak onları Meclisteki sözlerinden sorumlu tutmamak ne kadar meşru ise, söz konusu bu ifadelerin dışarıda tekrarlanmasının getireceği zarar sebebiyle bu ifadelerin Meclis dışında tekrarlanması halinde de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olacağını savunmak o derece tehlikelidir düşüncesiyle yasama sorumsuzluğu hükümlerinin meclis dışındaki tekrarlar için geçerli olmayacağını savunmuştur. Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Bey de bir işten maksat ne ise hüküm de ona göredir diyerek, milletvekillerine sadece Mecliste hür bir şekilde düşüncelerini dile getirebilmeleri için tanınan yasama sorumsuzluğu hükümlerinin dışarıda yapılan tekrarları kapsamayacağını, aksi yöndeki anlayışın ülkeyi ihtilale sürükleyebilecek sonuçlar doğurabileceğini ifade ederek dışarıdaki tekrarlar bakımından yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olmayacağını savunmuştur. Şimdiye kadar ifade edilenler ve daha ayrıntılı açıklamalar için bkz. KÜÇÜKA (1941): s. 537- 510.

<sup>156</sup> Yargıtay 9. Ceza Dairesi de verdiği bir kararda aynı noktaya işaret etmiştir: “Hasan MEZARCI'nın dokuz arkadaşıyla birlikte imzalayarak 30.4.1992 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına vermiş oldukları Meclis araştırması önergesinde, yakın tarihimizin başlangıcında olup bitenlerin yeterince aydınlatılmamış olmasının tartışmaların devamına sebep olduğu, ülkede haksızlık, hırsızlık yapanların, cinayet işleyenlerin

kanaat, yasama sorumsuzluğunu milletvekilleri için eşitlik ilkesini zedeleyici bir imtiyaz haline getirmek sonucunu doğurur<sup>157</sup>. Oysa yasama sorumsuzluğunun eşitlik ilkesini zedeleyen bir ayrıcalık şeklinde kullanılmasını önlemek için sınırlarının iyi tespit edilmesi gerektiği haklı olarak doktrinde savunulmuştur<sup>158</sup>.

Acaba bir milletvekili Meclis kürsüsünden açıklamayı düşündüğü, aslında haksız fiil niteliğinde ve tazminatı gerektiren veya suç niteliğinde ceza yaptırımını gerektiren ya da her ikisini birden gerektiren sözlerini ve düşüncelerini, mesela prova yapış olmak amacıyla da, dışarıda basın toplantısı yaparak veya şayet köşe yazarıysa makalesinde kaleme alarak açıklayıp, daha sonra bu şekilde dışa yansıtmış olduğu düşüncelerini Meclis kürsüsünden de ifade etse yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edebilecek midir?

Yasama sorumsuzluğu, sadece milletin temsili adına ve yasama fonksiyonuna dair söz ve düşünceler için geçerli olduğuna göre, Meclis dışındaki söz ve düşünceleri sebebiyle milletvekili yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edemeyecek ve hakkında gerekli hukuki takibat yapılarak müeyyide uygulanabilecektir. Ayrıca belirtilmelidir ki Mecliste açıklanan, yasama sorumsuzluğu dahilindeki sözlerinin dışarıda tekrarının da aynı yolla olması gerekmez. Örneğin Mecliste sözlü olarak dile getirilen yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözler, dışarıda yazılı olarak veya sair başka yollarla tekrarlanmış olabilir.

---

suçları ortaya çıkarılmadıkça hukuk devletinden söz etmenin mümkün bulunmadığı, genel anlamda vurgulandıktan sonra devleti zan ve şaibe altında bulundurduğu, milli skandal niteliğinde olduğu ileri sürülen Ali Şükrü Bey cinayetinin aydınlatılmasının istenildiği anlaşılmaktadır. Oysa sanık tarafından 4.6.1992 günü yapılan konuşmada “Bu ülkede konuşmak güç. Ben düzene karşıyım. Kemalist diktatörlük düzenine, istibdata karşıyım. İsim koymak önemli değil, hürriyet demişsiniz, Hitlerden fazla adam kesmişsiniz, şapka giymiyor diye binlerce başvurmuşsunuz. Tanrı uludur demiyor diye insanları öldürmüşsünüz” denilerek görüş açıkladıktan sonra devam edilip, Meclis araştırması önergesiyle bağlantı kurulması mümkün olmayan bir şekilde Atatürk’ün hatrasına alenen hakaret teşkil edici sözler sarf edilmiş olması karşısında, artık Mecliste ileri sürülmüş olan düşüncelerin Meclis dışında tekrar edilmiş bulunduğundan söz etmeye olanak yoktur. Diğer bir deyişle sanığın paneldeki söz ve düşünceleri Meclis araştırma önergesinin tekrarı niteliğinde değildir”. Bkz. Yargıtay 9. CD., E. 1995/2996, K. 1996/3844, T. 1.6.1995.

<sup>157</sup> Yargıtay 9. CD., E. 1995/2996, K. 1996/3844, T. 1.6.1995.

<sup>158</sup> SEVİNÇ (2004): s. 12.

Aynı şekilde, bir milletvekilinin Mecliste ve Meclis çalışmaları esnasında ileri sürdüğü haksız fiil içerikli veya suç nitelikli sözleri başka bir milletvekili dışarıda tekrarlırsa hukuki veya cezai sorumluluk söz konusu olacak mıdır?

Mecliste sarf elden sözlerin, kötü niyetli olmamak ve haber vasfını kaybetmemiş olmak kaydıyla kitle iletişim vasıtalarıyla yayınlanması halinde yayını yapana basın-yayın organları bakımından sorumluluk doğmayacağı bir önceki ve bir sonraki başlıklarda açıklanmıştır. Bahsi geçen soruda sözü edilen türden görüşlerin dışarıda tekrarlanması, basın bakımından sorumluluk gerektirmeyeceğine göre, Meclisteki görüşün sahibi olmayan milletvekilinin bu tür sözleri dışarıda tekrarlaması halinde evleviyetle sorumluluk söz konusu olamaz.

Yukarıda sorulan ve cevaplanan sorular, aslında kendi içinde de çelişkiler barındırdıkları göz ardı edilemez. Mesela, birinci soru bakımından düşünüldüğünde, dışarıda işlendiğinde tazminat veya duruma göre ceza gerektiren bir düşünce, Mecliste açıklandığında bu müeyyideleri neden gerektirmeyecektir. Aynı şekilde ikinci soru bakımından, var sayalım ki, bir milletvekilinin ilk defa dışarıda açıkladığı haksız fiil içerikli veya suç nitelikli sözlerini daha sonra başka bir milletvekili Meclis kürsüsünde dile getirirse ne olacaktır? Tüm bu tür çelişkilerin en iyi ve kesin çözüm yolu şu olsa gerek: Milletın temsili adına yapıldığı ve yasama fonksiyonu ile doğrudan doğruya bağlantısı kurulamayacak haksız fiil veya suç sayılan söz ve düşünceler bakımından yasama sorumsuzluğunun hiçbir şekilde sonuç doğurmayacağını Anayasada belirtilmiş olmasıdır. Buna mukabil yasama fonksiyonuyla ve milletin temsiliyle alakası olduğuna kuşku duyulmayacak söz ve düşünceler ilk defa Meclis dışında ortaya konmuşsa bu tür söz veya düşüncenin sahibi bakımından herhangi bir sorumluluk doğmamalıdır.

Aksine bir durum, şimdiye kadarki uygulamalarda olduğu gibi, Mecliste söylediklerini dışarıda tekrarlayanın muhalefet mensup milletvekili olması halinde, iktidar çoğunluğunun hemen kolayca yasaklama kararı alması sonucunu doğurur ki, bu tür bir sonuç iktidar karşısında muhalefeti koruma gayesiyle kabul edilen yasama sorumsuzluğu ile bağdaşmaz. Bu sorun aşılmış olsa bile, temsilcilerin yasama sorumsuzluğunu kötüye kullanarak gayrimeşru emellerini Meclis kürsüsünü aracı kılarak gerçekleştirmek istemeleri halinde onlar bakımından caydırıcı bir müeyyidenin olmamasıdır. Dolayısıyla hakaret, küfür gibi hem milletin temsili adına yapıldığının savunulamayacağı, hem de yasama sorumsuzluğunun kapsamındaki eylemler dikkate alındığında bu tür fiillerin bir düşünce açıklama biçimi olarak kabul edilemeyeceği gerekçesiyle bunlar bakımından yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olmadığına yasal dayanağa kavuşturulması gerekir.

Yasama sorumsuzluğu yasama fonksiyonuna dair söz ve düşünceler için geçerli olduğuna göre, milletvekilinin milletin temsili adına ve temsil yetkisi sınırları dahilindeki söz ve düşüncelerini doğrudan Meclis dışında açıklamış olması halinde de yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli olmalıdır<sup>159</sup>. Milletvekili yer sınırlaması olmaksızın, ancak milletin temsili adına ve temsil yetkisinin sınırları dahilinde kabul edilebilecek beyanatları bakımından, velev ki bu beyanatları ilk defa Meclis dışında açıklamış olsun, yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edebilmelidir. Buna karşılık milletin temsili adına ve temsil yetkisi sınırları içerisinde kabul edilemeyecek söz veya düşünceler Meclis çalışmaları esnasında

<sup>159</sup> Milletvekili Kamer GENÇ, yönettiği bir oturumda aynı noktaya şu sözleriyle işaret etmiştir. “Bütün devletlerde kabul edilen önemli bazı şeyler var; bir yasama sorumsuzluğu var. Yasama sorumsuzluğunun anlamı şudur: Yani, bir milletvekili, kürsüde kullandığı oydan, söylediği sözden, ileri sürdüğü düşünceden dolayı ilelebet sorumsuz tutulmalıdır; bu, yasama sorumsuzluğudur. Bunun amacı şudur: Milletvekili kürsüye çıktığı zaman -hatta, kürsü dışında da bence- ülkenin yönetimiyle ilgili olarak, doğru bildiği şeyleri, hiç çekinmeden söylemelidir “acaba, söylediğim zaman cezalandırılır mıyım” diye bir korku altında kalmamalıdır (RP sıralarından “Bravo” sesleri, alkışlar). Eğer böyle bir korku altında kalırsa, milletvekili, düşüncelerini açıklayamaz. Eğer, milletvekili düşüncelerini de açıklayamazsa, o zaman, o milletvekilliğinin gerektirdiği hizmeti de ülkeye veremez”. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C. 16, B. 29. O. 2. T. 10.12.1996.

ifade edilmiş olsa bile yasama sorumsuzluğunun geçerliliğinden söz edilememelidir. Aksine bir yorum, mantıksal olarak çelişki arz etmektedir.

Çünkü yasama organı üyesi olması hasebiyle objektif bir statü hali olan yasama sorumsuzluğundan istifade etme hakkını haiz milletvekili, aslında Mecliste ve Meclis çalışmaları esnasında söylenmiş olsa bile, temsilcilik adına ifade edildiği savunulamayacak hakaretamiz söz ve düşünceleri sebebiyle yasama sorumsuzluğundan istifade edememelidir. Ancak milletvekili, milletin temsili adına, temsil yetkisi sınırları içerisinde kabul edilebilecek sözlerini Meclis dışında ortaya koymuş olsa bile yasama sorumsuzluğundan istifade edebilmelidir. Yasama sorumsuzluğunun fiiller bakımından kapsamının belirlenmesinde asıl olan “yasama faaliyeti” olduğuna, kişiler bakımından kapsamının ise temsilcilik yetkisiyle donatılmış olanlara, bakanlar hariç, hasredildiğine göre, aslında yasama fonksiyonu ile temsilcilik birbirinden kesin çizgileriyle ayıramayacak, adeta deyim yerindeyse birbirlerinin mütemmim cüzü niteliğindeki iki farklı müessesedir. Bu tür bir çözüm yolunun yasal dayanaklarıyla benimsenmesi, yasama sorumsuzluğunun, iyiniyet sınırları dışındaki söz ve düşüncelerin meşrulaştırılması için Meclis kürsüsünün fırsat yeri olarak algılanmasını, Anayasanın 10. maddesinde ifade edilen eşitlik ilkesiyle bağdaşmayacak hakaret nitelikli ve benzeri söz ve düşüncelere karşı yasama sorumsuzluğunun bir zırh olarak kullanılmasını engelleyecektir.

Parlamenteerler, yasama faaliyetiyle alakalı, örneğin sundukları kanun teklifleri veya dilekçeleri veya diğer görüşleri sebebiyle, bu tür fiillerini Mecliste ya da komisyonlarda gerçekleştirmiş olsalar bile, bunları dışarıda tekrarlamış olmaları sebebiyle sorumlu tutulamazlar<sup>160</sup>.

---

<sup>160</sup> DENDY (1992): s. 466.

Temsilcilerin Mecliste söylediklerini, dışarıda tekrarlamış olmak sebebiyle milletvekilleri bakımından sorumluluk doğmaması için, tekrarın, radyo, televizyon, kitap, makale, röportaj yollarından biriyle tekrarlanmış olmasının da bir önemi yoktur<sup>161</sup>.

## **b. Yasama Sorumsuzluğu Kapsamındaki Sözlerin**

### **Kitle İletişim Vasıtalarıyla Yayınlanması Sorunu**

Yasama sorumsuzluğundan istifade eden temsilcilerin sorumsuzluk dahilindeki sözlerinin kitle iletişim vasıtalarıyla yayınlanmasının bu yayını yapanların ceza sorumluluğunu gerektirip gerektirmeyeceğine de değinmek gerekir. Anayasanın 97. maddesinin son fıkrasına göre; “Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir”. Yasama sorumsuzluğu kapsamındaki bir düşüncenin veya sözün kitle iletişim vasıtalarıyla yayınlanmasının Anayasa hükmüyle engellenmediği, tam tersine yayımlanmanın anayasal garanti altına alındığı ifade edilebilir. Meclis görüşmelerinin kitle iletişim organları aracılığıyla yayınlanması halinde yayın sahipleri bakımından herhangi bir sorumluluğun

<sup>161</sup> 1924 Anayasasının 17. maddesinde düzenlenen yasama sorumsuzluğunun görüşülmesi sırasında söz alan İzmir mebusu Seyit Bey şu ifadeleriyle aksi yöndeki kanaatini ortaya koymuştur: “Binaenaleyh şimdi bu maddenin fıkrai ulasındaki <<hariçte bir mebus alelittak rey ve mütalâasından ne veçhile olursa olsun mesul olmayacak>> denildiği halde eşhası saire neden mesul oluyor? Meclis dahilinde imtiyaz ona verilir, çünkü Meclis dahilinde vazifei teşriyesini ifa ediyor ve onun için millet, bu hakkı kendisine vermiştir. Fakat ona git de gazetede istediği gibi iftadatta bulun dememiştir ve o hak ona verilmemiştir. O itibarla hariçte tahkirâmiz ifsadımız mütalâat, makalât yazacak olursa mesul olması lazım gelir. GÖZÜBÜYÜK- SEZGİN (1957): s. 141, 142. Ancak bu görüşler kendi içinde çelişki taşıyor olması nedeniyle savunulması zor düşüncelerdir. Çünkü yasama sorumsuzluğu, sırf belli bir mekânda olmaktan doğan bir muafiyet olmayıp, daha ziyade ifa edilen göreve münhasır bir muafiyettir. Zaten bu sebeptendir ki temsilcilik sıfatını taşımayan, ancak Meclisteki yasama faaliyetlerine tanık, uzman ve benzeri sıfatlarla iştirak eden kişiler için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli değildir. Temsilcilik faaliyetinin sadece Meclis çatısı altındaki faaliyetlere hasredilesi ise yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerlilik alanını, aslında hiç de yasama sorumsuzluğunun amacıyla bağdaşmayacak şekilde, sınırlamış olmak sonucunu doğuracaktır. Aynı şekilde milletvekili temsilcilik görevini sadece Meclis çatısı altında değil, alan sınırlaması olmaksızın her yerde yerine getirmekle mükelleftir. İşte tüm bu sebeplerle ki, temsilcilik faaliyeti kapsamında kabul edilebilecek söz ve düşünceler bakımından her hal ve şartta yasama sorumsuzluğu hükümleri sonuç doğuracaktır. Buna karşın Meclis çatısı altında olsa bile temsilcilik faaliyeti adına sarf edildiği düşünülemeyecek, hakaret, fiili saldırı ve rencide edici eylemler bakımından ise yasama sorumsuzluğunun sonuç doğurması mümkün olmamalıdır.

doğmaması temel kuraldır<sup>162</sup>. Ancak Meclisteki açık görüşmelerde ileri sürülen ve yasama sorumsuzluğu güvencesinde olan sözlerin veya düşüncelerin kitle iletişim araçlarıyla yayımlanması halinde ceza sorumluluğunun söz konusu olması için, Meclisin yayımlamayı engelleyici bir karar almış olması gerekir. Kısaca Meclisteki açık görüşmelerde sarf edilen sözlerin kitle iletişim vasıtalarıyla yayımlanabilmesi kural, yayımlanmanın engellenmesi ise istisnadır<sup>163</sup>.

Acaba yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu şartlarda açıklanan her tür düşünce, mesela hakaret sayılan bir söz, her ne şekilde olursa olsun yayımlandığında yine de ceza sorumluluğu gerekmeyecek midir? Yargıtayın bu konuda verdiği bir karar çözüm bakımından yol gösterici niteliktedir. Yargıtayın kararına göre hakaret sayılan bir söz yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu bir ortamda sarf edilmiş olsa bile, şayet haber hüviyet ve hususiyetinden ayrılarak ve haddi aşan bir tarzda yayımlanırsa hakaret suçunun unsurlarının oluşmuş olması sebebiyle ceza sorumluluğu gerekir<sup>164</sup>.

Doktrinde haberciler bakımından yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olmaması dolayısıyla habercilerin Meclisteki sözleri yayımlamaları halinde yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyecekleri, ancak bu durumun habercilerin haber yapmaya yönelik haklarını bertaraf etmediği, bu sebeple iyiniyetle hareket etmiş olmak ve haber verme hakkının sınırları aşmamış olmak kaydıyla habercilerin Meclisteki açık görüşmeleri yayımlamaları sebebiyle ceza sorumlulukları söz konusu olmaması gerektiği haklı olarak

<sup>162</sup> MONOTTİ- CAMPBELL (2002): s. 466, 467-469, 470; FİSCHER, Frederick Susana: “Rethinking Sullivan: New Approaches In Australia New Zealand , And England”, The Geo. Wash. Int’l Law Review, Vol. 34, 2002-2003, 125.

<sup>163</sup> Doktrinde, Mecliste milletvekilleri bakımından getirilen dışarıda tekrarlama yasağının basını kapsayamayacağı ileri sürülmüştür. Bkz. İÇEL- DONAY (2005): s.147.

<sup>164</sup> Yargıtay 4. CD. E. 5841, K. 156 (naklen), bkz. DÖNMEZER, Sulhi: “Meclisler Müzakerelerinin Basında Yayımlanması ve Hakaret Cürmü”, İÜHFİM. (Ord. Prof. Dr. Halil Arslanlı Hatıra Sayısı), C. XXX, S. 1-2, İstanbul 1964, s. 395; ÖZEK, Çetin: Türk Basın Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 2381, İstanbul 1978, s. 181.

savunulmuştur<sup>165</sup>. Veleve ki bu yayın hakaret sayılan bir fiilin yayınlanmasını kapsamış olsun ceza sorumluluğu söz konusu değildir. Zaten Yargıtay 1. Ceza Dairesi, 31. 12. 1948 tarihli 407/2583 sayılı kararında, Meclis kürsüsünden sarf edilen sözlerin basında aynen yayımlanmasının suç teşkil etmeyeceğine karar vermiştir<sup>166</sup>. Yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözlerin kitle iletişim vasıtalarıyla yayımlanması halinde de, “haber verme hakkı, gerçeklik, kamu yararı ve toplumsal ilgi, güncellik, konu ile ifade arasındaki düşüncel bağıllık”<sup>167</sup> ölçütlerinin bulunması halinde hukuka aykırılıktan söz edilemeyeceğine ve dolayısıyla tazminat sorumluluğunun söz konusu olmadığına karar vermiştir.

Ancak yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu bir ortamda kullanılan hakaret niteliğindeki sözlerin herkes tarafından ve hangi amaçla dile getirilirse getirilsin ceza sorumluluğunu gerektirmeyeceği şeklinde çok geniş bir yorum yapmak da doğru değildir<sup>168</sup>. Bu sebeptendir ki Yargıtay 1. Ceza Dairesi 29.05.1968 tarihinde verdiği 1368/1593 sayılı kararında, milletvekillerinin Mecliste kullanmış oldukları suç niteliğini taşıyan sözlerinin dışarıda propaganda maksadıyla dağıtılmış olmasının cezai sorumluluk gerektireceğine karar vermiştir<sup>169</sup>. Zaten bu tür bir davranışın iyiniyet kurallarıyla bağdaşmaması ve haddi aşmış

<sup>165</sup> DÖNMEZER (1964): s. 397, 398; TANİLLİ (1982): s. 283; MALKOÇ, İsmail- GÜLER, Mahmut: Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler I, Adil Yayınevi, Ankara 1996, s. 52; YALÇIN (1992): s. 232. Ayrıca daha ayrıntılı bilgi için bkz. ÖZGENÇ, İzzet- SÖZÜER, Adem: “Basın Hürriyeti Kavramı, Basın Yoluyla İşlenen Suçlarda Sorumluluk Rejimi ile Cevap ve Düşünce Hakkı Üzerine Düşünceler”, Yeni Türkiye, Y. 2, S. 11, 1996, s. 272-281.

<sup>166</sup> Naklen: KIRATLI (1961): s. 40.

<sup>167</sup> 4. HD., 28.4.1987 tarih ve 2077/3333 sayılı karar ile 4. HD., 12.4.1979 tarih ve 9042/4435 sayılı karar. Nakleden: OĞUZMAN, Kemal: “İsviçre ve Türkiye’de Medeni Kanun ve Borçlar Kanununda Şahsiyetin Hukuka Aykırı Tecavüze Karşı Korunması ve Özellikle Manevi Tazminat Bakımından Yapılan Değişiklikler”, Halûk TANDOĞAN Armağanı, Ankara 1990, s. 15.

<sup>168</sup> Haber verme hürriyetinin sınırlarını tespiti bakımından tırnak içerisinde aktarılabilecek ölçülere uymak gerekir. “Hakikatlerin ortaya çıkması gerektir diye vatandaşların şeref ve haysiyetiyle uluorta oynanması; sanat eserinde realizm lazımdır diye adâbı umumiyenin ihlâl edilmesi; düşünce serbestisi elzemdir diye, insanları açıktan açığa suç işlemeye teşvik olunmazı caiz görülmez”. Bkz. FEYZİOĞLU, Turhan: “Basın Hürriyetinin Tahditleri”, AÜSBOD., C. II, S. 1-2, 1947, s. 62.

<sup>169</sup> SAVAŞ, Vural- MOLLAMAHMUTOĞLU, Sadık: Türk Ceza Kanununun Yorumu, C. II, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 1993,1994; Başka bir kararında Yargıtay, “Anayasanın milletvekillerine dokunulmazlık statüsü kazandıran hükmü, şahıslara hakaret niteliği olan sözleri, haber hürriyet ve hususiyetinden ve bunun hududundan ayrılarak (özel) bir maksatla yayımlayanlara ceza terettüp etmeyeceği anlamına gelmez”. 4. CD., 5841/165, T. 24.11.1964. Künyesi şimdi aktarılabilecek yazarın eserlerinden naklen, bkz. ÖZGENÇ, İzzet: Türk Ceza Kanunu Gazi

olması sebebiyle sorumluluk dışında tutulmasının hukuki izahı da söz konusu olamaz<sup>170</sup>. Kaldı ki yasama sorumsuzluğunun beşiği olan İngiltere’de bile bir kimseyi rencide edici ve o kimsenin haysiyetini kırıcı nitelikteki sözlerin, Mecliste söylenenlerden ayıklanmış pasajlar halinde yayımlanmaları halinde yasama sorumsuzluğu hükümlerinin uygulanması söz konusu değildir<sup>171</sup>. Aynı şekilde kitle iletişim organları Mecliste sarf edilene benzer nitelikte ancak sarf edilmemiş bir sözü yayınlarsa veya Mecliste hiç sarf edilmemiş bir sözü sarf edilmiş gibi yayınlarsa elbetteki söz konusu kitle iletişim organı bakımından sorumluluk doğacaktır<sup>172</sup>.

Yasama organındaki tartışmaların kamuoyu bakımından bilinmesi vatandaşlar bakımından bir hak, buna aracı olan basın için ise görevdir<sup>173</sup>. Dolayısıyla hakaret niteliğindeki bir söz söyleyen milletvekilinin ceza sorumluluğu söz konusu olmayıp daha öncede tartışıldığı üzere hukuki sorumluluğu söz konusu olabileceği halde, anayasal ve yasal hakkını yorum katmamak kaydıyla icra eden basın bakımından hukuki sorumluluk dahi söz konusu olmayacaktır<sup>174</sup>. Çünkü basın görevlileri bakımından haber yapmak “hakkın kullanılması” olarak bilinen hukuka uygunluk nedeninden kaynaklanmaktadır. Hukuka uygunluk sebeplerinde sınırın aşılmaması halinde, yani hukuka uygunluk nedenleri dahilinde

---

Şerhi (Genel Hükümler), Ankara Ceza İnfaz Kurumu Matbaası, 3. Baskı, Ankara 2006, s. 267; ÖZGENÇ, İzzet: Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., 1. Baskı, Ankara 2006, s. 512.

<sup>170</sup> YALÇIN (1992): s. 232.

<sup>171</sup> KIRATLI, Metin: Parlamenter Muafiyetler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, N. 127, Ankara 1961, s. 40; OĞUZMAN- SELİÇİ- OKTAY (2002): s. 144. Ayrıca 1924 Anayasası döneminde yürürlüğe girmiş bulunan 4935 sayılı Matbuat Kanununda 4955 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle Büyük Millet Meclis üyelerinden, Bakanlar Kurulundan veya resmi heyetler üyelerinden veya Devlet memurlarından ad zikretmeyerek bir veya birkaçının veya hepsinin müphem ve suizannı davet edecek mahiyette yazı ve resimlerle şeref ve haysiyetlerini ihlal etmek suç sayılmıştır. Bu bilgiler ve daha ayrıntısı için bkz. FEYZİOĞLU (1947): s. 72.

<sup>172</sup> “Bir milletvekilinin, 1979 mali yılı ve Meclis bütçesi hakkında şahsi görüşlerini beyan ederken, tabii senatörlük kurumunu eleştirmiş ve tabii senatör hakkında “gece baskıcıları deyimini” kullanmıştır. Bir gazete ise, bu sözleri aktarırken “gece baskıcıları” deyimini “gece baykuşları” olarak değiştirmiş ve “demokrasi ağacındaki baykuşlar taşlanıncaya kadar kovalayacağız” şeklindeki sözleri, milletvekili sarf etmediği halde sarf etmiş gibi göstermiştir”. Yargıtay söz konusu bu tür bir yayın sebebiyle ilgili gazetenin sorumluluğuna karar vermiştir. 4. HD., T. 6.10.1980, 6296/10204, YALÇIN’dan naklen, bkz. YALÇIN (1992): s. 232.

<sup>173</sup> FREDERİCK (2002-2003): s. 125; ÖZEK (1978): s. 181.

<sup>174</sup> ÖZEK (1978): s. 181. Borçlar Kanunun 52. maddesinde; “Meşru müdafaa halinde mütecavizin şahsına veya mallarına yapılan zarardan dolayı tazminat lazım gelmez” hükmü yer almaktadır. Hukuka uygunluk sebeplerinden bir olan meşru savunma hali nasıl ki hem Ceza Kanunu bakımından ceza sorumluluğunu, Borçlar Kanunu bakımından da tazminat sorumluluğunu ortadan kaldırıyorsa, hukuka uygunluk sebebi olan hakkın kullanılması hali söz konusu olduğunda dav aynı şekilde hareket edilmesi gerekir.

hareket edilmesi durumunda fiil suç sayılsa, hatta haksızlık niteliği olsa bile bu tür bir eylemin sahibinin hem hukuki hem de cezai sorumluluğu söz konusu olmaz<sup>175</sup>.

Daha özet bir ifade ile yasama sorumsuzluğu, sorumsuzluk kapsamındaki fiilin haksızlık niteliğini etkilemeyip sadece ceza sorumluluğunu önlemesi nedeniyle hukuki sorumluluk müeyyidelerinden biri olan tazminat sorumluluğuna karşı milletvekillerini korumadığı halde, haber verme hakkı sınırları dahilinde kullanılmış olmak kaydıyla bir hukuka uygunluk sebebi olması hasebiyle haber yapan kişileri tazminat sorumluluğuna karşı da korur. Yargıtay, basın organlarının yayınları sebebiyle sorumlu tutulmamaları için bir kararında, şimdiye kadar söylenenleri özetler bir şekilde ve her biri bir ölçüt niteliğindeki şu ifadelerle yer vermiştir: “Toplumu, daha doğru bir deyimle genel yararları ilgilendiren ya da ilgilendirmesi gereken tüm olaylar hakkında, halkı objekif ve gerçekleri yansıtacak biçimde aydınlatmak, çeşitli sorunlarda kamuoyunu düşünmeye sevk edecek tarzda tartışmalar açmak, onu toplumsal ve siyasal oluşumlar üzerinde doğru ve gerçeğe uygun bilgilerle donatmak için tamamen basın özgürlüğü hudutları içinde, kamu görevi niteliğindeki fonksiyonunu yerine getirmiş...Denetim, eleştiri, uyarma ve gerçekleri açıklama basının en doğal ve vazgeçilmez ödevleridir. Değişik fikir ve düşünceler, değer ve inançlar dokunulmaz ve tenkit edilmez değildir...Hukukça korunan haklı bir çıkarın elde edilmesi durumunda, kişilik hakkının saldırıya uğradığını iddia eden kişi, bu hakkının kamu yararından üstün olduğunu iddia edemez. Basın, Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün söz konusu olduğu durumlarda özgürce eleştirmek ve bilgi vermek hakkına sahiptir. Eleştiri hakkıyla, kişilik haklarının çatışması halinde ise hiç kuşkusuz kamu yararı üstün tutulacaktır”<sup>176</sup>. Ayrıca belirtmek gerekir ki Meclis çalışmaları sırasında ve kürsüden sarf

<sup>175</sup> 5237 sayılı Ceza Kanunun 26. maddesinde düzenlenen hakkın kullanılması ve ilgilinin rızası başlıklı hukuka uygunluk sebebini düzenleyen 26. maddenin ilk fıkrasına göre, hakkını kullanan kimseye ceza verilmeyeceği ifade edilmiştir.

<sup>176</sup> Yargıtay HGK., E. 1991/4-648, K. 1992/173, T. 18.3.1992.

edilmiş olsa bile yasama sorumsuzluğu kapsamında kabulü mümkün olmayan, sadece yasama dokunulmazlığı kapsamında değerlendirilebilecek sözler, nasıl ki bu tür sözlerin sahibi milletvekili bakımından sorumluluk gerektirecektir, aynı şekilde bu tür sözleri her tür kitle iletişim vasıtasıyla nakleden kitle-iletişim vasıtaları bakımından sorumluluk doğmasına sebebiyet verecektir. Yargıtayın da aynı doğrultuda kararı mevcuttur<sup>177</sup>. Meclisteki görüşmelerin televizyon, radyo ve benzeri kitle iletişim vasıtalarıyla yayınlanmasında, yayıncılar bakımından sorumluluk doğmaması için, yasama faaliyetiyle alakalı konularla sınırlı olmak koşuluyla yayıncıların sorumlu tutulmayacaklarına dair Basın Kanununda özel bir düzenlemeye yer vermek aslında yeterlidir<sup>178</sup>.

### **c. Yasama Dokunulmazlığı Başlığı Altında Yasama**

#### **Sorumsuzluğunun Düzenlenmiş Olması Sorunu**

Yasama dokunulmazlığı başlıklı madde altında hem yasama sorumsuzluğu hem de yasama dokunulmazlığının düzenlenmiş olması doğru değildir. Çünkü amaçları ve işlevleri bakımından birbirinden çok farklı olan bu iki müessesenin yasama dokunulmazlığı başlığı altında düzenlenmiş olması sebebiyle maddenin başlığı ile içeriği arasında uyumsuzluk söz konusudur<sup>179</sup>. Dolayısıyla ya maddenin başlığının yasama bağımsızlıkları veya parlamenter

<sup>177</sup> Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>178</sup> Benzer görüş için bkz. LEOPOLD (1989): s. 62

<sup>179</sup> ÖZBUDUN, Ergun: “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: “Hukuki Mahiyetleri ve Farkları”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 59, 2005, s. 109; YALÇIN (1992): s. 217; TÜLEN (1999): s. 115. Anayasanın yasama dokunulmazlığı başlıklı 83. maddesinde birbirinden farklı iki müessese olan dokunulmazlık ve sorumsuzluk müesseselerinin düzenlenmiş olması, Osman BÖLÜKBAŞI’nın dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü oturumda (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 81- 93, T. 26.6.1957, s. 452, 519) söz alan milletvekilleri tarafından da eleştirilmiştir. Söz konusu kararın alındığı oturumda söz alan Malatya milletvekili İsmet İNÖNÜ şu görüşleri dile getirmiştir. “Muhterem arkadaşlar, milletvekili olarak kendi mevzuatımızla iki nevi teminat altında görev yapmaktayız: Bunlardan birisi Meclis içindeki beyanlardan dolayı mesuliyetsizlik teminatı, ikincisi de vazife ile alakadar olmayan, dışarıdaki isnatlardan dolayı masuniyet kaldırılması müessesesidir”. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 26.6.1957, s. 458. Milli Şef bu ifadeleriyle hem yasama dokunulmazlığı başlıklı madde altında iki farklı müessesenin düzenlendiğine işaret etmiş, hem bu iki müesseseden yasama sorumsuzluğunun yasama fonksiyonuyla alakalı konulara münhasır olduğunu, yasama dokunulmazlığının ise milletvekillerinin yasama fonksiyonu dışındaki şahsi filleri bakımından sonuç doğurduğunu vurgulamıştır. Aynı oturumda söz alan Kırşehir milletvekili Ahmet

muafiyetler veya yasama ayrıcalıkları şeklinde değiştirilmesi ya da her iki müessesenin yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı başlıklı farklı maddeler altında düzenlenmesi gerekir. 1982 Anayasasının hazırlanışı sürecinde de aynı yöndeki fikirler dile getirilmiştir<sup>180</sup>.

#### d. Sonuç

Bu ana başlık altında yapılan açıklamalardan ulaşılabilecek sonuç şu şekilde özetlenebilir: 1982 Anayasasının 83. maddesine eklenen “O oturumdaki Başkanlık divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” ifadesi madde metninden çıkarılmalıdır. Çünkü eklenen bu ifade doğrultusunda şimdiye kadar zaten bir defa<sup>181</sup> uygulama yapıldığı için aslında fiilen mülga olan bir düzenlemeden söz edilebilir. Aynı şekilde yukarıda da tartışıldığı üzere farklı anlamalara gelebilecek şekilde madde metnine eklenen bu ifade istismara müsait olması bakımından da anlamsız ve gereksizdir. Dolayısıyla en azından 1924 ve 1961 Anayasalarındaki düzenlemenin korunması gerekirdi.

Ayrıca “parlamentar muafiyetler” olarak bilinen kurum, yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı olmak üzere farklı iki müesseseden oluşmaktadır<sup>182</sup>. İşte yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı şeklindeki farklı iki müessesenin, “yasama sorumsuzluğu” ve “yasama dokunulmazlığı” şeklinde farklı başlıklar altında

---

BİLGİN aynı konuda şu açıklamayı yapmıştır. “Malûmdur ki, mebusların muafiyeti diye hukuk literatüründe büyük bir müessese vardır. Bu muafiyet müessesesi iki kanatlıdır... bir galatı rüyet içerisinde bunlar aynı şeymiş zannolunur. .. Çünkü mesuliyetsizlik başka bir müessese, masuniyet müessesesi başka bir müessesedir. Birisi mutlak masuniyet, öteki mukayyed masuniyet olarak ifade edilir. Dünyanın birçok memleketlerinde bu müesseseler anayasalarda ayrı maddeler halinde tedvin edilmiştir”. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 26.6.1957, s. 463.

<sup>180</sup> Ayrıntılı açıklamalar için bkz. KOCAHANOĞLU, Osman Selim: Gerekçeli Ve Açıklamalı Anayasa, Temel Yayınları, N. 063, İstanbul 1993, s. 521-525.

<sup>181</sup> İBA (2006): s. 106.

<sup>182</sup> HARRİS, Ian: “Commentary”, Australian Journal Of Legal Philosophy, Vol. 27, 2002, s. 181; BİEGON (1996): s. 682, 683; RAY (1993-1994): s. 401; GÖZÜBÜYÜK- SEZGİN (1957): s. 141, 147.

düzenlenmesinin<sup>183</sup> veya Anayasadaki mevcut düzenlemeye dokunmamak kaydı ile sadece madde başlığının “parlamentar muafiyetler” (yasama bağıışıklıkları- yasama ayrıcalıkları) olarak değıştirilmesinin daha yerinde olacağı söylenebilir<sup>184</sup>. Anacak alternatif anayasa önerilerinde daha doğru bir yaklaşım olarak ifade edilebilecek, her iki müessesenin farklı maddeler altında düzenlenmesi gerektiğı görüşü hâkimdir<sup>185</sup>. Doktrinde de aynı görüş savunulmuştur<sup>186</sup>. Anayasa Mahkemesi de birçok kararında 83. maddenin yasama dokunulmazlığı ve yasama sorumsuzluğu olarak iki farklı kurumu düzenlediğini belirtmiştir<sup>187</sup>.

### III. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN AMACI VE HUKUKİ ESASI

#### A. Amacı

Yasama sorumsuzluğunun amacı, doktrinde aynı sonuca götüren farklı ifadelerle açıklanmıştır. Buna göre; parlamenterlerin etkili ve verimli bir şekilde yasama fonksiyonunu yerine getirmelerini sağlamak<sup>188</sup>, hükümetin Meclisteki çoğunluğu kendi lehine çevirerek milletvekilleri üzerinde baskı kurmasının önüne geçmek<sup>189</sup> ve bu yolla yürütmeye karşı

<sup>183</sup> TURHAN (1997): s. 897; YURTCAN (2004): s. 88.

<sup>184</sup> ÖZBUDUN (2004): s. 278; ÖZBUDUN (2005): s. 109; YALÇIN (1992): s.217; FEYZİOĞLU, Metin: “Yasama Dokunulmazlığı”, AÜHFD., C. 42, S. 1-4, 1992, s. 21; TÜLEN (1999): s. 115; ARTUK, Mehmet Emin- GÖKCEN, Ahmet- YENİDÜNYA, A. Caner: 5237 sayılı Yeni TCK’ya Göre Hazırlanmış Ceza Hukuku Genel Hükümler I, Turhan Kitabevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 2. Bası, Ankara 2006, s. 252.

<sup>185</sup> Bkz. Gerekçeli Anayasa Önerisi, AÜSBF., Yayınları, N. 149, Ankara 1982, s. 100; Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Önerisi Anayasa 2000, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, Ankara 2000, s. 69, 70. Ancak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinin hazırladığı anaya önerisinde, yasama dokunulmazlığıyla alakalı mevcut düzenlemenin aynen kalması gerektiğı savunulmuştur. Bkz. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Fakülte Kurulu’nun Yeni Anayasaya İlişkin Görüş ve Önerileri, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982, s. 36, 37.

<sup>186</sup> GÖREN (1999): s. 210; İBA (2006): s. 105; SOYSAL (1968): s. 202; TURHAN (1997): s. 897; YURTCAN (2004): s. 88.

<sup>187</sup> Bkz. E. 1986/13, K. 1987/12, T. 25.5.1987, AMKD., S. 23, s. 252; E. 1997/1, K. 1998/1, T. 16.1.1988, AMKD., S. 34, C. II, s. 1019 (Refah Partisinin kapatılması davası); E. 1992/2, K. 2001/2, T. 22.6.2001 (Fazilet Partisinin kapatılması davası) AMKD., S. 37, C. 2, s. 979.

<sup>188</sup> SHERR (1991-1992): s. 240; BEST (1994): s. 92; KEİTH (2000): s. 572; HARRİS (1996-1999): s. 48; SİLVER (1979-1980): s. 80.

<sup>189</sup> KUNTER (1952): s. 1475; KUNTER- YENİSEY (2004): s. 87; KUNTER- YENİSEY (2005): s. 25; KUNTER- YENİSEY- NUHOĞLU (2006): s. 87; ÖZGEN (1960): s. 251; MALKOÇ (1997): s. 850. Aynı noktaya, Mecliste söylediklerini Akşama Gazetesinde makale konusu yaparak tekrarlamış olması sebebiyle Çetin

özellikle muhalefetteki partilere mensup milletvekillerini korumak,<sup>190</sup> milletvekillerinin görevlerini engelleyen faktörlere karşı kalkan vazifesini görmek<sup>191</sup>, milletvekillerinin temsilcilik görevlerini herhangi bir engelle karşılaşmaksızın olması gerektiği gibi yerine getirmelerini sağlamak,<sup>192</sup> parlamento üyelerinin ceza kovuşturması korkusu olmaksızın görevlerini serbestçe yerine getirmelerini temin etmek,<sup>193</sup> Millet Meclisinde her konunun serbestçe müzakere ve münakaşa edilmesinin yolunu açmak,<sup>194</sup> temsilcilerin oylarını kullanırken veya fikirlerini açıklarken kendilerini güvencede hissederek onlara bağımsız bir biçimde hareket edebilecekleri şartları sağlamak,<sup>195</sup> milletin çıkarlarını gözetmek adına vicdanlarının sesini dinleyerek özgürce kendilerini ifade etmelerini garanti etmek<sup>196</sup>, parlamento egemenliğini sağlamak,<sup>197</sup> parlamenterleri, yürütme ve yargının kasıtlı tehditlerine karşı korumak,<sup>198</sup> Yasama fonksiyonunu özgür bir şekilde ifa edebilmek ve bu yolla anayasal fonksiyonu ceza korkusu olmaksızın etkili bir biçimde yerine getirmelerini

---

ALTAN'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü oturumda (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 139-150, D. 2, Top. 2, T. 20.7.1967, s. 370, 465) söz alan Mardin milletvekili Fuat ULAÇ (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 144, O. 1, T. 20.7.1967, s. 373) ve İstanbul milletvekili Mehmet Ali AYBAR (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 144, O. 2, T. 20.7.1967, s. 424) yaptıkları konuşmalarda işaret etmişleridir. Bu konuşmalarda ifade edilenleri bu bölümün 121 nolu dipnotunda aktarılmıştır.

<sup>190</sup> KUNTER (1952): s. 1475; ARSEL (Forum, 1955): s. 7; ARSEL (1955): s. 38; TANİLLİ (1982): s. 280.

<sup>191</sup> HARRİS (2002): s. 181.

<sup>192</sup> RUDNICK (1980-1981): s. 229; LAFERRIÈRE (1947): s. 707; AKKAN (1974): s. 895; ÖZBUDUN (2004): s. 277; ATAR (2002): s. 222; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 226; FEYZİOĞLU (1992): s. 22; GÖZLER (2000): s. 319; İÇEL- DONAY (2005): s.143; TURHAN (1997): s. 897; DEMİRBAŞ (2006): s. 149.

<sup>193</sup> ÖZEK, Çetin: “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, Onar Armağanı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 2354, İstanbul 1977, s. 721; ÖZEK (1966): s. 79; TOSUN (1967): s. 129; GÖZÜBÜYÜK (2005): s. 199.

<sup>194</sup> DRAGO, Rolan: “Milletvekilliği Dokunulmazlığı Mefhumunun Yeni Tekâmülü”, (Çev. Feyzi ÖNEN), İdare Dergisi, Y. 22, S. 211, 1951, s. 92. 1924 Anayasasının 17. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğunun kabulü sırasında söz alan Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey şu ifadeleriyle yasama sorumsuzluğunun amacını açıklamıştır: “Efendim, mebuslara masuniyeti şahsiye vermekten maksat, hakkı teşriyyelerine halel gelmemektir”. Bkz. GÖZÜBÜYÜK- SEZGİN (1957): s. 141, 142.

<sup>195</sup> BAŞGİL (1941): s. 8; ÖZER (2005): s. 223.

<sup>196</sup> EROĞUL, Cem: Anatüzeye Giriş (“Anayasa Hukukuna Giriş”), İmaj Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 7. Bası, Ankara 2004, s. 338; SOYSAL, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gözden Geçirilmiş Yedinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1986, s. 301.

<sup>197</sup> HARRİS (2002): 181; GOLDSWORTHY (2002): s. 205.

<sup>198</sup> KİNG (1979-1980): s. 412.

sağlamak<sup>199</sup> amacıyla yasama sorumsuzluğu kabul edilmiştir. Anayasa Mahkemesi de muhtelif kararlarında, şimdiye kadar ifade edilenleri özet bir şekilde tekrarlamıştır<sup>200</sup>.

Bu başlık altından söylenenlerden hareketle yasama sorumsuzluğunun kabul edilmesinin gayesini şu şekilde özetlemek mümkündür. Milletin temsilcileri olan milletvekillerinin ve yasama faaliyetine dolaylı olarak katılmaları nedeniyle milletvekili olmayan bakanların, kendilerini her tür tehdide karşı emin kılarak, onların milli egemenliğin yansıtılmasına bağımsız bir şekilde ve noksansız olarak hizmet etmelerini olanaklı kılmak suretiyle kamu yararının gerçekleşmesine hizmet etmektir.

### **B. Genel Olarak Yasama Sorumsuzluğunun Hukuki Esası**

Yasama sorumsuzluğunun anayasa hukuku bakımından hukuki esası, milletin temsilcileri olan milletvekillerinin düşünce hürriyetini garanti altına almaktır. Ceza hukuku bakımından yasama sorumsuzluğunun hukuki esası, düşüncelerini hür bir şekilde açıklamış olmaları sebebiyle milletvekillerini ceza tehdidinden beri kılmaktır. Yasama sorumsuzluğunu anayasa hukuku bakımından dayanağı ile ceza hukuku bakımından dayanağı aslında birbirini tamamlamaktadır. Anayasa hukuku yasama sorumsuzluğunun çerçevesini, ceza hukuku ise anayasa hukukunun çizdiği çerçeve içerisinde hareket edilmiş olması halinde cezalandırılmamayı garanti altına almaktadır. Bu anlamda anayasa hukukunun kabul ettiği yasama sorumsuzluğunun ceza hukuku bakımından dayanağının olmaması onu eksik kılar. Ceza hukuku bakımından yasama sorumsuzluğunun varlığı ise bu müessesenin anayasa ile teminat altına alınmış olmasıyla açıklanabilir. Yani anayasal dayanağı olmayan yasama

<sup>199</sup> MITCHELL (2000): s. 41.

<sup>200</sup> “Anayasanın 83. maddesinin birinci fıkrasında yer alan sorumsuzluk’un amacı, ulusal iradenin tam bir serbestlikle açıklanmasıyla birlikte görevin tam bağımsızlıkla görevin tam bağımsızlıkla yerine getirilmesini güvenceye almasıdır”. Bkz. E. 1986/13, K. 1987/12, T. 25.5.1987, AMKD., S. 23, s. 252; E. 1997/1, K. 1998/1, T. 16.1.1988, AMKD., S. 34, C. II, s. 1019 (Refah Partisinin kapatılması davası); E. 1992/2, K. 2001/2, T. 22.6.2001 (Fazilet Partisinin kapatılması davası) AMKD., S. 37, C. 2, s. 979.

sorumsuzluğu, ceza hukuku bakımından da konusu kalmayan bir müessese haline geleceği için anayasal dayanak zorunludur.

### **C. Anayasa Hukuku Açısından**

#### **Yasama Sorumsuzluğunun Hukuki Esası**

Yasama sorumsuzluğunun anayasa hukuku açısından hukuki esası, milletin temsilcileri olan milletvekillerinin temsilcilik görevlerini yerine getirmelerinin bir sonucu olarak onları her tür baskıya karşı korumaktır<sup>201</sup>. Milletvekillerinin yasama ve denetim faaliyetlerini hakiki manada söz hürriyeti sağlanmış<sup>202</sup> bir biçimde gerçekleştirebilmeleri için yasama sorumsuzluğunun varlığı zorunludur<sup>203</sup>. Bütün milletin temsilcisi konumundaki milletvekilinin, gördüğü eksiklikleri parlamenterlik vazifesi gereği çekinmeden dile getirebilmesi için elbette ki muhalefetin veya üçüncü kişilerin ceza ya da hukuk kovuşturmaları tehdidine karşı kendisini güvence altında hissetmesi gerekir<sup>204</sup>. Yasama sorumsuzluğunun kabulündeki temel gayelerden biri de, temsilcileri görevlerini icra ederken güçlü konumdaki hükümete karşı korumaktır<sup>205</sup>. Ancak yasama sorumsuzluğunun temelindeki gaye, temsilcilerle millet arasında eşitsizlik ortaya çıkarmak olmayıp, onların yasama işlevine özgür iradeleriyle katılmalarını olanaklı kılarak kamu yararının gerçekleşmesine zemin hazırlamaktır<sup>206</sup>.

<sup>201</sup>KUNTER (1952): s. 1475; TEZİÇ (2003): s. 375; AKKAN, Kubbettin: “Mukayeseli Açından Yasama Dokunulmazlığı”, AD., S. 11- 12, Y. 65, 1974, s. 895; GÖZLER (2001-AÜSBFD.): s. 72.

<sup>202</sup>BOĞEN (1983): s. 431.

<sup>203</sup>ERDOĞAN (2005): s. 260.

<sup>204</sup>TEZİÇ (2003): s. 375.

<sup>205</sup>KUNTER, Nurullah- YENİSEY, Feridun: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Onüçüncü Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2004, s. 87; KUNTER, Nurullah- YENİSEY, Feridun: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Onüçüncü Bası, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul 2005, s. 25; KUNTER, Nurullah- YENİSEY, Feridun- NUHOĞLU, Ayşe: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Ondördüncü Bası, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul 2006, s. 87; ESEN (1948): s. 129.

<sup>206</sup>ARSEL (AÜHFD., 1955): s. 38; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 226; YALÇIN (1992): s. 221.

Yasama sorumsuzluğunun anayasa hukuku bakımından hukuki esası, bu müessesenin kullanılmasına dayanak teşkil eden kamu yararının daha iyi gerçekleştirilmesini sağlamaktır<sup>207</sup>.

Çünkü yasama sorumsuzluğu parlamento üyeleri için sübjektif hak niteliğindeki zırh olmayıp, parlamento kurumuna bağlı objektif yönü ile uygulanma alanı bulabilen bir anayasa hukuku kaidesidir<sup>208</sup>. Zaten yasama sorumsuzluğu anayasalarda parlamento faaliyetleriyle alakalı konularla sınırlı olmak üzere kabul edilmiştir. Milletin temsilcilerine yasama sorumsuzluğu güvencesi tanınarak, hem onların milli iradeyi hür bir şekilde cereyan ettirmeleri yolu açılmış, hem de bu yolla Parlamentonun bağımsızlığı teminat altına alınmaya çalışılmıştır<sup>209</sup>.

#### **D. Ceza Hukuku Açısından Yasama**

##### **Sorumsuzluğunun Hukuki Esası**

Yasama sorumsuzluğunun ceza hukuku bakımından hukuki esası, anayasa hukuku bakımından hukuki esasından aslında pek farklı değildir. Ceza hukuku bakımından da yasama sorumsuzluğunun hukuki esası, temsilcilerin yerine getirdikleri görevin zorunlu sonucu olarak kabul edilen ve temsilcilerin düşüncelerini cezalandırılma korkusu olmaksızın hür bir şekilde açıklayabilmelerini garanti altına alan<sup>210</sup>, tüm bu yönleriyle egemenlik rejiminin mihenk taşı değerindeki koruyucu bir mekanizma şeklinde izah edilmiştir<sup>211</sup>. Ceza hukuku bakımından yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin suç sayılan fiillerinin suç niteliğini ortadan kaldırmamakta veya milletvekillerinin suç sayılan fiillerini hukuka uygun hale

<sup>207</sup> ÖZBUDUN (2004): s. 277; ÖZER (2005): s. 222.

<sup>208</sup> AYBAR (1937): s. 123.

<sup>209</sup> BAŞGİL (1941): s. 6.

<sup>210</sup> ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 257; YURTCAN, Erdener: Ceza Yargılaması Hukuku, 10. Bası, Kazancı Kitap Tic. A.Ş., İstanbul 2004, s. 87; İÇEL- DONAY (2005): s. 147; DEMİRBAŞ (2006): s. 149.

<sup>211</sup> DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 266.

getirmemekte, sadece milletvekillerinin cezalandırılabilmelerini önleyen bir mekanizma görevini yerine getirmektedir<sup>212</sup>. Milletvekillerinin suç sayılan fiillerinin cezalandırılmamasının temelinde, bu yolla elde edilmesi umulan toplumsal yaralar yatmaktadır<sup>213</sup>.

Yasama sorumsuzluğu müessesesinin varlığı sebebiyle milletvekillerini cezalandırmayarak feda edilen kamu yararı, onları cezalandırarak doğacak kamu zararından daha az olduğu için, yasama sorumsuzluğu çerçevesindeki suç sayılan fiiller sebebiyle milletvekillerinin cezalandırılmaması kabul edilmiştir.

#### **E. Sonuç**

Yasama sorumsuzluğunun hukuki esası genel olarak, milletin temsilcileri olan milletvekillerinin milli iradenin kusursuz olarak ortaya konmasına hizmet edebilmelerini sağlamak için onları her tür tehditten beri kılmayı amaçlayan, koruyucu bir kamu hukuku mekanizması olduğu şeklinde özetlenebilir.

---

<sup>212</sup> ERMAN (1951): s. 457; YALOVA (1997): s. 846. Aksi yöndeki düşünceler için bkz. TEKİNAY- AKMAN-BURCUOĞLU- ALTOP (1993): s. 485, 486; DERDİMAN (2006): s. 137.

<sup>213</sup> TOSUN (1967): s. 131.

## İKİNCİ BÖLÜM

### YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ŞARTLARI KAPSAMI VE SÜRESİ

#### I. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN ŞARTLARI

##### A. Milletvekili Olmak

Yasama sorumsuzluğu, yasama işlevinin eksiksiz olarak gerçekleştirilmesi amacıyla kabul edilmiş olduğu için, kural olarak sadece milletvekillerinin yararlanabileceği bir anayasa hukuku müessesesidir. Sorumsuzluk, yasama işlevinin elverişli bir ortamda ortaya konmasını ve bu şekilde milli iradenin Türkiye Büyük Millet Meclisinde gereği gibi yansıtılması amacıyla kabul edilen objektif bir hukuk kaidesi olduğu içindir ki, yasama sorumsuzluğundan sadece milli iradenin yansıtılmasına katkıda bulunan temsilcilerin istifade etmesi öngörülmüştür<sup>1</sup>.

Zaten Anayasanın 83. maddesinin ilk fıkrasında “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri” ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla komisyonlarda görev alan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyesi olmayan uzmanlar, Mecliste sürekli olarak istihdam edilmekte olan memurlar, Mecliste tanık olarak dinlenmek üzere çağrılanlar, danışman olarak görev yapanlar veya

---

<sup>1</sup> ÜNAL (1987): s. 10.

Meclis çalışmalarını izlemek üzere Mecliste bulunanlar yasama sorumsuzluğundan istifade edemez<sup>2</sup>.

Ancak yasama sorumsuzluğunun doğup geliştiği yer olan İngiltere’de, tanıklık yapmak üzere parlamentoya çağırılanlar<sup>3</sup> veya belli bir konuda parlamentoya dilekçe ile başvuranlar<sup>4</sup> ya da uzmanlığından istifade edilen kişiler de Kamarada ve komisyonlarda söyledikleri sözler ve işledikleri fiiller sebebiyle sorumlu tutulamamaktadır<sup>5</sup>.

Yasama sorumsuzluğundan yararlanabileceklerin sadece milleti temsil edenlerle sınırlı tutulmuş olması, yasama sorumsuzluğunun temsilcilerin şahsı için değil, ifa ettikleri görev sebebiyle kabul edilmiş olmasının sonucudur<sup>6</sup>. Ancak ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran tek hal elbette ki yasama sorumsuzluğu değildir. Yasama sorumsuzluğu gibi, görevin yerine getirilmesi, yetkili merciin emrini icra, zaruret hali gibi başka sebepler de bir kimsenin cezalandırılmasını önler.

Yine meşru savunma, hakkın kullanılması, savunma dokunulmazlığı gibi hukuka uygunluk sebeplerinin varlığı halinde de suç faili hakkında müeyyideyi gerektiren her hangi bir sorumluluk söz konusu olmaz. Bu sebeple Mecliste tanık olarak dinlenenler savunma dokunulmazlığı şeklindeki hukuka uygunluk sebebi dolayısıyla tanıklık kapsamındaki fiillerinden sorumlu tutulamazlar. Aynı şekilde danışmanlık yapanlar veya uzmanlığından

<sup>2</sup> TEZİÇ (2003): s. 375, 376; ÜNAL (1987): s. 10; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU(2001): s. 227. Ancak doktrinde bu kişiler için de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. YALÇIN (1992): s. 230.

<sup>3</sup> MONOTTİ- CAMPBELL (2002): s. 466.

<sup>4</sup> CAMPBELL (1961-1964): s. 244.

<sup>5</sup> MAY(1989): s. 99, 100; KIRATLI (1961): s. 34, 35; TEZİÇ (2003): s. 375, 376. Parlamenter muafiyetlerim Meclis personelini de kapsadığına Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından karar verilmiştir. Çünkü Yüksek Mahkemeye göre Meclis personeli yeni iktidar tarafından tehdide maruz kalmaktadırlar. Bkz. RUDNICK (1980-1981): s. 243, 244. Ancak Yüksek Mahkemenin bu yöndeki kararı aynı yazar tarafından haklı olarak eleştirilmiştir. Bkz. RUDNICK (1980-1981): s. 246-248.

<sup>6</sup> Meclis çalışmalarına uzman, danışman, tanık ve benzeri sıfatlarla katılanların da yasama sorumsuzluğundan istifade etmeleri gerektiği; bu kişilerin Meclis çalışmalarıyla alakalı faaliyetlere işlevsel olarak iştirak ettikleri takdirde, onların da demokratik rejimin gereği olarak kendilerini korku ve baskından uzak hissetmeleri gerektiği gerekçesiyle onların da yasama sorumsuzluğunun istifade edebilmelerinin toplum yararına olduğu doktrinde savunulmuştur. Bkz. TEZİÇ (2003): s. 377; Ancak yasama sorumsuzluğunun yasama faaliyetini yerine getirmek üzere millet tarafından seçilen temsilcilere verildiği göz ardı edilmemelidir. Doktrinde de aynı görüşe yer verilmiştir. Bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 146.

istifade edilenler, görevleri dahilinde hareket etmiş olmak şartıyla, kanun emrini icra şeklindeki hukuka uygunluk sebebi gereği ceza sorumluluğundan muaftırlar. Dilekçe hakkının kullanılması hali de sınırları içerisinde kalmak koşuluyla cezalandırılmaya engeldir.

İşte bu nedenledir ki Meclis faaliyetlerine dolaylı olarak katılanlar, milletin temsilcileri olmamaları hasebiyle her ne kadar yasama sorumsuzluğundan istifade edemez iseler de, bu durum onların yerine getirdikleri görevden dolayı her halûkarda cezalandırılmaları sonucunu doğurmaz. Dolayısıyla söz konusu yasama sorumsuzluğundan yararlanamayan kişiler için kanunlarda yer alan ceza sorumluluğunu önleyen hallerden biri varsa ceza sorumluluğu, hukuka uygunluk sebeplerinin varlığı hallerinden birinin bulunması durumunda ise bu kişilerin hukuki sorumluluğu dahi söz konusu olmaz. Sonuç olarak yasama sorumsuzluğu hükümlerinin Meclis faaliyetlerine dolaylı olarak katkıda bulunanlar için geçerliliğinin açıkça ifade edilmemiş olması bir eksiklik değildir.

Çünkü Meclis çalışmalarına dolaylı olarak katılanlar için söz konusu olabilecek diğer cezai sorumluluğu ortadan kaldıran veya onların fiillerini hukuka uygun hale getiren koruyucu mekanizmalar zaten mevcuttur. Öyle ki bu türden sebeplerin kanunlarda açıkça yazılmış olması da gerekmez. Şu halde Meclis çalışmalarına dolaylı olarak iştirak edenler için de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olacağının ifade edilmemesi; onların hem milletin temsilcisi olmamaları, hem de onlar için başka koruyucu mekanizmaların bulunması dolayısıyla zaitlik olacağı gerekçesiyle yerinde olmuştur.

Ancak doğrudan milleti temsil etmek için yetkilendirilmemiş olmalarına rağmen milletvekili olmayan bakanlar da Anayasamızın 112. maddesindeki<sup>7</sup> açık düzenleme gereği yasam sorumsuzluğundan istifade eder. Anayasanın 112. maddesinin son fıkrasındaki söz konusu düzenleme, kuvvetler ayrılığı modeli olan parlamenter hükümet modelinin

<sup>7</sup> “Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar; 81. maddede yazılı şekilde Millet Meclisi önünde andiçerler ve bakan sıfatını taşıdıkları sürece milletvekillerinin tabi oldukları kayıt ve şartlara uyarlar ve yasama dokunulmazlığına sahip bulunurlar. Bunlar Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri gibi ödenek ve yolluk alırlar”.

benimsenmiş olmasının sonucudur. Parlamenter hükümet modelini benimsemiş olmanın temel bir sonucu olarak, Türk milleti adına egemenliği kullanma yetkisi Anayasanın yetkili kıldığı organlar arasından paylaştırılmıştır<sup>8</sup>. Bu temel organlardan biri olan yürütme içerisindeki Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayan bakanlar da gerek kanun tasarılarına imza atarak, gerek yasama organının diğer faaliyetlerine katılarak milletin temsiline katkıda bulundukları için yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edebilme yolunun Anayasa tarafından garanti altına alınmış olması yerinde olmuştur.

Cumhurbaşkanı parlamenter sistemde yürütmenin sorumsuz kanadında yer almış olması sebebiyle ve Anayasanın 105. maddesindeki düzenleme gereği siyasal açıdan sorumsuzluğu olan bir kişidir. Ancak Cumhurbaşkanı Anayasanın 104. maddesindeki yetkilerinden biri olan Meclisin ilk açılış gününde konuşma yapmış olması halinde, ileri sürdüğü düşüncelerden milletin temsili görevine doğrudan iştirak ediyor olması nedeniyle, 105. madde gereği değil, yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliği sebebiyle sorumlu tutulamaz.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun söz konusu olabileceği tek suç olarak Anayasanın 105. maddesinin son fıkrasında vatana ihanet gösterilmiştir. Ancak vatana ihanet şeklinde Türk Ceza Kanununda düzenlenmiş bir suç da yoktur. Dolayısıyla bir fiilin vatana ihanet olup olmadığına Türkiye Büyük Millet Meclisi karar verecektir. Fakat Türkiye Büyük Millet Meclisi hangi fiilin vatana ihanet olduğuna karar verirken tamamen keyfi hareket edemeyecektir elbette ki. Meclisin bu tür bir kararı vermesinde temel ölçüt, Türk Ceza Kanununda düzenlenen ve vatana ihaneti çağrıştıran [örneğin savaşta yalan haber yayma (TCK. m. 223), düşmandan unvan ve benzeri payeler kabul etme (TCK. m. 325), gizli kalması gereken bilgileri açıklama (TCK. m. 330) ve benzeri diğer suçlar] göz önünde

---

<sup>8</sup> Anayasanın 6. maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenlemeye göre; “Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organları eliyle kullanır”.

bulundurulmalıdır<sup>9</sup>. Cumhurbaşkanını söz konusu bu suç sebebiyle Yüce Divan sıfatıyla yargılayacak Anayasa Mahkemesi Meclisin nitelemesiyle bağlı yargılama yapmak zorundadır<sup>10</sup>. Ne var ki tüm bu söylenenlere rağmen vatana ihanet suçunun en azından kısmi ölçüde suçların ve cezaların kanuniliği ilkesine istisna teşkil ettiği söylenebilir<sup>11</sup>.

Yasama sorumsuzluğu suç sayılan fiilin sadece cezalandırılmasını önleyen, ancak söz konusu fiilin hukuka aykırılığına etki etmeyen<sup>12</sup> bir kurum olması sebebiyle, pek tabii olarak yasama sorumsuzluğundan yaralanan milletvekillerinin suç sayılan fiillerine iştirak eden kişiler için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin tatbiki mümkün değildir<sup>13</sup>. Bu sebeple Meclis çalışmaları esnasında Meclis kürsüsünden başkalarını suç işlemeye azmettiren milletvekili için ceza sorumluluğunun söz konusu olmaması, azmettirdiği kişinin suç işlemesi halinde sorumlu olmayacağı sonucunu doğurmaz. Ancak milletvekilinin yasama sorumsuzluğu çok geniş yorumlanmamalıdır. Bu anlamda yasama sorumsuzluğuna sahip milletvekilinin suç sayılan fiiline karşı mağdurun haklı savunma yapmış olması halinde Ceza Kanunundaki indirimlerden yararlanması mümkündür<sup>14</sup>. Mesela yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade eden milletvekili Meclis kürsüsünden başkalarına hakaret ettiğinde, karşı hakarete bulunan kişi ceza indiriminden yararlanabilir (TCK. m. 129/III). Aynı şekilde milletvekilinin

<sup>9</sup> GÖLCÜKLÜ, Feyyaz: “Ceza Hukuku Açısından 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, AÜSBFD., C. XVII, N. 2, 1962, s. 290, 291.

<sup>10</sup> GÖLCÜKLÜ (1962): s. 290, 291.

<sup>11</sup> GÖLCÜKLÜ (1962): s. 290, 291.

<sup>12</sup> Yasama sorumsuzluğunun, eylemin hukuka aykırılık vasfını ortadan kaldıran hukuka uygunluk sebebi olarak kabul eden doktriner görüşler için bkz. TEKİNAY- AKMAN- BURCUOĞLU- ALTOP (1993): s. 485, 486; DERDİMAN (2006): s. 137.

<sup>13</sup> ERMAN (1951): s. 457; EREM (1973): s. 172; YÜCE, Turhan Tüfan: Ceza Hukuku Dersleri, C. I, Şafak Basım ve Yayınevi, Manisa 1982, s. 172; TOROSLU (2005): s. 78; ÖZTÜRK- ERDEM (2005): s. 31; İÇEL-DONAY (2005): s. 143. Ayrıca Yargıtay da bir kararında aynı noktaya işaret etmiştir. Söz konusu karara göre, “Anayasanın milletvekillerine dokunulmazlık statüsü kazandıran hükmü, şahıslara hakaret niteliği olan sözleri, haber hürriyet ve hususiyetinden ve bunun hududundan ayrılarak (özel) bir maksatla yayınlayanlara ceza terettüp etmeyeceği anlamına gelmez. Belirtilen nedenlerle; her ne kadar Milletvekili olan şahsın hakaret teşkil eden sözleri dolayısıyla cezai sorumluluğu cihetine gidilemeyecekse ise de mezkûr sözleri haber niteliği taşımayan bir surette gazetede aynen yayınlayan kişi sorumlu tutulmalıdır”. 4. CD., 5841/165, T. 24.11.1964, naklen, bkz. ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 267, 268; ÖZGENÇ (2006): s. 512.

<sup>14</sup> YÜCE (1982): s. 174.

hakaretine karşılık veren kişi hakaret teşkil eden fiilini ispatlarsa kendisine ceza verilmez (TCK. m. 127/I).

## **B. Meclis Çalışmalarıyla Alakalı Bir Faaliyette Bulunmak**

Meclis çalışmalarıyla alakalı faaliyetten kastedilenin sadece Meclisin çatısı altında gerçekleştirilen; örneğin genel kurulda, komisyonlarda ya da siyasi parti grupları toplantılarında kullanılan oy, söz ve düşünceler için yasama sorumsuzluğunun geçerli olmayacağı, Meclis çalışmalarıyla alakalı faaliyet ölçütünün geniş bir şekilde yorumlanması gerektiği üzerinde doktrinde fikir birliği hâkimdir<sup>15</sup>. Bu sebeple yasama sorumsuzluğu hükümleri Meclis çalışmalarıyla alakalı olmak kaydıyla Meclis dışındaki faaliyetleri de kapsar<sup>16</sup>. Örneğin soruşturma komisyonunun Türkiye'nin farklı bölgelerindeki çalışmaları sırasında komisyon üyelerinin soruşturma ile ilgili beyanları için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerlidir. Aynı şekilde örneğin bir ülkeden doğalgaz alımıyla alakalı sözleşmeye enerji bakanının fesat karıştırmış olduğunun araştırılması konusunda kurulan Meclis soruşturma komisyonunun Türkiye dışındaki faaliyetleri esnasında ve soruşturma ile alakalı konularda komisyon üyelerinin açıkladıkları düşünceler veya verdikleri beyanlar için de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliği şüphesizdir. Çünkü yasama sorumsuzluğunun

<sup>15</sup>HEARD, Andrew: "The Expulsion and Disqualification of Legislators: Privilege and the Charter of Rights", The Dalhousie Law Journal, Vol. 18, 1995, s. 403, 404; ÖZBUDUN (2004): s. 279; TEZİÇ (2003): s. 279; ATAR (2002): s. 223; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s.228; GÖREN (1999): s. 217; İZGİ- GÖREN (2002): s. 791; GÖZLER (2000): s. 320; İÇEL- DONAY (2005): s. 145; DEMİRBAŞ (2006): s. 150; REİSOĞLU, Sefa: "Yasama Sorumsuzluğu- Manevi Tazminat", Milliyet Gazetesi, 27.10.1992. Doktrinde de haklı olarak ifade edildiği üzere, Meclis çalışmalarından kastedilen belli bir mekân olmayıp, ifa edilen görevdir. Bkz. YALÇIN (1992): s. 228; YALOVA (1997): s. 847.

<sup>16</sup> Ancak yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu alanın tespitinde, elbette ki temsilcilik faaliyetiyle alakası olan her tür söz ve düşüncüyü, hakeza bu tür faaliyetlerin icra edildiği her yeri kapsayacak şekilde geniş yorumlamak da mümkün değildir. Bu sebeple Demokrat Parti Afyon milletvekili Sadık ALADOĞAN'ın, Kumkapı Nişanca Semt Ocağı bahçesinde yapılan umumi toplantıda söz alarak eleştirel bir tavırla, <<Bizde kanun küçük bir hizbin menfaatini sağlamak için yapılır. Bu Efendiler, ruhu, mayası ve soyu küçük bu herifler sıkıştıkça kanun yaparlar, dara geldikçe kanun çıkarırlar... Biz böyle kanunları dilemeyeceğiz. Bizim arzumuzla yapılmayan kanunlara itaat etmeyeceğiz, bu soysuz efendilerin şahsi menfaatleri için yaptıkları kanunlara itaat etmeyin...>> (TBMMTD., D. VIII, T. II, C. 9-10, İnikat No: 29- 45, S. Sayısı 88, T. 20.10.1947, s. 2) şeklindeki sözleri sebebiyle yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bkz. TBMMTD., D. VIII, T. II, C. 10, B. 42, O. 1, T. 13.2.1948, s. 119- 141.

geçerli olduğu hallerin belirlenmesinde en temel kriter olan “Meclis çalışmalarıyla alakalı faaliyet” ifadesinden de açıkça anlaşıldığı üzere, önemli olan Meclis çalışmalarıyla ilgili bir fonksiyon ifa etmektir. Yoksa bu fonksiyonun yerine getirildiği yerin değişkenliği yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu alanın tespiti bakımından önemli değildir.

Başka bir ifade ile yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu hallerin tespitinde, yasama faaliyetinin icra edildiği alanın niteliğinden daha çok, faaliyetin temsil görevine ilişkin olup olmadığının belirlenmesi önemlidir. Yasama sorumsuzluğu belli bir mekândakilere sırf o mekânda bulunmayı hak etmiş olmak sebebiyle tanınmış bir imtiyaz niteliğinde değildir<sup>17</sup>. Aksine, milli iradenin noksansız olarak yansıtılmasına hizmet etmek için seçilen temsilcilere bu amaç doğrultusunda hareket etmiş olmak kaydıyla mekân sınırlamasına tabi olmaksızın her hal ve şartta tanınmış ve bu yönüyle objektif mahiyet arz eden kamu hukuku müessesesidir. Ayrıca Meclis çatısı altında, ancak yasama işleviyle alakalı olmayan konulardaki söz veya düşünceler bakımından yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğunu ifade etmek mümkün değildir<sup>18</sup>. Şu halde parlamenter muafiyetlerden biri olan yasama sorumsuzluğu Meclis çatısı altında olsa bile yasama faaliyetiyle alakalı olmayan

<sup>17</sup> 1957 yılında Kırşehir’in yeniden il olmasına dair Kanunun kabulü sırasında (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 76- 80, T. 12.6.1957, s. 159, 164) Osman BÖLÜKBAŞI söz almadan Meclis kürsüsüne gelerek, <<zalimlerin uşakları>>, <<haysiyetten mahrum insanlar>> ifadelerini kullanmış (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164), sonra Meclis koridorlarında devamla aynı ifadeleri tekrarlamış ve ilave olarak <<müstebidin köpekleri>> (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 83- 90, T. 19.6.1957, S. Sayısı 273, s. 2), ifadelerini kullandığı Adliye Vekili Prof. Dr. H. Avni GÖKTÜRK’ün dokunulmazlığın kaldırılması doğrultusundaki mütalâasında belirtilmiştir. Bu tür sözlerin milletin temsili adına sarf edilmiş olabileceği düşünülemeyeceğine, hakeza tamamen fevri bir çıkış yaparak ve Meclis kürsüsünü adeta bu sözlerle meşruiyet kazandırmak amacıyla ele geçirmişçesine, yine hakaretimiz sözlerle Meclis koridorlarında da devam edildiğine göre, bu türden sözlerin yasama sorumsuzluğu müessesesi kapsamında değil, yasama dokunulmazlığı kapsamında mülhaza edilmesi gerekir. Çünkü bu türden sözler, yasama sorumsuzluğunun ihdası amacına matuf yasama faaliyeti ile alakalı olmayıp, bir temsilcinin şahsi suçları sebebiyle kovuşturulması sebebiyle yasama faaliyetinden gereksiz yere alıkonulmasını engellemeye yönelik yasama dokunulmazlığı müessesesi kapsamında düşünülmesi gereken fiilleridir.

<sup>18</sup> SHERR (1991-1992): s. 243; BOGEN (1983): s. 436; DENDY (1992): s. 467. Bu doğrultuda Yargıtayın bir kararında vurguladığı şu hususlar önemlidir: “TBMM. kürsüsünde yaptığı konuşmada, PKK’nın kanlı eylemlerini “ihkakı hak” olarak değerlendiren, terörist ile Türk Askerini eşdeğer tutan, konuşma süresi bitmesine rağmen kürsüden inmeyen milletvekilinin sözleri her dinleyen Türk vatandaşında tepki uyandıracak şekilde gerçekleşen ağır bir tahrik niteliğindedir. Devletin değerlerine bu kadar ağır bir dil ile tecavüz edilmesi olgusunun Anayasamızın 83/1 maddesi sınırları içinde kabul edilmesi ve hukuka uygun bulunduğundan söz edilmesi olanaksızdır”. Bkz. Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996.

fiiller bakımından hüküm ve sonuç doğurmaz<sup>19</sup>. Bu nedenle örneğin Meclis yemekhanesinde, postanesinde, koridorunda veya bahçesinde sarf edilen sözler ya da açıklanan düşünceler yasama fonksiyonuyla alakalı olmadığı sürece yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilemez<sup>20</sup>. Yargıtay da aynı kanaattedir<sup>21</sup>. Dolayısıyla Meclis içerisinde fakat temsilcilik göreviyle ilgisi bulunmayan veya parlamento kurallarıyla bağdaşmayan<sup>22</sup>, örneğin koridorda, dinlenme bölümünde veya Genel Kurulda milletvekillerinin birbirlerine hakaret etmeleri ya da tehdit etmeleri halinde yasama sorumsuzluğu söz konusu olmaz<sup>23</sup>.

### **C. Faaliyetin Oy Vermek Söz Söylemek veya**

#### **Düşünce Açıklamak Suretiyle Gerçekleştirilmiş Olması**

Yasama sorumsuzluğunun düzenleyen Anayasanın 83. maddesinin ilk fıkrasındaki “Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden... sorumlu tutulamazlar” ifadesi gereği yasama sorumsuzluğu, bundan istifade edeceklerin her tür fiilleri için kabul edilmemiş, bunun yerine sadece oy, söz ve düşünce yoluyla işlenebilecek suçlar veya tazminat sorumluluğunu gerektirecek haksız fiiller için kabul edilmiştir<sup>24</sup>.

Dolayısıyla Meclis çatısı altında, örneğin koridorda, dinlenme salonunda, yemekhanede, Meclis postanesinde<sup>25</sup>, komisyonlarda ve Meclis Genel Kurulunda, oy verme,

<sup>19</sup> HUEFNER, Steven F.: “The Neglected Value Of The Legislative Privilege İn State Legislators”, William And Mary Law Review, Vol. 45, 2003-2004, s. 233. Meclis çalışmaları esnasında olsa bile, bir milletvekilinin başka bir milletvekilini itmesini Yargıtay, sorumsuzluk kapsamında görmemiştir. Bkz. Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996.

<sup>20</sup> Doktrinde, milletvekillerinin şahsi çalışma odalarının hakeza Meclis koridorlarının da milletvekilleri bakımından yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifa edebilecek alanlar olduğu ileri sürülmüştür. İÇEL-DONAY (2005): s.145. Ancak yasama sorumsuzluğunun uygulama alanını bu derece geniş düşünmek, suistimallere davetiye çıkarma sonucunu doğurabileceği için doğru değildir.

<sup>21</sup> Yargıtay 4. HD., E. 1978/97, K. 1978/13985, T. 11.12.1978.

<sup>22</sup> MEKKUNEL- KEYES (2000-2001): s. 1041.

<sup>23</sup> SAVAŞ- MOLLAMAHMUTOĞLU (1994): s. 80; BAŞGİL (1941): s. 10.

<sup>24</sup> BAŞGİL (1941): s. 10; EREM (1973): s. 173; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 174; İBA (2006): s. 106.

<sup>25</sup> Uygulamada da Yargıtay, bir milletvekilinin Meclis postanesinden bir başkasının kişilik haklarına saldırı niteliğindeki sözlerini yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirmemiştir. Bkz. Yargıtay 4. HD., T. 11.12.1978, E. 1978/97, K. 1978/13985, YKD., S. 12, s. 1706, 1979.

söz söyleme ve düşünce açıklama sayılmayacak türden fiili saldırı niteliğindeki eylemler<sup>26</sup>, tehditler, kürsüden fırlatılan kalem ve benzeri eşyalar veya atılan su sebebiyle oluşan suçlar için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden söz edilemez. Aynı şekilde sözü edilen bu yerlerin tümünde şahsi çatışma ve kin gayesiyle yöneltilen sözler sonucu başkalarının şahsiyet haklarını rencide etmek suretiyle doğan manevi zararın ödenmesine de yasama sorumsuzluğu engel değildir<sup>27</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu temsilcilik faaliyetiyle alakalı konularda işlenen suçlar, aynı şekilde doğan manevi zararlar için geçerli olup<sup>28</sup>, temsilcilerin kişisel tatminine yönelik ve her konuda onlara güvence sağlayan şahsi bir imtiyaz değildir<sup>29</sup>. Zira aksine bir yaklaşım, temsilcilerin temsilcilikleri gereği milli iradenin yansıtılmasına özgürce hizmet etmeleri<sup>30</sup> için öngörülen sorumsuzluğunun kabul ediliş gayesine aykırı olur<sup>31</sup>.

<sup>26</sup> BAŞGİL (1941): s. 10; ALDIKAÇTI (1982): s. 274; EREM (1973): s. 173; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 174; İBA (2006): s. 106. Hatta EREM'in pek yerinedeki tespitine göre bu tür fiillerin siyasi saikli olarak gerçekleştirilmiş olması halinde dahi yasama sorumsuzluğunun geçerliliğinden bahsedilemez. Bkz. EREM (1973): s. 173; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 174.

<sup>27</sup> Aynı yöndeki Yargıtay kararları için bkz. 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768; 4. HD., E. 2003/1548, K. 2003/6601; 4. HD., E. 2003/6689, K. 2004/2534.

<sup>28</sup> Kırşehir'in tekrar il yapılmasına dair Kanunun kabulü sırasında (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 76- 80, T. 12.6.1957, s. 159, 164) yaptığı hakaret nitelikli sözleri sebebiyle (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164), yasama dokunulmazlığın kaldırılması doğrultusunda Adliye Vekili Prof. Dr. Hüseyin Avni GÖKTÜRK'ün sunduğu mütalâada bu noktaya şu ifadelerle vurgu yapılmıştır. "Zira teşriî masuniyetin bir nev'i olan mutlak masuniyet, teşriî vazifenin mahiyet ve hususiyetleri itibariyle temsil olunana Milli Hâkimiyet lehine, Parlamento müessesine bağlı ve vazife hudutlarıyla mukayyet olarak ihdas edilmiş objektif hareketlerde bir hak ve salâhiyetten ibarettir". TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 81- 93, T. 19.6.1957, S. Sayısı 273, s. 2.

<sup>29</sup> HUEFNER (2003-2004): s. 229; TBMM Tutanak Dergisi, C. 54, B. 75-79, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 2.3.1994, 228 vd.; TBMM Tutanak Dergisi, C. 57, B. 86-89, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 7.4.1994, 125 vd.

<sup>30</sup> SHERR (1991-1992): s. 240; TBMM Tutanak Dergisi, C. 54, B. 75-79, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 2.3.1994, 228 vd.; TBMM Tutanak Dergisi, C. 57, B. 86-89, Y. Yılı. 3, D. 19, T. 7.4.1994, 125 vd.

<sup>31</sup> ÜNAL (1987): s. 16; Kırşehir'in tekrar il yapılmasına dair Kanunun kabulü sırasında (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 76- 80, T. 12.6.1957, s. 159, 164) yaptığı hakaret nitelikli sözleri sebebiyle (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164), yasama dokunulmazlığının kaldırılması doğrultusunda Adliye Vekili Prof. Dr. Hüseyin Avni GÖKTÜRK'ün sunduğu mütalâada aynı noktaya şu sözlerle işaret edilmiştir: "Müşterek hukukun mühim bir istisnasını teşkil etmesine rağmen Parlamento her memlekette bir intizamı âemme meselesi olarak ele alınıp sırf mebusların teşriî vazifelerini serbestçe ve layıkı veçhile yapabilmelerini temin maksadıyla kabul edilmiş bulunana teşriî masuniyetin ve tahsisen mutlak masuniyetin yani mesuliyetsizliğin, Parlamento âzasının şahsî menfaatlerini korumak veya hakaret ve tecavüzlerine cevaz vermek mânâsını tazammun eden sübjektif bir hak veya bir imtiyaz şeklinde mütalâa edilmesine hukuken imkân mevcut değildir". Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 81- 93, T. 19.6.1957, S. Sayısı 273, s. 2.

ÖZEK, Meclis içerisinde ve yasama çalışmaları esnasında gerçekleştirilmiş olması koşuluyla yasama sorumsuzluğunun, bu müesseseden istifade edenler için her nevi fiili kapsadığı, yasama sorumsuzluğunun ifa edilen görev sebebiyle ve dolayısıyla yasama sorumsuzluğunun objektif yönünün bir sonucu olduğunu ifade ederek savunmuştur<sup>32</sup>.

Ancak doktrindeki baskın görüş yasama sorumsuzluğunun mutlaklığının istisnalarla delinemeyeceği yönündedir.

ÖZEK ve doktrindeki bazı yazarlara göre, yasama sorumsuzluğunun hangi hallerde geçerli olduğunu sınırlayan bir hükmü Anayasa ihtiva etmediği, sadece sorumsuzluk hükümlerinin geçerlilik yeri ve bu kapsamdaki ifade şekilleri bakımından bir ölçüt belirlediği, dolayısıyla yasama fonksiyonunun icrası başladıktan sonra kürsüden veya oturlan yerden yapılan küfürler, hakaretler ve sövmeler için dahi yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliği söz konusu olduğu savunulmuştur<sup>33</sup>.

<sup>32</sup> ÖZEK (1966): s. 92- 97.

<sup>33</sup> ÖZEK (1966): s. 93- 94. Osman BÖLÜKBAŞI'nın Mecliste sarf ettiği hakaret içerikli sözler (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164) nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılmasının tartışıldığı oturumda (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 452, 519) Kars milletvekili Sırrı ATALAY, doktriner dayanaklarla yasama sorumsuzluğunun hakaret suçunun yanı sıra yasama faaliyetiyle alakalı konularda rüşvet almayı dahi kapsadığını, hiç de kabul edilemeyecek şekilde savunmuştur. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 472, 479. Aynı yöndeki doktriner görüşler için bkz. KUNTER (1952): s. 1475, 1476; DUVERGER (1955): s. 481; ARSEL (1955, AÜHFD.): s. 39; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258; EROĞUL (2004): s. 338; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 268, 269; TOSUN (1967): s. 131; YALÇIN(1992): s. 224, 225; SOYASLAN (1998): s. 152; İÇEL- DONAY (2005): s.148; OĞUZMAN- SELİÇİ- OKTAY (2002): s. 144; GÖZLER (2000): s. 322; CENTEL, Nur- ZAFER, Hamide- ÇAMKUT, Özlem: Türk Ceza Hukukuna Giriş, Beta Basım Yayın Dağıtım AŞ., 3. Bası, İstanbul 2005, s. 153; ŞEN (2002): s. 104; AKSOY (1957, S. 82): s. 10; AKSOY (1957, S. 81): s. 11. AKSOY başka bir makalesinde haksız fiil niteliğindeki fiilleri, aynı şekilde suç sayılan eylemleri sebebiyle herkesin sorumluluğu söz konusu olduğuna göre milletvekilleri için de aynı şartlarda tazminat ve ceza sorumluluğunu kabul etmenin yasama sorumsuzluğunu anlamsız kılacağı gerekçesiyle, yasama sorumsuzluğunun mutlak olduğunu ifade etmiştir. Bkz. AKSOY (1957, S. 80): s. 8; Uygulamada, anayasa Mahkemesi üyesi Haşim KILÇ da, Refah Partisinin kapatılması davasında, ÖZEK'in görüşlerini çağrıştıran ifadeleriyle yasama sorumsuzluğunun mutlak ve sınırsız olduğunu savunmuştur. Bkz Bkz. E. 1997/1, K. 1998/1, T. 16.1.19888, AMKD., S. 34, C. II, s. 1082. Ancak her hakkın ve objektif bir neticenin ürünü olan ayrıcalığın ölçülü, hukuk devleti anlayışı ile bağdaşır koşullarda bunlardan istifade edenlere güvence sağlayabileceğini düşünüldüğünde bu görüşe katılmak imkânsızdır. Çünkü hiçbir hak yoktur ki o hakkın kaynağını hiçe saymayı gerektirecek şekilde geniş olarak kullanılabilsin. Her hak ve ayrıcalık o hak ve ayrıcalığın verilmiş ve kabul edilmiş gayesiyle bağdaşır ölçüler içerisinde kullanıldığında meşru sayılabilir. Ancak bu ölçüler içerisinde kullanılan hak ve yetkiler bu yetkilerin sahibini hukuki sorumluluktan kurtarabilir. Ayrıca doktrinde de haklı olarak savunulduğu üzere, yasama sorumsuzluğuna mutlak ve mistik bir anlam vererek sınırsızlığını savunmak, yasama sorumsuzluğunun temel amacıyla bağdaşmayacağı için kabul edilmesi mümkün olmayan bir iddiadır. Bkz. YÜCE (1982): s. 127; Meclis üyeleri Meclis içerisinde, ancak temsil göreviyle alakası olmayan fiillerinden

Yasama sorumsuzluğunu bu derece mutlak kabul etmek; hem yasama sorumsuzluğunun amacı ile bağdaşmadığı, hem yasama sorumsuzluğundan istifade edecekleri iyice sorumsuz hareket etmeye sevk edeceği, hem de yasama sorumsuzluğunu temsilcilerin şahıslarına bağlı bir imtiyaz gibi görme anlamına geleceği, en önemlisi asla hukuk devleti anlayışı ile ve Anayasanın 10. maddesindeki eşitlik ilkesiyle bağdaşmayacağı için imkânsızdır.

Yasama sorumsuzluğu yasama faaliyetiyle alakalı konularda kabul edildiğine<sup>34</sup> göre bu faaliyetlerle asla bağdaşmayacak söylemlerin<sup>35</sup> veya küfürlerin yasama sorumsuzluğu gereği koruma görmesi mümkün değildir<sup>36</sup>. Ayrıca küfrü meşru hale getiren ne gibi bir yasama faaliyeti olabilir ki?<sup>37</sup> Aynı şekilde milli iradenin tezahürüne hür bir biçimde hizmet etmeyi garanti altına alan yasama sorumsuzluğu, kesinlikle milli irade ile bağdaşmayacak küfürleri nasıl kapsayabilir?<sup>38</sup> Milli iradenin yansıtılmasını sağlamak üzere seçilmiş

---

sorumludur. Bkz. ÇAĞLAYAN (1977): s. 213; YURTCAN da yasama sorumsuzluğunun mutlaklığını ifade ederek, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki bir sözün, parti kapatılması davasında delil değeri taşıyamayacağı, aksine bir anlayışın Anayasanın 38. maddesinde yasaklanan hukuka aykırı delil elde etmek sonucunu doğuracağını savunmaktadır. Bkz. YURTCAN (2004): s. 89.

<sup>34</sup> RUDNICK (1980-1981): s. 228, 229; SİLVÉR (1979-1980): s. 101.

<sup>35</sup> Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996.

<sup>36</sup> TÜLEN (1999): s. 119. Ancak doktrinde yasama sorumsuzluğunun hakaret ve benzeri suçların suç niteliğini dahi ortadan kaldırdığı ileri sürülmüştür. Bkz. KUNTER (1952): s. 1476.

<sup>37</sup> Osman BÖLÜKBAŞI'nın Mecliste söylediği hakaret içerikli sözler (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164) nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılmasının tartışıldığı oturumda (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 452, 519) Denizli milletvekili A. Hamdi SANCAR, haklı olarak aynı noktaya üç madde halinde sıraladığı şu sitemkâr sözlerle işaret etmiştir. “Namussuzlar, haysiyetsizler, köpekler sözünü, teşriî vazifenin ifası seddinde, telakki ediyor musunuz? 17. maddenin mukaddes siperi arkasında bu sözlerin yarın hariçte de iradına kendi ellerinizle ilam ve hüccet verecek misiniz? Bu milleti namussuzlar, haysiyetsizler ve köpekler tarafından temsil olunan bir Millet Meclisine düşürmeye gönlünüz razı olacak mı?” Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 480.

<sup>38</sup> Kırşehir'in tekrar il yapılmasına dair Kanunun kabulü sırasında (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 76- 80, T. 12.6.1957, s. 159, 164) yaptığı hakaret nitelikli sözleri sebebiyle (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164), yasama sorumsuzluğunun kaldırılması doğrultusunda Adliye Vekili Prof. Dr. Hüseyin Avni GÖKTÜRK'ün sunduğu mütalâada bu konular üzerinde şu ifadelerle durulmuştur: “Bu hak ve salâhiyetin (yasama sorumsuzluğunu kastederek) tabii bir neticesi olarak ancak teşriî vazifesi sırasında bu vazife ile doğrudan doğruya alakalı olarak yapılan bir fiil ve hareketten dolayı Parlamento âzasının mesuliyeti cihetine gidilemeyeceği ve bunun haricinde ise bir mebusun milletvekilliği vazifesine bağlanamayan fiil ve hareketleri nerede işlemiş olursa olsun mezkûr mesuliyetsizlik prensibinin şümülü dışında kalacağı cihetle daima kendisinin mesul kılınacağı tespit edilmiş bulunmaktadır”. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 81- 93, T. 19.6.1957, S. Sayısı 273, s. 2.

temsilcilerin temsil ettikleri millete örnek olacak tarzda tavırlar sergilemeleri beklenirken<sup>39</sup> onları iyice her tür mesuliyetten beri kılmaya sevk edecek şekilde yasama sorumsuzluğunun sınırsız kabul etmek nasıl izah edilebilir?<sup>40</sup> Tüm bunların ötesinde temsilcilerin temsilcilik sıfatlarıyla ve ifa ettikleri görevle hiç alakası olmayan konularda da yasama sorumsuzluğunu kabul etmek, bu müesseseyi müessesenin amacıyla bağdaşmayacak<sup>41</sup> bir biçimde imtiyaz olarak kabul edip, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerinden tamamen uzaklaşmış olmak anlamına gelmeyecek midir?

Bir şeyin açıkça yasaklanmamış olması o şeyin yapıldığında meşru karşılanacağı veya sorumluluk gerektirmeyeceği anlamına gelmez. Örneğin bir milletvekilinin kendisine muhalif bir kesimi eleştirmesinin yasaklanmamış olması, o milletvekilinin muhaliflerine karşı dilediği gibi söz söyleyebileceği sonucuna ulaşmayı gerektirmez. Kaldı ki bu tür bir anlayış temsilcilik vasfı ile de bağdaşmaz. Çünkü milletvekilleri Anayasanın 80. maddesine göre “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler”. Dolayısıyla milletvekilleri millettten aldıkları temsil yetkisini

<sup>39</sup> Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, Yargıtay aynı noktaya şu şekilde vurgu yapmıştır: “Milletvekilleri, seçmenin güvenini alarak görev yapan kişiler olarak, tutum ve davranışlarında, örnek olmak ve görevin yüceliğine uygun davranmak zorundadırlar. Maddenin fertlerde adalet duygusunu zedelemeye müncer olacak şekilde kullanılmasına olanak yoktur”. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984. aynı doğrultudaki bir diğer karar için bkz. Yargıtay 4.HD., 1993/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994. Afyon milletvekili Sadık ALADOĞAN’ın, Kumkapı Nişanca Semt Ocağı bahçesinde yapılan umumi toplantıda söz alarak eleştirel bir tavırla, <<Bizde kanun küçük bir hizbin menfaatini sağlamak için yapılır. Bu Efendiler, ruhu, mayası ve soyu küçük bu herifler sıkıştıkça kanun yaparlar, dara geldikçe kanun çıkarırlar... Biz böyle kanunları dilemeyeceğiz. Bizim arzumuzla yapılmayan kanunlara itaat etmeyeceğiz, bu soysuz efendilerin şahsi menfaatleri için yaptıkları kanunlara itaat etmeyin...>> (TBMMTD., D. VIII, T. II, C. 9-10, İnikat No: 29- 45, S. Sayısı 88, T. 20.10.1947, s. 2) şeklindeki sözleri sebebiyle yasama dokunulmazlığı kaldırılmasının görüşüldüğü oturumda (TBMMTD, D. VIII, T. II, C. 10, B. 42, O. 1, T. 13.2.1948, s. 119- 141) söz alan Eskişehir milletvekili Emin SAZAK, şu sözleriyle aynı noktaya işaret etmiştir. “Arkadaşlar, Milletvekilleri kanunların üstünde olmak hakkını haiz değil, bilakis bütün vatandaşlardan daha çok kanuna hürmet etmek vazifesiyle mükellef olduğunu yakinen bilmek iktiza eder”. Bkz. TBMMTD., D. VIII, T. II, C. 10, B. 42, O. 1, T. 13.2.1948, s. 127.

<sup>40</sup> Osman BÖLÜKBAŞI’nın Mecliste sarf ettiği hakaret nitelikli sözler (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164) sebebiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının tartışıldığı oturumda (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 452, 519) söz alana Rize milletvekili Osman KAVRAKOĞLU, sitemkâr şu sözleriyle aynı noktaya parmak basmıştır: “Düşünün arkadaşlar, bir mebus için herhangi bir vatandaşa aynı sözleri (hakaret nitelikli sözleri kastederek) söylemek suçtur. Fakat aynı mebus için bu sözleri Mecliste arkadaşlarının yüzüne karşı yüzlerce dinleyicinin huzurunda sarf etmesi suç değildir. Hatta bunların neşri de suç değildir. Şu halde hakarete maruz kalanın şeref ve haysiyeti ne olacaktır?” Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 472.

<sup>41</sup> Yargıtay 4. HD., E. 1978/97, K. 1978/13985, T. 11.12.1978.

milleti göz ardı edecek şekilde sınırsız olarak kullanamazlar. Aynı durum milletvekillerinin birbirlerine karşı vâki eylemleri için de geçerlidir. Çünkü bir kimsenin temsilci olması temsil edilmediği anlamına gelmeyeceği için milletvekillerinin birbirini temsil etme bağlamında da sorumlulukları vardır. Temsilci olarak seçilenler de oy kullanarak temsil vazifesini yerine getireceklerin belirlenmesine katkıda bulundukları için onların çifte misyonu olduğu, bu nedenle birbirlerine karşı temsilcilik faaliyetiyle bağdaşmayacak eylemlerde bulunmaları, hem birbirlerini temsilcilik sıfatını taşıyarak rencide ettikleri, hem de kendilerini seçenlerin güvenlerini sarsacağı için kabul edilemez. Aksine bir düşünce, kamu vicdanının rencide edilmesi anlamına gelir ki, bu durum adalet duygusunun da zedelenmesi sonucunu doğurur<sup>42</sup>.

Kısaca yasama sorumsuzluğu Anayasanın koruyuculuğu ve Anayasada yer alan kurum ve kuruluşların gözetilmesi amacıyla kullanıldığı sürece geçerlidir<sup>43</sup>. Bunun dışında Anayasayı, millet iradesini, demokratik ve özgür yapıyı hiçe sayan eylemler yasama sorumsuzluğu gereği himaye görmez<sup>44</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu temsilcilerin küfürlerini, hakaretlerini, Anayasayla bağdaşmayan fiillerini ve diğer suç teşkil eden fiillerini veya haksız eylemlerini meşrulaştırmak amacıyla<sup>45</sup>, temsilcilerin bu müessesenin arkasına

<sup>42</sup> HUEFNER (2003-2004): s. 229. Yargıtay da, yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, aynı noktaya şu şekilde işaret etmiştir. “Maddenin fertlerde adalet duygusunu zedelemeye müncer olacak şekilde kullanılmasına olanak yoktur”. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>43</sup> GÖREN (1999): s. 212. Afyon milletvekili Sadık ALADOĞAN’ın, Kumkapı Nişanca Semt Ocağı bahçesinde yapılan umumi toplantıda söz alarak eleştirel bir tavırla, <<Bizde kanun küçük bir hizbin menfaatini sağlamak için yapılır. Bu Efendiler, ruhu, mayası ve soyu küçük bu herifler sıkıştıkça kanun yaparlar, dara geldikçe kanun çıkarırlar... Biz böyle kanunları dilemeyeceğiz. Bizim arzumuzla yapılmayan kanunlara itaat etmeyeceğiz, bu soysuz efendilerin şahsi menfaatleri için yaptıkları kanunlara itaat etmeyin...>> (TBMMTD., D. VIII, T. II, C. 9-10, İnikat No: 29- 45, S. Sayısı 88, T. 20.10.1947, s. 2) şeklindeki sözleri sebebiyle yasama dokunulmazlığı kaldırılmasının görüldüğü oturumda (TBMMTD., D. VIII, T. II, C. 10, B. 42, O. 1, T. 13.2.1948, s. 119- 141) söz alan Kırşehir milletvekili Sahir KURTOĞLU, şu sözleriyle aynı noktayı vurgulamıştır. “Milletvekili dokunulmazlığı, bir milletvekilini her zaman, her vakit ve her şeyde kanunun üstünde tutan bir müessese değildir...” Bkz. TBMMTD., D. VIII, T. II, C. 10, B. 42, O. 1, T. 13.2.1948, s. 129.

<sup>44</sup> AKSOY, Muammer: “Anayasayı Çiğneme Suçu Karşısında Mebusların sorumsuzluğu Prensibi”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Temmuz 1961.

<sup>45</sup> SHERR (1991-1992): s. 243.

saklanarak onları koruyan bir zırh olarak kabul edilmiş değildir<sup>46</sup>. Bu tür bir sonuç yasama sorumsuzluğunun temsilcilerin küfür ve hakaret sayılan fiilleri sebebiyle onları garanti altına almak amacından değil, yasama işlevini özgürce yerine getirebilmelerini sağlamak<sup>47</sup>, temsilcileri politik iktidar sahiplerinin her tür baskısına karşı korumak<sup>48</sup> için kabul edilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak günümüzde parlamentonun ve onun mensuplarının güçlerinin ulaştığı seviye dikkate alındığında, temsilcilerin parlamenter muafiyet şemsiyesi altında geniş bir biçimde koruma görmeleri sebebiyle kamu vicdanının incinebileceğini de göz ardı etmemek gerekir<sup>49</sup>.

Söz konusu bu değerlendirmeler doktrinde iddia edildiğinin aksine yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk sebebi olmasından ve dolayısıyla yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmış<sup>50</sup> olmasından değil, temsilcilere görev yerlerinde ve görevleriyle ilgili konularda hareket ettikleri sürece özgürce davranmalarını sağlamaya yönelik ve sadece ceza sorumluluğunu bertaraf etmesinden kaynaklanmaktadır<sup>51</sup>. Yoksa yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiiller hukuka aykırılık özelliklerini korumaya devam eder<sup>52</sup>. Ayrıca yasama sorumsuzluğu hukuka uygunluk sebebi

<sup>46</sup> ARSEL (1961): s. 252; ÖZBUDUN (2004): s. 279; GÖREN (1999): s. 213. Yargıtay da verdiği bir kararında aynı noktaya şu şekilde vurgu yapmıştır. Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, "... eleştiri hudutları içinde söylenmesi mümkün olan hususların, en ufak bir çaba sarf etmeden bu müessese kalkan yapılarak, başkalarının kişilik haklarına saldırı teşkil edecek şekilde kullanılması, Anayasada öngörülmemiş değildir". Yargıtay HGK., E. 1981/4- 1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>47</sup> HUEFNER (2003-2004): s. 227; KABOĞLU (2005): s. 113; Yargıtay HGK., E. 1981/4- 1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>48</sup> SOYSAL (1968): s. 202.

<sup>49</sup> TÜZEL (1969): s. 364.

<sup>50</sup> TEKİNAY- AKMAN- BURCUOĞLU- ALTOP (1993): s. 485, 486; DERDİMAN (2006): s. 137; KUNTER (1952): s. 1475. Ancak yasama sorumsuzluğu parlamento üyeleri bakımından şahsi cezasızlık sebebi olup, bunun dışında Meclis üyelerinin suç sayılan fiillerini hukuka uygun hale getiren bir sebep değildir. Bkz. MALKOÇ-GÜLER (1996): s. 52.

<sup>51</sup> CENTEL, Nur- ZAFER, Hamide: Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Basım Dağıtım A.Ş., 3. Bası, İstanbul 2005, s. 60; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 155; YALOVA (1997): s. 846. Aykırı yöndeki düşünce için bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 149.

<sup>52</sup> İÇEL- DONAY (2005): s. 143; DEMİRBAŞ (2006): s. 149; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258; YALOVA (1997): s. 846, 847; ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508; ÖZGENÇ, İzzet- ŞAHİN, Cumhuriyet: "Kamu Görevi, Muafiyet ve Dokunulmazlık Üzerine Düşünceler", Yeni Türkiye, Y. 3, S. 4, 1997, s. 913; ÇAĞLAYAN (1977): s. 212; CENTEL- ZAFER (2005): s. 60; SOYASLAN, Doğan: Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Basım Yayın Dağıtım A.Ş, Ankara 1998, s. 153; SOYASLAN,

olarak kabul edilmeyip, cezasızlığa tesir eden bir objektif durum olması sebebiyle karşılık hakaret halinde cezanın indirilmesi gerektiği yönünde Yargıtay karar vermiştir<sup>53</sup>.

Aksine bir düşünce yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu ortamlarda, ancak haddi aşan konuşmalar sebebiyle tazminat sorumluluğunun dahi söz konusu olmamasını gerektirir şeklindeki yanlış sonuca ulaşmaya neden olurdu. Uygulamada ilk derece mahkemeleri, haddi aşan konuşmalar sebebiyle açılan tazminat taleplerini değerlendirerek tazminata hükmetmekte. Yargıtay da bu tür kararları bozmamaktadır. Oysa hukuka uygun bir fiil sebebiyle tazminata hükmedilmesi imkânsızdır. Yargıtayın aynı doğrultuda kararları mevcuttur<sup>54</sup>.

## II. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN KAPSAMI

### A. Kişiler Bakımından

Yasama sorumsuzluğundan kural olarak sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri istifade edebilir<sup>55</sup>. Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri dışında Mecliste istihdam edilen resmi görevliler ve komisyonlarda bilgilerinden, uzmanlıklarından yararlanılmak üzere

---

Doğan: Ceza Muhakemesi Hukuku, Yetkin Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Ankara 2006, s. 124.

<sup>53</sup> 4. CD., T. 22.6.1951- 2818/7902, Bkz. ERMAN (1951): s. 455. Doktrinde de aynı görüş hâkimdir. Bkz. TOSUN (1967): s. 131; SOYASLAN (2006): s. 124; SOYASLAN (1998): s. 153; ÖZTÜRK, Bahri- ERDEM, Mustafa R.- ÖZBEK, Veli Özer: Uygulamalı Ceza Hukuku, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 4. Bası, İzmir 1998, s. 80; DEMİRBAŞ (2006): s. 151.

<sup>54</sup> “Milli bir görevin yerine getirilmesi ve kamu faydası dışında özellikle şahsi kin ve gayzinin tesiriyle yapılmış ve yasama ve meclis çalışmalarıyla hiçbir ilgisi olmayan ağır hakaretlerde zarar gören manevi tazminat isteğinde bulunabilir” demiştir (4. HD., E. 3490, K. 4770, T. 8.7.1966); “Kişisel amaçlarla, fakat Meclisin çalışma amaçları dışındaki haksız eylem niteliğindeki halele uğratmaların, medeni hukuk yönünden dokunulmazlık durumu sağlamayacağı” belirtilmiştir (4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973); “Siyasi görüş ayrılığında meşru mücadele sınırını aşarak kişisel amaçlarla, başkalarının kişisel haklarına zarar verecek şekilde saldırıda bulunulması Büyük Millet Meclisini üyesi olmanın sağladığı hak ve görevle bağdaşmaz” (4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973) Bkz. OLGAÇ (1976): s. 822-823. Bu sebeple yasama sorumsuzluğunun milletvekillerine karşı tazminat davası dahi açılmasına engel olduğu görüşüne katılmak mümkün değildir. Savunan görüş için bkz. ŞEN (2002): s. 104.

<sup>55</sup> EREM (1973): s. 173; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 174.

çağırılanlar yasama sorumsuzluğundan yararlanamazlar<sup>56</sup>. Yasama sorumsuzluğu parlamentoda milli iradenin yansıtılmasına katkıda bulunma yetkisi ile donatılmış olmaları sebebiyle kural olarak sadece milletvekillerinin istifade edebileceği bir anayasa hukuku kurumudur<sup>57</sup>. Zaten Anayasanın 83. maddesinin ilk fıkrasındaki “Millet Meclisi üyeleri” ifadesi de bu sınırlamayı zorunlu kılmaktadır.

Yasama faaliyetine kanun tasarısı vererek, yasamanın verdiği yetkiye dayanarak kanun hükmünde kararname çıkararak katkı sağlamaları nedeniyle Bakanlar Kurulu üyelerine de milletvekili olma şartı dahi aranmaksızın yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade etme olanağı tanınmıştır (AY. m. 112/IV). Ancak Meclis çalışmalarına uzmanlık alanlarıyla alakalı konularda katkıda bulunanlar, danışmanlık görevi görenler, Mecliste örneğin soruşturma komisyonunda tanık olarak dinlenenler yasama sorumsuzluğundan istifade edemezler<sup>58</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu hükümlerinin uygulanabilmesinin şartları arasında yer alan yasama çalışmalarına katılmak yasama sorumsuzluğu hükümlerinden faydalanabilmek için tek başına yeterli değildir. Zira yasama sorumsuzluğunun kabul edilmesinin temelindeki düşünce, sadece Meclis mekânını ve bu mekân içerisindeki faaliyetleri teminat altına almak olmayıp, mekân isminin önemi olmaksızın milli iradeyi millet adına hür bir şekilde ortaya koyma vazifesi kendilerine tevdi edilen temsilcilerin düşünce, söz ve oylarından dolayı onları kural olarak her tür takibata karşı korumaktır. Şu halde yasama sorumsuzluğunun geçerliliği için önemli olan yasama faaliyetinin icra edildiği yerin niteliği olmayıp, asıl olan yerine getirilen görev ve bu görevi üstlenenlerin niteliğidir. Netice olarak yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu alanlardan sadece biri olan Meclisteki faaliyetlere dolaylı olarak katılanlar, temsilci sıfatını taşımamaları nedeniyle yasama sorumsuzluğu hükümlerinden yararlanmaları mümkün değildir. Ancak elbette ki bu kişilerin ifa ettikleri

<sup>56</sup> EREM (1973): s. 173; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 174.

<sup>57</sup> ÜNAL (1987): s. 10; İÇEL- DONAY (2005): s. 146.

<sup>58</sup> TEZİÇ (2003): s. 375, 376; ÜNAL (1987): s. 10; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU(2001): s. 227.

görev sebebiyle onları sorumluluktan kurtaran görevin yerine getirilmesi, yetkili merciin emrini icra gibi hukuka uygunluk sebepleri veya cezalandırılmayı önleyen sebepler vardır.

Parlamente sistemde yürütmenin sorumsuz kanadında bulunan Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu sistemin temel özelliği gereği Anayasada (AY. m. 107) düzenlendiği için Cumhurbaşkanı için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliği söz konusu değildir. Ancak Cumhurbaşkanı Anayasanın 104. maddesindeki düzenleme gereği Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılış konuşmasındaki sözlerinin, örneğin hakaret teşkil eder nitelikte olması halinde Cumhurbaşkanının sorumsuzluğunu düzenleyen Anayasanın 107. maddesindeki düzenleme gereği değil, 83. maddenin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğu hükümleri gereği sorumluluğu söz konusu olmamalıdır.

Çünkü parlamente sistemde yürütmenin sorumlu kanadında bulunan Bakanlar Kurulu üyeleri için milletvekili olma şartı aranmaksızın yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edebilecekleri Anayasanın 112. maddenin son fıkrasında düzenlendiğine göre, yürütmenin sorumsuz kanadındaki Cumhurbaşkanının yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edebileceği sonucuna ulaşmak evleviyetle kaçınılmazdır. Cumhurbaşkanı Meclisin ilk açılış konuşmasında yasama faaliyetinin icra edildiği yerde doğrudan bir görev yerine getiriyor olması ve bu görevi sebebiyle milli iradenin tezahürüne katkı sağlamasından dolayı Mecliste açıkladığı düşüncelerinden sorumlu tutulmaması, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğundan daha çok yasama sorumsuzluğu hükümlerinin bir icabı olması gerekir.

## **B. Fiiller Bakımından**

Anayasanın 83. maddesinin birinci fıkrasındaki hüküm gereği yasama sorumsuzluğu hükümleri, “Meclis çalışmaları sırasındaki oy ve sözler”, “Mecliste ileri sürülmüş olan düşüncelerle” ve “temsilcilik faaliyetiyle alakalı konular” sınırlı fiiller için kabul edilmiştir.

Yargıtay, Mecliste Anayasa Mahkemesinin bütçesinin görüşüldüğü sırada söz alan milletvekilinin aşağıda aktarılacak olan ifadelerini Meclis çalışmalarıyla alakalı bir faaliyet olarak kabul etmiş ve ilk derece mahkemesinin söz konusu ifadeler sebebiyle tazminata gerek olmadığı doğrultusundaki kararını onamıştır. Dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör ÖZDEN kastedilerek, “Mahkeme Başkanı, hâkim bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkelerini hiçe sayarak, önüne geldiği yerde, uluorta konuşmak suretiyle, Mahkemenin tarafsızlığını tartışılır hale getirmiyor mu? Başkanın, üniversitelerde, hemen her hafta konferanslara katılarak yaptığı konuşmalarda, öğrencileri ve öğretim üyelerini, özellikle başörtülü öğrencilere karşı tahrik etme hakkı var mıdır? Başkan, YÖK Başkanıyla işbirliği yaparak, bu tür faaliyetlerinden ve ne zaman vazgeçecektir? Başkan, Anayasa Mahkemesi kararlarına sahip çıkma görüntüsü altında, inanç gruplarına saldırmaktan vazgeçmeyi düşünüyor mu? Sayın Başkan, emekli başsavcı Nusret D... gibi .. milletin kendisini ne kadar sevdiğini, politikaya atılarak test etmeyi düşünüyor mu? Dünyada, bizim gibi bir gazetede köşe yazarlığı yapan Anayasa Mahkemesi Başkanı var mıdır? Varsa, öğrenebilir miyiz? Halk arasında by-pass olarak bilinen 2802 sayılı Hâkimler Kanununda değişiklik yapan Yasanın iptal kararının gerekçesi ikibuçuk yıldır tamamlanmamış ve yayımlanamamıştır”<sup>59</sup>.

Yasama sorumsuzluğu, sadece oy vererek söz söyleyerek işlenebilen hakaret (TCK. m. 125), iftira (TCK. m. 267), suç uydurma (TCK. m. 271) gibi suçlar için geçerli olabilir<sup>60</sup>. Yasama sorumsuzluğunun bu gibi suçlar için geçerli olması, bu suçların düşünce açıklamak, beyan vermek gibi yollarla işlenebilmeleri ve dolayısıyla temsilcilerin hür bir biçimde kendilerini ifade edebilmelerine engel olabilecekleri için temsilcileri bu tür suçlar nedeniyle

<sup>59</sup> Bu karar ve aksi yöndeki karşı oy yazısı için bkz. Yargıtay 4. HD., E. 1997/7019, K. 1997/11546, T. 4.12.1997.

<sup>60</sup> Suç işlemeye teşvik, ceza kanununu ihlal şeklindeki suçlar da yasama sorumsuzluğu kapsamında işlenebilecek diğer suçlara örnek gösterilebilir. Bkz. LAFERRIÉRE (1947): s. 708; DUGUÏT(1923): s. 282. Ancak mesela, Yargıtayın da belirttiği gibi bir milletvekilinin yasama çalışmaları sırasında olsa bile bir milletvekilinin bir diğer milletvekilini itmesi sorumsuzluk kapsamında değerlendirilemez. Bkz. Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996.

cezalandırılma endişesinden korumak amacıyladır. Ayrıca yasama sorumsuzluğu hükümleri gereği temsilcilerin cezalandırılmamalarını gerektiren bu tür suçların işlendiği an ile yasama sorumsuzluğunun kapsamındaki oy verme söz söyleme ve düşünce açıklama hallerinden birinin aynı anda gerçekleşmiş olması gerektiğine dikkat etmek gerekir.

Ancak milletvekilinin Mecliste sarf etmiş olduğu hakaret sayılan fiillerinden hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacağı sonucuna ulaşmak da mümkün değildir. Temsilcilerin yasama meclislerinde dile getirdiği düşüncelerin hakaret suçuna vücut vermesi halinde onların söz konusu bu hakaret sayılan suçları sebebiyle yasama sorumsuzluğundan istifade edebilmeleri için, temsilcilik vazifelerinin sınırını aşarak ve kasten hakaret edilmemiş olunması gerekir<sup>61</sup>.

Temsilcilerin temsilcilik görevleri ile hiçbir alakası kurulamayacak, ülkeyi bölmeye veya bir grubu diğer bir gruba karşı tahrik etmeye yönelik söylemlerin sorumsuzluk kapsamında değerlendirilmesi mümkün değildir<sup>62</sup>. Aynı şekilde temsilcilerin irtikâp, görevini kötüye kullanma<sup>63</sup>, zimmet, rüşvet<sup>64</sup> ve benzeri suçları sebebiyle yasama sorumsuzluğundan istifade edebileceklerini tartışmak dahi anlamsızdır<sup>65</sup>. Temsilciler bu tür suçları belli bir yönde oy kullanma veya beyanatta bulunma karşılığında işlediklerinde yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyecekleri muhakkaktır. Her ne kadar bu suçların milletvekillerinin temsilcilik görevleriyle alakası kurulabilen suçlar olsa bile, bu tür suçlardan

<sup>61</sup> EREM (1973): s. 175, 176; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 156, 157. Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, “Bu kurumun doğuşu ve gelişimi, asırlar öncesine dayanır. Nedeni ise, şahsa bağlı bir imtiyaz değil milletvekilinin temsilcilik görevini korkmadan, tam bir serbestlik ve huzur içinde yerine getirebilmeleri, haksız müdahalelerle buna engel olunmasının önlenmesidir. Yoksa eleştiri hudutları içinde söylenmesi mümkün olan hususların, en ufak bir çaba sarf etmeden bu müessese kalkan yapılarak, başkalarının kişilik haklarına saldırı teşkil edecek şekilde kullanılması, Anayasada öngörülmuş değildir”. Yargıtay HGK., E. 1981/4- 1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>62</sup> Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996.

<sup>63</sup> BAŞGİL (1941): s. 10; Doktrinde de rüşvet suçu sebebiyle milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacakları haklı olarak ifade edilmiştir. Bkz. KIRATLI (1961): s. 57.

<sup>64</sup> RAY (1993-1994): s. 418, 421; LEDERKRAMER, David M.: “A Statutory Proposal For Case- By- Case Congressional Waiver Of The Speech Or Debate Privilege In Bribery Cases”, Cordoza Law Review, Vol. 3, 1981-1982, s. 465-518; AYBAR (1937): s. 128.

<sup>65</sup> Aynı doğrultudaki görüşler için bkz. LEDERKRAMER (1981-1982): s. 470-518.

milletvekillerini sorumlu tutmak, onları milli iradenin ortaya konmasına özgürce ve korkmadan katkıda bulunmaktan alıkoymak anlamına gelmez.

Her şeyden önce bu tür suçlar nitelikleri gereği zaten ancak görevle alakalı konularda işlenebilecek suçlardır. Oysa yasama sorumsuzluğunun koruduğu, meşru bir yönü olan milli iradenin tezahürüne hizmet etmektir. Bunun dışında yasama sorumsuzluğunun amacı alt derecedeki memurların işlediğinde cezalandırmayı gerektiren suçları, milletin önderleri konumundaki temsilciler için meşru hale getirmek değildir. Kaldı ki bu tür suçlar sebebiyle milletvekillerini ceza kovuşturmasından beri kılmak veya bu tür suçlar için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğunu kabul etmek milli iradenin özgürce yansıtılmış olmasının hangi yönüne hizmet etmiş olacaktır ki? Tam tersine milli iradenin yanlış tezahürüne, hatta milli iradenin yansıtılmasına engel olunacaktır. Çünkü hukuki hiçbir mantık suç olduğundan kuşku duyulmayan ve cezalandırılmayı gerektiren fiillerin meşruluğunu haklı gösteremez. Ayrıca bu tür suçlar için hukuka uygunluk nedenlerinden herhangi birinin uygulanma alanı bulamayacağına da dikkat etmek gerekir.

Rüşvet<sup>66</sup> almak, irtikap suçu işlemek, ihaleye fesat karıştırmak gibi suçların işlenmiş kabul edildiği an ile yasama sorumsuzluğu kapsamındaki oy verme, söz söyleme ve düşünce açıklama durumlarının aynı anda gerçekleşmiş sayılması fiilen ve hukuken imkânsızdır. Bu nedenle milletvekillerinin özgürce fikirlerini açıklamalarını sağlamaya hiçbir katkısı olmayan söz konusu fiiller sebebiyle de milletvekillerini cezadan beri kılmakla milli iradenin tezahürünün kusursuz gerçekleşmesine hizmet edilmiş olmaktan söz edilemeyeceği için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliği de mümkün değildir. Çünkü bu gibi suçlarda, suç, yasama sorumsuzluğunun koruduğu milli iradenin tezahür ettiği andan daha öncesinde

<sup>66</sup> Temsilcilik göreviyle bağdaştırılması mümkün olmayan rüşvet suçu bakımından milletvekillerinin ceza sorumluluğu cihetine gidilebileceği doktrinde de savunulmuştur. Bkz. LEDERKRAMER (1981-1982): s. 517, 518; DUGUÏT(1923): s. 284.

zaten oluşmuştur<sup>67</sup>. Demek oluyor ki, suç sayılan fiil yasama sorumsuzluğunun söz konusu olmadığı ortamda gerçekleşir, ancak o suça bağlı taahhüt yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu ortamda vücut bulursa, gerçekleşen suç bakımından yasama sorumsuzluğu hükümleri uygulama alanı bulamayacaktır<sup>68</sup>. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğunun varlığını bu gibi hallerde bile kabul etmek, yasama sorumsuzluğunu milletvekilleri için şahsi imtiyaz olarak kabul etmek anlamına gelir. Anayasanın 10. maddesindeki eşitlik ilkesine ve hukuk devletinin temel gereklerine aykırı olduğu için bu görüşün kabul edilmesi mümkün değildir<sup>69</sup>. Bu gibi hallerde geçerliliği söz konusu olan yasama sorumsuzluğu değil yasama dokunulmazlığıdır.

Yasama sorumsuzluğunun kabul edilişinin tarihsel gelişiminde, temsilcilerin Kralı rahatsız eden düşüncelerini açıklamış olmaları halinde onları krala karşı koruma fikri yatmaktadır. Rüşvet, irtikap, zimmet, ihaleye fesat karıştırma gibi suçlar sebebiyle milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade ettirilmelerini düşünmek, temsilcileri özgür bir şekilde konuşmak sebebiyle tehditlere karşı korumak sonucunu doğurmayacak, tam tersine onları temsil yetkisini kendilerine bahşeden milletin üzerine

<sup>67</sup> Doktrinde de rüşvet suçunun oluştuğu anın, rüşvetin konusu olan menfaatin gerçekleşmesi için vaat edilen karşılığın sağlanmış olması gerekmediği, dolayısıyla belli bir doğrultuda oy kullanmak veya görüş beyan etmek için rüşvet alan milletvekilinin vaat ettiği doğrultuda oy kullanmamış olması rüşvet suçunun oluşmasına engel olmaz. Dolayısıyla doktrinde haklı olarak iddia edildiği üzere, yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu şartlar öncesindeki suç sayılan fiiller sebebiyle milletvekillerini yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyecekleri muhakkaktır. Bkz. ÖZEK (1966): s. 97, 98; ÖZEK, Çetin: Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler, İstanbul 1967, s. 93; YALÇIN (1992): s. 223.

<sup>68</sup> ÖZEK (1966): s. 104.

<sup>69</sup> Benzer yöndeki düşünce için bkz. RUDNICK (1980-1981): s. 250, 251. Doktrinde haklı olarak ifade edildiği üzere, milletvekilleri için geçerliliği olan yasama sorumsuzluğu hükümlerinin kabul edilmiş olmasının makûl sebeplerinin varlığı nedeniyle yasmama sorumsuzluğu Anayasanın 10. maddesindeki eşitlik ilkesi ile tezat oluşturmaz. Bkz. ERDOĞAN (2003): s. 173- 175. Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, “Diğer yandan, maddenin kapsam ve anlamı belirlenirken, Anayasanın bütününe hâkim olan eşitlik, temel hak ve hürriyetlerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlandırılmayacağı ilkeleri de gözden ırak tutulmamalıdır”. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984. Ancak Nevşehir milletvekili Osman SEYFİ, yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü karma komisyonda, dokunulmazlığın kaldırılmasına aykırı oy kullanmış ve muhalefet gerekçesinde defaten yasama dokunulmazlığının Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine istisna teşkil ettiğini savunmuştur. Bkz. TBMM Tutanak Dergisi, C. 54, B. 75-79, Y. Yılı. 3, S. Sayısı 586, s. 6 vd.

çıkarmak, hatta milletin sultanı, belki de diktatörü yapmış olmak sonucunun doğmasına davetiye çıkarmak anlamına gelecektir<sup>70</sup>.

İşte bu nedenlerledir ki milletvekillerinin temsil görevleriyle asla bağdaştırılamayacak rüşvet alma ve benzeri diğer suçlar (isterse belli bir doğrultuda görüş beyan etmek veya oy kullanmak için alınmış olsun veya suç işlenmiş olsun) gibi eylemler için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden söz edilemez<sup>71</sup>. Yasama sorumsuzluğu temsilcilerin parlamenterlik görevleriyle ilgili konularda ve bu çerçevede makul eleştiri sınırları içinde<sup>72</sup> hareket edilmiş olması halinde hüküm ve sonuç doğurur<sup>73</sup>.

## 1. Türkiye Büyük Millet Meclisinde

### Genel Konuşma Adabına Uymayanlara

#### İçtüzük Gereği Uygulanabilecek Yaptırımlar

Türkiye Büyük Millet Meclisinde genel konuşma adabına uymayanlara İçtüzük gereği uygulanabilecek yaptırımlar vardır. Yasama sorumsuzluğu İçtüzükte yer alan söz konusu bu yaptırımların uygulanmasına engel değildir. Genel Kurulda kaba ve yaralayıcı sözler söyleyen kimseyi Başkan derhal, temiz bir dille konuşmaya, buna rağmen temiz bir dil kullanmamakta ısrar ederse kürsüden ayrılmaya davet eder. Başkan, gerekli görürse, o kimseyi o birleşimde salondan çıkartabilir<sup>74</sup> (TBMM İçt. m. 67/I).

<sup>70</sup> 1924 Anayasasının 17. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğunun kabulü sırasında söz alan Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey şu ifadeleriyle aynı noktaya işaret etmiştir: "...Fakat bunda efradın hukukuna sarıh bir tecavüz görüyorum. Halk Hükümeti ve Cumhuriyet esaslarını tayin ve tespit ettikten sonra milletvekillerinin şahıslarına tecavüz vukubulacağını bendeniz pek az bir ihtimal dahilinde görürüm". GÖZÜBÜYÜK- SEZGİN (1957): s. 143.

<sup>71</sup> ÇAĞLAYAN (1977): s. 214. Örnek olay için bkz. İBA, Şeref: "Türk Parlamento Hukukunda Milletvekillerinin Kural-Dışı Tutum ve Davranışları ve Disiplin Cezası Uygulamaları", AÜSBFD., S. 57, C. I, 2002, s. 41, 42.

<sup>72</sup> Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>73</sup> SHERR (1991-1992): s. 243; AYBAR (1937): s. 127.

<sup>74</sup> Uygulamada Yargıtay yasama sorumsuzluğunun mutlak ve sınırsız olmadığını birçok kararında vurgulamıştır. 4. HD., T. 8.7.1966, 965/3490-7470; 4. HD., T. 29.1.1973, 971/8670-687; 4. HD., T. 24.4. 978, E. 1977/2144, K. 1978/5497; 4. HD., T. 11.12.1978, E. 1978/97, K. 1978/13985. Bu kararlar için bkz. ÜNAL (1987): s. 14, 15.

Milletvekilleri Meclisin çalışma düzenine aykırı hareket etmeleri halinde onlara İçtüzüğün 156. maddesinde düzenlenen disiplin cezalarından biri uygulanabilir. İçtüzüğün 156. maddesine göre milletvekillerine verilebilecek disiplin cezaları; uyarma, kınama ve Meclisten geçici olarak çıkarma şeklindeki disiplin cezalarından biri olabilir.

#### **a. Uyarma**

Uyarma cezasını gerektiren haller şunlardır: Söz kesmek, sükûneti ve çalışma düzenini bozmak ve şahsiyatla uğraşmak hallerinden birinin işlenmiş olmasına sebebiyet vermiş olma halleridir<sup>75</sup>. (TBMM İçt. m. 157). Uyarma cezası verilmesinin gereğini takdir ve yerine getirme yetkisi, Başkana aittir. Uyarma cezası alan milletvekili kendisini savunmak için söz isterse, bu üyeye oturumun veya birleşimin sonunda söz verilir. Başkan, gerekirse, daha önce söz verebilir. Başkan, milletvekilinin açıklamasını yeterli görmezse, uyarma cezasını kaldırmaz; yeterli görürse, uyarma cezasını kaldırdığını bildirir. Bir milletvekili aynı birleşimde iki defa uyarma cezası alırsa, durum, tutanak özetinde belirtilir (TBMM İçt. m. 158) . Aynı birleşimde iki defa uyarma cezası alan milletvekilinin o birleşimin sonuna kadar söz söylemesi Başkanın teklifi üzerine, Genel Kurulca görüşmesiz ve işaret oyu ile yasaklanabilir (TBMM İçt. m. 159).

#### **b. Kınama**

Kınama cezasını gerektiren haller şunlardır: Aynı birleşimde iki kere uyarma cezası aldığı halde bunu gerektiren hareketten vazgeçmemek, bir ay içinde üç kere uyarma cezasına uğramış olmak, kaba ve yaralayıcı sözler sarf etmek ve hareketler yapmak, saldırıda bulunmak, Mecliste gürültü ve kavgaya sebep olmak veya Meclisin görevini yerine

<sup>75</sup> Örnek olay için bkz. İBA (2002): s. 44, 45.

getirmesini önlemek için toplu bir harekete girişilmesine önayak olmak fiilleri şeklinde sayılmıştır<sup>76</sup> (TBMM İçt. m. 160).

### c. Meclisten Geçici Olarak Çıkarma

Meclisten geçici olarak çıkarma cezası<sup>77</sup> aşağıdaki hallerde verilir: Aynı birleşim sırasında üç kere kınama cezasına uğramak, bir ay içinde beş kere kınama cezası almak, görüşmeler sırasında Cumhurbaşkanına, Türkiye Büyük Millet Meclisine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanlarına, Başkanlık görevini yerine getiren Başkanvekiline hakarete bulunmak, sövmek veya onları tehdit etmek yahut Türkiye Cumhuriyetine veya onun Anayasa düzenine sövmek, görüşmeler sırasında halkı veya Devlet kuvvetlerini yahut kamu organ, kuruluş ve görevlilerini kanun dışı hareketlere, ayaklanmaya veya Anayasa hükümlerini bozmaya teşvik veya tahrik etmek, Türkiye Büyük Millet Meclisi bina, bahçe ve arsaları içine silahlı olarak girmek, Meclis yapıları yahut eklentileri içinde yasak bir eylemde bulunmak halleri olarak sayılmıştır<sup>78</sup> (TBMM İçt. m. 161).

Meclisten geçici olarak çıkarma cezası, en çok üç birleşim için verilir. Bu ceza, verilir verilmez derhal yerine getirilir. Bu cezaya uğrayan milletvekili cezasının yerine getirilmesine karşı gelirse, Başkan, oturumu derhal kapatarak o milletvekilinin salondan çıkartılmasını

<sup>76</sup> Örnek olay için bkz. İBA (2002): s. 47- 49.

<sup>77</sup> Kırşehir'in yeniden il yapılmasına dair Kanunun görüşmeleri sırasında (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 76- 80, T. 12.6.1957, s. 159, 164) Osman BÖLÜKBAŞI'nın <<zalimlerin uşakları>>, <<haysiyetten mahrum insanlar>> (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İ. 3, İnikat N.80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 164), sözlerini sarf etmesi üzerine üç inikat Meclisten çıkarılmasına karar verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, T. 12.6.1957, s. 164); ne var ki Avusturya uyruklu Adolf SILAVİK'e para karşılığı bilgi ve belge sızdırdığı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, S. Sayısı 663, T. 15.2.1968, s. 2) gerekçesiyle yasama Yozgat milletvekili Celal SUNGUR'un dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 593- 611) oturumda Osman BÖLÜKBAŞI'nın Meclisten geçici olarak çıkarılması şeklindeki disiplin cezasına çarptırılmasına sebep olan sözlere benzer bir söz olarak kabul edilebilecek, <<A be Allah'ın vicdandan mahrum ettiği mahlûk>> (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 605) Celal SUNGUR tarafından ve Meclis kürsüsünden, Nevşehir milletvekili Selahattin Hakkı ESATOĞLU muhatap alınmak suretiyle sarf edildiği halde hakkında herhangi bir disiplin cezası uygulanmamıştır.

<sup>78</sup> Örnek olay için bkz. İBA (2002): s. 51, 52.

İdare Amirlerinden ister. Bu cezaya çarptırılan milletvekili, Türkiye Büyük Millet Meclisinin Genel Kurul, komisyon, Başkanlık Divanı ve Danışma Kurulu çalışmalarına cezası süresince katılamaz (TBMM İçt. m. 162).

Kınama ve geçici olarak Meclisten çıkarma cezaları Başkanın teklifi üzerine Genel Kurulca görüşmesiz, işaret oyu ile kararlaştırılır. Böyle bir cezaya uğratılması teklif edilen milletvekilinin savunmasını yapmak yahut bunu bir arkadaşına yaptırmak hakkıdır. Kınama ve geçici olarak Meclisten çıkarma cezaları, tutanak özetine geçirilir. Geçici olarak Meclisten çıkarma cezasına uğrayan bir milletvekili izin alıp kürsüden açıkça af dilerse Meclise girmek hakkını kazanır. Disiplin cezaları Bakanlar Kurulu üyeleri hakkında da uygulanır (TBMM İçt. m. 163).

## 2. Disiplin Cezalarının Tatbikinin Değerlendirilmesi

Milletvekillerine uygulanabilecek disiplin cezaları konusunda uygulamadan örnekler sunan bir çalışmada, bazı disiplin cezaları bakımından Meclis Başkanının geniş bir takdir yetkinse sahip olduğunu tespit etmiştir<sup>79</sup>. Aşağıda sunulacak örnekler dikkate alındığında daha da ileri giderek, disiplin cezalarının tatbikinde siyasi mülahazalarla hareket edildiği, hatta disiplin cezalarını uygulamak suretiyle muhalefetin sindirilmeye, susturulamaya çalışıldığı söylenebilir. Bu düşünceyi destekler nitelikte bazı örnekler olarak şunlar gösterilebilir:

Seyhan milletvekili Cezmi TÜRK, Genel Kurulda kürsüden, <<Allah cümlelerinizi ıslah etsin, memleketimizi de iflah etsin>><sup>80</sup> sözlerini sarf etmiş olması sebebiyle üç birleşime kadar Meclisten çıkarılmasına karar verilmiştir<sup>81</sup>. Ancak aslında bu tür bir disiplin cezasının tatbikini gerektirecek ağırlıkta sözler olmamasına rağmen, siyasi içerikli olduğu göz ardı

<sup>79</sup> İBA (2002): s. 45.

<sup>80</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, C. 29/D, Devre 9, İç. 4, Bir. 61- 65, T. 8.3.1954, s. 525.

<sup>81</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, C. 29/D, Devre 9, İç. 4, Bir. 61- 65, T. 8.3.1954, s. 526.

edilemeyecek bu tür bir disiplin cezasının tatbikine karar verilmiştir. Oysa Avusturya uyruklu Adolf SILAVİK'e para karşılığı bilgi ve belge sızdırdığı<sup>82</sup> gerekçesiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü oturumda<sup>83</sup> Celal SUNGUR tarafından ve Celal SUNGUR'a karşı daha ağır sözler söylenmiş olmasına rağmen herhangi bir disiplin cezası uygulanmamıştır. Bunlardan bazıları, <<salon sosyalisti>>, <<casus parası yiyorsun>><sup>84</sup>, <<dırlama>><sup>85</sup>, “it ürür kervan sürür” ifadesini kastederek; <<kervan yürüyecek aldırmayın>>, <<köpek sensin>>, <<soyu bozuk>>, <<sen casussun>>, <<ipsiz herif>><sup>86</sup> vb.

Ne ilginçtir ki yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının tartışıldığı bir oturumda, yasama dokunulmazlığına konu olabilecek bir dizi olay vuku bulmuştur. Ayrıca bu türden sözler karşılığında milletvekilleri bakımından geçerli olan herhangi bir disiplin müeyyidesi dahi uygulanmamıştır. Aynı şekilde Kütahya milletvekili Ahmet TAHTAKILIÇ, <<Ne mümkün zulmiyle bidâd ile imhayı hürriyet, çalış idraki kaldır muktedirsen âdemiyetten>> dizelerini Meclis kürsüsünden dile getirdiği için üç birleşim Mecliste bulundurulmamasına karar verilmiştir<sup>87</sup>. Aynı oturumda aynı milletvekili, Sivas milletvekili Şemsettin GÜNALTAY'ı hedef alarak, <<piyon>>, <<hokkabazlık yapıyorsun>><sup>88</sup> şeklindeki daha ağır sözleri dile getirmiş olmasına rağmen hakkında herhangi bir disiplin cezası uygulanmamıştır. Başka bir örnek olarak, Afyon Karahisar milletvekili Kemal ÖZÇOBAN'ın, kürsüden Genel Kurula hitap ettiği sırada, <<Acıdır arkadaşlar; hırsızlıkla iktidarda kalmak için millet iradesiyle oynamak itiyadından Hükümet ve Partisi ne zaman vaz geçecektir>><sup>89</sup> şeklindeki, aslında gayet eleştirel tarzda olduğu söylenebilecek sözleri nedeniyle üç birleşim Meclisten

<sup>82</sup> Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, S. Sayısı 663, T. 15.2.1968, s. 2.

<sup>83</sup> Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 593- 611.

<sup>84</sup> Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 596.

<sup>85</sup> Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 597.

<sup>86</sup> Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 597.

<sup>87</sup> TBMM Tutanak Dergisi, İnikat No. 1- 25, C. 13- 14, B. 25, O. 2, T. 29.12.1948, s. 369.

<sup>88</sup> TBMM Tutanak Dergisi, İnikat No. 1- 25, C. 13- 14, B. 25, O. 1, T. 29.12.1948, s. 367.

<sup>89</sup> TBMM Tutanak Dergisi, İnikat No. 1- 25, C. 13- 14, B. 7, O. 1, T. 17.11.1948, s. 178.

çıkarılma cezasına çarptırılmıştır<sup>90</sup>. Bu örnekler dikkate alındığında siyasi maksatlı olarak hareket edildiği iyice belirgin hale gelmektedir. Çünkü disiplin cezasını gerektirdiği düşünülen sözlerin sarf edildiği birleşim ile oldukça geniş bir zaman aralığı geçtikten sonra disiplin cezasının uygulanmasına karar verilen birleşim farklıdır. Yine tamamen eleştirel bir tarzda ve muhalefete mensup milletvekili olmanın bir gereği olarak kabul edilebilecek, <<On seneden beri bu topraklar üstünde demokrasi ve hürriyet yolcusu bir millet olmak şevkiyle yapılmış onbinlik, yüzbinlik, sayısız toplantılarda en medeni memleketler halkında bile daha fazlasına rastlanmayacak derecede sukûnet, vakar ve kanuna riayet ruhunu temsil etmiş bir vatandaş kütlesinin toplantılarını müsellâh askerî kıtalarla ihata etmek, silahsız halk toplulukları üzerine kim olacağı belirsiz bir hükümet komiserinin takdiri ile ateş açılmasını kanunlaştırmak fikri...>> sözleri sebebiyle, Manisa milletvekili Fevzi Lûtfi KARAOSMANOĞLU hakkında o inikata mahsus olmak üzere Meclisten çıkarılma cezası uygulanmıştır<sup>91</sup>.

Sonuç olarak milletvekillerine uygulanabilecek disiplin cezaları bakımından, somut ölçütlerin olduğunu, bu disiplin cezalarının tatbikinde siyasi yaklaşımdan arınmış bir şekilde hareket edildiğini söylemek imkânsızdır. Zaten disiplin cezalarının uygulandığı oturumlarda, hakkında disiplin cezası tatbik edilen milletvekili ile disiplin cezasının uygulanmasını sağlayan oturumun başkanı genellikle farklı partilere mensup milletvekilleridir.

### C. Kovuşturmalar Bakımından

Yasama sorumsuzluğu kapsamında ancak suç sayılan fiiller, temsilcilerin sadece cezalandırılmalarına engel olmasına rağmen, fiilin haksızlık niteliğini ortadan kaldırmaz. İşte bu nedenledir ki yasama sorumsuzluğu, üzerinde en fazla tartışma yapılan hakaret suçunun

<sup>90</sup> TBMM Tutanak Dergisi, İnikat No. 1- 25, C. 13- 14, B. 19, O. 1, T. 15.12.1948, s. 115.

<sup>91</sup> TBMM Zabıt Ceridesi, İnikat No. 71- 83, C. 12, İ. 82, Celse 1, T. 27.6.1956, s. 527.

haksızlık niteliğini de bertaraf eden bir hukuka uygunluk sebebi olmayıp, sadece temsil faaliyetine katılanların cezalandırılmalarına mani bir kamu hukuku kurumudur. Zaten aynı görüş hem doktrinde savunulmuş hem Yargıtay ve Anayasa Mahkemesi kararında da paylaşılmıştır<sup>92</sup>.

## 1. Hukuki Kovuşturmalar

### Bakımından Yasama Sorumsuzluğu

Yasama sorumsuzluğu bir fiilin sadece cezalandırılmasına tesir eder. Bunun dışında söz konusu fiilin haksızlık niteliğini etkilemeyen bir özellik gösterir<sup>93</sup>. İşte bu sebeptendir ki yasama sorumsuzluğunun şartlarının geçerli olduğu bir zeminde ileri sürülen ve başkalarının şahsiyet haklarına saldırı niteliği bulunan hakaretimiz sözler nedeniyle manevi tazminat davası açılmasına, aynı şekilde bu tür tazminat taleplerinden dolayı yargılama yapılmasına yasama sorumsuzluğu engel teşkil etmez<sup>94</sup>.

Manevi tazminat istemine konu manevi zararın doğmuş olmasından söz edebilmek için, şahsiyet haklarına karşı haksız bir saldırı sebebiyle bir kimsenin yaşam zevkinde bir azalmanın meydana gelmiş olması yeterlidir<sup>95</sup>. Manevi tazminat talebinde bulunmayı

<sup>92</sup> ERMAN (1951): s. 457; TOROSLU (2005): s. 78; ÇAĞLAYAN (1977): s. 212; CENTEL- ZAFER (2005): s. 60; SOYASLAN (1998): s. 153; SOYASLAN (2006): s. 124; MALKOÇ- GÜLER (1996): s. 52; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 155; KUNTER (1949): s. 250; YALOVA (1997): s. 846, 847; EREM (1973): s. 171; YÜCE (1982): s. 174; ÖZEK (1966): s. 79; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 172; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258; ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508; 4. CD., T. 26.6.1950, E. 2818, K. 7902 nolu karar için bkz ERMAN (1951): s. 455, 456 ve SAVAŞ- MOLLAMAHMUTOĞLU (1994): s. 82; E. 1967/22, K.1967/22, T. 02.08.1967, AMKD., S. 5, s. 156; RG. 25.10.1967, N. 12734; OĞUZMAN (1990): s. 18.

<sup>93</sup> TOROSLU (2005): s. 78; İÇEL- DONAY (2005): s. 143; ÇAĞLAYAN (1977): s. 212; DEMİRBAŞ (2006): s. 149; CENTEL- ZAFER (2005): s. 60; SOYASLAN(1998): s. 153; SOYASLAN(2006): s. 124; MALKOÇ- GÜLER (1996): s. 52; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 155; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258; ÖZGENÇ (2006): s. 508; YALÇIN (1992): s. 223; OĞUZMAN- SELİÇİ- OKTAY (2002): s. 144.

<sup>94</sup> SHERR (1991-1992) s. 243; MALKOÇ (1997): s. 850; Aksi yöndeki düşünce için bkz. OĞUZMAN- SELİÇİ- OKTAY (2002): s. 144.

<sup>95</sup> EREN (2001): s. 772-774; REİSOĞLU (1993): s. 175; TANDOĞAN (1961): s. 330; von, TUHR A.: Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı, C. I, II, (Çev. Cevat EDEGE) Yargıtay Yayını, N. 15, Ankara 1983, s. 117, 118; KILIÇOĞLU (2001): s. 269, 270; OĞUZMAN- ÖZ (2000): s. 332,333; BOZER, Ali: Borçlar Hukuku (Genel Hükümler), Dayınlarlı Hukuk Yayınları Ltd. Şti., Ankara 2002, s. 109.

gerektiren yasal düzenlemeler<sup>96</sup> ve uygulama<sup>97</sup> dikkate alındığında da yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu ortamda ileri sürülen, ancak rencide edici niteliği olan sözlerin ve düşüncelerin manevi tazminat davası açılmasına ve bu nedenle yargılama yapılmasına engel hal olarak kabul edilemeyeceği yönünde olduğu kuşkusuzdur<sup>98</sup>.

Zaten kural olarak hiçbir gerekçe başkasının şahsiyet haklarına saldırıyı haklı kılmaz. Ayrıca millet adına temsil yetkisini kullanan milletvekillerinin, yetkinin asıl sahibi olan millete veya onun fertlerinden birine haksız saldırıları, onların milli iradeyi özgürce ortaya koymalarına katkı sağlamış olamaz. Aksine bu durum milletvekillerinin hizmet etmekle yükümlü oldukları milli iradeye ihanet etmek anlamına geleceği için onlar hakkında bu sebeple açılacak manevi tazminat istemlerinin öncelikle dikkate alınması ve onlar hakkında daha fazla tazminata hükmedilmesi gerekir. Şu halde başkalarının şahsiyet haklarına vaki saldırının meşruluğunun kabul edilmesinin mümkün olmadığı bu derece açık olduğuna göre, yasama sorumsuzluğu hukuk kovuşturmalarının yapılmasına ve yargılama sonucunda temsilciler hakkında manevi tazminata hükmedilmesine engel teşkil etmez. Çünkü yasama

<sup>96</sup>Anayasanın 17. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenlemeye göre, “Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir”. Medeni Kanunun 24. maddesinin ilk fıkrasına göre, “Hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimse, hâkimden, saldırıda bulunanlara karşı korunmasını isteyebilir”. Borçlar Kanunun 49. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenlemede de aynı yöndedir. Fıkraya göre, Şahsiyet hakkı hukuka aykırı bir şekilde tecavüze uğrayan kişi, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat namıyla bir miktar para ödenmesini dava edebilir. Borçlar Kanunu tasarısının 50. maddesinin son fıkrasına göre, “Manevi zarar, bir kişinin kişiliğinde zarar verici fiille meydana gelen olumsuz etkilenmedir”. Bkz. Türk Borçlar Kanunu Tasarısı, TC Adalet Bakanlığı, Ankara 2005, s. 40.

<sup>97</sup>4. HD., E. 2003/6689, K. 2004/2534; 4. HD., E. 2003/1548, K. 2003/6601; 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768; 4. HD., E. 1958/12171, K. 1958/5006; 4. HD., E. 3490, K. 4770, T. 8.7.1966; 4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973; 4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973. Bkz. OLG AÇ (1976): s. 822- 823; 4. HD., T. 8.7.1966, 965/3490-7470; 4. HD., T. 29.1.1973, 971/8670-687; 4. HD., T. 24.4. 978, E. 1977/2144, K. 1978/5497; 4. HD., T. 11.12.1978, E. 1978/97, K. 1978/13985. Bu kararlar için bkz. ÜNAL (1987): s. 14, 15. Yargıtay 4. Hukuk Dairesi 11.12.1978 tarihinde verdiği 97/13883 sayılı kararında, “Ulusal bir görevin yerine getirilmesi ve kamu yararı dışında yersiz ve gereksiz, özellikle kişisel kin etkisiyle yapılmış ve Yasama Meclisi çalışmalarıyla bir alakası olmayan” ağır hakaretler sebebiyle zarar gören kişinin manevi tazminat talebinde bulunabileceğine karar vermiştir. Nakleden: OĞUZMAN (1990): s. 18.

<sup>98</sup> REİSOĞLU (1992): Milliyet.

sorumsuzluğu tazminat sorumluluğunu icap ettiren haksız fillerin hukuka aykırılık vasfını ortadan kaldırmamaktadır<sup>99</sup>.

## 2. Ceza Kovuşturmaları Bakımından Yasama Sorumsuzluğu

Yasama sorumsuzluğu hukuka uygunluk sebebi olmayıp, sadece ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran bir neden<sup>100</sup> olduğu için ceza kovuşturmaları bakımından Ceza Muhakemesi Kanunun ceza sorumluluğuna tesir eden hallerle alakalı düzenlemeleri gereği hareket edilmesi gerekir.

Yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu bir ortamda söylenen, ancak hakaret suçu sayılan bir söz sebebiyle kendisine şikâyet dilekçesi ulaşan savcı iki şekilde hareket edebilir:

a. Yasama sorumsuzluğu bu müesseseden istifade edecekler için şahsi cezasızlık sebebi olduğu için savcı takdir yetkisini kullanarak kamu davası açmayabilir<sup>101</sup>. Ancak yasama sorumsuzluğuna sahip milletvekilinin sorumsuzluk kapsamındaki hakaret fiiline yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyen kişiler de iştirak etmişse, yasama sorumsuzluğu

<sup>99</sup> KUNTER (1949): s. 250; ERMAN (1951): s. 457; EREM (1973): s. 171; YÜCE (1982): s. 174; ÖZEK (1966): s. 79; ÇAĞLAYAN (1977): s. 212; CENTEL- ZAFER (2005): s. 60; SOYASLAN (1998): s. 153; OĞUZMAN (1990): s. 18; SOYASLAN (2006): s. 124; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 155; MALKOÇ- GÜLER (1996): s. 52; YALOVA (1997): s. 846; OĞUZMAN- SELİÇİ- OKTAY (2002): s. 144; ARTUK- GÖKCEN-YENİDÜNYA (2006): s. 258; ÖZGENÇ- ŞAHİN (1997): s. 913; ÖZGENÇ (2006): s. 508. Ancak doktrinde yasama sorumsuzluğunun işlenen fiilin hukuka aykırılık vasfını ortadan kaldırdığı ileri sürülmüştür. Bkz. TEKİNAY- AKMAN- BURCUOĞLU- ALTOP (1993): s. 485, 486; DERDİMAN (2006): s. 137.

<sup>100</sup> ÖZEK (1966): s. 79. Aksi yöndeki düşünce için bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 149. Ancak aynı eserde bu düşünce ile çelişki arz eden ifadeler yer almaktadır. Bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 143.

<sup>101</sup> Ceza Muhakemesi Kanunun 171. maddesine göre, “Cezanın ortadan kaldırılmasını gerektiren şahsî sebep olarak etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını gerektiren koşulların ya da şahsî cezasızlık sebebinin varlığı halinde Cumhuriyet savcısı kamu davasını açmayabilir”. Ceza Muhakemesi Kanunun bu hükmü karşısında yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiil sebebiyle milletvekillerine dava açılmayacağı görüşüne katılmak güç hale gelmektedir. Doktrinde de aynı görüş ileri sürülmüştür. Bkz. ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ- ŞAHİN (1997): s. 913; ÖZGENÇ (2006): s. 508. Yasama sorumsuzluğunun milletvekillerine kamu davası açılmasına engel olduğu görüşü için bkz. ERMAN (1951): s. 462, 463. Ayrıca 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 223. maddesinin b bendindeki düzenleme de dikkate alındığında, temsilciler için sadece şahsi cezasızlık sonucunu doğuran yasama sorumsuzluğunun kamu davası açılmasına engel olmadığı sonucuna ulaşılabilir. Yasama sorumsuzluğunu şahsi cezasızlık sebebi olarak kabul eden doktriner görüş için bkz. SOYASLAN (2006): s. 130; ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508; ÖZGENÇ- ŞAHİN (1997): s. 913.

onlar hakkında dava açılmasına engel değildir<sup>102</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu sadece bu müesseseden istifade edebilecek kişiler için hüküm ve sonuç doğuran bir kurumdur. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğundan istifade eden temsilcilerin suç sayılan fiiline iştirak eden diğer kişiler için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli olmadığı için onlar hakkında ceza takibatı başlatılmasına bir mani yoktur<sup>103</sup>. Bu sebeple Meclis çalışmaları esnasında Meclis kürsüsünden başkalarını suç işlemeye azmettiren milletvekili için ceza sorumluluğunun söz konusu olmaması, milletvekilinin azmettirdiği kişinin suç işlemesi halinde onun hakkında kamu davası açılmasına engel değildir. Ancak yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade eden milletvekili Meclis kürsüsünden başkalarına hakaret ettiğinde, karşı hakarete bulunan kişi ceza indiriminden yararlanabilir (TCK. m. 129/III). Aynı şekilde milletvekilinin hakaretine karşılık veren kişi hakaret teşkil eden fiilini ispatlarsa kendisine ceza verilmez (TCK. m. 127/I). Doktrin ve uygulamada da bu görüş benimsenmiştir<sup>104</sup>.

b. Savcı takdir yetkisini dava açmaktan yana da kullanabilir. Çünkü yasama sorumsuzluğu koşulları altında söylenen sözlerin hakaret suçuna vücut vermesi halinde, yasama sorumsuzluğu suçun suç niteliğini bertaraf etmemekte, sadece cezalandırılmasını önlemektedir<sup>105</sup>. Bu durumda yapılan yargılama sonucunda mahkeme, Ceza Muhakemesi

<sup>102</sup> EREM (1973): s. 172; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 267; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 172, 173; TOSUN (1967): s. 131; TOROSLU (2005): s. 78.

<sup>103</sup> ERMAN (1951): s. 457; EREM (1973): s. 172; YÜCE (1982): s. 172; TOROSLU (2005): s. 78; ÖZTÜRK- ERDEM (2005): s. 31.

<sup>104</sup> TOSUN (1967): s. 131; YÜCE (1982): s. 174; SAVAŞ- MOLLAMAHMUTOĞLU (1994): s. 82; SOYASLAN (1998): s. 153.

<sup>105</sup> Yargıtay 4. Ceza Dairesinin 22.6.1950 tarihinde ve 2818/7902 sayılı aynı yöndeki kararı için bkz. ERMAN (1951): s. 455. Osman BÖLÜKBAŞI'nın Mecliste söylediği hakaret suçu teşkil eden sözleri (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164) nedeniyle dokunulmazlığının kaldırılmasının tartışıldığı oturumda (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 452, 519) Denizli milletvekili A. Hamdi SANCAR doktriner bir dille gayet yerinde olarak, yasama sorumsuzluğunun beraat sebebi olmadığını izah etmiştir. Yasama sorumsuzluğu kapsamındaki suç sayılan filer bakımından değerlendirerek, "... muafiyet sebebi başka şeydir, beraat sebebi başka şeydir. Muafiyet sebebinde suç vardır. Fakat onu işleyen kişiye ceza verilmez. Beraat sebebinde suç yoktur. Fiil kanuna aykırı, memnu bir fiil değildir". Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 480; Aynı oturumda söz alan Kars milletvekili Sırrı ATALAY, Meclis kürsüsünden yaptığı konuşmada yasama sorumsuzluğu kapsamındaki suç sayılan fiiller bakımından bir beraat sebebi olduğunu savunmuştur ki, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunun 223. maddesindeki düzenlemeler karşısında bu fikre hiçbir şekilde katılmak

Kanunun 223. maddesinin b bendindeki düzenleme sebebiyle yasama sorumsuzluğundan istifade eden kişi hakkında ceza verilmesine yer olmadığına hükmeder<sup>106</sup>. Yasama sorumsuzluğunun hukuka aykırı fiilin bu vafına tesiri olmadığından sorumsuzluk kapsamındaki suç sebebiyle yapılan yargılama sonucunda beraate değil ceza verilmesine yer olmadığına hükmedilmesi gerekir<sup>107</sup>.

#### **D. Yasama Sorumsuzluğu**

##### **Kapsamındaki Sözlerin Delil Olarak**

##### **Değerlendirilip Değerlendirilemeyeceği Sorunu**

Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu koşullarda, yapılan beyanların mahkemelerde delil olarak değerlendirilip değerlendirmeyeceği konusunda temel hareket noktası, delil elde etme yasaklarının hukuki değerine dair yasal düzenlemeler olmalıdır.

1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda, 18.11.1992 tarihinde 3842 sayılı yasayla yapılan değişiklik sonucu CMUK’a eklenen m. 135/a uyarınca, “ifade verenin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, zorla ilaç verme, yorma, aldatma, bedensel cebir ve şiddette bulunma, bazı araçlar uygulama gibi iradeyi bozan bedenî ve ruhî müdahaleler yapılamaz”. Bu hükümle, hukuk düzenimize ilk defa yasak yollarla delil elde etmeye dair yasaklayıcı hüküm girmiştir. Yasak yollarla elde edilen delillerin hükme esas alınamayacağı, aynı tarihte CMUK. m. 254 eklenen ikinci fıkra ile belirtilmiştir. 1992 yılında CMUK. m. 254. eklenen ikinci fıkraya göre,

---

mümkün değildir. Sırrı ATALAY’ın konuşmalarının tamamı için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnkat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 472, 479.

<sup>106</sup> Ceza Muhakemesi Kanunun Duruşmanın Sona Ermesi Ve Hüküm Başlıklı 223. maddesinin 4. fıkrasının b bendine göre, “Şahsî cezasızlık sebebinin varlığı dolayısıyla, faile ceza verilememesi hallerinde, ceza verilmesine yer olmadığına hükmedilir”. Doktrinde de aynı görüş ileri sürülmüştür. Bkz. ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508; ÖZGENÇ- ŞAHİN (1997): s. 913.

<sup>107</sup> Ancak doktrinde bağışıklık hallerinin mevcudiyeti söz konusu olduğunda yapılacak yargılama sonucunda beraate hükmedilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Bkz. KUNTER (1989): s. 289; KUNTER- YENİSEY (2004): s. 247; KUNTER- YENİSEY- NUHOĞLU (2006): s. 256, 257; YALOVA (1997): s. 847.

“Soruşturma ve kovuşturma organlarının hukuka aykırı şekilde elde ettikleri deliller hükme esas alınamaz”.

4709 sayılı yasa ile 03.10.2001 tarihinde yapılan değişiklik sonucu Anayasanın 38. maddesine beşinci fıkra olarak, “Kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez”, hükmünün ilave edilmesiyle aynı yöndeki düzenleme anayasal garantiye de kavuşturulmuştur.

12.04.2004 tarihinde kalbe edilip, 01.06.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 148. maddesinin ilk fıkrasına göre, “Şüphelinin ve sanığın beyanı özgür iradesine dayanmalıdır. Bunu engelleyici nitelikte kötü davranma, işkence, ilâç verme, yorma, aldatma, cebir veya tehditte bulunma, bazı araçları kullanma gibi bedensel veya ruhsal müdahaleler yapılamaz”. Bu şekilde elde edilen delillerin âkibetine dair düzenleme ise CMK. m. 206’da düzenlenmiştir. 206. maddenin ikinci fıkrasına göre, “Ortaya konulması istenilen bir delil aşağıda yazılı hâllerde reddolunur: a) Delil, kanuna aykırı olarak elde edilmişse...”

Tüm bu düzenlemeler dikkate alındığında, yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu koşullarda sarf edilen sözlerin delil olarak değerlendirilmesine yasal olarak engel yoktur<sup>108</sup>. Ayrıca bir milletvekilinin Meclisteki beyanları, irade serbestisinin zirvesinde olduğu bir noktada verdiği beyanlardır. Dolayısıyla bu tür beyanların mahkemelerde delil olarak değerlendirilmesine ne kanuni ne de hukuki bir mâni yoktur<sup>109</sup>. Yine yargı önünde bir kimse sıfatına veya ününe göre değil, işlediği suçun niteliğine ve sebebiyet verdiği haksız fiilin

<sup>108</sup> Benzer görüş için bkz. LEOPOLD (1995): s. 216.

<sup>109</sup> LINDELL, Geoffrey: “Parliamentary Inquires And Government Witness”, Melbourne University Law Review, Vol. 20, 1995-1996, s. 410.

derecesine göre eşit ve adil olarak yargılanır<sup>110</sup>. Dolayısıyla yargı önünde dahi milletvekillerinin bu sıfatları öne çıkarılarak onların ünlerinin korunması düşünülemez<sup>111</sup>.

Ancak doktrinde, yasama sorumsuzluğunun mutlaklığının temel bir sonucu olarak, sorumsuzluk kapsamındaki sözlerin, Anayasanın 38. maddesine 2001 yılında eklenen beşinci fıkra gereği hukuka aykırı delil olarak elde edilmiş kabul edilmesi gerektiği, dolayısıyla da yargılamalarda delil olarak kullanılamayacağı, aksine bir yorumun hukukun siyasallaşması sonucunu doğuracağı savunulmuştur<sup>112</sup>. Ancak bu görüşe katılmak mümkün değildir. Çünkü her şeyden evvel yasama sorumsuzluğu kapsamında ifade edilen sözlerin hukuka aykırı bir şekilde elde edilmiş olduğunu söylemek güçtür. Kaldı ki temsilcilik adına yasama çalışmaları esnasında söylenen sözlerin yargılamalarda delil olarak değerlendirilmesi fiilen imkânsızdır.

Tüm bunlara rağmen yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu ortamlarda verilen beyanların, yargılamalarda delil olarak kullanılamayacağını düşünmek, yasama sorumsuzluğunu, hakaret ve benzeri suçlar için dahi milletvekillerini her tür hukuki takibattan beri kılan bir hukuka uygunluk sebebi olarak kabul etme sonucunu doğurur. Hâlbuki yasama sorumsuzluğu doktrindeki baskın görüşe göre, hukuka uygunluk sebebi, hakeza suç sayılan fiilin suç niteliğini bertaraf eden bir sebep olmayıp, sadece milletvekillerinin sorumsuzluk kapsamındaki fiilleri bakımından cezalandırılmalarını önleyen bir müessesedir<sup>113</sup>. Aynı şekilde yasama sorumsuzluğu tazminatı gerektiren sözler bakımından da fiili hukuka uygun hale getiren bir mahiyet arz etmez. Yani bu haliyle yasama sorumsuzluğu, tazminatı

<sup>110</sup> Bu fikri destekleyen Anayasanın 10. maddesinde yer alan “eşitlik” ilkesiyle alakalı hükümlerin yanı sıra 5237 sayılı Türk Ceza Kanunun, “Adalet ve Kanun Önünde Eşitlik” başlıklı 3. maddesinin ikinci fıkrasında şu düzenlemeye de yer verilmiştir: “Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, millî veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınamaz”.

<sup>111</sup> BEST (1994): s. 93.

<sup>112</sup> YURTCAN (2004): s. 89.

<sup>113</sup> ÖZEK (1966): s. 79; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 172; TOROSLU (2005): s. 78; ERMAN (1951): s. 457; ÇAĞLAYAN (1977): s. 212; CENTEL- ZAFER (2005): s. 60; SOYASLAN (1998): s. 153; SOYASLAN (2006): s. 124; MALKOÇ- GÜLER (1996): s. 52; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 155; KUNTER (1949): s. 250; YALOVA (1997): s. 846, 847; EREM (1973): s. 171; YÜCE (1982): s. 174; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258; ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508.

gerektiren haksız fiil olarak kabul edilebilecek sözlerin hukuka aykırılık niteliklerini ortadan kaldırmaz ki, Yargıtayın kararlarının ekserisi bu doğrultudadır<sup>114</sup>.

O zaman yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu ortamlarda sarf edilen sözlerden, daha sonra yapılacak yargılamalarda delil kabiliyeti arz edebilecekler, Mecliste sarf edildiğinde de hukuka aykırı veya suç sayılan fiiller olabilir ancak. Bu durumda, yasama sorumsuzluğu kapsamında sarf edilmiş olan sözlerden sadece milletin temsili adına açıklanan düşünceler mahkemelerde delil olarak kullanılırsa Anayasanın 38. maddesinin beşinci fıkrasına, aynı şekilde Ceza Muhakemesi Kanununun 148. maddesinin ikinci fıkrasına aykırı hareket edilmiş olur. Zaten milletin temsili adına söylenen sözlerin yargılamalarda delil değeri taşımasına hukuken ve fiilen imkân yoktur. Şu halde mahkemelerde delil değeri taşıyabilecek sözler, aslında Mecliste ifade edildiğinde de hukuka aykırı veya suç sayılan sözlerdir. Bu tür sözlerin ne milletin temsili adına yapılmış olduğu, ne de bu tür sözlerin sırf yasama sorumsuzluğunun hüküm ifade ettiği ortamlarda sarf edilmiş olmaları sebebiyle hukuka aykırılık veya suç nitelikleri ortadan kalktığı söylenemeyeceğine göre, bu tür sözlerin delil olarak değerlendirilmesi neden mümkün olmasın ki?

Sonuç olarak, milletvekillerinin Mecliste söylediğinde de hukuka aykırı sayılan veya suç niteliği bulunan söz ya da düşünceleri, hem Anayasa Mahkemesi tarafından siyasi partilerin kapatılması davalarında<sup>115</sup> hem de diğer mahkemelerde bakılan davalarda delil olarak kullanılabilir. Ancak bir milletvekilinin temsil faaliyetinin yerine getirilmesi uğruna

<sup>114</sup> 4. CD., T. 26.6.1950, E. 2818, K. 7902 nolu karar için bkz. ERMAN (1951): s. 455, 456 ve SAVAŞ-MOLLAMAHMUTOĞLU (1994): s. 82; E. 1967/22, K.1967/22, T. 02.08.1967, AMKD., S. 5, s. 156; RG. 25.10.1967, N. 12734; OĞUZMAN (1990): s. 18.

<sup>115</sup> Yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu ortamlarda söylenen sözlerin veya açıklanan düşüncelerin siyasi partilerin kapatılması davasında delil olarak kullanılamayacağı doğrultusundaki görüş için bkz. YURTCAN (2004): s. 89.

açıkladığı hukuka aykırı olmayan fikirlerinin o milletvekiline karşı açılacak davalarda delil olarak kullanılması mümkün değildir<sup>116</sup>.

Ayrıca yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözler, sadece yasama fonksiyonunu icra eden milletvekillerine karşı açılacak davalarda onlar aleyhine delil olarak kullanılamaz. Dolayısıyla bir gerçek kişi olarak, milletvekilinin istifade edebileceği yasama sorumsuzluğu hükümleri, nasıl ki milletvekilinin başkanı olduğu bir derneğin veya sahibi olduğu bir ticaret şirketinin faaliyetleri bakımından sonuç doğurması beklenemezse, aynı şekilde milletvekilinin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki söz ve düşünceleri o milletvekilinin lideri veya üyesi olduğu parti hakkında açılacak davalarda da parti lehine sonuç doğuracak şekilde, sorumsuzluk kapsamındaki fiillerin partinin kapatılmasında delil olarak değerlendirilmesine engel değildir<sup>117</sup>. Refah Partisinin kapatılması davasında Anayasa Mahkemesi aynı değerlendirmede bulunmuştur<sup>118</sup>.

<sup>116</sup> Ne var ki 27 Mayıs darbesi sonrası Demokrat Parti milletvekillerinin, DP’li bakanların ve Başbakanın yargılandığı davada, bu kişilerin Parti Grubunda, Genel Kurulda yaptığı konuşmalar, aleyhlerine delil olarak kullanılmış, yapılan savunmada, söz konusu ortamlarda söylenenlerin 1924 Anayasasının 17. maddesinde düzenlene yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğu ileri sürülmüş olmasına rağmen bu savunmaya itibar edilmemiştir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. SUNGUR, Halis: Anayasayı İhlal Suçları ve TCK. 146’ncı Maddesi Hükümleri, İstanbul Matbaası, İstanbul 1961, s. 268-73; GÜNGÖR, Celalettin: 7 Mayıs ve Partileşme Sorunu, Nurol Matbaası, Ankara 1992, s. 33- 39. Ancak hukuk dışı bir darbe neticesinde söz konusu olan yargılamada, yargılamanın hukuk devletinin gerekleri hakeza yargı bağımsızlığı koşullarında ve özellikle de adil yargılanma hakkı kapsamında yapıldığı söylenemeyeceği için, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki sözlerin yargılamada delil olarak değerlendirilmiş olmasını da pek yadsımamak gerekir. Bu yargılamanın mahiyetini, yargılamayı yapan mahkemenin Başkanı Salim BAŞOL’un bir duruşma esnasında söylediği, “Ne yapalım, sizi buraya tikan kuvvet böyle istiyor” [bkz. GÜNGÖR (1992): s. 36] sözü en iyi şekilde aslında özetlediği için, yasama sorumsuzluğu kapsamındaki konuşmaların yapılan yargılamada delil olarak değerlendirilmiş olmasını tartışmak beyhude olsa gerek.

<sup>117</sup> Ayrıca belirtmek gerekir ki, yasama sorumsuzluğuna sahip milletvekilinin sorumsuzluk kapsamındaki hakaret fiiline yasama sorumsuzluğundan istifade edemeyen kişiler de iştirak etmişse, yasama sorumsuzluğu onlar hakkında dava açılmasına engel değildir [bkz. EREM (1973): s. 172; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 267; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 172, 173; TOSUN (1967): s. 131; TOROSLU (2005): s. 78]. Çünkü yasama sorumsuzluğu sadece bu müesseseden istifade edebilecek kişiler için hüküm ve sonuç doğuran bir kurumdur. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğundan istifade eden temsilcilerin suç sayılan fiiline iştirak eden diğer kişiler için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli olmadığı için onlar hakkında ceza takibatı başlatılmasına bir mani yoktur [bkz. ERMAN (1951): s. 457; EREM (1973): s. 172; YÜCE (1982): s. 172; TOROSLU (2005): s. 78; ÖZTÜRK- ERDEM (2005): s. 31]. Bu sebeple Meclis çalışmaları esnasında Meclis kürsüsünden başkalarını suç işlemeye azmettiren milletvekili için ceza sorumluluğunun söz konusu olmaması, milletvekilinin azmettirdiği kişinin suç işlemesi halinde onun hakkında kamu davası açılmasına engel olmadığına göre milletvekili için geçerli olan yasama sorumsuzluğunun sonuçları, ayrı bir kişilik olan parti tüzel kişiliği için sonuç doğurmaz.

<sup>118</sup> Anayasama Mahkemesi, Anayasanın 83. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğunu kastederek, “Anayasanın bu kuralıyla, Meclis çalışmalarında ulusal istencin en biçimde yansıtılması bakımından

Farklı bir açıdan şu şekilde bir değerlendirme de yapılabilir. Mesela bir bakan, bir kamu bankasının özel sektöre devri sözleşmesine fesat karıştırdığı gerekçesiyle, kendisine yöneltilen eleştirilere Meclis kürsüsünden ve milletvekillerinin huzurunda, bir bakıma kendisini savunmak amacıyla da, yaptığı konuşmalar, acaba daha sonra meclis soruşturması yolu işletilerek bakanın Yüce Divana sevk edilmesi halinde yargılamada delil kaynağı olamayacak mıdır? Yasama sorumsuzluğu şeklindeki bir muafiyetin milletvekillerine ve bakanlara tanınmış olmasının, onları milletin fevkinde kılmak veya eşitlik ilkesine aykırı bir istisnaya yer vermiş olmak amacıyla kabul edilmediği daha önceki başlıklarda izah edilmişti<sup>119</sup>. Üzerinde ittifak edilen, yasama sorumsuzluğunun temsilciler adına feda edilmesinin bu yolla elde edilecek kamu yararının daha ulviliği sebebiyle olduğudur<sup>120</sup>. Bu durumda, milletin var oluşunun unsurlarından biri olarak düşünülebilecek, kamu mallarının usulsüz bir şekilde başkalarına peşkeş çekilmesinin aydınlatılması, hiç kuşkusuz en fazla kamu yararına hizmet etmek olacağına göre, bu konulara dair düşüncelerin açıklandığı yerin önemi olmaksızın delil kaynağı olarak değerlendirilmesinde bir sakınca olmamalıdır.

### III. YASAMA

#### SORUMSUZLUĞUNUN GEÇERLİ OLDUĞU SÜREÇ

##### A. Başlangıcı ve Devamlılığı

Yasama sorumsuzluğu milletvekilliği veya bakanlık sıfatının kazanılmasıyla başlar ve bu sıfatların ortadan kalkmasıyla sona erer. Daha özet bir ifade ile yasama sorumsuzluğu,

---

milletvekillerinin görevlerini hiçbir etki altında kalmadan yapabilmeleri için kişiliklerine bağlı özel bir koruma getirilmiştir. Bu korumadan parti tüzel kişiliğinin yararlanması söz konusu olamaz". Bkz. E. 1997/1, K. 1998/1, T. 16.1.1988, AMKD., S. 34, C. II, s. 1019 (Refah Partisinin kapatılması davası); E. 1992/2, K. 2001/2, T. 22.6.2001 (Fazilet Partisinin kapatılması davası) AMKD., S. 37, C. 2, s. 1471.

<sup>119</sup> Bkz. II. Bölüm III/B'deki açıklamalara.

<sup>120</sup> ARSEL (AÜHFD., 1955): s. 38; ÖZBUDUN (2004): s. 277; ÖZER (2005): s. 222; TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU (2011): s. 226; YALÇIN (1992): s. 221; MALKOÇ (1997): Şeref: s. 850; ODYAKMAZ (2006): s. 107; İBA (2006): s. 105; GÖZÜBÜYÜK (1954): s. 1187; ERDOĞAN (2005): s. 260.

temsilcilik sıfatıyla milli iradenin tezahürüne katkıda bulunma görevinin temsilcilerin uhdesinde olduğu süre içerisinde kullanılan oy, söylenen söz ve açıklanan düşünceleri kapsar bir biçimde temsilciler için süresiz olarak söz konusu bu fiilleri sebebiyle geçerliliği olan bir kamu hukuku kurumudur.

Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olması için Meclis çalışmalarıyla alakalı bir faaliyete iştirak etmiş olmak tek başına yeterli değildir. Yasama faaliyetine uzman, danışman, tanık, bilirkişi sıfatlarıyla katkıda bulunanlar yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edemezler<sup>121</sup>. Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olabilmesi için Meclis çalışmalarına milli iradeyi temsil etmek üzere ve temsilci sıfatıyla iştirak etmiş olmak gerekir. Yasama sorumsuzluğundan faydalanabilmek için, icra edilen faaliyetten daha önemli olan bu faaliyete hangi sıfatla katılmış olmaktır. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğundan Meclis çalışmalarına katılan ya da Meclis çalışmalarında katkı sağlayan herkes değil, temsilci olarak millet tarafından yetkilendirilen temsilciler istifade eder.

Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olmaya başlayacağı anın tespiti bakımından temsilcilik sıfatının ne zaman kazanılmış sayılacağına belirlenmesi önemlidir. Çünkü yasama sorumsuzluğu temsilcilik sıfatının kazanılmış olması koşuluyla yasama fonksiyonuna dahil faaliyetler için geçerlidir. Bu sebeple yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden söz edilebilmesi için temsilcilik sıfatının iktisap edildiği anının tespiti önemlidir.

Milletvekilliğinin kazanılma anı bir kimsenin milletvekili seçildiğinin kesinleşmiş olduğu andır<sup>122</sup>. Seçim Kanununun 36. maddesinin ikinci fıkrasında milletvekili seçilenlere il

<sup>121</sup> TEZİÇ (2003): s. 375, 376; ÜNAL (1987): s. 10; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU(2001): s. 227.

<sup>122</sup> AYBAR (1937): s. 135; KIRATLI (1961): s. 98; ODYAKMAZ- KAYMAK- ERCAN (2006): s. 104; İBA- BOZKURT (2004): s. 29; İBA (2006): s. 120.

seçim kurulu tarafından, milletvekili seildiklerine dair derhal bir tutanak verilir<sup>123</sup>, hkm bulunmaktadır. Ŗu halde milletin iradesi seçimler bittikten sonra belirdeği için oyların tasnif edildiği andan itibaren milletvekilliği iktisap edilmiş sayılır. 26 Ŗubat 1927’de Meclisin 306 sayılı kararıyla milletvekilliğinin başlangıç anı şu şekilde tespit edilmiştir: “İntihap bitip de reylerin en çoğunun bir zat uhdesinde taayyün yahut müsavi reylerden çekilecek kanuni kuranın bir zat uhdesinde takarrur ettiği an, o zatın mebusluğunun mebdeini teşkil eder” diye ifade edilmiştir<sup>124</sup>. Bu karardan da anlaşıldığı gibi, temsilcilik sıfatının başlangıç anı, seçimlerin bitip oyların adaylardan hangisine verildiğinin belirlendiği veya eşit oy alınması halinde çekilecek kanuni kura ile milletvekilliğinin kararlaştırıldığı an milletvekilliğinin dolayısıyla milli iradenin temsilciliğinin başladığı andır.

şimdiye kadarki açıklamalardan hareketle yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olmaya başlayacağı an belirlenmesi şu şekilde ifade edilebilir. Yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin şahsına münhasır ve sırf bu şartın bulunması halinde milletvekillerini koruyan bir yön arz etmemektedir. Yasama sorumsuzluğu temsilcilik sıfatını taşımak kaydıyla ve bu amaçlar yasam faaliyetlerine iştiraki gerektiren konularda olmak üzere temsilcilerin hür bir şekilde davranmalarını teminat altına alan bir kamu hukuku müessesesidir. Dolayısıyla temsilcilik sıfatı iktisap edilmiş olsa bile, bu sıfatla bağdaşmayan ve bu sıfatı kazanmış olanların bilfiil yerine getirmekle yükümlü olduğu yasama işleviyle uzaktan yakından alakası olmayan konulardaki fiiller için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliği söz konusu değildir.

Milletvekilliği sıfatını kazanan bir kimsenin her tür fiili için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli olmayıp, ancak milli iradenin yansıtılmasıyla alakalı oy, söz ve düşünceler için geçerlidir. Ancak yasama sorumsuzluğundan söz edilebilmesi için temsilcilik sıfatının

<sup>123</sup>YAVUZ, Nihat: Seçim Kanunları ve Siyasi Partiler Kanunu Açıklamalar-Kararlar-Genelgeler, Adil Yayınevi, Ankara 1999, s. 280.

<sup>124</sup> ARSEL (1965): s. 23; AYBAR (1937): s. 136; KIRATLI (1961): s. 98.

kazanılmış olması ön koşuldur. Aksine bir düşünce yasama faaliyetine uzman, danışman veya tanık olarak katkıda bulunanlar için de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmak gibi kabulü mümkün olmayan geniş bir yorumlamaya sebebiyet verecektir.

Oysa yasama sorumsuzluğundan istifade edebilmek için yasama faaliyetine herhangi bir sıfatla katılmış olmak değil, millet tarafından yetkilendirilmiş temsilci sıfatıyla katılmış olmak gerekir. Bu nedenledir ki temsilcilik sıfatının herhangi bir şekilde kaybedilmesinden sonra, yasama faaliyetiyle alakalı bir konuda söz söylenmiş veya eylemde bulunulmuş olursa bile yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğundan söz edilemez.

## **B. Sona Ermesi**

Yasama sorumsuzluğu hükümleri temsilcilik sıfatının bulunduğu süre içerisinde ve yasama işleviyle alakalı konularda geçerli olduğuna göre, temsilcilik sıfatının her hangi bir şekilde ortadan kalkması halinde yasama faaliyetiyle alakalı bir konuda hareket edilmiş olursa dahi yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden bahsedilemez. Yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu sürenin belirlenmesi bakımından milletvekilliği sıfatının kazanılmış olduğu anının tespiti nasıl önemliyse, yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçeli olmadığı sürecin tespiti bakımından da temsilcilik sıfatının kaybedilmiş olduğu anın belirlenmesi aynı şekilde önemlidir.

Yasama sorumsuzluğu milletvekilliği sıfatı bulunduğu sürece geçerli olduğuna göre milletvekilliğinin herhangi bir sebeple sona erdiren hallerin birinin gerçekleşmiş olmasıyla yasama sorumsuzluğu hükümlerinin de geçerliliği kalmaz. Milletvekilliği ya kendiliğinden ya Meclis kararı sonucu ya da yargının vermiş olduğu bir karar sebebiyle sona erer. Ancak hangi sebeple milletvekilliği sona ererse ersin, milletvekilliğinin sona erdiği andan itibaren yasama sorumsuzluğunun da geçerliliğinden bahsedilemez.

## **1. Milletvekilliğinin Kendiliğinden Sona Ermesi**

### **a. Tekrar Seçilememek**

Anayasanın 77. maddesinin son fıkrasına göre, “Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer”. Anayasamıza göre seçimlerinin yapılması dört halden birinin gerçekleşmesiyle olur.

### **aa. Seçimlerin Genel**

#### **Süresinin Gelmiş Olmasıyla**

Anayasanın 77. maddesinin ilk fıkrasına göre Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri beş yılda bir yapılır. Anayasanın 78. maddesinin ilk fıkrasına göre savaş sebebiyle seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse seçimlerin bir yıl geriye bırakılmasına karar verilebilir.

### **bb. Cumhurbaşkanının**

#### **Seçimlerin Yenilenmesine Karar Vermesiyle**

Cumhurbaşkanı altı halden birinin gerçekleşmesiyle ve Meclis Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.

ba. Başbakanın istifa etmesi üzerine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması (AY. m. 116/II),

bb. Yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması (AY. m. 116/II),

bc. Bakanlar Kurulu Anayasanın 110. maddesi gereğince kuruluş sürecinde güvenoyu alamamasından itibaren kırkbeş gün için yeni Bakanlar Kurulunun kurulamaması veya kurulmuş olmasına rağmen kırkbeş gün içinde güvenoyu alamaması (AY. m. 116/I),

bd. Başbakanın Anayasasının 111. maddesindeki prosedürü işleterek, yani Bakanlar Kurulunda görüşerek Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteminde bulunup da alamamış olması halinde kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamazsa veya kurulmuş olmasına rağmen kırkbeş gün içinde güvenoyu alamazsa (AY. m. 116/I),

be. Bakanlar Kurulunun Anayasanın 99. maddesinde düzenlenen gensoru yolunun işletilmesi sonucu güvensizlik oyuyla düşürülmesinden itibaren kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulu kurulamazsa veya kurulmuş olmasına rağmen güvenoyu alamazsa (AY. m. 116/I),

Cumhurbaşkanı Meclis Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde dosan gün geçtikten sonraki ilk pazar günü seçimler yapılır (MSK. m. 8/II).

#### **cc. Erken Genel Seçim Kararının Alınmış Olmasıyla**

Anayasanın 77. maddesinin ilk fıkrasındaki düzenleme gereği Türkiye Büyük Millet Meclisi erken seçim kararı alarak da seçimlerin yapılmasını kararlaştırabilir. Bu durumda seçimin yapılacağı tarih de belirlenir (MSK. m. 8/II). İster Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmiş olsun, ister Türkiye Büyük Millet Meclis erken seçim kararı almış olsun, seçimlerin yenilenmesine dair karar kırksekiz saat içinde Bakanlar Kurulu tarafından ilan edilir (MSK. m. 8/II).

**dd. Cumhurbaşkanının**  
**Dördüncü Turda Seçilememesi Halinde**  
**Anayasanın m. 103/III Son Cümlesindeki**  
**Hüküm Gereği Seçimler Derhal Yenilenir**

Yukarıdaki sebeplerden biri sonucu seçimlerin yenilenmesinin söz konusu olması halinde yasama sorumsuzluğu hükümlerinin hangi ana kadar devam edeceğinin belirlenmesi önem arz eder. Anayasanın 77. maddesinin son fıkrasında yer alan, “Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer” hükmü gereği aslında tartışma götürmez bir biçimde milletvekilliği dolayısıyla yasama sorumsuzluğu hükümleri seçilemeyen milletvekillerinin yerine yenilerinin seçildiğinin kararlaştırıldığı ana kadar devam eder. Bu tür bir sonuç ise yasama sorumsuzluğu hükümlerinin sadece Meclis çatısı altında icra edilen faaliyetlere özgülenmiş olmayıp, temsil faaliyeti kapsamında olmak üzere Meclis dışındaki faaliyetler için de yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu şeklindeki doktrinde üzerinde ittifak edilen görüş gereğidir<sup>125</sup>. Aksi yönde düşünmek, seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, yeni Meclis üyelerinin seçimine kadar milletin temsilcisz kalmış olduğu anlamına geleceği için kabulü mümkün değildir<sup>126</sup>.

Bu nedenle örneğin Meclis soruşturma komisyonunda görevli bir milletvekili seçimlerin yukarıda ifade edilen sebeplerden biri ile yenilenmesi halinde adaylığını yeniden koymuş ise seçilememiş olduğunun kesinleşmesine kadar, adaylığını yeniden koymamış ise yeni seçilen Meclisin seçildiğinin kesinleştiği ana kadar soruşturma komisyonu üyesi olarak kullandığı oylar, söylediği sözler veya açıkladığı düşünceler sebebiyle yasama sorumsuzluğu

<sup>125</sup> BAŞGİL (1940): s. 10; KIRATLI (1961): s. 49; TÜZEL (1969): s. 365; ÜNAL (1987): 12; ÖZBUDUN (2004): s. 279; TEZİÇ (2003): s. 279; SABUNCU (2005): s. 191; ATAR (2002): s. 223; TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU (2001): s.228; GÖREN (1999): s. 217; İZGİ- GÖREN (2002): s. 791; GÖZLER (2000): s. 320; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. ;SOYASLAN (1998): s. 152; SOYASLAN (2006): s. 123; YÜCE (1982): s. 178; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 155.

<sup>126</sup> ARSEL (1955): s. 24.

hükümlerinden istifade eder. Çünkü ARSEL'in de ifade ettiği gibi, bir kimsenin seçilmiş olmasının kesinleşmesiyle milli irade de tecelli ettiğine göre<sup>127</sup> bu andan itibaren yasama sorumsuzluğu hükümlerinden milletvekili faydalanmaya başlar.

Milletvekili sıfatıyla tekrar adaylığını koyan kişi yeni seçim sonuçları ilan edilinceye kadar, velev ki yeninden seçilmiş olması nedeniyle yemin etmemiş olsun, yasama faaliyeti kapsamındaki fiillerinden dolayı yasama sorumsuzluğundan yararlanır<sup>128</sup>. Ancak ilk defa seçilen milletvekili için her ne kadar milletvekilliği seçim tutanağının il seçim kurulu tarafından düzenlenmesiyle başlamış olsa bile, Anayasanın 81. maddesi gereği yemin etmediği sürece göreve başlaması mümkün olamayacağı, dolayısıyla yasama faaliyetine iştirak edemeyeceği için zaten yasama sorumsuzluğunda istifade etmesi mümkün değildir. Seçildiği yetkili makamların verdiği belgelerle kesinleşen milletvekilleri yasama dokunulmazlığı hükümlerinden yararlanabilmeleri mümkünken, yasama sorumsuzluğundan yararlanmaları mümkün değildir. Bu tür bir neticeye ulaşmanın sebebi, Anayasanın 81. maddesi gereği and içmenin milletvekilliği sıfatının kazanılmış olmasının şartı olarak değil, milletvekillerinin göreve başlayabilmesinin şartı olarak düşünülmesinden kaynaklanmaktadır<sup>129</sup>. Doktrinde de haklı olarak ifade edildiği gibi milletvekili andının hukuki bağlayıcılığından daha çok manevi bağlayıcılığı ön plandadır<sup>130</sup>.

## **b. Cumhurbaşkanı Seçilmek**

Anayasanın 101. maddesinin son fıkrasına göre, “Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.” Dolayısıyla

<sup>127</sup> ARSEL (1955): s. 23.

<sup>128</sup> CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 155.

<sup>129</sup> TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 224; GÖZLER (2000): s. 298; İZGİ- GÖREN (2002): s. 782; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT: (2005): s. 163; ODAYAKMAZ- KAYMAK- ERCAN (2006): s. 105; İBA- BOZKURT (2004): s. 29, 30; İBA (2006): s. 120.

<sup>130</sup> ÖZBUDUN (2004): s. 277; İZGİ- GÖREN (2002): s. 782; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 224.

Meclis üyeleri arasından bir kimsenin Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde, Cumhurbaşkanı seçildiğine dair Türkiye Büyük Millet Meclis Genel Kurulunda kararlaştırıldığına tespitiyle milletvekilliği sona ermiş olacağı için<sup>131</sup> yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden artık söz edilemez.

Anayasanın 102. maddesinin ikinci fıkrasına göre, “Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından otuz gün önce veya Cumhurbaşkanlığı makamının boşalmasından on gün sonra Cumhurbaşkanlığı seçimine başlanır ve seçime başlama tarihinden itibaren otuz gün içinde sonuçlandırılır. Bu sürenin ilk on günü içinde adayların Meclis Başkanlık Divanına bildirilmesi ve kalan yirmi gün içinde de seçimin tamamlanması gerekir”. Söz konusu seçim süreci olan 20 günlük sürede, ilk turda Cumhurbaşkanı Meclis tarafından seçilirse Cumhurbaşkanının seçildiğinin anlaşılmasıyla milletvekilliği sona ermiş olacağı için<sup>132</sup> yasama sorumsuzluğu hükümlerinin uygulamasından da artık söz edilemeyecektir. Dolayısıyla bir milletvekilinin Cumhurbaşkanı seçilmesi halinde milletvekilliğinin sona ermiş sayılması için fiilen Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamış olmak gerekmez.

Cumhurbaşkanı seçilme halinde milletvekilliği Cumhurbaşkanı seçimine yönelik Meclisin parlamento kararı biçimindeki işlemiyle sona erer. Meclisin milletvekilliğini düşürmeye yönelik bir iradesi olmaması, Meclis iradesinin sadece Cumhurbaşkanını seçimine yönelik olarak ortaya konmuş olması sebebiyle Cumhurbaşkanı seçilerek milletvekilliğinin sona ermesi, milletvekilliğini kendiliğinden sona erdiren bir hal olarak düşünülmelidir. Çünkü bir kimsenin Cumhurbaşkanı seçilmesiyle milletvekilliğinin sona ermiş sayılması için yasama organının ayrıca bir karar almış olmasına gerek yoktur<sup>133</sup>.

<sup>131</sup> ONAR, Erdal: “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, Anayasa Yargısı, C. 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1997, s. 458.

<sup>132</sup> ONAR (1997): s. 458, 459.

<sup>133</sup> ONAR (1997): s. 459.

### c. Bağdaşmazlık

Anayasanın 76. maddesinde sayılan ve 84. maddedeki milletvekilliğinin düşmesi (kısıtlanma, milletvekilliğine engel suçtan kesin hüküm giyme) sebepleri bakımından kendisine sonuç bağlanmamış, ancak milletvekilliği şartlarını artık taşıyor olmak sonucu milletvekilliği sıfatıyla bağdaşmayacak bir halin sonradan ortaya çıkması ile milletvekilliği dolayısıyla yasama sorumsuzluğu sona erer. Bu tür bir duruma örnek olabilecek en temel hal, milletvekili seçilmede şart koşulan vatandaşlık sıfatının milletvekili seçildikten sonra kaybedilmesidir. Anayasanın 76. maddesinde milletvekili seçilme yeterliliği şartları arasında her ne kadar vatandaşlık şartına açıkça yer verilmiş olmayıp, seçilebilmek için Türk olmak yeterli görölmüş olsa bile, doktrindeki yerinde bir tespite göre, 76. maddedeki “Türk” ifadesinden kasıt, Anayasanın 66. maddesinin ilk fıkrası dikkate alındığında, Türk vatandaşı olmaktır<sup>134</sup>. Çünkü 66. maddenin ilk fıkrasına göre, “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağı olan herkes Türktür”.

Bir görevin elde edilmesinde bulunması gereken bir şartın o görevin devamı süresince bulunması gerektiği kuşkusuzdur. Doktrinde haklı olarak savunulduğu üzere, milletvekili seçilmede temel şartlardan biri olan vatandaşlık, seçildikten sonra kaybedilirse milletvekilliğinin de kendiliğinden sona ermesi gerekir<sup>135</sup>. Mesela Anayasanın 104. maddesinin ilk fıkrasına göre Cumhurbaşkanı seçilebilmek için Türk vatandaşı olmak şarttır. Ancak Bir kimse Cumhurbaşkanı seçildikten sonra bu şart ortadan kalkarsa Cumhurbaşkanlığı görevi de kendiliğinden sona ermelidir. Çünkü cumhurun başı olan Cumhurbaşkanının cumhurdan olmaması nasıl kabul edilemezse, milletin temsilcisi olarak ve millet arasından seçilmiş Türk vatandaşı bir milletvekilinin sonradan vatandaşlığını kaybetmesi halinde milletvekilliğinin de kendiliğinden sona ermesi gerekir.

<sup>134</sup>ONAR, Erdal- TİYAKİÖĞLU, Bilgin: “1982 Anayasasında Milletvekilliği Vatandaşlık İlişkisi (Merve Safa Kavakçı Olayı)”, Faruk EREM Armağanı, TBB Yayını, N. 8, Ankara 1999, s. 562.

<sup>135</sup>ONAR (1997): s. 459; ONAR- TİYAKİÖĞLU (1999): s. 576.

Ayrıca milletvekilliği kaybedildikten sonra milletvekilliğinin ona ermesi gerektiği sonucuna ulaşmak Anayasada sayılmayan bir sona erme halini yeniden ihdas etmiş olmak anlamına gelmez. Bu tür bir sonuca ulaşmanın temel gerekçesi zaten Anayasada yer alan ve milletvekili seçilmede şart koşulan vatandaşlığın kaybedilmesi halinde yapılan hukuki ve bilimsel bir değerlendirmedir. Milletvekili seçilme şartlarını ihtiva eden 76. maddedeki koşullardan sadece bazılarını seçildikten sona kaybetmiş olmaya Anayasanın 84. maddesinde sonuçlar bağlanmıştır. Ancak bu durum diğer koşulların kaybedilmesinin hukuken hiçbir kıymeti harbiyesi olmadığı sonucuna ulaşmayı icap ettirmez. Mesela gaiplik milletvekili seçilme şartları arasında “gaip olmamak” şeklinde dahi yer almamıştır. Peki bir milletvekilinin gaipliğine karar verilmesi halinde o milletvekilinin milletvekilliğinin sona ermiş olduğu sonucuna ulaşmak mümkün olmayacak mıdır? Bu sebeple vatandaşlığının milletvekili seçildikten sonra kaybedilmesinin Anayasada sayılmadığı için milletvekilliğini sona erdirme nedeni olarak kabul edilemeyeceği şeklindeki doktriner görüşe katılmak mümkün değildir<sup>136</sup>.

Vatandaşlığın milletvekili seçildikten sonra kaybedilmiş olması sebebiyle milletvekilliği kendiliğinden sona ermiş olan bir kimsenin, buna rağmen milletvekilliğinin devamı konusunda Meclisin vereceği karar bakımından takdirinde ve tasarrufunda olan bir durumun varlığından söz edilemeyeceği için, kısıtlanma ve kesin hüküm giyme hallerinde olduğu gibi, Meclis Başkanının vatandaşlığını sonradan kaybeden kişinin durumunu Genel Kurula bildirmesi yeterli olup, söz konusu bu bildirim anından itibaren o kişinin milletvekilliği<sup>137</sup>, dolayısıyla yasama sorumsuzluğu sona ermiş olacaktır.

<sup>136</sup> Bkz. GÖZLER (2000): s. 308- 311.

<sup>137</sup> ONAR (1997): s. 459; ONAR- TİRYAKİOĞLU (1999): s. 576- 586.

#### d. Koşullarda Eksiklik

Anayasanın 76. maddesinde sayılan ve kaybedilmeleri halinde 84. madde bakımından bir sonuca bağlanmamış olan, aynı zamanda milletvekili seçildikten sonra da kaybedilmesi mümkün olmayan ve koşullarda eksiklik olarak ifade edilebilecek hallerin sonradan ortaya çıkması halinde milletvekilliği hiç kazanılmamış gibi seçilen kişinin muamele görmesi gerekir. Örneğin askerliğini yapmış bir kimsenin ya da ilkokul mezunu olan bir kimsenin sonradan seçilme yeterliliği bakımından bulunması gereken bu koşullarda bazılarını kaybetmesi mümkün değildir<sup>138</sup>. Ancak milletvekili adayı olan kişi bu şartları taşımadığı halde sahte belgelerle taşıyormuş gibi belgelendirerek milletvekili seçilmiş olursa ne yapılacaktır?

Yüksek Seçim Kurulunun müstekar kararlarına göre, “tam kanunsuzluk” hali olarak nitelenebilecek milletvekili seçilmeden önce bulunması gereken koşulların bulunmadığının sonradan ortaya çıkması halinde zaman sınırlaması söz konusu olmaksızın seçilen kişinin tutanağının iptali söz konusu olabilecektir<sup>139</sup>. İfade edildiği gibi seçimden önce bulunması gereken koşulların bulunmadığının seçildikten sonra anlaşılması halinde Yüksek Seçim Kurulunun seçim tutanağının iptaline karar vermiş olması milletvekilliğinin sona ermiş sayılması için yeterlidir. Bu gibi hallerde milletvekilliğinin sona ermiş sayılması için ayrıca Genel Kurula bildirim yapılmış olmasına da gerek olmamalıdır<sup>140</sup>. Çünkü temel seçilme koşullarındaki eksikliğin sonradan anlaşılması halinde Yüksek Seçim Kurulu sadece bir tespit yapmaktadır. Yoksa aslında milletvekili seçilen kişinin milletvekilliğinin sona ermiş

<sup>138</sup> ONAR- TİRYAKİOĞLU (1999): s. 578.

<sup>139</sup> ONAR- TİRYAKİOĞLU (1999): s. 577.

<sup>140</sup> Ancak doktrinde 30 yaşını doldurmuş olmak, ilkokul mezunu olmak, vatandaş olmak gibi koşulları taşımadığı halde seçilen bir kimsenin bu koşullardan birini veya birkaçını taşımadığının sonradan ortaya çıkmasının milletvekilliği sıfatını hiç kuşkusuz etkileyeceği, bu durumda milletvekili sıfatını geri alma yetkisinin Yüksek seçim Kuruluna ait olduğu ve Anayasanın 84. maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenlemenin kıyas yoluyla dikkate alınarak milletvekilliğinin sona ermiş olduğunun Genel Kurula Bildirilmesi ile milletvekilliğinin düşmüş olduğunun kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bkz. TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 236, 95 nolu dipnonttaki yorum.

sayılmasına karar vermemektedir. Kaldı ki Yüksek Seçim Kurulunun bu tür bir yetkisi de yoktur. Dolayısıyla milletvekili olmadığı Yüksek Seçim Kurulunun tutanağı iptali ile anlaşılan kişi baştan itibaren milletvekilliğini hiç kazanamamış sayılacağı için, bu kişinin iptal işlemi gerçekleşinceye kadar Meclisteki sözlerinden ve sair beyanatlarından hem hukuken hem de cezaen sorumlu tutulması gerekecektir. Hülasa olarak söz konusu temel şartlardan birini taşımadığı halde milletvekili seçilen kişi için yasama sorumsuzluğu hükümleri hiçbir şekilde uygulama alanı bulamayacaktır.

## **2. Milletvekilliğinin Meclis Kararıyla Sona Ermesi**

### **a. Milletvekilinin İstifa Etmesi**

Milletvekilinin istifasının Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilmesiyle milletvekilliği sona ereceği için yasama sorumsuzluğu da istifanın Meclis tarafında kabulü anından itibaren geçerli olmaz. İstifa sebebiyle milletvekilliğinin sona ermesi durumunda, yasama sorumsuzluğu istifa dilekçesinin Meclis Başkanlığına ulaşmasıyla değil, istifanın Genel Kurulda kabul edilmesiyle sonuç doğurmamaya başlar<sup>141</sup>. Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 136. maddesinin birinci fıkrasına göre, “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinden istifa eden milletvekilinin istifa yazısının gerçekliği Başkanlık Divanınca yedi gün içinde incelenip tespit edildikten sonra üyeliğinin düşmesine Genel Kurulca görüşmesiz karar verilir”.

Anayasanın 84. maddesinde 1995 yılında 4121 sayılı Kanunla yapılan değişiklikten sonra istifanın geçerliliğine dair Meclisin karar almış sayılması için Meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun oyunun sağlanmış olmasına artık gerek yoktur. İstifanın geçerliliği konusunda Meclisin karar almış olabilmesi için, Anayasanın 96. maddesindeki düzenlemeye

---

<sup>141</sup> ONAR (1997); s. 412.

göre toplantı yetersayısının sağlanmış olması koşuluyla toplantıya katılanların 139'dan az olmayan salt çoğunluğunun istifanın kabulü doğrultusunda oy kullanmış olması yeterlidir. Dolayısıyla Milletvekili istifa dilekçesini Meclis Başkanlığına iletmiş olsa bile istifanın kabulü doğrultusunda Genel Kurulda karar alınıncaya kadar istifa iradesini açıklayan milletvekili için yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerlidir. Oysa 1924 Anayasası (m. 28) ve 1961 Anayasası (m. 80) istifa sebebiyle milletvekilliğinin sona ermiş olması için istifa iradesine dair dilekçenin ilgili makamlar iletilmiş olmasını yeterli görmekteydi. Doktrinde istifanın geçerliliğinin Meclis kararına bağlanmış olmasının yerinde olmayacağı haklı olarak savunulmuştur<sup>142</sup>. Çünkü istifa tek taraflı irade beyanı şeklide ortaya konan ve ilgili makama ulaştığında sonuç doğurması gereken bir haktır<sup>143</sup>. Kaldı ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda istifanın kabulüne yönelik karar, sıfırdan bir işlemin kurulmasına yönelik bir karar olmayıp, belli bir doğrultuda hüküm doğurması amacıyla açıklanan iradenin tespit edilmesinden öte bir anlam ifade etmez<sup>144</sup>. İstifa tek taraflı ve kabule bağlı olmayan bir hukuki muamele olması sebebiyle istifa doğrultusundaki iradenin Meclis Başkanlığına bildirilmesi yeterli olup, Meclisin aslında aksi yöndeki kararıyla etkisiz kılabilceği bir irade beyanı olarak düşünülmesi mümkün değildir<sup>145</sup>.

İstifa eden milletvekili için yasama sorumsuzluğunun geçerli olmamaya başlayacağı an, istifanın Meclis tarafından kabul edildiğine dair parlamento kararının Resmi Gazetede yayımlandığı gün olmayıp, Meclis Genel Kurulunda istifanın kabul edildiğine dair kararın verilmiş olduğu gündür<sup>146</sup>. Çünkü Meclis Başkanlığına istifa dilekçesini sunan milletvekili

<sup>142</sup> ARSEL (1955): 24; ONAR (1997): s. 409-413; İBA- BOZKURT (2004): s. 33; İBA (2006): s. 123, 124.

<sup>143</sup> İZGİ- GÖREN (2002): s. 811; ATAR (2002): s. 226.

<sup>144</sup> TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 236; Bu düşüncede olmayan doktriner görüşler için bkz. ONAR (1997): s. 412; GÖZLER (2000): s. 301.

<sup>145</sup> GÖZÜBÜYÜK (2006): s. 204; ONAR (1997): s. 409.

<sup>146</sup> ODYAKMAZ- KAYMAK- ERCAN (2006): s. 113; İBA- BOZKURT (2004): s. 34; İBA (2006): s. 124. İstifa sebebiyle milletvekilliğinin sona ermiş sayılacağı anın istifanın kabulüne dair Meclis kararının Resmi Gazetede yayımlandığı gün olarak kabul edilmesi gerektiğine dair doktriner görüşler için bkz. GÖZLER (2000): s. 301; ATAR (2001): s. 226.

istifa iradesinden istifasının kabul edilmesi anına kadar dönmesi mümkünken,<sup>147</sup> istifanın kabul edildiği andan itibaren artık istifa iradesini geri alması mümkün değildir. Ayrıca nasıl ki milletvekilliğinin kazanılma anı bir kimsenin seçildiğinin il seçim kurulu tarafından tespiti ile olmakta<sup>148</sup>, bunun dışında milletvekilliğinin kazanılmış sayılması için Resmi Gazetede yayımlanma önem arz etmemektedir. Kaldı ki 84. maddesinin ilk fıkrasında yer alan istifa sebebiyle milletvekilliğinin düşmüş sayılma anı için Resmi Gazetede yayımlanmadan bahsedilmiş olmayıp, sadece Genel kurulun karar vermiş olmasından söz edilmektedir. Oysa 84. maddenin son fıkrasında yer alan, partisinin temelli kapatılmasına sebebiyet veren milletvekillerinin milletvekilliklerinin düşmüş olduğu an, Anayasa Mahkemesinin Kapatılmaya dair gerekçeli kararın Resmi Gazetede yayımlanmış olması şartına bağlanmıştır.

## **b. Milletvekilliği İle Bağdaşmayan**

### **Bir Görev veya Hizmeti Sürdürmekte İsrar Etmek**

Anayasanın 84. maddesinin üçüncü fıkrasına göre, “Milletvekilliğiyle bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurul gizli oyla karar verir”. Anayasanın 82. maddesinde milletvekilliğiyle bağdaşmayan görev ve hizmetler sayılmıştır. Söz konusu bu görev ve hizmetleri iki kategori halinde değerlendirmek mümkündür. Birinci kategoride yer alanlar Anayasanın 82. maddesinin ilk fıkrasındaki görev ve hizmetlerdir. Bunlar kamuya yararlı derneklerin, örneğin Türk Kızılay’ı, kamu meslek kuruluşlarının, baroların ve ilk fıkrada sayılan diğer kurum veya kuruluşların yönetim ve denetim kurulu üyeliği halleridir. İkinci kategoride değerlendirilebilecekler ise, Anayasanın 82. maddesinin

<sup>147</sup> ONAR (1997): s. 412.

<sup>148</sup> ARSEL (1955): 23; KIRATLI (1961): s. 98; ATAR (2001): s. 220; GÖZLER (2000): s. 298; TANÖR-YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 224.

ikinci fıkrasında ifade edilen; yürütme organının teklif, inha, atama veya onanmasına bağlı resmi veya özel herhangi bir işle görevlendirilmeye dair yasaklılık halleridir<sup>149</sup>.

Bu iki kategori arasındaki temel fark, birinci kategorideki bağdaşmayan hallerin kabulünün milletvekilinin kendi tercihi ile seçilebilmesidir. Oysa ikinci kategorideki bağdaşmayan haller bakımından milletvekilinin kendi tercihi ile mümkün olmayan, ancak görevlendirmeyi yapacak organların belli bir sırayı izleyerek iradelerini ortaya koymaları halinde söz konusu olabilecek bağdaşmayan hallerdir. Mesele bir milletvekili valiliği, genelkurmay başkanlığını, TRT genel müdürlüğünü veya Merkez Bankası başkanlığını kendiliğinden tercih edemez. Çünkü vali olarak atanabilmek için İçişleri Bakanının inhası, Bakanlar Kurulunun kararı Cumhurbaşkanının imzası, diğerlerinde ise Bakanlar Kurulunun karar Cumhurbaşkanının imzası zorunludur. Kısaca bu tür işlemler yürütme bakımından ancak karşı imza kuralı dahilinde yapılabilecek işlemlerdir. Dolayısıyla milletvekilinin sırf kendi iradesiyle bu tür görevleri kabul etmesi mümkün değildir. Hâlbuki ilk kategoride sayılan haller bakımından milletvekilinin kendi iradesini açıklayarak söz konusu görevlerden birini uhdesinde bulundurmaya hak kazanması mümkündür.

Sonuç olarak birinci kategorideki bağdaşmayan haller bakımından milletvekilliğinin sona ermiş sayılması için Genel Kurulun icrai (kurucu) yönde bir kararının bulunması gerekir<sup>150</sup>. İkinci kategorideki bağdaşmayan haller bakımından Meclis Genel Kurulunda karar

<sup>149</sup> Aynı yöndeki yasaklar 3069 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği İle Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun 2. maddesinde de sayılmıştır. Aynı Kanun 6. maddesinde ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri için seçilmeden önce bu Kanunla yasaklanan herhangi bir yükümlülük üstlenmiş olmaları halinde durumlarını altı ay içinde bu Kanuna uygun hale getirmeleri gerektiğine dair hükme yer verilmiştir. Söz konusu bu altı aylık süre milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etmiş sayılmanın tespiti bakımından önemlidir. Milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etmiş olmaktan ne anlaşılması gerektiği doktrinde şu şekilde izah edilmiştir. “Bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etmekten, o görev veya hizmeti, tesadüfî olmayan bir biçimde, bilinçli ve kararlı bir şekilde kabul etmiş ve belli bir süre de sürdürmüş olmak” anlaşılır şekilde açıklanmıştır. Bkz. ONAR (1997): s. 446.

<sup>150</sup> Doktrinde de haklı olarak savunulduğu gibi yerel yönetimlerin organlarındaki görevlerin elde edilmesi sebebiyle milletvekilliğinin düşmesi Meclisin kararı ile olmalıdır. Bkz. ONAR (1997): s. 448- 450; 2972 sayılı Mahalli İdareler İle Mahalle Muhtarlıkları Ve İhtiyari Heyetleri Seçimi Hakkındaki Kanunun 17. maddesine göre, “Milletvekilleri, belediye başkanları, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeleri ile muhtarlar mahalli idareler seçimlerinde adaylıklarını koyabilmek veya aday gösterilebilmek için görevlerinden istifa etmek zorunda

almayı gerektirecek bir konu zaten söz konusu olamaz<sup>151</sup>. Çünkü ikinci kategorideki haller bakımından atamanın yapılması, somut problem dikkate alındığında milletvekili olmama şartına bağlıdır. Dolayısıyla bir kimsenin örneğin vali olarak atanabilmesi için milletvekilli görevinin istifa yoluyla sona erdirilmiş olması şarttır. Aksi halde 82. maddenin ikinci fıkrasındaki emredici yasağa aykırı hareket edilmiş olacağı için, yürütmenin iradesinin ürünü olan idari işlemin unsurlarında sakatlıktan bahsetmek ve bu doğrultuda problemi çözmek gerekecektir. Milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev ve hizmeti sürdürmekte ısrar eden milletvekilinin milletvekilliğinin düştüğüne dair Meclisin karar vermiş olmasıyla, bu tür bir olayın muhatabı milletvekili artık yasama sorumsuzluğundan istifade edemez. Milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdürmek sebebiyle milletvekilliğinin

---

değildirler. Milletvekilliği, belediye başkanlığı, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeliği ile muhtarlık bir şahıs uhdesinde birleşemez. Bu görevlerin birinde bulunanlardan bir diğerine seçilenler, seçim sonuçlarının kendilerine tebliğ edildiği tarihten itibaren 15 gün içinde tercih haklarını kullanırlar. Bu süre içinde tercih haklarını kullanmayanlar seçildikleri yeni görevi reddetmiş sayılırlar” denilmektedir. Madde metninden çıkarılabilecek iki temel sonuç olabilir: Bunlardan bir tanesi milletvekili olan bir kimse istifa etmeksizin mahalli idarelerin seçimle belirlenene organlarında görev almaya hak kazanırlarsa 15 içinde milletvekilliğini değil seçildikleri görevi tercih ettiklerini ortaya koymadıkları takdirde (bu tür görev için adaylığını koyan kişi zaten tercihinin de seçileceği görevden yana olduğunu ortaya koymuştur) seçildikleri görevi reddetmiş sayılacaklardır. Bu tür bir düzenleme söz konusu bu kanunun amacına uygundur. Madde metninden çıkarılabilecek ikinci netice ise Anayasanın 82. maddesinde ifade edilen milletvekilliği ile bağdaşmayan işler ve dolayısıyla 84. maddenin üçüncü fıkrası dikkate alınarak milletvekilliğinin düşürülmesi hükümlerinin işletilmesi suretiyle yapılacak değerlendirmedir. Bu doğrultuda, milletvekilliği ile bağdaşmayan yerel yönetimlerin organlarındaki bir göreve seçilen milletvekili 15 gün dolmadan seçildiği görevi yürütmeyeceğini beyan edip milletvekilliğini tercih etmezse Anayasanın 84. maddesinin üçüncü fıkrası gereği milletvekilliği ile bağdaşmayan bir göreve hizmeti sürdürmekte ısrar etmiş sayılarak milletvekilliğinin düşürülmesine Meclis tarafından karar verilmelidir. Dikkat edilmelidir ki 2972 sayılı yasanın 17. maddesi, 15 gün içerisinde yerel yönetim organlarından birisindeki göreve seçilenin tercihinin seçildiği görevden yana olmadığını beyan etmemesini o görevin kendiliğinden sona ermesi olarak kabul etmiştir. Aynı neticenin milletvekilliğinin kendiliğinden sona ermesi anlamına geldiğini düşünmek pek mantıklı değildir. Sonuç olarak, doktrindeki çok yerinde bir tespite göre “bir görev veya hizmeti sürdürmekte ısrar etmekten, o görev veya hizmeti, tesadüfî olmayan bir biçimde, bilinçli ve kararlı bir şekilde kabul etmiş ve belli bir süre de sürdürmüş olmak” anlaşılır. Milletvekili en başından itibaren yerel yönetimlerin organlarındaki görevi kabullenerek adaylığını koymuş olduğuna göre, hele hele bu görevi icraya da başlamışsa söz konusu üyelikle bağdaşmayan görevi yapmakta ısrar etmiş sayılacağından kuşku duyulmaksızın hakkında milletvekilliğini düşürülmesi için bütün şartların oluştuğu muhakkaktır. Bkz. ONAR (1997): s. 446.

<sup>151</sup> Aynı yöndeki yasaklar 3069 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeliği İle Bağdaşmayan İşler Hakkında Kanun 7. maddesindeki düzenleme aksi yöndedir. 7. maddedeki düzenlemeye göre, milletvekilliği ile bağdaşmayan görevleri kabul edenler hakkında içtüzükteki düzenlemeler de dikkate alınarak, Meclis üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu ile karar verilerek milletvekilliği düşürülebilecektir. Ancak Anayasanın 82. ve 3069 sayılı Kanun 2. maddelerinin ikinci fıkralarındaki yasaklar bakımından mantıksal bir çelişki olması gerekçesiyle milletvekilliğinin düşmesine dair Meclis kararına gerek yoktur. Çünkü zaten yürütme organı bakımından söz konusu milletvekilliği ile bağdaşmayan görevlere atanabilmek emredici bir şekilde yasaklanmıştır. Sonuçta bu bağdaşmayan görevler bakımından milletvekili olmak başlı başına engel teşkil ettiği için ayrıca milletvekilliğinin bu görevlerle bağdaşmamasını tartışmak anlamsızdır.

düşürülmesine karar verilmesi halinde de, istifa sebebiyle milletvekilliğinin düşmesi başlığı altında ortaya konana gerekçeler sebebiyle yasama sorumsuzluğunun hüküm ifade etmemeye başlayacağı an, Meclisin düşme doğrultusundaki kararının Resmi Gazetede yayımlandığı gün olmayıp, Meclis iradesinin düşme doğrultusunda vücut bulduğu gündür.

**c. Meclis Çalışmalarına Özürsüz  
veya İzinsiz Olarak Bir Ay İçinde  
Beş Birleşim Günü Katılmamak**

Meclis çalışmalarına bir ay içinde toplam beş birleşim<sup>152</sup> günü katılmamış olmak sebebiyle bir kimsenin milletvekilliğinin düşmesine karar verilebilmesi için devamsızlıkların birbirini izleyen birleşimlere kesintisiz bir şekilde iştirak etmemek biçiminde gerçekleşmiş olmasına gerek yoktur<sup>153</sup>. Hatta birleşimin ilk oturumunda<sup>154</sup> bulunan milletvekili daha sonraki oturumlara katılmamış olsa bile, birleşime hiç katılmamış muamelesi görmemesi gerekir<sup>155</sup>. Bir ay içinde toplam beş birleşim günü Meclis çalışmalarına katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülmesine Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu ile ancak karar verilebilir. Toplam beş birleşim günü Meclis çalışmalarına katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülmesine Meclisin karar verdiği andan itibaren o milletvekili milletvekilliği sıfatını kaybetmiş olacağı için artık bu andan itibaren söz konusu milletvekili yasama sorumsuzluğu hükümlerinden de istifade edemez. Meclis çalışmalarına devamsızlığı sebebiyle milletvekilliği düşürülen milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan yararlanamayacakları an, Meclisin düşürme kararını aldığı andan itibaren dir. Çünkü Milletin temsilcileri olan Meclis üyelerinin

<sup>152</sup> “Birleşim, Genel Kurulun belli bir gününde açılan toplantısıdır” (TBMM İçt. m. 1/III).

<sup>153</sup> ONAR (1997): s. 451.

<sup>154</sup> Birleşimin ara ile bölünen kısımlarına ise oturum denir” (TBMM İçt. m. 1/IV).

<sup>155</sup> ONAR (1997): s. 453.

milletvekilliğinin düşürülmesine dair iradelerinin tecelli ettiği an, düşürülme kararının verildiği andır.

### **3. Yargı Mercilerinin Verdiği**

#### **Bir Karar Sebebiyle Milletvekilliğinin Sona Ermesi**

##### **a. Kısıtlanma Hali**

Anayasanın 84. maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenlemeye göre kısıtlanma sebebiyle milletvekilliğinin düşmüş olması için kısıtlanmaya dair kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesi gerekir. Dolayısıyla kısıtlanma sebebiyle bir kimsenin milletvekilliği düşmesi mahkeme kararının kesinleştiği anda değil, kesinleşen mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle olacağı için, söz konusu bu bildirimin yapıldığı andan itibaren milletvekilliği ve yasama sorumsuzluğu sona ermiş olacaktır. TBMM İçtüzüğü'nün 136. maddesindeki düzenleme de bu doğrultudadır<sup>156</sup>.

Bir kimsenin hangi sebeplerle kısıtlanacağını Türk Medeni Kanunun ilgili maddeleri dikkate alınarak şu şekilde özetlenebilir. Medeni Kanun kısıtlanmayı, mecburi kısıtlılık ve ihtiyari kısıtlılık olmak üzere ikiye ayırmıştır. Akıl hastalığı, akıl zayıflığı, (TMK. m. 405) savurganlık, alkol veya uyuşturucu madde bağımlılığı, kötü yaşama tarzı veya malvarlığını iyi yönetememek sebebiyle ailesinin veya kendisinin darlık veya yoksullukla karşı karşıya almasına yol açan (TMK. m. 406) bir yıl veya daha uzun süreli özgürlüğü bağlayıcı cezaya mahkumiyet, (TMK. m. 407) halinde bir kimsenin kısıtlanmasına karar verileceği ifade edilmiştir. Oysa Medeni Kanunun 408. maddesinde sayılan yaşlılık, sakatlık, deneyimsizlik

<sup>156</sup> “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğine seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan milletvekili hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurulun bilgisine sunulmasıyla üyelik sıfatı sona erer”.

ve ağır hastalık sebebiyle işlerini idare edemediğini ispatlayan yetişkinler kısıtlanmalarını talep edebilirler.

Medeni Kanundaki ister zorunlu ister isteğe bağlı kısıtlılık halleri olsun, bunlar milletvekilliğinin sona ermesi bakımından farklı bir yön arz etmektedir. Şöyle ki kısıtlılığı gerektiren bir yıl veya daha fazla hapsi gerektiren kesinleşmiş mahkûmiyet, milletvekili seçilmeye engel bir suçtan kesin hüküm giymiş olmak sebebiyle milletvekilliğinin düşmesi sonucun doğuracağı için kısıtlılığı gerektiren bir hal olması nedeniyle dikkate alınmayacaktır<sup>157</sup>. Kısıtlılığı gerektiren diğer hallerden herhangi birinin ortaya çıkmış olması milletvekilliğinin doğrudan sona ermesini gerektirmeyecek, bu sebeplerden birinin veya birkaçının ortaya çıkması nedeniyle bir kimsenin kısıtlanmasına mahkeme tarafından karar verilmiş olması halinde milletvekilliğinin düşmesinden söz edilebilecektir<sup>158</sup>.

## **b. Milletvekili Seçilmeye**

### **Bir Suçtan Kesin Hüküm Giymek**

Anayasanın 84. maddesinde milletvekilliğinin düşmesi nedeni olarak ifade edilen kesin hüküm giymeden kastedilen herhangi suç sebebiyle hüküm giyme veya süresi ne olursa olsun herhangi bir ceza almış olmak değildir. Bir milletvekilinin kesin hüküm giymeden dolayı milletvekilliğinin düşmesinin söz konusu olabilmesi için, Anayasanın “milletvekili seçilme yeterliliği” başlıklı 76. maddesindeki milletvekili seçilmeye engel bir suç veya ceza sebebiyle hüküm giymiş olmak gerekir<sup>159</sup>.

Milletvekili seçilmeye engel bir suçtan hüküm giyen milletvekilinin milletvekilliği bu husustaki mahkeme kararının kesinleşmesiyle değil, kesinleşen mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle milletvekilliğinin sona ermesi bakımından hukuki sonuç doğurmaya

<sup>157</sup> ONAR (1997): s. 439.

<sup>158</sup> ONAR (1997): s. 439.

<sup>159</sup> ONAR (1997): s. 413; GÖZLER (2000): s. 302; ATAR (2001): s. 227.

başlayacağı için<sup>160</sup>, yasama sorumsuzluğu hükümleri de mahkeme kararının kesinleştiği anda itibaren değil, kesinleşen mahkeme kararının Genel Kurula bildirildiği andan itibaren geçerlilik arz etmeyecektir. Dolayısıyla milletvekili seçilmeye engel bir mahkûmiyet nedeniyle milletvekilliğinin düşmesi için Genel Kurulun düşme doğrultusunda karar almış olması gerekmez.

### c. **Beyan ve Eylemleriyle**

#### **Partisinin Kapatılmasına Sebebiyet Vermek**

Anayasanın 84. maddesinin son fıkrasındaki düzenleme gereği partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebebiyet veren milletvekillerinin milletvekillikleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatılmaya dair kesin kararında isimleri belirtilmiş olmak kaydıyla, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya yönelik gerekçeli kararının Resmi Gazetede yayımlanmasıyla düşmüş olacaktır<sup>161</sup>. Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebebiyet verdiği belirtilen milletvekillerinin milletvekillikleri düşmüş olması için Anayasa Mahkemesi tarafından partinin kapatıldı yönündeki açıklama yeterli değildir<sup>162</sup>. Dolayısıyla bu durumda partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebebiyet verdiği belirtilenlerden, örneğin Meclis soruşturma komisyonunda görev yapmakta olanlar milletvekillikleri henüz sona ermemiş olduğu için yasama sorumsuzluğundan istifade edebilecekleridir.

Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebebiyet verdiği Anayasa Mahkemesinin gerekçeli kararında belirtilenlerin milletvekilliklerinin düşmüş olması için Meclisin milletvekilliğinin düşürülmesine dair bir karar almış olmasına da gerek yoktur. Çünkü böyle bir durumda milletvekilliğinin düşmüş sayılması için Anayasa Mahkemesinin

<sup>160</sup> ONAR (1997): s. 416.

<sup>161</sup> Örnek Anayasa Mahkemesi kararı için bkz. E. 1997/1, K. 1998/1, T. 16. 1. 1998, AMKD., S. 34. C. I, s. 1055.

<sup>162</sup> ONAR (1997): s. 455.

gerekçeli kararının Resmi Gazetede yayımlanmış olması yeterli olup, Meclislin ayrıca düşme doğrultusunda kurucu sonuç doğuran bir karar almış olmasına gerek yoktur<sup>163</sup>. Şu halde partisinin temli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebebiyet veren milletvekilleri Anayasa Mahkemesinin gerekçeli kararı Resmi Gazetede yayımlanıncaya kadar yasama sorumsuzluğundan ve milletvekilleri için söz konusu olan diğer haklardan yararlanabilecektir.

Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi siyasi partinin kapatılmasına karar vermiş olsa bile bu karar Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmadığı sürece milletvekilliği sona ermiş olmayacağı için<sup>164</sup>, Anayasa Mahkemesinin kapatma kararında isimleri belirtilen milletvekilleri yasama sorumsuzluğundan istifade edebileceklerdir. Partisinin temelli kapatılmasına beyan ve eylemleriyle sebebiyet verenlerin milletvekilliklerinin sona ermiş olması bakımından Meclisin rolü, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya dair kararıyla zaten otomatik olarak milletvekillikleri düşen milletvekillere ve Genel Kurula bilgi sunmaktan ibarettir<sup>165</sup>.

---

<sup>163</sup> ONAR (1997): s. 456.

<sup>164</sup> GÖZLER (2000): s. 307.

<sup>165</sup> TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 237.

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN HUKUKİ SONUÇLARI VE BENZER MÜESSESELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

#### I. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN HUKUKİ SONUÇLARI

Yasama sorumsuzluğunun en temel hukuki sonuçlarından biri, bu müesseseden istifade etme hakkına sahip temsilcinin kendi iradeleriyle yasama sorumsuzluğundan feragat edememeleridir<sup>1</sup>. Yasama sorumsuzluğu kamu yararı amacıyla<sup>2</sup> milletvekillerine bahsedilen anayasa hukuku kurumu olması nedeniyle ki milletvekillerinin söz konusu bu müesseseden vazgeçmeleri hukuki sonuç doğurmaz<sup>3</sup>. Şu halde yasama sorumsuzluğundan istifade etme hakkını haiz milletvekilleri ya da milletvekili olmayan bakanlar kendi istek ve iradeleriyle bu müesseseyi geçersiz kılmaya yönelik bir tasarrufta bulunamazlar<sup>4</sup>. Dolayısıyla bir milletvekiline karşı açılan kamu davasında, milletvekilinin sorumsuzluk def'ini ileri sürmeyeceğine dair taahhütte bulunmuş olmasının hiçbir hukuki değeri yoktur<sup>5</sup>.

---

<sup>1</sup> RAY (1993-1994): s. 434.

<sup>2</sup> ÖZBUDUN (2005): s. 109; TURHAN (1997): s. 897; DEMİRBAŞ (2006): s. 149.

<sup>3</sup> TEZİÇ (2003): s. 382; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 230; TÜZEL (1969): s. 369; ÖZTÜRK- ERDEM- ÖZBEK (1998): s. 80; ÖZGENÇ (2006): s. 508; İÇEL- DONAY (2005): s. 148; TURHAN (1997): s. 897.

<sup>4</sup> TÜZEL (1969): s. 369.

<sup>5</sup> KIRATLI (1961): s. 70; TÜZEL (1969): s. 369. Mecliste söylediklerini Akşama Gazetesinde makale konusu yaparak tekrarlamış olması sebebiyle Çetin ALTAN'ın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü oturumda (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 139- 150, D. 2, Top. 2, T. 20.7.1967, s. 370, 465) söz alan Mardin milletvekili Fuat ULAÇ şu ifadeleriyle, yasama sorumsuzluğu üzerinde bu haktan istifade edecek milletvekillerinin dahi tasarrufta bulunamayacağını ortaya koymuştur. Yasama sorumsuzluğu kastedilerek, "Muhterem arkadaşlar, bu hak öylesine bir haktır ki, bir milletvekilinin kendisi iste de bundan vazgeçmesi mümkün değildir. Geçenlerde bir gazetede okudum. << filan filan milletvekillerinin dokunulmazlıkları kalkmıştır. Çünkü kendileri talep etmişlerdir.>> diyor... milletvekili kendisi talep etse dahi teşriî masuniyet, mutlak sorumluluk kaldırılamaz, mutlak sorumluluk kaldırılamaz. Hatta yanlışlıkla böyle bir karar verilse de

Aynı şekilde yasama sorumsuzluğunun kamu davasının ilk aşamasında, örneğin iddianame kabul edilinceye kadar ileri sürülmemiş olması daha sonraki duruşmalarda hatta kanun yolu aşamasında ileri sürülemeyeceği sonucunu doğurmaz<sup>6</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu temsilcinin doğrudan doğruya kendi iradesiyle ileri sürerek davayı sona erdirebileceği şahsi def’ilerden değildir. Yasama sorumsuzluğunun kamu düzeninden olması sebebiyledir ki davanın tarafları yasama sorumsuzluğu def’inde bulunmamış olsalar bile hâkim yasama sorumsuzluğunu re’sen dikkate alarak kamu davasını reddetmekle yükümlüdür<sup>7</sup>. Yasama sorumsuzluğundan milletvekillerinin tek taraflı iradeleriyle vazgeçememeleri, yasama sorumsuzluğu olmaksızın yasma fonksiyonunu tam bir özgürlük içinde yerine getiremeyecekleri düşünölemeyeceği içindir<sup>8</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun bir diğer sonucu, parlamento üyelerinin verdikleri bir sözü yerine getirmek uğruna yasama sorumsuzluğunu kötüye kullanmaları halinde yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edememeleridir. Bu anlamda bir parlamento üyesinin bir şahsın, grubun, bölgenin veya kesimin yasama sorumsuzluğunun amacıyla bağdaşmayacak taahhüdünü yerine getirmek için verdiği sözlerin geçerliliği yoktur<sup>9</sup>. Dolayısıyla parlamento üyesinin fırsatını yakalayarak ve yasama sorumsuzluğunun amacıyla bağdaşmayacak taahhütlerini yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu şartlarda ortaya koymuş olması halinde yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden söz edilemez. Yasama sorumsuzluğunun hukuki sonuçları temel olarak aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir.

---

mahkemeye sevk edilse ve bizzat kendisi, milletvekili üyesi hâkime, muhakeme edilmek istiyorum dese, hâkim kendisi yargılayamaz. Yine milletvekilinin kişiliğiyle ilgili olmayıp, yasama dokunulmazlığı fonksiyonuyla ilgili olan karakterde böylesine bir müessesedir”. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 144, O. 1, T. 20.7.1967, s. 373.

<sup>6</sup> KIRATLI (1961): s. 70; TEZİÇ (2003): s. 382; YALÇIN (1992): s. 238.

<sup>7</sup> LAFERRIÉRE (1947): s. 713; YALÇIN (1992): s. 238. Ancak daha sonra açıklanacak olan 5271 sayılı CMK’nın düzenlemeleri gereği bu görüşe katılmak mümkün değildir.

<sup>8</sup> BULTER (2005): s. 386.

<sup>9</sup> KIRATLI (1961): s. 70.

### **A. Yasama Sorumsuzluğu Kovuşturma Engeli Değildir**

Parlamenteerlerin, yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğu belirtilen eylemleri bakımından mahkemelerde suçlanamamaları ve sorguya çekilememeleridir<sup>10</sup>. Bu anlamda yasama sorumsuzluğu amacına uygun hareket edilmiş olmak kaydıyla ceza kovuşturmalarına karşı milletvekillerini<sup>11</sup> ve milletvekili olmayan bakanları mutlak olarak korur. Hukuki takibata karşı yasama sorumsuzluğunun hüküm ve sonuç doğurması için; şahsi kin, nefret ve garez duygularını tatmine yönelik olmamak kaydıyla söylenmiş bir söz veya ortaya konulmuş bir eylem olması gerekir.

#### **1. Yasama Sorumsuzluğunun**

##### **Hukuki Kovuşturmalar Bakımından Sonuçları**

Yasama sorumsuzluğu temsilcilik faaliyetinin gerekli kıldığı konularda milletvekillerini ve milletvekili olmayan bakanları, onların Mecliste ileri sürdükleri fikirler ve kullandıkları oylar sebebiyle hukuk davalarına karşı korur. Dolayısıyla temsilcilik faaliyetinin mecburi sonucu sayılabilecek türden sözler sebebiyle, hakeza iyi niyetle sarf edilmiş olduğu konusunda kuşkuyla yer bırakmamış olmak kaydıyla temsilcilik faaliyetine dair düşünceleri destekleyici nitelikteki sözlere istinaden milletvekillerine veya milletvekili olmayan bakanlara karşı açılan tazminat taleplerinin mahkemece reddedilmesi gerekir. Kaldı ki yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu koşullar altında ileri sürülen düşünceler veya söylenen sözlerin temsilcilik faaliyetinin yerine getirilmesi zorunluluğunun bir sonucu olarak değerlendirilmesi gerektiği, kamu kudretinin kullanılması amacıyla hareket edildiği için de

<sup>10</sup> MEKKUNEL- KEYES (2000-2001): s. 1041.

<sup>11</sup> MEKKUNEL- KEYES (2000-2001): s. 1041.

yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiillerin hukuka aykırılığından<sup>12</sup> söz edilemeyeceği gerekçesiyle açılan tazminat davalarının reddedilmesi gerekir<sup>13</sup>. Ayrıca yasama sorumsuzluğunun geçerli olduğu koşullarda ileri sürülen düşünceler nedeniyle tazminatın söz konusu olabilmesi için, hukuka aykırı saldırıyla saldırıdan zarar gören kişi arasında doğrudan bağlantı kurulması gerekir<sup>14</sup>.

Ancak başkalarının kişilik haklarına saldırı niteliğindeki sözler sebebiyle tazminat davası açılabilmesi zaten tartışma götürmez<sup>15</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu, temsilcilerin bu müessesenin arkasına gizlenerek veya yasama sorumsuzluğunu kalkan yaparak<sup>16</sup> yasama sorumsuzluğu kurumunun temelindeki temsilcilik vazifesinin kendileri adına kullanıldığı yetkinin asıl sahibi millete hakaret etmeyi hiçbir şekilde haklı göstermez<sup>17</sup>. Şayet bir temsilci yasama sorumsuzluğu şemsiyesi altında başkalarının şahsiyet haklarına saldırıyı haklı

<sup>12</sup> “Hukuka aykırılık, kişilerin hukuken korunan değerlerini zarardan uzak tutma amacını güden, bu amaçla emir ve yasaklar içeren davranış normlarına aykırı davranmayı ifade eder”. Bkz. ZEVKLİLER, Aydın: Borçlar Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler, Turhan Kitabevi, 1. Bası, Ankara 2001, s. 114.

<sup>13</sup> Kamu kudretinin kullanılması amacıyla hareket edilmesi halinde fiilin hukuka aykırılığından söz edilemeyeceği gerekçesiyle tazminat sorumluluğunun da mümkün olmadığı yönünde ayrıntılı bilgi için bkz. İNAN, Ali Naim: Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü Yayını, Ankara 1991, s. 74; REİSOĞLU (1993): s. 127; NOMER, Halûk N. : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş., 3. Baskı, İstanbul 2000, s. 80; ZEVKLİLER (2001): s. 118; AKINTÜRK (2005): s. 81; AYAN, Mehmet: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Mimoza Basım Yayın ve Dağıtım A.Ş., 4. Baskı, Konya 2005, s. 1999, 200. Ancak kamu kudretinin kullanılması suretiyle hareket edilmesi halinde her ne kadar dış dünyaya yansıyan fiilin hukuka aykırılığından söz edilemez ise de söz konusu kamu kudretinin kullanma yetkisinin suiistimal edilmesi halinde haksız fiilin varlığından, dolayısıyla da tazminat talebinin ileri sürülebileceğinden bahsetmek elbette ki mümkündür. Aynı doğrultudaki görüş için bkz. KAYAR, İsmail: Borçlar Hukuku, Detay Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara 2004, s. 72.

<sup>14</sup> Yargıtay 4. HD., T. 8.1.1979, K. 1979/38 (YKD. 1979, s. 642); Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996. Doktrinde de aynı görüş savunulmuştur. Bkz. ZEVKLİLER (2001): s. 114.

<sup>15</sup> Aynı yöndeki doktriner görüşler için bkz. ÖZBUDUN (2004): s. 279; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 229; YALOVA (1997): s. 846; ATAR (2002): s. 223; MALKOÇ (1997): s. 851; 1997; Aksi yöndeki görüş için bkz. TEZİÇ (2003): s. 379; ŞEN (2002): s. 105, 106. Aksi Yöndeki doktriner görüş için bkz. ÖZEK (1966): s. 94; Ceza takibi korkusu nasıl ki milletvekillerinin kendilerini özgür bir biçimde ifade etmelerine engel olacağı için yasama sorumsuzluğu hükümleri gereği onları ceza takiplerine karşı korumaktadır, aynı şekilde yüksek miktarda tazminat ödeme kokusu nedeniyle milletvekillerinin özgür bir şekilde konuşmaktan çekinebilecekleri gerekçesiyle hukuki takiplere karşı da yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olması gerektiği doktrinde savunulmuştur. Bkz. ÖZER (2005): 224; İÇEL- DONAY (2005): s. 148; OĞUZMAN- SELİÇİ- OKTAY (2002): s. 144. Benzer başka bir görüş için bkz. GÖZLER (2000): s. 322. Yasama sorumsuzluğunun mutlaklığının sadece “suç” sayılan fiiller bakımından değil, “haksız fiiller” bakımından da geçerli olduğu yönündeki bir diğer doktriner görüş için bkz. AKSOY (1957, S. 80): s. 9.

<sup>16</sup> Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; Yargıtay 4.HD., 1998/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994; Yargıtay 4.HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768, T. 1.10.2001.

<sup>17</sup> ARSEL (1961): s. 258; GÖREN (1999): s. 217.

göstermeye çalışırsa, kötü niyetli hareket etmiş olacağı, bu tutumunun yasama sorumsuzluğunun amacıyla bağdaştırılamayacağı gerekçesiyle, temsilcilerin bu tür saldırılarına maruz kalan kişilerin herkes gibi manevi tazminat istemiyle mahkemeye müracaat edebilmeleri gerekir<sup>18</sup>. Zaten başkalarının şahsiyet haklarına saldırı niteliğindeki söz ve düşünceler temsilcilik vazifesiyle ilişkilendirilemeyeceği, dolayısıyla bu tür saldırılar milletvekillerinin herkes gibi sorumluluğunu icap ettiren sıradan davranışlar olarak kabul edilmesi gerektiği gerekçesiyle onların hukuki sorumsuzluğunu ortadan kaldırmaz<sup>19</sup>. Uygulamada da aynı düşünce hâkimdir<sup>20</sup>.

Tüm bu söylenenlere rağmen doktrinde yasama sorumsuzluğunun hukuki takipler için de mutlak olduğu şimdi ifade edilecek olan gerekçeyle savunulmuştur. Söz konusu gerekçeye göre, Anayasa yasama sorumsuzluğunu düzenlerken ceza takibatı- hukuk takibatı ayrımı yapmadığına göre yasama sorumsuzluğu hem hukuki hem de cezai takibata karşı milletvekillerini korur<sup>21</sup>. Ne var ki bu doğrultudaki fikre katılmak güçtür. Çünkü yasaklanmayan her fiilin meşru sayıldığı sonucuna ulaşma sonucunu doğuran bu düşünce beraberinde bazı problemleri de kaçınılmaz hale getirmektedir. Mesela hukukun genel ilkeleri olarak ifade edilebilecek, idarenin kusurlu- kusursuz sorumluluğu, müktesep haklara saygı,

<sup>18</sup> Benzer görüşler için bkz. ARSEL (1961): s. 252; GÖREN (1999): s. 217.

<sup>19</sup> TÜZEL (1969): s. 368; ATAR (2002): s. 223. Aykırı görüşler için bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 148, 149; TEZİÇ (2003): s. 379; ŞEN (2002): s. 105, 106; ÖZEK (1966): s. 94; ÖZER (2005): 224; GÖZLER (2000): s. 322; AKSOY (1957, S. 80): s. 9; OĞUZMAN- SELİÇİ- OKTAY (2002): s. 144

<sup>20</sup> 4. HD., E. 2003/6689, K. 2004/2534; 4. HD., E. 2003/1548, K. 2003/6601; 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768; 4. HD., E. 1958/12171, K. 1958/5006; 4. HD., E. 3490, K. 4770, T. 8.7.1966; 4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973; 4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973. Bkz. OLGAÇ (1976): s. 822-823. Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; Yargıtay 4.HD., 1998/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994; Yargıtay 4.HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768, T. 1.10.2001. Yasama sorumsuzluğunun hukuki kovuşturmalar bakımından da milletvekillerine mutlak koruma sağladığı, çünkü Anayasa metninde aksine bir ifade yer almadığı... şeklinde devam eden Yargıtayın aksi yöndeki bir kararı için bkz. 4. HD. T. 16. 7. 1958, E. 12171, K. 5006 [Nakleden: TOSUN (1967): s. 131 ve ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258].

<sup>21</sup> ÖZEK (1966): s. 93, 94; GÖZLER (2000): s. 322; GÖZLER (2000): s. 243; GÖZLER (2004): s. 188; Aynı doğrultudaki diğer görüşler için bkz. DUVERGER (1955): s. 481; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258; EROĞUL (2004): s. 338; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 268, 269; TOSUN (1967): s. 131; ÖTÜRK- ERDEM- ÖZBEK (1998): s. 80; SOYASLAN (1998): s. 152; CENTEL (2005): s. 153; ŞEN (2002): s. 104; AKSOY (1957, S. 82): s. 10; AKSOY (1957, S. 81): s. 11; AKSOY (1957, S. 80): s. 8. Aynı görüşü paylaşan başka bir doktriner görüşe göre, "Sorumluluk, bütün devletsal (kamusal) yaptırımlara karşı deliksiz bir koruma sağlar". Bkz. YALÇIN (1992): 225; İÇEL- DONAY (2005): s. 148.

nimetler ve külfetler denktir, eşitlik, ahde vefa, mukabelei bilmisil, gibi ilkelerin kanunlarda açıkça yer almaması bu ilkelere aykırı hareket etmeyi haklı gösterecek şekilde yorumlanabilir mi? Şayet bu şekilde yorumlanırsa bu yorum hukuk devleti- kanun devleti kavramlarının aynı anlama geldiği sonucunu doğurmaz mı? Ayrıca anayasaların temel kanun olmaları hasebiyle her tür ayrıntıyı düzenlememiş olmaları söz konusu ayrıntılara yönelik, ancak ilgili kanunlarda yer alan hükümlerin artık meşru sayılması gerektiği sonucunu mu doğuracaktır? Kaldı ki Anayasanın 12. maddesine göre, “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” hükmüne yer verilmiştir<sup>22</sup>.

Yine Türk Medeni Kanunun 24. maddesine göre, “Hukuka aykırı olarak kişilik hakkına saldırılan kimse, hâkimden, saldırıda bulunanlara karşı korunmasını isteyebilir. Kişilik hakkı zedelenen kimsenin rızası, daha üstün nitelikte özel veya kamusal yarar ya da kanunun verdiği yetkinin kullanılması sebeplerinden biriyle haklı kılınmadıkça, kişilik haklarına yapılan her saldırı hukuka aykırıdır”. Bu hükmün yorumundan elbette ki yasama sorumsuzluğunun başkalarının şahsiyet haklarına saldırıyı meşru gösteren daha üstün nitelikli kamusal yarar olarak kabulü mümkün değildir.

Borçlar Kanunun 41. maddesine göre ise “Gerek kasten gerek ihmal ve teseyyüp yahut tedbirsizlik ile haksız bir surette diğer kimseye bir zarar ıka eden şahıs, o zararın tazminine mecburdur. Ahlaka mugayir bir fiil ile başka bir kimsenin zarara uğramasına bilerek sebebiyet veren şahıs, kezalik o zararı tazmine mecburdur”. Bu hüküm gereği yasama

<sup>22</sup> Anayasanın “temel hakların kötüye kullanılması” başlıklı 14. maddesine göre, Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Yine anayasanın 41. maddesinin birinci fıkrasına göre, “Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkânının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir” hükmüne yer verilmiştir. Yargıtay da kötü niyetli bir şekilde yasama sorumsuzluğunda sınırın aşılmasının kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. Bkz. 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768; 4. HD., 04. E. 2001/004476, K. 2001/008768. Aynı doğrultudaki bir diğer karar için bkz. Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996.

faaliyeti ile asla bağdaştırılamayacak başkalarının şahsiyet haklarına saldırı özelliğini gösteren haksız fiiller nedeniyle milletvekillerinin tazminat sorumluluğunun olduğu muhakkaktır. Yine Borçlar Kanunun 49. maddesinin ilk fıkrasına göre, “Şahsiyet hakkı hukuka aykırı bir şekilde tecavüze uğrayan kişi, uğradığı manevi zarara karşılık manevi tazminat namıyla bir miktar para ödenmesini dava edebilir” hükmüne yer verilmiştir.

Şimdiye kadar ifade edilen anayasal ve yasal düzenlemeler dikkate alındığında, milletvekillerinin Meclis kürsüsünün kendilerine verdiği yetkiyi kötüye kullanarak başkalarının şahsiyet haklarına saldırıda bulunmaları halinde aleyhlerine tazminat davası açılmasına mani bir durumdan söz etmek mümkün değildir<sup>23</sup>. Zaten milletvekillerinin tazminatı gerektiren başkalarının şahsiyet haklarına saldırı niteliğindeki sözleri ne yasama faaliyetiyle bağdaştırılarak yasama sorumsuzluğu içerisinde değerlendirilebilir, ne de bu sebeple milletvekillerini tazminata mahkûm etmek onları temsilcilik görevin yerine getirmekten alıkoyar. Başkalarının şahsiyet haklarına saldırı özelliğini taşıyan fiiller sebebiyle milletvekillerini tazminata mahkûm etmek, yasama sorumsuzluğunun ana gayesi olan, milletvekillerinin milli iradeyi kusursuz bir biçimde ortaya koymalarını da engellemez. Çünkü milli iradenin unsurları içerisinde başkalarının şahsiyet haklarını hiçe sayacak sözler sarf etmek asla düşünülemez.

Hukuka uygunluk sebeplerinde bile sınırın aşılmasının sorumluluğu gerektireceği yasalarda<sup>24</sup> yer aldığına göre, sadece ceza sorumluluğuna etki eden, ancak fiilin hukuka aykırılığını bertaraf etmeyen yasama sorumsuzluğunun sınırının aşılması halinde sorumluluk

<sup>23</sup> SHERR (1991-1992); s. 243.

<sup>24</sup> TCK. 27/I'e göre; “Ceza sorumluluğunu kaldırان nedenlerde sınırın kast olmaksızın aşılması hâlinde, fiil taksirle işlendiğinde de cezalandırılıyor, taksirli suç için kanunda yazılı cezanın altıda birinden üçte birine kadar indirilerek hükmolunur”. Ayrıca bu fıkra ceza sorumluluğunu kaldırان ya da azaltan sebeplerde sınırın taksirle aşılmasını halinde bile şayet fiilin taksirli hali varsa sorumluluğun söz konusu olacağını belirttiğine göre, yasama sorumsuzluğunun sınırlarının kasten aşılmış olması halinin sorumluluk gerektireceği tartışma dahi götürmez bir nitelik arz etmektedir.

doğacağı konusunda kuşkuyla yer olmaması gerekir<sup>25</sup>. Dolayısıyla yasama faaliyetiyle alakalı bir yola girildiğinde bu süreç içerisinde dile getirilen her fikrin yasama sorumsuzluğu hükümleri gereği milletvekillerini her tür sorumluluktan beri kılacağı<sup>26</sup> şeklindeki görüşlere katılmak güçtür<sup>27</sup>.

## 2. Yasama Sorumsuzluğunun

### Ceza Kovuşturmaları Bakımından Sonuçları

Yasama sorumsuzluğu, sorumsuzluk kapsamındaki fiillere karşı temsilcilerin ceza hukuku bakımından sorumlu tutulmalarını önlediğinden şekli ceza hukuku kurumu olmayıp maddi ceza hukuku kurumudur<sup>28</sup>. Yasama sorumsuzluğu bir eylemin suç niteliği ile alakalı olup, söz konusu eylemin hukuka aykırılık unsuruna tesir etmez<sup>29</sup>. Yasama sorumsuzluğu suç sayılan fiili suç olmaktan çıkarmayıp, sadece yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiilin

<sup>25</sup> Yasama sorumsuzluğunun fiilin hukuka aykırılık niteliğini ortadan kaldırdığı doğrultusundaki doktriner görüşler için bkz. TEKİNAY- AKMAN- BURCUOĞLU- ALTOP (1993): s. 485, 486; DERDİMAN (2006): s. 137.

<sup>26</sup> ÖZEK(1966): s. 93, 94; GÖZLER (2000): s. 322; GÖZLER (2000): s. 243; GÖZLER (2004): s. 188; Aynı doğrultudaki diğer görüşler için bkz. DUVERGER (1955): s. 481; EROĞUL (2004): s. 338; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 268, 269; TOSUN (1967): s. 131; ÖZTÜRK- ERDEM- ÖZBEK (1998): s. 80; SOYASLAN (1998): s. 152; CENTEL(2005): s. 153; ŞEN (2002): s. 104; AKSOY (1957, S. 82): s. 10; AKSOY (1957, S. 81): s. 11; AKSOY (1957, S. 80): s. 8. ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 258; İÇEL- DONAY (2005): s. 148, 149.

<sup>27</sup> Anayasa Mahkemesi bir kararında aynı noktaya şu ifadelerle vurgu yapmıştır. Anayasa Mahkemesi yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığı müesseselerini kastederek, “Bu kurumlar, yasama organı üyelerinin sorumsuz ve cezasız kalmaları için değil, görevlerini her yönden özgür, bağımsız, endişesiz olarak yerine sağlamak için öngörülmüşlerdir”. Bkz. E. 1986/13, K. 1987/12, T. 25.5.1987, AMKD., S. 23, s. 252.

<sup>28</sup> KUNTER, Nurullah: Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Yenileştirilmiş ve Geliştirilmiş Dokuzuncu Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1989, s. 71; KUNTER- YENİSEY (2004): s. 65; KUNTER- YENİSEY (2005): s. 18; KUNTER- YENİSEY- NUHOĞLU (2006): s. 65; FEYZİOĞLU (1992): s. 24; YALÇIN (1992): s. 218.

<sup>29</sup> KUNTER (1949): s. 250; ERMAN (1951): s. 457; TOSUN (1967): s. 131; YÜCE (1982): s. 174; DEMİRBAŞ (2006): s. 149; EREM (1973): s. 171; DÖNMEZER- ERMAN (1995): s. 267; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 172; ÖZTÜRK- ERDEM- ÖZBEK (1998): s. 80; TOROSLU (2005): s. 78; SOYASLAN (2006): s. 124; YALOVA (1997): s. 846; SOYASLAN (1998): s. 153; ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508; YALÇIN (1992): s. 223; İÇEL- DONAY (2005): s. 143. Yasama sorumsuzluğunun bir fiilin hukuka aykırılık niteliğini bertaraf ettiği doğrultusundaki doktriner görüşler için bkz. TEKİNAY- AKMAN- BURCUOĞLU- ALTOP (1993): s. 485, 486; DERDİMAN (2006): s. 137. Yasama sorumsuzluğunun fiilin suç niteliğini dahi ortadan kaldırdığını savunan görüş için bkz. KUNTER (1952): s. 1476.

cezalandırılmasını engeller<sup>30</sup>. Yargıtay 4. Ceza Dairesi de 26.6.1950 tarih ve 2818/7902 sayılı kararında, Meclis kürsüsünden söylenen hakaret niteliğindeki sözlerin, her ne kadar bu sözler sebebiyle cezalandırılmayı engellese de hakaret suçunun niteliğini etkilemeyeceğini belirtmiştir<sup>31</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu dahilindeki her tür fiilini meşru hale getirmeyip, söz konusu fiillerin hukuka aykırılığını bertaraf etmediği, aynı şekilde sorumsuzluk kapsamındaki fiilin suç sayılması halinde yasama sorumsuzluğu suçun suç niteliğini ortadan kaldıran bir hal olarak değil, sadece cezalandırılmayı önleyen bir sebep olarak kabul edilmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir<sup>32</sup>.

Tüm bu söylenenler yasama sorumsuzluğunun bir hukuka uygunluk sebebi olarak değil, sadece şahsi cezasızlık sebebi olarak kabul edilmesinin gerekliliğinden kaynaklanmaktadır<sup>33</sup>. Zaten Yasama sorumsuzluğu dahilindeki fiiller için ceza sorumluluğunun olmadığı konusunda doktrinde fikir birliği hâkimdir.

<sup>30</sup> KUNTER (1949): s. 250; ERMAN (1951): s. 457; TOSUN (1967): s. 131; EREM (1973): s. 171; YÜCE (1982): s. 174; EREM- DANIŞMAN- ARTUK (1997): s. 172; SOYASLAN (2006): s. 124; SOYASLAN (1998): s. 153; DEMİRBAŞ (2006): s. 149; YALOVA (1997): s. 847; YALÇIN (1992): s. 223; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 260. Aksi yöndeki düşünce için bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 149; Ancak aynı yazarlar söz konusu eserlerinde bu düşünceleriyle çelişkiye düşmektedirler. Bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 143. Ayrıca yasama sorumsuzluğunun suç sayılan fiilin suç niteliğini de kaldırdığı yönündeki bir görüş için bkz. DERDİMAN (2006): s. 137.

<sup>31</sup> Bkz. ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 260.

<sup>32</sup> KUNTER (1989): s. 71. Aynı yazar çok önceden yayınlanan bir makalesinde yasama sorumsuzluğunun suç sayılan fiilin suç niteliğini ortadan kaldırdığını ileri sürmüştür. Bkz. KUNTER (1952): s. 1476.

<sup>33</sup> Ancak özel hukuk doktrininde bazı yazarlar yasama sorumsuzluğunun hukuka uygunluk sebebi olduğu görüşündedirler. Bkz. TEKİNAY- AKMAN- BURCUOĞLU- ALTOP (1993): s. 485, 486; Ancak Osman BÖLÜKBAŞI'nın Mecliste sarf ettiği hakaretimiz sözler (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164), sebebiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının tartışıldığı oturumda (TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 452, 519), söz alana Rize milletvekili Osman KAVRAKOĞLU çok dikkate şayan ve hukuken rahatlıkla kabulü mümkün şu açıklamalarıyla yasama sorumsuzluğunun bir hukuka uygunluk sebebi olmayıp, cezalandırılmayı önleyen bir müessese olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu açıklamaya göre, "Hal böyle olduğuna göre, pek meşru sebeplerle tesis edilmiş bulunan (ademi mesuliyet) müessesesini herhangi bir suçun işlenmesi halinde mebusa anınmış bir ceza muafiyeti şeklinde telakki etmeye katıyen imkân yoktur. Anayasalarla böyle bir maksat takip edilseydi, buna mütenazır olan Ceza Kanunlarında suçluluk halini ortadan kaldıran sebepler meyanında suç işleyen mebus olması halinin dahi zikredilmesi iktiza ederdi". Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 85, Celse 1, T. 24.6.1957, s. 470.

Ancak yasama sorumsuzluğu kapsamındaki suç sayılan bir fiil sebebiyle savcılığa suç duyurusunda bulunulması halinde savcı şahsi cezasızlık sebebinin varlığı gerekçesiyle<sup>34</sup> milletvekili hakkından hiç dava açmayabilecektir ki savcının bu yolu tercih etmesi yasama sorumsuzluğunun soruşturma engeli olduğu sonucunu doğurmuş olacaktır. Şayet savcı takdir yetkisini dava açmaktan yana kullanırsa kovuşturma aşamasında hâkim veya mahkeme Ceza Muhakemesi Kanununda yer alan hükümlerden ceza verilmesine yer olmadığına dair hükmü tercih ederek muhakemeyi sonuçlandıracaktır<sup>35</sup>. Doktrindeki baskın görüş ve Yargıtayın yukarıda bahsi geçen kararı dikkate alındığında, yasama sorumsuzluğunun örneğin hakaret suçunun hukuka aykırılık ve suç niteliğini bertaraf etmeyip sadece cezalandırılmaya engel teşkil ettiği üzerinde fikir birliği söz konusu olması da varılan neticeyi kaçınılmaz kılmaktadır. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğunun Anayasada açıkça belirtilmediği için suçun suç niteliğini ortadan kaldırdığı,<sup>36</sup> bu sebeple de milletvekillerine karşı ceza soruşturması dahi yapılamayacağı<sup>37</sup> şeklindeki görüşlere katılmak, 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun düzenlemeleri de dikkate alındığında güçtür. Kısaca ifade etmek gerekirse, yasama sorumsuzluğu suç sayılan fiilin hukuka aykırılığını zayi etmediği için bahsi geçen Ceza Muhakemesi Kanununun ilgili hükümlerine göre ya soruşturma aşamasında savcının kamu davası açmakta takdir yetkisini, dava açmamadan yana kullanmamış olması sebebiyle kovuşturma aşamasına hiç geçilmeden soruşturmanın sonuçlandırılması olarak veya

<sup>34</sup> 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunun “savcının dava açmada takdir yetkisi” başlıklı 171. maddesine göre; “Cezanın ortadan kaldırılmasını gerektiren şahsî sebep olarak etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanmasını gerektiren koşulların ya da şahsî cezasızlık sebebinin varlığı halinde Cumhuriyet savcısı kamu davasını açmayabilir”. Zaten doktrinde de yasama sorumsuzluğunun şahsi cezasızlık sebebi olarak düşünülmesi ileri sürülmüştür. Bkz. SOYASLAN (2006): s. 130; ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508.

<sup>35</sup> Çünkü 527 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunun “duruşmanın sona ermesi ve hüküm” başlıklı 223. maddesinin dördüncü fıkrasının b bendine göre işlenen fiilin suç olma özelliğini devam ettirmesine rağmen olayda şahsi cezasızlık sebebinin varlığı halinde ceza verilmesine yer olmadığına dair hükmün verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

<sup>36</sup> ÖZEK (1966): s. 91- 106; Aksi yöndeki düşünce için bkz. İÇEL- DONAY (2005): s. 149.

<sup>37</sup> ÖZEK (1966): s. 91-106; ÖZEK (1967) s. 94; CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT (2005): s. 156; İÇEL- DONAY (2005): s. 143.

kamu davasının açılması halinde ise ceza verilmesine yer olmadığına hükmedilerek kovuşturmanın sona erdirilmesi olarak sonuçlandırılacaktır<sup>38</sup>.

### **B. Yasama Sorumsuzluğu Kamu Düzenindedir**

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin milleti temsil etme görevini yerine getirecekleri parlamentoda en özgür bir biçimde hareket edebilmelerini sağlamak amacıyla ve milleti temsil etmek için faaliyette bulundukları sürece onları her tür hukuki takipten beri kılmayı garanti eden bir kamu hukuku kurumudur. Bu anlamda yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin şahsı için tesis edilen bir müessese olmayıp, milletvekillerinin ifa ettikleri görev süresince ve sadece görevle alakalı konulardaki düşünce, fiil ve sözler için geçerlidir<sup>39</sup>. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu hiçbir şekilde milletvekillerinin şahsi emelleri için ve onları hukukun üstünde kabul edilmeye yönelik olarak tahsis edilen bir kurum olmayıp, sırf ve doğrudan “milletin temsili” şeklindeki kamu yararının kusursuz olarak icra edilmesini sağlamak uğruna feda edilen bir ayrıcalıktır<sup>40</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun kamu düzeninden olmasının temel sonuçları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Yasama sorumsuzluğu temsilcilerin şahsi bir ayrıcalığı olmayıp<sup>41</sup>, temsilci olmak sebebiyle kamu yararına hizmet etmek uğruna onların istifade edebileceği bir kamu hukuku kurumudur<sup>42</sup>. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğu Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine istisna olarak kabul edilebilecek türden bir

<sup>38</sup> Doktrinde de aynı görüş ileri sürülmüştür. Bkz. ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508. Yasama bağımsızlığının bulunması durumunda yapılacak yargılama neticesinde beraate hükmedilmesi gerektiği doğrultusundaki görüş için bkz. KUNTER (1989): s. 289; KUNTER- YENİSEY (2004): s. 247; KUNTER- YENİSEY- NUHOĞLU (2006): s. 256, 257; YALOVA (1997): s. 847.

<sup>39</sup> KIRATLI (1961 ): s. 69; TEZİÇ (2003): s. 382.

<sup>40</sup> ÜNAL (1987): s. 16; ÖZBUDUN (2004): s. 277; GÖZÜBÜYÜK (2006): s. 199; GÖREN (1999): s. 214; ATAR (2002): s. 222.

<sup>41</sup> KUNTER (1952): s. 1475. Yasama sorumsuzluğunu şahsi imtiyaz olarak kabul en düşünce için bkz. İÇEL-DONAY (2005): s. 143; YALOVA (1997): s. 846.

<sup>42</sup> GÖREN (1999): s. 214; İBA- BOZKURT (2004): s. 14; İBA (2006): s. 1006; YALOVA (1997): s. 846.

ayrıcalık değildir<sup>43</sup>. Yasama sorumsuzluğu milletvekillerine özgü bir ayrıcalık olarak görülmeyp, sadece ifa edilen görev sebebiyle milletvekillerini her tür takibe karşı korumak için kabul edildiği düşünüldüğü sürece amacına hizmet etmiş olacaktır<sup>44</sup>. Ancak yasama sorumsuzluğunun amacına tam anlamıyla uygun olarak kullanılması için, feda edilen kamu zararıyla beklenen kamu yararı arasındaki orantının aşılmamış olması gerekir. Özet bir ifade ile yasama sorumsuzluğu milletvekilleri bakımından onları diğer vatandaşlardan farklı kılan sübjektif bir durum olmayıp, milletvekili seçilmiş olmaktan dolayı ve milletvekilliği süresince icra edilen yasama faaliyeti kapsamındaki fiiller bakımından milletvekillerinin istifade edebileceği objektif bir statü ilişkisidir.

- Yasama sorumsuzluğunun kamu düzeninden olmasının en temel sonuçlarından biri de, milletvekillerinin kendi iradeleriyle yasama sorumsuzluğunun geçerli olmadığına dair tasarruflarının bulunmayışıdır<sup>45</sup>. Yasama sorumsuzluğundan istifade etmeye hakkı olan kişilerin bu müessesenin geçersizliği sonucunu doğuracak her tür iradelerinin hukuki bir değeri yoktur. Çünkü yasama sorumsuzluğu bu müesseseden istifade edebilecek milletvekillerinin şahsi hallerinden doğan ve milletvekillerinin özgür iradeleriyle geçersiz kılabileceği bir sübjektif hukuki durum değildir. Tam tersine yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin temsilci olarak millet tarafından seçilerek mezun kılınmış olmaları hasebiyle ve milletvekilliği sıfatı devam ettiği sürece geçerliliği mutlak olan objektif bir hukuki durumdur. Kısaca milletvekillerinin yasama sorumsuzluğunun feragat ettiklerine dair iradelerinin hiçbir hukuki geçerliliği

<sup>43</sup> ERDOĞAN (2005): s. 260; ODYAKMAZ- KAYMAK- ERCAN (2006): s. 107.

<sup>44</sup> TEZİÇ (2003): s. 375.

<sup>45</sup> KIRATLI (1961): s. 70; TÜZEL (1969): s. 369; TEZİÇ (2003): s. 382; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 230; ÖZGENÇ (Gazi Şerhi- 2006): s. 263, 264; ÖZGENÇ (2006): s. 508; İÇEL- DONAY (2005): s. 148.

söz konusu değildir<sup>46</sup>. Yasama sorumsuzluğunun kamu düzeninden olmasının sonuçları arasında ifade edilen birinci hal ile ikinci hal aslında birbirlerinin mantıksal hukuki sonuçlarıdır. Yasama sorumsuzluğunun milletvekilleri için Anayasadaki eşitlik ilkesine istisna teşkil etmeyip, milletvekillerinin milletvekili sıfatını taşımaları sebebiyle istifade edebilecekleri bir kamu hukuku müessesesi olması sebebiyle milletvekilleri kendi iradeleriyle yasama sorumsuzluğunu geçersiz kılamamaktadırlar. Aksine bir düşünce yasama sorumsuzluğu üzerinde ve onu geçersiz kılmaya yönelik milletvekili iradesinin hukuki sonuç doğurduğu anlamına gelir ki bu düşüncenin asla kabulü mümkün değildir.

- Yasama sorumsuzluğundan feragatin geçersizliğinin dolaylı sonuçların arasında, yargılama sırasında yasama sorumsuzluğu def'inin ileri sürülemeyeceği taahhüdünün hukuki sonuç doğurmaması da yer almaktadır. Buna bağlı olarak bir milletvekilinin herhangi bir grup adına manda kabul etmesi, milletvekillerinin tüm milletin temsilcisi olarak hareket etmelerine dair anayasal hüküm gereği mümkün değildir<sup>47</sup>. Yasama sorumsuzluğundan feragatin dolaylı sonuçları arasında ifade edilen halleri yargılama esnasında taraflar ileri sürmemiş olsalar bile hâkim bunları kendiliğinden dikkate almak zorundadır.

### **C. Yasama Sorumsuzluğu Kapsamındaki Fiiller**

#### **İçin Hukuk ve Ceza Kovuşturmaları Bakımından**

#### **Zamanaşımı Müessesesinin Uygulanma Alanı Yoktur**

Yasama sorumsuzluğundan söz etmenin mümkün olduğu yerde ve yine yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilebilecek fiiller için ne cezai sorumluluğu ne de

<sup>46</sup> LAFERRIÉRE (1947): s. 713; KIRATLI (1961): s. 70; DÖNMEZER- ERMAN (1998): s. 267; ARTUK-GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): 261; TOROSLU (2005): s. 78.

<sup>47</sup> KIRATLI (1961): s. 70; TÜZEL (1969): s. 369; TEZİÇ (2003): s. 382.

hukuki sorumluluk olmadığından dolayı, bu yerlerde işlenen yasama sorumsuzluğu dahilindeki fiiller için her iki hukuk dalı bakımından zamanaşımı mefhumu söz konusu olmayacaktır. Yasama Sorumsuzluğu dahilindeki bir eylem maddi ceza hukuku bakımından cezalandırılmaya kesin olarak mani olduğu için, cezalandırılması asla mümkün olmayan bu tür eylemler için ceza hukuku bakımından dava ve ceza zamanaşımı sürelerinin uygulanması diye bir şey söz konusu olamayacaktır. Aynı şekilde yasama sorumsuzluğunun sınırlarının kötü niyetli bir şekilde aşılmamış olması ve Meclis faaliyetinin akışı gereği makul karşılanabilecek düşünce, söz ve fiillerin haksızlık niteliğinden söz edilemeyeceği için, bu tür eylemler sebebiyle tazminatı gerektiren bir fiilden bahsetmek mümkün olmadığına göre zamanaşımının uygulanma alanı yoktur.

Milletvekillerinin oy, söz ve düşünce açıklama yollarıyla işleyebilecekleri suçlar hariç, yaralama, mala zarar verme, hırsızlık gibi suçlar için, isterse bu suçlar yasama faaliyeti icra edilirken işlenmiş olsun, Ceza Kanunu genel hükümlerine göre zamanaşımının uygulanması söz konusu olacaktır. Ancak doktrinde de haklı olarak iddia edildiği gibi, yasama dokunulmazlığı kapsamındaki bu tür fiiller için asıl uygulama alanı olan ceza zamanaşımıdır<sup>48</sup>. Çünkü Anayasanın 83. maddesinin ikinci fıkrasında yasama dokunulmazlığının sadece, tutulma, tutuklanma, sorguya çekilme ve tutuklanmaya engel olduğu belirtilmiştir. Hukukta istisnaların dar yorumlanmasının gerekliliği dikkate alındığında dokunulmazlık dava açılmasına engel teşkil etmez.

Milletvekillerinin Meclis kürsüsünden başkalarının şahsiyet haklarına saldırı niteliğindeki sözlerinin temsilcilik faaliyeti ile ilişkilendirilmesi mümkün olamayacağı, bu tür fiillerin haksız fiil olarak kabul edilmesi gerektiği dikkate alındığında söz konusu fiiller

---

<sup>48</sup> FEYZİOĞLU (1992): s. 31, 33.

sebebiyle manevi tazminat davasının açılması Borçlar Kanunundaki 60. maddesinde yer alan genel zamanaşımı sürelerine tabi olacaktır<sup>49</sup>.

Yasama sorumsuzluğu ceza hukuku bakımından bir dava şartı olarak kabul edilemez<sup>50</sup>. Eğer yasama sorumsuzluğu kapsamındaki bir fiili sebebiyle kamu davası açılırsa yapılacak yargılama sonucunda bu bölümde daha önce 2 numaralı başlık altında yapılan açıklamalar doğrultusunda hâkim ceza verilmesine yer olmadığına hükmeder. Manevi tazminat istemleri bakımından da yasama sorumsuzluğu dava şartı değildir. Manevi tazminata konu olay bakımından eğer şahsi kin amacıyla hareket edilmemiş ve yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiiller bakımından iyi niyetli olarak davranıldığı hususunda hâkimde kanaat oluşursa, hâkim yaptığı yargılama neticesinde tazminat talebinin reddine karar verecektir.

## II. YASAMA SORUMSUZLUĞU-

### YASAMA DOKUNULMAZLIĞI MUKAYESESİ

#### A. Yasama Sorumsuzluğunun

##### Yasama Dokunulmazlığından Farkları

Yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin temsilcilik sıfatına,<sup>51</sup> yani milletvekillerinin ifa ettikleri göreve yönelik koruyucu müessesedir<sup>52</sup>. Hâlbuki yasama dokunulmazlığı

<sup>49</sup> BK. m. 60/I'e göre, "Zarar ve ziyan yahut manevi zarar namiyle nakdi bir meblağ tediyesine müteallik dava, mutazarrır olan tarafın zarara ve failine itilâi tarihinden itibaren bir sene ve her halde zararı müstelzim fiilin vukuundan itibaren on sene mürrurundan sonra istima olunmaz".

<sup>50</sup> Aynı şekilde yasama dokunulmazlığı da ceza muhakemesi hukuku bakımından dava engeli değildir. Çünkü anayasanın 83. maddesinde yasama dokunulmazlığının ne tür işlemler (tutma- tutuklanma- sorguya çekilme ve yargılanma) bakımından geçerli olduğu sayma yoluyla belirtilmiştir. Dolayısıyla yasama dokunulmazlığı bu sayılanlar dışındaki soruşturma işlemleri (örneğin ifade alma), aynı şekilde iddianame düzenleyerek dava açma bakımından engel teşkil etmez. Aynı doğrultudaki doktriner görüşler için bkz. ÖZBUDUN (2005): s. 112; FEYZİOĞLU (1992): s. 23.

<sup>51</sup> ÜNAL (1987): s. 7, 8; DEMİRBAŞ (2006): s. 151.

<sup>52</sup> KUNTER (1952): s. 1475, 1476.

milletvekillerinin temsilcilik sıfatına değil, şahsına yönelik bir güvencedir<sup>53</sup>. Bu anlamada yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin yerine getirdikleri görev sebebiyle değil, bu görevi yerine getiren kişi olarak seçilmiş olmaları nedeniyle tanınmış bir koruma mekanizmasıdır. Daha özet bir ifade ile yasama sorumsuzluğu yasama fonksiyonuyla alakalı görevler için geçerli olduğu halde yasama dokunulmazlığı yasama fonksiyonu dışındaki fiiller için geçerlidir<sup>54</sup>.

Yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin temsilcilik görevlerini engelleyebilecek adli takibata karşı milletvekillerini korumak amacıyla kabul edildiği halde<sup>55</sup>, yasama sorumsuzluğunun amacı temsilcilerin görevini yerine getirirken onları her tür takibata karşı güvencede tutmaktır<sup>56</sup>.

Yasama sorumsuzluğu maddi ceza hukukunun konusu olduğu halde<sup>57</sup> yasama dokunulmazlığı şekli (ceza muhakemesi ve ceza infaz hukuku) ceza hukukunu ilgilendiren bir konudur<sup>58</sup>. Yani yasama sorumsuzluğu sorumsuzluk kapsamındaki fiil sebebiyle milletvekillerinin ve milletvekili olmayan bakanların ceza sorumluluğunu ortadan kaldıran bir ceza hukuku engeli olduğu halde, yasama dokunulmazlığı fiilin cezalandırılmasını ortadan kaldıran bir sebep olmayıp, sadece yasama dokunulmazlığı süresince ve Anayasanın 83. maddesinin ikinci fıkrasında sayılan tutulma, tutuklanma, sorguya çekilme, yargılanma fiillerine karşı milletvekillerini ceza muhakemesi hukuku bakımından korumaktadır<sup>59</sup>.

<sup>53</sup> ÜNAL (1987): s. 7, 8.

<sup>54</sup> SOYASLAN (1998): s. 158; TÜLEN (1999): s. 118.

<sup>55</sup> RUDNICK (1980-1981): s. 238, 239; HARRIS (2002): s. 182.

<sup>56</sup> ARSEL (1955- AÜHFD): s. 41; FEYZİOĞLU (1992): s. 24.

<sup>57</sup> YALÇIN (1992): s. 218.

<sup>58</sup> KUNTER (1998): s. 71; KUNTER- YENİSEY (2004): s. 65; KUNTER- YENİSEY (2005): s. 18; KUNTER- YENİSEY- NUHOĞLU (2006): s. 65; FEYZİOĞLU (1992): s. 24.

<sup>59</sup> Yasama dokunulmazlığının milletvekilleri bakımından tutulma, tutuklanma, sorguya çekilme ve yargılanma bakımından doğurduğu sonuçlar dair ayrıntılı bilgi için bkz. FEYZİOĞLU (1992): s. 28- 30. Anayasanın 83. maddesi yasama dokunulmazlığı müessesesinin nelere engel olduğunu sayma yoluyla belirttiği için, yasama dokunulmazlığı milletvekilleri ve milletvekili olmayan bakanlar hakkında ceza davası açılmasına engel değildir. ÖZBUDUN (2005): s. 112; FEYZİOĞLU (1992): s. 23; YALOVA (1997): s. 848. Savcı suçluluğu iddia edilen milletvekili hakkında hazırlık tahkikatı yapabilir. Bkz. TANER, Tahir: Ceza Muhakemeleri Usulü, Duygu Matbaası, İkinci Baskı, İstanbul 1950, s. 91. Ayrıca Yargıtayın da yasama dokunulmazlığının sadece muhakeme

Yasama dokunulmazlığının kaldırılması halinde ise yargılama sonucu verilecek cezanın milletvekili seçilme yeterliliğine engel ceza olmaması, aynı şekilde milletvekili seçilmeye engel bir suç sebebiyle verilen ceza olmaması halinde ceza infaz hukuku bakımından milletvekilliği veya bakanlık sıfatının sona ermesine kadar cezanın yerine getirilmesine mani olan ceza infaz hukuku kurumudur.

Yasama sorumsuzluğu kural olarak mutlak<sup>60</sup>. Yasama sorumsuzluğu milletvekillerini ve milletvekili olmayan bakanları yasama faaliyetiyle alakalı oy kullanmak, söz söylemek ve düşünce açıklamak yoluyla işlemiş oldukları suçlara karşı mutlak olarak korur. Bu anlamda yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin açıkladıkları düşünceler, verdikleri kanun teklifleri, ilgili birimlere sundukları dilekçeler bakımından onların sorumluluğunu önleyen bir güvencedir<sup>61</sup>. Yasama sorumsuzluğu her tür suç için değil ancak oy verme söz söyleme ve düşünce açıklama fiillerinden biri ile işlenebilecek, örneğin hakaret, iftira, suç uydurma gibi, suçlara karşı korur. Bu tür yollarla işlenebilecek suçların dışındaki suçların, mesela bir milletvekilinin başka bir milletvekilini dövmesi, yaralaması, malına zarar vermesi gibi, Meclis çalışmaları esnasında işlenmiş olmasının önemi olmaksızın yasama sorumsuzluğu kapsamında düşünülmesi mümkün değildir<sup>62</sup>. Yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasındaki haddi aşan ve başkalarının şahsiyet haklarını rencide edici sözleri için geçerli değildir. Hem doktrinde hem de uygulamada milletvekillerinin şahsiyet haklarına saldırı niteliğini taşıyan söz ve düşünceleri için tazminata

---

engel olduğu, ancak dava engeli olmadığı doğrultusunda kararı mevcuttur. Bkz. E. 1997/14100, K. 1997/13205, T. 14.10.1997, YKD., C. 24, S. 2, 1998, s. 442, 443. Aynı şekilde yasama dokunulmazlığı hukuk davaları bakımından da yargılamaya engel değildir. Yargıtay da zina sebebiyle açılan tazminat davasının görülmesine yasama dokunulmazlığının engel olmadığına karar vermiştir. Bkz. Yargıtay HGK., E. 1978/4-821, K. 1980/1938, T. 2.5.1980.

<sup>60</sup> YAYLA, Yıldızhan: Anayasa Hukuku Ders Notları, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 2. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul 1986, s. 156.

<sup>61</sup> DENDY(1992): s. 466.

<sup>62</sup> TÜZEL (1969): s. 368; ÖZBUDUN (2002): s. 278; ATAR (2002): s. 223.

hükmedilebileceği görüşü hâkimdir<sup>63</sup>. Dolayısıyla hukuki sorumluluk bakımından yasama sorumsuzluğu her zaman mutlaklık arz etmez.

Yasama dokunulmazlığı ise nisbîdir<sup>64</sup>. Yasama dokunulmazlığının amacı milletvekillerini ve milletvekili olmayan bakanları asılsız ceza takibatına karşı koruyarak onların görevlerinden alıkonulmalarının önüne geçmektir<sup>65</sup>. Bu nedenle yasama dokunulmazlığı milletvekillerini sadece ceza davalarına karşı korur. Hukuki kovuşturmalar milletvekillerinin ve milletvekili olmayan bakanların görevlerini yerine getirmelerine mani olmayacağı için bu kişilerin hukuki takibatı gerektiren fiilleri bakımından yasama dokunulmazlığı engel teşkil etmez. Bu nedenle milletvekillerinin borçlu olmaları halinde söz konusu borcun yerine getirilmesini sağlamak amacıyla cebri icra yolunun işletilmesine, hakeza haciz yolunun işletilmesine yasama dokunulmazlığı engel değildir<sup>66</sup>.

Yasama sorumsuzluğu, yasama göreviyle ilgili faaliyetin makul sınırları içerisinde kalmış olmak şartıyla milletvekillerini her tür sorumluluğa karşı korur. Bu koşulun varlığı halinde yasama sorumsuzluğu temsilcileri ceza hukuku, özel hukuk ve mali hukuk bakımından doğabilecek tüm sorumluluklara karşı korur<sup>67</sup>. Yasama dokunulmazlığı ise temsilcileri ceza hukuku bakımından sonuç doğuran sınırlı sayıdaki işlemlere karşı korur.

Yasama sorumsuzluğunun sorumsuzluk kapsamında değerlendirilebilecek fiiller bakımından istisnası yoktur. Bu yönüyle yasama sorumsuzluğu Meclis çalışmalarıyla alakalı ve makul sınırlar içerisinde düşünülebilecek her neviden fiiller için milletvekillerini sorumluluktan beri kılan bir müessesedir. Yasama dokunulmazlığının ise istisnaları vardır. Bu

<sup>63</sup> TÜZEL (1969): s. 368; ÖZBUDUN (2002): s. 278; ATAR (2002): s. 223; 4. HD. E. 1958/12171, K. 1958/5006; 4. HD., E. 3490, K. 4770, T. 8.7.1966; 4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973; 4. HD., E. 8676, K. 687, T. 29.11.1973. Bkz. OLGAÇ (1976): s. 822- 823; 4. HD., E. 2003/6689, K. 2004/2534; 4. HD., E. 2003/1548, K. 2003/6601; 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768.

<sup>64</sup> YAYLA (1986): s. 156.

<sup>65</sup> ARSEL (1955- AÜHFD.): s. 41.

<sup>66</sup> ARSEL (1955- AÜHFD.): s. 39; DÖNMEZER- ERMAN (1998): s. 273; FEYZİOĞLU (1992): s. 31.

<sup>67</sup> ARSEL (1955- AÜHFD.): s. 39; SOYASLAN (1998): s. 158; SOYASLAN (2006): s. 129; ARTUK-GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 261.

istisnalar Anayasanın 83. maddesinin ikinci fıkrasında düzenlenmiştir. Maddedeki düzenlemeye göre yasama dokunulmazlığı ağır cezayı gerektiren suçüstü<sup>68</sup> halleri bakımından sonuç doğurmaz.

Bu konuda dikkat edilmelidir ki yasama dokunulmazlığı her suçüstü hali için değil, sadece ağır cezayı gerektiren suçüstü hali bakımından sonuç doğurmaz<sup>69</sup>.

<sup>68</sup> Ceza Muhakemesi Kanununun 2. maddesinin birinci fıkrasının j bendine göre suçüstü kavramı şu şekilde tarif edilmiştir: “Suçüstü; 1. İşlenmekte olan suç, 2. Henüz işlenmiş olan fiil ile fiilin işlenmesinden hemen sonra kolluk, suçtan zarar gören veya başkaları tarafından takip edilerek yakalanan kişinin işlediği suç, 3. Fiilin pek az önce işlendiğini gösteren eşya veya delille yakalanan kimsenin işlediği suç” kastedilen bir kavramdır.

<sup>69</sup> Doktrinde ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ifadesinden kastedilenin ne olduğunun ceza hukuku bakımından değil anayasa hukuku bakımından saptanması gerektiği savunulmuştur. Bu düşünceye göre ağır cezayı gerektiren hallerin neler olduğunun Ceza Kanununa göre belirlenmesi, Ceza Kanununda ağır cezayı gerektiren oldukça fazla suçun olması sebebiyle, yasama dokunulmazlığının uygulanma alanının daralacağı, bu tür bir yaklaşımın ise hem yasama dokunulmazlığının iktidar tarafından muhalefete karşı koz olarak kullanılmasına yol açacağı hem de müessesenin amacına aykırı düşeceği gerekçesiyle doğru olmadığı ileri sürülmüştür. Bu sebeple “ağır cezayı gerektiren suçüstü” hali ifadesinin anayasa hukukuna göre değerlendirilmesi gerektiği, anayasa hukuku bakımından ise ağır cezayı gerektiren suçüstü halinden kastedilenin adam öldürme suçu ile sınırlı olarak düşünülmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Bkz. GÖZLER (2000): s. 325. Ceza hukuku doktrininde de ağır cezayı gerektiren suçüstü hali ifadesinden kastedilenin sadece adam öldürme olduğu şeklinde bir görüş yoktur. Ceza hukuku doktrininde ağır cezayı gerektiren hallerin neler olduğunun tespitinde 765 sayılı Türk Ceza Kanunun ağır hapis cezasını içeren hükümlerine itibar edilmesi gerektiği, çünkü yeni TCK’da ağır hapis şeklinde bir derecelendirmenin yer almadığı ileri sürülmüştür. Bkz. CENTEL- ZAFER (2005): s. 63. İddia edildiği gibi ağır cezayı gerektiren suçüstü halinin anayasa hukuku açısından değerlendirilerek ve sadece adam öldürme suçunu kasteder tarzda düşünülmesi gerektiği fikrine katılmak güçtür. Çünkü bu düşünceyi savunmanın temel nedeni olarak gösterilen, ağır cezalı işlerin Ceza Kanununa göre tespit edilerek düşünülmesi nedeniyle yasama dokunulmazlığının alanının daraltılmış olmasının ortaya çıkaracağı tehlikeden, ağır cezalı suçüstü halini sadece adam öldürmeyle sınırlı kabul etmenin kötüye kullanılmış olması ile doğabilecek tehlike daha büyüktür. Kaldı ki zaten yasama dokunulmazlığının sınırlandırılması gerektiği yönünde hem kamuoyunda hem de siyasi arenada fikir birliği derecesinde bir ittifaka doğru gidildiği de göz önünde bulundurulursa bahsi geçen fikri savunmak iyice zorlaşacaktır. Ayrıca nelerin ağır cezalı suç olduğunun tespitinde elbette ki işlenen suçun kamu vicdanında açtığı yara da önem arz eder. Bu anlamda nasıl ki bir kimseyi suçüstü koşullarında öldüren kişinin fiilinin kamu vicdanında açtığı yaranın büyük olması sebebiyle yasama dokunulmazlığının geçerli olmadığı Anayasada ifade edilmişse, aynı şekilde bir milletvekilinin Türk Ceza Kanunun örneğin 235. maddesinde düzenlenen ihaleye fesat karıştırma suçunu, hakeza 250. maddesinde düzenlenen irtikap suçunu suçüstü koşullarında işlenmiş olması halinde de kamu vicdanında ciddi tahribatın olacağı kuşkusuzdur. Hatta bu gibi suçların milletin seçilmiş temsilcileri olmaları hasebiyle daha itinalı davranma yükümlülüğü altında olan milletvekilleri tarafından işlenmiş olması durumunda kamu vicdanında en az adam öldürme suçu kadar ciddi bir yankı uyandıracağı muhakkaktır. Hal böyle iken bu gibi suçların suçüstü koşullarında işlenmiş olması halinde yasama dokunulmazlığı hükümlerinin geçerli olmayacağı sonucuna ulaşmak kaçınılmaz olacaktır. Aynı şekilde ağır cezalı işlerin neler olduğunun belirlenmesi yürürlükten kaldırılan 765 sayılı yasaya itibar edilerek de tespit edilemez. Aksine bir düşünce ceza hukukunda temel ilke olan ve Ceza Kanununda da yer alan lehte kanunilik ilkesine aykırı olur. Sonuç olarak hangi suçların ağır cezalı suçlar olduğunun tespitinde itibar edilmesi gereken ceza hukuku ve ona kaynaklık teşkil eden ceza mevzuatıdır. Bu anlamda hangi suçların ağır cezayı gerektiren suç kategorisi içinde değerlendirilmesinin tespitinde 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev Ve Yetkileri hakkında Kanunun 12. maddesine göre hareket edilmesi gerekir. Söz konusu maddeye göre, “Kanunların ayrıca görevli kıldığı haller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m. 148), irtikap (m. 250/1 ve 2), resmi belgede sahtecilik (m. 204/2), nitelikli dolandırıcılık (m. 158), hileli iflas (m. 161) suçları ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla ağır ceza mahkemeleri görevlidir. Ağır cezalı suç kavramından ne anlaşılması gerektiğine dair aynı doğrultudaki görüşler için bkz. CENTEL- ZAFER- ÇAMKUT (2005): s. 165,

Dolayısıyla milletvekillerinin ağır cezayı gerektirmeyecek tarzdaki suçları için suçüstü bir halin söz konusu olması durumunda yasama dokunulmazlığı hükümlerinin geçerli olacağı tartışma götürmez. Mesela bir milletvekilinin Türk Ceza Kanununun 105. maddesindeki cinsel taciz, 116. maddesindeki konut dokunulmazlığının ihlali, 163. maddedeki karşılıksız yaralanma suçlarından birini suçüstü koşullarında işlemiş olsa bile yasama dokunulmazlığı hükümlerinden istifade edecektir. Bahsi geçen bu suçlar ve bunlar gibi ağır cezayı gerektirmeyen suçlar bakımından suçüstü olma halinde dahi yasama dokunulmazlığı hükümlerinin geçerli olacağı 83. maddenin ikinci fıkrasından çıkarılabilecek alternatifi olmayan bir sonuçtur.

Anayasanın 83. maddesinin ikinci fıkrasındaki diğer düzenlemeye göre, soruşturmasına ve kovuşturmasına milletvekili seçilmeden önce başlanmış olmak kaydıyla Anayasanın 14. maddesinde<sup>70</sup> geçen fiiller bakımından da yasama dokunulmazlığı hükümlerinin uygulama alanı bulması mümkün değildir.

Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin yasama fonksiyonuyla alakalı faaliyetleri bakımından sonuç doğurduğu halde<sup>71</sup>, yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin Meclis dışındaki suç sayılan fiilleri bakımından hüküm ve sonuç doğurur<sup>72</sup>.

---

166; DEMİRBAŞ (2006): s. 152. Ağır cezalı suçüstü halinin sadece adam öldürme fiili kapsar tarzda kullanılmadığına dair bir diğer doktriner görüş için bkz. DOMANIÇ (1998): s. 937, 938.

<sup>70</sup> Anayasanın 14. maddesine göre “Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbirisi, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz. Anayasa hükümlerinden hiçbirisi, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz”.

<sup>71</sup> HARRİS (2002): s. 182.

<sup>72</sup> TEZİÇ (2003): s. 390; FEYZİOĞLU (1992): s. 25; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 261. Anayasa Mahkemesi de farklı kararlarında yasama dokunulmazlığı ile yasama sorumsuzluğunun söz konusu bu farklı yönlerine işaret etmiştir. “83. maddesinin birinci fıkrasında yer alan sorumsuzluğun amacı... görevin tam bağımsızlıkla yerine getirilmesini güvenceye almasıdır... 83. maddenin ikinci ve sonraki fıkralarında kurala bağlanan dokunulmazlığın amacı ise, siyasal nedenlerle milletvekillerini, özellikle, siyasal iktidarın açtırmak isteyeceği davalara karşı korumaktır”. Bkz. E. 1986/13, K. 1987/12, T. 25.5.1987, AMKD., S. 23, s. 252; E. 1997/1, K. 1998/1, T. 16.1.1988, AMKD., S. 34, C. II, s. 1019 (Refah Partisinin kapatılması davası); E. 1992/2, K. 2001/2, T. 22.6.2001 (Fazilet Partisinin kapatılması davası) AMKD., S. 37, C. 2, s. 979.

Yasama sorumsuzluğu temsilcilerin yasama sorumsuzluğu kapsamındaki fiilleri bakımından onların cezalandırılmasını önleyen bir mahiyet arz ettiği halde, yasama dokunulmazlığı temsilciler bakımında sadece yargılanmaya, mahkûm olma halinde ise cezanın infazına mani olan bir mahiyet arz etmektedir<sup>73</sup>.

Yasama sorumsuzluğunun sorumsuzluk kapsamındaki fiiller bakımından koruyuculuk fonksiyonu süreklilik arz ettiği halde, yasama dokunulmazlığının koruyuculuk fonksiyonu sürelidir<sup>74</sup>.

Yasama sorumsuzluğu Meclis tarafından kaldırılamaz, yasama dokunulmazlığı ise Meclis tarafından kaldırılabilir<sup>75</sup>. Yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin milli iradenin eksiksiz olarak ortaya konmasına matuf bir müessese olması hasebiyledir ki milletvekilliği sona ermiş olmadığı sürece yasama sorumsuzluğunun hiçbir şekilde Meclis tarafından kaldırılması söz konusu olamaz.

Yasama sorumsuzluğunun Meclis tarafından kaldırılamayacak olmasının en temel gerekçesi; bu müessesenin milletvekillerinin şahsına yönelik bir imtiyaz olarak değil<sup>76</sup>, onların yerine getirdikleri görev sebebiyle ve görevle alakalı konulardaki icraatlarını kapsayan objektif mahiyet arz eden kamu hukuku müessesesi olması sebebiyledir. Bu düşünceyi destekler tarzda başka bir gerekçe olarak da, milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan bizatihi feragat etmelerinin hukuki sonuç doğurmaması<sup>77</sup> gösterilebilir. Yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin yasama fonksiyonu dışındaki fiilleri bakımından onların asılsız ceza takibatına maruz bırakarak temsilcilik faaliyetlerinden alıkonulmalarının

<sup>73</sup> TÜLEN (1999): s. 117, 118.

<sup>74</sup> ARSEL (1955- AÜHFD): s. 39; TEZİÇ (2003): s. 390; ÖZBUDUN (2004): s. 243; ÖZBUDUN (2005): s.109; ATAR (2002): s. 223, 226; SOYASLAN (2006): s. 129; FEYZİOĞLU (1992): s. 25; GÖZLER (2000): s. 322, 330; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 261.

<sup>75</sup> ARSEL (1955- AÜHFD): s. 41; KIRATLI (1961): 78, 79; ATAR (2002): s. 223, 226; GÖZLER (2000): s. 322, 330; ARTUK- GÖKCEN- YENİDÜNYA (2006): s. 261; SOYASLAN (2006): s. 129

<sup>76</sup> KUNTER (1952): s. 1475.

<sup>77</sup> TÜZEL (1969): s. 369; TEZİÇ (2003): s. 382; TANÖR- YÜZBAŞIOĞLU (2001): s. 230; TÜZEL (1969): s. 369; ÖTÜRK- ERDEM- ÖZBEK (1998): s. 80; ÖZGENÇ (2006): s. 508.

önüne geçmek amacıyla milletvekilleri için geçerlilik arz eden bir kamu hukuku kurumudur. Dolayısıyla milletvekillerinin yasama faaliyeti dışındaki suç sayılan fiilleri bakımından Meclis kararıyla yargılanmalarının yolu açılabilir.

### 1. İki Örnek Olay: Yasama Sorumsuzluğu Kaldırılabilir mi?

Bir önceki başlığın son paragraflarında açıklandığı üzere, yasama sorumsuzluğu ebedidir, kaldırılamaz ve bu müesseseden feragate yönelik her tür tasarruf geçersizdir. Ancak 1957 yılında Kırşehir'in yeniden il olmasına dair Kanunun kabulü sırasında<sup>78</sup> Osman BÖLÜKBAŞI söz almadan Meclis kürsüsüne gelerek, <<zalimlerin uşakları>>, <<haysiyetten mahrum insanlar>><sup>79</sup> ifadelerini kullanmış sonra Meclis koridorlarında devamla aynı ifadeleri tekrarlamış ve ilave olarak <<müstebidin köpekleri>><sup>80</sup> şeklindeki sözleri sarf etmiş olması sebebiyle yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır<sup>81</sup>. Bu iki örnek bu bölümde ve daha önceki bölümlerde farklı başlıklar altında, o başlıklarla ilgili kısımları alınarak detaylıca tartışıldığı için bu başlıkta ayrıntılara inilmemiştir.

<sup>78</sup> Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 76-80, T. 12.6.1957, s. 159, 164.

<sup>79</sup> Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20, D. X, İç. 3, İnikat N. 80, Celse 1, T. 12.6.1957, s. 159, 164.

<sup>80</sup> TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 83-90, T. 19.6.1957, S. Sayısı 273, s. 2.

<sup>81</sup> TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, D. X, İç. 3, İnikat N. 83-90, T. 24.6.1957, s. 452, 519. Osman BÖLÜKBAŞI'nın dokunulmazlığın kaldırılması kararı; 298 reyin kullanıldığı oylama sonucunda 2 çekimser, 49 ret oyuna karşılık 247 kabul oyuyla alınmıştır. Bkz. TBMM Zabıt Ceridesi C. 20/A, İnikat N. 85, Celse 2, T. 24.6.1957, s. 519. Bu sözler sebebiyle dokunulmazlığın kaldırılmasına dair karara yönelik sert eleştiriler ve aykırı düşünceler için bkz. AKSOY (1957- S. 80): s. 9, 10; AKSOY (1957- S. 81): s. 11, 18; AKSOY (1957- S. 82): s. 10, 12; DÖNMEZER- ERMAN (1998): s. 218'de geçen 14 nolu dipnot; Ancak, Avusturya uyruklu Adolf SILAVİK'e para karşılığı bilgi ve belge sızdırdığı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, S. Sayısı 663, T. 15.2.1968, s. 2) gerekçesiyle Yozgat milletvekili Celal SUNGUR'un yasama dokunulmazlığının kaldırılmasının görüşüldüğü (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 593- 611) oturumda Osman BÖLÜKBAŞI'nın yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına sebep olan sözlere benzer bir söz olarak kabul edilebilecek, <<A be Allah'ın vicdandan mahrum ettiği mahlûk>> (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 2, T. 3, B. 56- 73, C. 27, T. 8.4.1968, s. 605) şeklindeki ifadeler, Celal SUNGUR tarafından ve Meclis kürsüsünden, Nevşehir milletvekili Selahattin Hakkı ESATOĞLU muhatap alınmak suretiyle sarf edildiği halde, Celal SUNGUR'un yasama dokunulmazlığının kaldırılması gündeme dahi gelmemiştir. Bu durum, Mecliste kürsüden Genel Kurula hitap edildiği sırada sarf edilen hakaret nitelikli sözler sebebiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılıp kaldırılmamasının tamamen siyasi amaçlı olduğunu göstermektedir. Oysa daha kesin ve tarafsız çözüm yolu, hakaret veya benzeri suçlar sebebiyle yasama sorumsuzluğunun geçerli olmayacağına dair yasal düzenlemeye yer vermektir.

Bir diğerk örnek, Türkiye İşçi Partisi milletvekili Çetin ALTAN'ın sosyalist düşünceye dair Meclis kürsüsünden söylediklerini dışarıda makalesinde yazmış olması sebebiyle yasama dokunulmazlığının kaldırılmış olmasıdır<sup>82</sup>.

Yasama sorumsuzluğu kapsamında olduğu düşünölebilecek bir sözden veya düşünceden dolayı milletvekilinin yasama dokunulmazlığının kaldırılabilip kaldırılamayacağıının tartışılmasında, öncelikle söz ve düşüncenin yasama sorumsuzluğu adına, yani milletin temsili için ve yasama faaliyetiyle alakalı olarak sarf edilmiş olup olmadığının tespiti önemlidir.

Mesela, şerefsizler, yavşaklar veya BÖLÜKBAŞI'nın sarf ettiğı <<zalimlerin uşakları>>, <<haysiyetten mahrum insanlar>>, Meclis koridorunda bu sözlerini tekrarlayarak ve ilave olarak <<müstebidin köpekleri>> ifadelerinin kullanılmış olması nasıl milletin temsiliyle, hakeza yasama fonksiyonuyla alakalandırılabilir ki?

Şu Halde bu tür sözlerin milletin temsili adına sarf edilmiş olduğu düşünölemeyeceğine, hakeza tamamen fevri bir çıkış yaparak ve Meclis kürsüsünü adeta bu sözlere meşruiyet kazandırmak amacıyla ele geçirmişçesine, yine hakaretimiz sözlere Meclis koridorlarında da devam etmek suretiyle tamamen kast kapsamında hareket edildiğini düşünmeyi kaçınılmaz kılacak tarzda, bu türden sözlerin yasama sorumsuzluğu müessesesi kapsamında değil, yasama dokunulmazlığı kapsamında mülahaza edilmesi gerekir. Çünkü bu türden sözler, yasama sorumsuzluğunun ihdası amacına matuf yasama faaliyeti ile alakalı olmayıp, bir temsilcinin şahsi suçları sebebiyle kovuşturularak yasama faaliyetinden alıkonulmasını engellemeye yönelik yasama dokunulmazlığı müessesesi kapsamında

<sup>82</sup> Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 139- 150, D. 2, Top. 2, T. 20.7.1967, s. 370, 465; Çetin ALTAN'nın dokunulmazlığının kaldırılması kararı, 266 milletvekilinin katıldığı oylamada 47 ret oyuna karşılık 217 kabul oyu ile alınmıştır. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 144, O. 2, Top. 2, T. 20.7.1967, s. 370, 465.

düşünülmesi gereken fiilleridir. Yargıtay da aynı kanaattedir<sup>83</sup>. Şöyle ki dışarıda işlendiğinde tazminat veya duruma göre ceza gerektiren bir düşünce, Mecliste açıklandığında bu müeyyideleri neden gerektirmeyecektir? Kaldı ki bu neviden sözlerin yasama sorumsuzluğunun güvence altına almak istediği haller arasında, örneği düşünce açıklama olarak, değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu tür bir sözün söylenmesi düşünce açıklamak olarak değil, ancak başkalarının şahsiyet haklarına saldırma olarak kabul edilmesi gerekir. Oysa yasama sorumsuzluğunun koruduğu şey bu değildir.

ARSEL'in çok yerinde bir tespitine göre, "Dokunulmazlık, mebusları vazifeleriyle ilgisi olmayan fiillerden dolayı suçsuz kılmak gayesiyle değil, fakat iktidarın fenaya istimal eden bir hükümete karşı himaye zımmında vücut bulmuştur. Fakat umumiyle bu müessese, hemen hemen her yerde, adeta şahsi bir imtiyaz mahiyetini iktisap etmiş ve hatta asıl olan şeklini değiştirerek, millet adına ika edilmiş sayılabilecek fiillerin takipsiz kalmalarını sağlamıştır. Bundan dolayıdır ki teşriî muafiyet, bu gün her tarafta haklı tenkitlere ve yeni kabul edilen anayasalarla bazı tahditlere tâbi tutulmuştur"<sup>84</sup>.

<sup>83</sup> Yargıtay 9. Ceza Dairesi de verdiği bir kararda aynı noktaya işaret etmiştir: "Hasan MEZARCI'nın dokuz arkadaşıyla birlikte imzalayarak 30.4.1992 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına vermiş oldukları Meclis araştırması önergesinde, yakın tarihimizin başlangıcında olup bitenlerin yeterince aydınlatılmamış olmasının tartışmaların devamına sebep olduğu, ülkede haksızlık, hırsızlık yapanların, cinayet işleyenlerin suçları ortaya çıkarılmadıkça hukuk devletinden söz etmenin mümkün bulunmadığı, genel anlamda vurgulandıktan sonra devleti zan ve şaibe altında bulundurduğu, milli skandal niteliğinde olduğu ileri sürülen Ali Şükrü Bey cinayetinin aydınlatılmasının istenildiği anlaşılmaktadır. Oysa sanık tarafından 4.6.1992 günü yapılan konuşmada "Bu ülkede konuşmak güç. Ben düzene karşıyım. Kemalist diktatörlük düzenine, istibdata karşıyım. İsim koymak önemli değil, hürriyet demişsiniz, Hitlerden fazla adam kesmişsiniz, şapka giymiyor diye binlerce başvurmuşsunuz. Tanrı uludur demiyor diye insanları öldürmüşsünüz" şeklindeki görüşlerini açıkladıktan sonra devam edilip, Meclis araştırması önergesiyle bağlantı kurulması mümkün olmayan bir şekilde Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret teşkil edici sözler sarf edilmiş olması karşısında, artık Mecliste ileri sürülmüş olan düşüncelerin Meclis dışında tekrar edilmiş bulunduğu söz etmeye olanak yoktur. Diğer bir deyişle sanığın paneldeki söz ve düşünceleri Meclis araştırma önergesinin tekrarı niteliğinde değildir. Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisince yapılan inceleme sonunda da Sanığın eylemi sorumsuzluk (mutlak dokunulmazlık) kapsamında görülmeyerek Anayasanın 83. maddesinin 2. fıkrası uyarınca yasama dokunulmazlığı kaldırılmıştır". Bkz. Yargıtay 9. CD., E. 1995/2996, K. 1996/3844, T. 1.6.1995.

<sup>84</sup> ARSEL (1955- Forum): s. 7.

Çetin ALTAN'ın Mecliste söylediklerini Akşam Gazetesindeki köşesinde makale konusu yapmış olmasından<sup>85</sup> dolayı dokunulmazlığının kaldırılmış olması<sup>86</sup> ise ilk örnekten çok farklıdır. Çetin ALTAN bakımından başkalarının hukuken garanti altına alınmış şahsiyet haklarına doğrudan veya dolaylı bir saldırı söz konusu değildir. Tam tersine ALTAN, tamamen yasama sorumsuzluğu sınırları içinde değerlendirilebilecek, sosyalizmle alakalı görüşlerini Mecliste dile getirmiş, daha sonra da yine Anayasal teminat altındaki dışarıda tekrarlamamanın da yasama sorumsuzluğundan istifade etmesi kuralları dahilinde, Meclisteki görüşlerini makalesinde tekrarlamıştır. Yasama sorumsuzluğu farklı fikirlerinin temsilcileri olan milletvekillerinin, haksız fiil sayılmayan, suç teşkil etmeyen düşünceleri nedeniyle iktidar tarafından baskı altına alınmalarını önlemeye yönelik bir mekanizma olduğuna, ALTAN bakımından yasama sorumsuzluğunun sınırlarını aşan düşünce açıklamasından söz edilemez<sup>87</sup>. Yasama sorumsuzluğu güvencesi sayesinde ki, muhalefette yer alan farklı partilere mensup milletvekilleri, temsil ettikleri kesim adına Mecliste görüşlerini yansıtırlarken, iktidarın karşı konulamaz gücü karşısında kendilerini güvende hissedebilmektedirler<sup>88</sup>.

Öyle ise milletin temsili adına yapıldığı ve yasama fonksiyonu ile doğrudan doğruya bağlantısı kurulamayacak haksız fiil veya suç sayılan söz ve düşünceler bakımından yasama sorumsuzluğunun sonuç doğurmayacağına Anayasada belirtilmesi en kesin çözüm yoludur. Ancak iktidarın muhalefeti sindirmek amacıyla, örneğin ÖCALAN asılmasını, Güneydoğu Anadolu'da yaşayan Kürt vatandaşlarımıza zulmediliyor, Türkler Ermenileri katletmiştir, iktidar bütün kaynaklarını irticacılara peşkeş çekiyor, Hükümet Kıbrıs'ı satma hainliği yoluna

<sup>85</sup> Meclis kürsüsünden sarf edilen sözlerin dışarıda tekrarlanması konusunun detaylı olarak yapılan tartışması için bkz. I. Bölüm II. Başlık B/5-a'daki açıklamalara.

<sup>86</sup> Millet Meclisi Tutanak Dergisi, C. 21, B. 139- 150, D. 2, Top. 2, T. 20.7.1967, s. 370, 465.

<sup>87</sup> Anayasa Mahkemesi Çetin ALTAN'ın dokunulmazlığının kaldırılmasına dair kararın iptali istemiyle açılan davada, verdiği kararda aynı noktalara işaret etmiş ve kararı, kararın alınmasındaki söz konusu olan usul eksiklikleri sebebiyle iptal etmiştir. Bkz. E. 1967/22, K.1967/22, T. 02.08.1967, AMKD., S. 5, s. 156; RG. 25.10.1967, N. 12734.

<sup>88</sup> Aynı konuda benzer eleştiriler için bkz. SAVCI (1967): s. 74 vd.

girmiştir, Avrupa Birliğine girilecek diye alçaklaşmak gerekir mi? gibi iktidar tarafından hoş karşılanmayacak, iktidarı yıpratıcı ve gerçeklik payı bulunan, fakat abartılarak aktarılan düşünceler sebebiyle elbette ki bu düşünce sahipleri bakımından tazminatı veya cezayı gerektirecek bir durum söz konusu olmayacaktır. Çünkü yasama sorumsuzluğunun amacı, çoğunluktaki iktidara karşı azınlıkta kalan muhalefeti güçlü kılarak çok sesliliği teşvik etmek, bu yolla demokrasinin temel gereğini garanti altına almaktır. Yoksa yasama sorumsuzluğu tazminatı gerektiren haksız fiilleri veya ceza yaptırımını gerektiren, suç sayılan fiilleri meşrulaştıran, her şeyin söylenmesinin mubah ve muteber kabul edildiği serbest atışı garanti altına almaya yönelik bir mekanizma değildir.

Şimdiye kadar söylenenlerin tümü, yasama sorumsuzluğunun, sorumsuzluk kapsamındaki haksız fiillerin hukuka aykırılık niteliğini, suç sayılan fiillerin ise suç niteliğini ortadan kaldıran bir hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilemeyeceğinden kaynaklanmaktadır. Uygulamada da bu düşüncüyü destekler kararlar mevcuttur. Şöyle ki Yargıtay şahsi kin içerikli, siyasal hoşgörü sınırları içinde kabul edilemeyecek sözlerin başkalarını hedef alarak sarf edilmesinin tazminat ödemeye mani olmadığına karar vermiştir<sup>89</sup>. Oysa yasama sorumsuzluğu bir hukuka uygunluk sebebi olsaydı, buna yönelik ya yasalarda bir düzenleme bulunması gerekirdi veya yasama sorumsuzluğu kapsamındaki milletvekillerini tazminat sorumluluklarına karşı da korurdu. Çünkü hukuka uygunluk sebepleri, her hukuk dalı bakımından söz konusu olabilecek yaptırımlara karşı bu sebeplerden istifade edecek kişileri masum kılar<sup>90</sup>. Sonuç olarak yasama sorumsuzluğunun, kişileri (gerçek veya tüzel kişiler) hedef alarak yapılan haksız fiillerin veya suç sayılan eylemlerin neticelerini önlemeye yönelik sonuç doğuran bir müessese olmadığını, iktidara karşı yapılan

<sup>89</sup> Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; Yargıtay 4. HD., E. 1978/97, K. 1978/13985, T. 11.12.1978.

<sup>90</sup> KOPARAN, M. Reşat: “Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler”, Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Y. 1, S. 2, 2006, s. 17, 18; Ayrıca aynı makale için bkz. Erişim Tarihi: 11.02.2006, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/136.doc>.

eleştiriler, iktidarın hoşuna gitmeyecek alternatif düşünceler bakımından sonuç doğurmaya yönelik bir müessese olduğu söylenebilir.

## **B. Yasama Sorumsuzluğu ile**

### **Yasama Dokunulmazlığının Benzer Yönleri**

Hem yasama dokunulmazlığı hem de yasama sorumsuzluğu kamu düzenindendir. Bundan dolayı milletvekilinin kendi isteği ile bunlardan vazgeçmesi mümkün değildir. Yine bunun bir sonucu olarak da milletvekili bunların her birini def'i olarak ileri sürmese bile, hâkim kendiliğinden bunlardan birinin varlığını dikkate almak zorundadır<sup>91</sup>.

Hem yasama sorumsuzluğunun hem de yasama dokunulmazlığının kamu düzeninden olmaları sebebiyle bunlardan feragate yönelik tasarruf milletvekilleri bakımından söz konusu değildir<sup>92</sup>.

Anayasanın m. 112/4 de milletvekili olmayan bakanların da yasama dokunulmazlığından istifade edebilecekleri belirtilmiştir. Anayasanın 83. maddesi yasama dokunulmazlığı başlığı altında hem yasama dokunulmazlığını hem de yasama sorumsuzluğunu düzenlediği için AY. m. 112/4 de sözü edilen yasama dokunulmazlığının yasama sorumsuzluğu ve yasama dokunulmazlığını ifade etmek amacıyla kaleme alındığı açıktır. Dolayısıyla milletvekili olmayan bakanlar yasama sorumsuzluğundan da yasama dokunulmazlığından da istifade ederler<sup>93</sup>.

<sup>91</sup> Ancak yargı bağıışıklığı olan diplomasi dokunulmazlığını diplomasi temsilcileri mahkemede ileri sürmezlerse hâkim bu durumu dikkate almak zorunda olmadığından diplomasi temsilcilerine yerel yasa hükümleri uygulanabilir. Bkz., MERAL, Seha: Devletler Hukukuna Giriş, İkinci Cilt, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Bası, A.Ü. Basımevi, Ankara 1975, s. 37.

<sup>92</sup> Oysa diplomasi temsilcileri yargı muafiyetinden feragat edebilirler. Bkz., NOMER, Ergin: Devletler Hususi Hukuku, 6. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1990, s. 406.

<sup>93</sup> Bakanların sorumluluğunun doğuşu, tarihsel gelişimi ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz. GÜRİZ, Adnan: “İngiltere İcra Vekillerinin Mesuliyeti”, AÜHFD., C. XII, S. 3- 4, 1955, s. 139- 155.

Hem yasama dokunulmazlığının hem de yasama sorumsuzluğunun amacı, kamu yararıdır<sup>94</sup>.

### **III. YASAMA SORUMSUZLUĞUNUN SINIRLANDIRILABİLİRLİĞİ**

Yasama sorumsuzluğunun kapsamı konusunda her ne kadar doktrinde ve uygulamada ortalama bir görüş birliği söz konusu olsa da, aslında yasama sorumsuzluğunun sınırlandırılabilirliği göz ardı edilmemelidir. Öncelikle yasama faaliyeti esnasında ortaya konmuş olsa bile yasama faaliyetiyle hiçbir alakası olmayan sözler sebebiyle milletvekillerinin hukuki sorumlulukları, hatta yasama dokunulmazlıklarının kaldırılması suretiyle cezai sorumlulukları cihetine gidilebilmelidir.

#### **A. Yasama Sorumsuzluğunun**

##### **Hukuki Sorumluluklar Bakımından Sınırlandırılabilirliği**

Bu noktada tazminat sorumluluğu bakımından yasama sorumsuzluğunun sınırlarının belirlenmesinde Yargıtay 4. Hukuk Dairesinin 11.12.1978 tarihinde vermiş olduğu bir kararındaki<sup>95</sup> kriterler yol gösterici olabilir. Söz konusu karara göre:

-“Yasama dokunulmazlığı (yasama sorumsuzluğu); yasama organı üyelerinin korkusuzca görev yapabilmelerini sağlamak, fonksiyonları sebebiyle suçlanmalarını engellemek, basit suç atmalarla görevden kalmalarını önlemek amacıyla belirli bir siyasi süreç içerisinde oluşmuş bulunan anayasa hukuku kuralıdır.

<sup>94</sup> ÖZBUDUN (2005): s. 109.

<sup>95</sup> E. 1978/97, K. 1978/13985, Yargıtay Kararları Dergisi, C. 5, S. 12, s. 1706-1711. Benzer diğer kararlar için bkz. Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; Yargıtay 4. HD., 1998/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994; Yargıtay 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768, T. 1.10.2001.

-Meclis toplanma salonunda, encümenlerde verilen oy, söylenen söz ve düşünceler mutlak dokunulmazlık kapsamına girer. Buna karşılık çalışma sırasında da olsa TBMM üyesinin oylama ve sözleri dışındaki eylemleri mutlak dokunulmazlıkla koruma görmez.

-Bununla beraber Meclis çalışmaları ile ilgili fonksiyonların yerine getirilmesi sırasında sarf edilen söz ve düşüncelerde dahi hukuksal sınırsız bir sorumsuzluk söz konusu olmaz; özellikle ulusal bir görevin yerine getirilmesini vesile ittihaz ederek kamu yararı da söz konusu olmadan yersiz, icapsız ve gereksiz, özellikle siyasal ve kişisel kin ve gayzın etkisiyle yapılan ve Meclis çalışmalarıyla uzaktan, yakından bir ilişkisi olmayan ağır hakaretlere maruz kalanın tazminat istemesine yasal engel yoktur.

-Siyasal hoşgörü (tesamüh), yani farklı siyasal amaçlara ve faaliyetler yadığamadan ve düşman olmadan bakabilme alışkanlığı; yasalardan çok toplumdan, toplumdaki değer yargılarından ve inançlardan doğan bir duygudur”

Yargıtayın söz konusu bu kararından yasama sorumsuzluğunun hukuk kovuşturmaları bakımından sınırlarına dair aşağıdaki neticelere ulaşmak mümkündür:

- a. Yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin korkusuzca milli iradeyi ortaya koyabilmelerini sağlamak amacıyla kabul edilmiş olduğuna göre, bu cümleden olamayacak sözler sebebiyle temsilcilerin hukuki sorumlulukları cihetine gidilmesinde bir beis olmamalıdır.
- b. Mecliste ve Meclis çalışmaları esnasında olsa bile, milletvekillerinin icra ettikleri görevle ilişkilendirilemeyecek söz ve eylemleri bakımından onların hukuki sorumluluklarının olacağı muhakkaktır.
- c. Milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasında sarf ettikleri sözler, şayet onların yerine getirdikleri görevin ciddiyetiyle bağdaştırılamıyorsa, hakeza söylenen sözün dayanağı olarak kamu yararı hiç söz konusu

olmayıp, tamamen kişisel ihtirasların tatminine yönelik ve makul karşılanamayacak, adeta yasama dokunulmazlığını kötüye kullanmak suretiyle sarf edilen hakaretamiz sözlerden dolayı milletvekillerinin hukuki sorumlulukları yolunun işletilebileceği kuşkusuzdur<sup>96</sup>.

- d. Yargıtayın bu kararında yer alan “siyasal hoşgörü” ölçütü bu anlamda hukuki sorumluluk bakımından temel bir değer taşımaktadır. Şöyle ki bir milletvekilinin Mecliste veya Meclis çalışmalarıyla alakalı bir çalışma sırasında olmak kaydıyla Meclis dışında sarf ettiği sözler siyasal hoşgörü sınırları içerisinde kabul edilemeyecekse, siyasal nezaket ile bağdaşmıyorsa, siyasal terbiye kurallarının ihlali niteliğinde ve en ufak bir çaba sarf edilmeden ortaya konan düşüncelerse milletvekillerinin hukuki sorumlulukları cihetine gidilebilecektir<sup>97</sup>.
- e. Daha özet bir ifade ile toplumun siyasetçilere ve onların icra ettiği göreve atfettiği değer yargısıyla bağdaştırılamayan bir söz söylenmiş ise milletvekillerinin bu sebeple hukuki sorumluluklarının olması gerekir.
- f. Temsilcilerin Meclis çalışmaları esnasında olsa bile, yasama sorumsuzluğunu kalkan yapmak suretiyle ve makul eleştiri sınırlarını aşarak sarf ettikleri sözler sebebiyle de sorumluluklarının doğacağı muhakkaktır<sup>98</sup>.

<sup>96</sup> Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; Yargıtay 4. HD., 1993/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994; Yargıtay 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768, T. 1.10.2001.

<sup>97</sup> Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>98</sup> Yukarıda bentler halinde ifade edilenleri destekleyici ve özet olarak aktarılan bir Yargıtay kararı şu şekildedir: “Milletvekilinin, KİT komisyonunda kurumunun hesaplarının görüşüldüğü bir sırada kurumun manevi kişiliğine saldırıda bulunulduğundan bahisle kurum adına tazminat isteminde bulunulmuştur. Mahkeme, davalının kullandığı sözler eleştiri sınırları içinde olup, yasama ve denetim görevi ile ilgilidir. Amacı davacı kurumu küçük düşürmek olmadığından talebin reddine karar vermiştir. Davacı TRT kurumu olup davalı da TBMM üyesidir. KİT komisyonundaki konuşma sırasında davalı aynen "...TRT nin tarafsız olmadığını ve büyük bir ahlak tahribatı

## B. Yasama Sorumsuzluğunun

### Cezai Sorumluluklar Bakımından Sınırlandırılabilirliği

Yasama faaliyetiyle alakalı olmayan ancak Meclis kürsüsünden sarf edilen sözler sebebiyle milletvekillerinin yasama sorumsuzluğundan istifade etmeleri aslında mümkün olmamalıdır. Yasama işlevinin icrası dahilinde kabul edilemeyecek türden sözler nedeniyle milletvekillerinin sorumluluğu yasama sorumsuzluğu kapsamında değil yasama dokunulmazlığı kapsamında değerlendirilmelidir<sup>99</sup>. Çünkü yasama sorumsuzluğu milletvekillerinin milletvekili sıfatının gereği olarak faaliyette bulundukları konulara münhasır olduğu halde, yasama dokunulmazlığı milletvekillerinin görevlerinin icabı olmayan türden işledikleri şahsi suçları bakımından sonuç doğuran bir anayasa hukuku kurumudur. Dolayısıyla bir milletvekilinin Mecliste oturduğu yerden bir başka milletvekiline hakaret edici sözler söylemesi halinde yasama sorumsuzluğu hükümleri sonuç doğurmayacağına göre, aynı nitelikteki sözler Meclis kürsüsünden sarf edildiği takdirde de yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden söz edilememelidir.

---

içerisinde bulunduğunu, adeta aynı tabirimi, mazur görün PKK gibi bu devleti bu milleti yıkmak gibi bir ihanetin içerisinde bulunduğu noktada konuşmamı devam ettireceğim ..." , "...Ben TRT demeyeceğim. Çünkü Türkiye sözünü burada maalesef kaldıracağım RT diyeceğim..." sözlerini kullanmıştır. Yasama sorumsuzluğu, her hak gibi mutlak ve sınırsız değildir. Ancak bu sınırın nasıl belirleneceğinin de saptanması gerekli ve zorunludur. Maddede öngörülen sorumsuzluk ilkesini, her somut olayın özelliğine göre uygulanmak gerekir. Sorumsuzluğun kötüye" kullanılıp kullanılmadığını saptamak, söz ve davranışın maddedeki konulmuş amacına aykırı olup olmadığına göre sonuca varılmalıdır. Bu yolda yapılacak bir yargı denetiminin, Anayasası n yukarıda yer alan madde ile öngörülen ilkeyi zedeleyeceğinin düşünülmesi doğru değildir. Çünkü TBMM üyesi görevini yaparken haklı görülebilecek bir gerekçe, olmadan intikam almak ve siyasi amaçla başkasının kişilik haklarına saldırıda bulunamaz. Böyle bir saldırının hukukun koruması altında olması da düşünülemez. Aksi halde eleştiri sınırları içinde söylenmesi imkan dahilinde olan hususların beklenen özen gösterilmeden bu müessese kalkan yapılarak başkalarının kişilik haklarına saldırı teşkil edecek şekilde kullanılması Anayasada kabul edilmiş değildir. Hatta Milletvekilleri başkasının kişilik haklarına karşı alelade bir kişiden daha fazla özen göstermelidirler. Çünkü Milletvekilleri seçmenin güvenini alarak görev yapan saygın kişiler olarak tutum ve davranışlarında örnek olmak ve görevin önem ve güncelliğine uygun davranmak zorundadırlar. Maddenin kişiler üzerinde adalet duygusunu zedelemeye yol açacak biçimde yorumlanması ve kullanılmasına olanak yoktur. Davacı kurum bir tüzel kişi olarak nitelikçe gerçek kişilerin kişiliklerine özgü olanların dışındaki haklara sahiptir. Bu hakların herhangi bir saldırıda zarara uğraması halinde manevi tazminat talebinde bulunabilir. Somut olayda davalının yukarıda alınan sözleri itibariyle davacı kuruma karşı çok ağır sözler kullandığı onu Devlet düşmanı Devleti yıkmaya yönelik faaliyetler içindeki bir kurummuş gibi zihinlerde duraksama yaratacak düşüncelerde bulunduğu bu haliyle Anayasanın 83.maddesinde öngörülen koruma sınırlarını aştığının kabulü ile davacı yararına tazminata hükmedilmek gerekirken yazılı gerekçe ile davanın tümünden reddi usul ve yasaya aykırı olduğundan kararın bozulması gerekmiştir". Yargıtay 4. HD., 1993/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994.

<sup>99</sup> Yargıtay 9. CD., E. 1995/2996, K. 1996/3844, T. 1.6.1995.

Bu gibi bir durumda asıl göz önünde bulundurulması gereken yasama dokunulmazlığı hükümleridir. Milletvekillerinin Mecliste açıkladıkları ancak suç unsuru ihtiva eden sözlerini meşru kılan bu tür sözlerin belli bir mekânda açıklanmış olması olmayıp, söz konusu sözlerin icra edilen görevin gerekleri kapsamında değerlendirilebiliyor olmasıdır. Bu durumda Mecliste açıklanan bir sözün ceza sorumluluğunu gerektirmemesi, o sözün açıklandığı yerden daha ziyade açıklanış amacı ve yerine getirilen görevle alakalı olmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak suç sayılan örneğin hakaret niteliğindeki bir söz nasıl ki Meclis çalışmalarıyla alakalı bir faaliyet esnasında, ancak kürsüde konuşma yapana oturan yerden söylenmesi halinde bu sözü söyleyen bakımından yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli olmamaktadır, aynı sözü kürsüden konuşanın sarf etmesi halinde de aslında değişen bir şey yoktur. Aksine bir düşünce Meclis kürsüsünün hakaret sayılan sözlerin rahatlıkla ifade edilebileceği fırsat mekânları olarak düşünülmesi sonucunu doğurur. Böylesine bir düşünce ise yasama sorumsuzluğunun temel amacı olan kamu yararı ile bariz bir zıtlık teşkil eder. Yasama sorumsuzluğunun hem hukuki sorumluluk hem de cezai sorumluluk bakımından sınırlandırılabilirliğine, 1924 Anayasasının 17. maddesinin ilk fıkrasında düzenlenen yasama sorumsuzluğunun kabulü sırasında söz alan Gaziantep milletvekili Ali Cenani Bey şu ifadeleriyle açıklık getirmiştir: “Meclisi Mebusan, muhtelif memleketlerde teşekkül etmeye başladığı zaman muhtelif milletlerde Mebusların teşrii vazifelerini ifadan men için Mebuslar hakkında takibatı kanuniyye, hapis ve tevkif esabına tevessül ettiği içindir ki, böyle hukuku esasiyede masuniyeti teşriiye meselesi ihdas edilmiştir. Fakat efendiler, masuniyeti teşriyenin hukuku umumiyyeyi ihlâl etmemesi şarttır. Masuniyeti teşriyenin fazla bir surette tatbiki; hukuku umumiyyeyi, hukuku esasiyyeyi, hukuku ferdiyeyi ihlâl eder”<sup>100</sup>. Doktrinde, parlamento

<sup>100</sup> GÖZÜBÜYÜK- SEZGİN (1057): s. 142.

üyelerinin faaliyet özgürlüğünün sadece ulusal güvenlik gerekçesiyle sınırlanabileceği ileri sürülmüştür<sup>101</sup>.

---

<sup>101</sup> LEDERMAN, Eliezer- TABORY, Mala: “Criminalization Of Racial Incitement In İsrail”, Standford Journal Of İnternal Law, Vol. 24, 1987-1988, s. 59.

## SONUÇ

Yasama sorumsuzluğunun tarihsel gelişimi dikkate alındığında bu müessesenin var oluş temelinde, güçlü konumdaki kral karşısında zayıf konumdaki millet iradesinin temsilcileri olan milletvekillerini de güçlü konuma getirme gayesinin yattığı görülmektedir. Bu boyutuyla yasama sorumsuzluğu parlamento egemenliğinin bir ifadesi olmuştur<sup>102</sup>. Bu doğrultuda daha özet ifade etmek gerekirse, yasama sorumsuzluğunun kabul edilmesinin temelinde millet iradesinin eksiksiz olarak ortaya konmasını amaçlayan üstün kamu yararı düşüncesi yatmaktadır.

Milletin temsilcileri olan milletvekillerine Meclis çalışmaları esnasında ve yasama fonksiyonuna dair söz ve düşünceleri sebebiyle hukuki muafiyet tanımak, onları milletin fevkinde kabul etmek anlamına gelmemektedir. Bu tür bir muafiyetin amacı, milletvekillerine tevdi edilen ulvi bir görevi hakkıyla yerine getirebilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla bu haliyle yasama sorumsuzluğu Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine istisna teşkil edecek tarzda bir imtiyaz niteliğinde olmayıp, milli iradenin kusursuz bir şekilde yansıtılması uğruna ve yerine getirilen görev sebebiyle temsilcileri her tür takibata karşı koruyan bir anayasa hukuku müessesesi olarak anlaşılması daha akılcı olacaktır.

Daha özet bir ifade ile belli bazı sorumluluk halleri bakımından milletvekilleri için muafiyet yolunu açmış olmakla doğacak kamu zararı, onlar için muafiyet kabul etmiş olmakla doğacak kamu yararından daha büyük olduğu içindir ki yasama sorumsuzluğu şeklindeki istisnai ayrıcalık milletin temsilcileri olan milletvekillerini bakımından sonuç doğurmaktadır<sup>103</sup>. İşte bu noktada yasama sorumsuzluğunun sınırları bakımından gözetilmesi gereken kamu yararı- kamu zararı şeklinde çok hassas bir denge olduğu göz ardı edilmemelidir. Söz konusu

<sup>102</sup> HARRİS (2002): s. 181; GOLDSWORTHY (2002): s. 205; SHERR (1991-1992): s. 240.

<sup>103</sup> Ancak bu ifadeler, yasama dokunulmazlığı başlığı altındaki hükümlerin benimsenmesi suretiyle feda edilen kamu yararının eşitlikten taviz uğruna benimsenmiş olduğu sonucuna ulaşmayı gerektirmez. Aksi yöndeki iddia için bkz. AKTAŞ (2006): s. 354.

bu dengede elde edilmesi umulan kamu yararı uğruna feda edilen muhtemel kamu zararı hiç yokmuş gibi düşünülmemelidir.

Esasında temsilcilerin milli iradeyi özgür ve bağımsız bir şekilde yansıtabilmelerine hizmet etmek üzere kabul edilen<sup>104</sup> yasama sorumsuzluğunun temsilcilerin bu minvalden olmayan söz ve düşünceleri bakımından geçerlilik arz edip etmeyeceği hep tartışma konusu olmuştur.

Yasama sorumsuzluğu temsilciler bakımından şahsi bir ayrıcalık olmadığına<sup>105</sup> ve bu muafiyetin sadece yerine getirilen görevle alakalı konulara münhasır olarak kabul edildiğine göre<sup>106</sup> acaba sair konulardaki söz ve düşünceler yasama fonksiyonu esnasında gerçekleşmiş olsa bile temsilciler için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden söz edilebilecek midir? Bu sorunun cevabı hiç kuşkusuz hayır olmalıdır. Çünkü yasama sorumsuzluğu temsilcilerin kendilerini kişisel yönden tatmin etmelerine yönelik bir deşarj mekanizması olarak kabul edilmemiştir. Aynı şekilde yasama sorumsuzluğu bu anlamda temsilcilerin yasama sorumsuzluğu kapsamında gerçekleşmiş olsa bile dış dünyaya yansıyan hukuka aykırı fiillerinin hukuka aykırılık niteliklerini de ortadan kaldırmamakta sadece onların cezalandırılmasını önleyen bir mahiyet arz etmektedir. Bu sebeple yasama sorumsuzluğu hükümlerinin söz konusu olduğu mekânlarda milletvekillerinin sarf ettiği ve başkalarının kişilik haklarına saldırı kabilinden sözleri nedeniyle tazminat sorumluluğuna tabi olmaları gerektiği kuşkusuzdur<sup>107</sup>. Kaldı ki doktrinde de aynı düşünce savunulmuş olup, Yargıtay kararlarının da ekserisi bu doğrultudadır.

Milletin temsilcisi sıfatını haiz milletvekilleri bu sıfatı haiz olmakla ekstra bir yükümlülük altına girmişlerdir. Söz konusu bu ekstra yükümlülük, milletin temsilcisi olma

<sup>104</sup> HUEFNER (2003-2004): s. 2297.

<sup>105</sup> FEYZİOĞLU, Metin: “Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler”, Prof. Dr. Çetin ÖZEK Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 427.

<sup>106</sup> HUEFNER (2003-2004): s. 229.

<sup>107</sup> SHERR (1991-1992): s. 243.

görevinin gerektirdiği siyasal hoş görü ve millete daha iyi örnek olma gayreti içinde bulunmaktır<sup>108</sup>. Bu tür bir yükümlülük altında olan temsilcilerin yasama fonksiyonunun icap ettirdiği siyasal nezaket sınırları dahilinde kabul edilemeyecek ve yasama fonksiyonuyla uzaktan yakından bağlantısı kurulamayacak türden söz ve eylemleri sebebiyle sorumlu tutulmaları gerektiği evleviyetlidir.

Yasama sorumsuzluğundan yararlanabilmenin temel ve olmazsa olmaz şartı, temsilci olarak seçilmiş bulunmaktır. Bu nedenle yasal istisnalarla bu muafiyetten istifade edeceği belirtilen örneğin bakanlar hariç, yasama faaliyetine dolaylı bir şekilde iştirak eden danışman, uzman gibi kişiler için yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerliliğinden söz edilemez<sup>109</sup>. Ancak bu tür bir sonuca ulaşmış olmak, yasama sorumsuzluğuna dolaylı olarak katılanlar için onları koruyucu mekanizmalar olarak kabul dileyebilecek görevin yerine getirilmesi, yetkili merciin emrini icra gibi onları sorumsuzluktan beri kılacak hukuka uygunluk veya ceza sorumluluğunu kaldıran sebeplerin işletilemeyeceği anlamına gelmez. Ne var ki bu kişilere millet tarafından temsilcilik mükellefiyeti verilmediği için, sadece bu sıfatı taşımalarına sebebiyle yasama sorumsuzluğundan istifade edebilecek milletvekillerinin söz konusu bu muafiyetleri, temsilcilik sıfatı olmayan ancak yasama faaliyetine dolaylı olarak katkı sağlayan diğer kişiler bakımından sonuç doğurmaz. Zaten yasama sorumsuzluğunun asıl gayesi salt yasama faaliyetine katılmış olmak sebebiyle bu faaliyete iştirak edenleri korumak olmayıp, temsilci olarak seçilenlerin Meclis kürsüsünden ve makul karşılanabilecek sınırlar içerisinde kendilerini herhangi bir tehdit altından hissetmeksizin millet iradesini haykırmalarını garanti altına almaktır.

<sup>108</sup> Yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 1961 Anayasasının 79. maddesinin ilk fıkrasını kastederek, Yargıtay aynı noktaya şu şekilde vurgu yapmıştır. “Milletvekilleri, seçmenin güvenini alarak görev yapan kişiler olarak, tutum ve davranışlarında, örnek olmak ve görevin yüceliğine uygun davranmak zorundadırlar. Maddenin fertlerde adalet duygusunu zedelemeye müncer olacak şekilde kullanılmasına olanak yoktur”. Yargıtay HGK., E. 1981/4- 1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984.

<sup>109</sup> MAY aksi kanaattir. Bkz. MAY (1989): s. 99, 100.

Anayasanın 97. maddesinin son fıkrasına göre, “Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanın teklifi üzerine Meclisce başkaca bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayımı serbesttir”. Ancak milletvekillerinin yasama sorumsuzluğu hükümlerinin geçerli olduğu şartlarda açıkladıkları düşüncelerin kitle iletişim vasıtaları aracılığıyla yayınlanması halinde sorumluluk doğmaması için habere konu düşünceye yorum katılmamış olması, düşüncenin belli kısımlarının yanlış anlaşılmalara sebebiyet verecek şekilde alınmamış olması gerekir.

Millet iradesini Meclis kürsüsünden dile getiren milletvekillerinin dile getirdikleri düşünceler nedeniyle sorumlu tutulup tutulmamalarından sınırın ne olması gerektiği tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre milletvekillerinin Meclis kürsüsünden sarf ettiği sözler herhangi bir sınırlama söz konusu olmaksızın yasama sorumsuzluğu kapsamındadır. Diğer bir görüşe göre milletvekillerinin Meclis kürsüsünden dile getirdiği düşüncelerinde sınır o milletvekilinin ahlakî terbiyesidir. Uygulamada Yargıtayın çizdiği sınır ise, Meclis kürsüsünden söylenen sözlerin husumet maksatlı olmaması ve siyasal hoşgörü sınırları içerisinde kabul edilebilmesidir<sup>110</sup>.

Millet iradesini Mecliste ortaya koyma görevini üstlenen milletvekillerinin ortaya koydukları fikirlerin her hal ve şartta yasama sorumsuzluğu kapsamında değerlendirilemeyeceği kuşkusuzdur. Bu noktada Meclisteki söz ve düşüncelerin yasama sorumsuzluğu dahilinde kabul edilebilmesi için şu temel ölçütlere riayet edilmiş olunması gerekir:

- Millet tarafından temsilci olarak seçilmiş olmak veya temsilci olarak seçilmemiş olsa bile yasama sorumsuzluğu hükümlerinden istifade edebileceğine dair Anayasada bir hükmün mevcut bulunması,

<sup>110</sup> Yargıtay 4. HD., 1996/10488, K.1996/857, T. 20.2.1996.

- Yasama Meclisi binası ile sınırlı olmaksızın yasama faaliyeti yerine getirilmesi,
- Yasama faaliyetinin icrasının oy vermek, söz söylemek veya düşünce açıklamak yollarından biriyle gerçekleştirilmiş olması,
- Yasama faaliyeti sırasındaki düşüncelerin hayatın olağan akışı gereği hoş karşılanabilecek tarzda olması,<sup>111</sup>
- Meclis kürsüsünden sarf edilen sözlerin kişisel kinin tatminine yönelik olmaması,
- Yasama faaliyetiyle alakalı olsa bile siyasal hoşgörü sınırlarını aşmaması
- Mecliste dile getirilen düşüncelerin milletin temsili görevi sınırları içinde kabul edilecek tarzda olması,
- Mecliste dile getirilen düşüncelerin kötü niyet saikli olmaması ve kamu yararı- kişisel yarar dengesi gözetilerek açıklanmış olması<sup>112</sup>,

gerekir.

Mecliste açıklanan bir düşüncenin sorumluluk gerektirip gerektirmeyeceği her somut olaya göre hâkim tarafından tespit edilmelidir<sup>113</sup>. Hâkim temsilcinin açıkladığı düşünceler sebebiyle sorumlu olup olmadığını tespit ederken yukarıdaki kıstasları kümülatif olarak değerlendirmelidir.

Yasama sorumsuzluğunun sınırlarının belirlenmesinde doktriner görüşler ve uygulama her zaman yeterli olmayabilir. Dolayısıyla yasama sorumsuzluğunun ayrı bir maddede ve yukarıdaki ölçütler daha özgün ifadelerle Anayasa hükmü haline getirilmelidir. Ayrıca

<sup>111</sup> 1924 Anayasasının yasama sorumsuzluğunu düzenleyen 17. maddesinin ilk fıkrasının görüşüldü sırada İzmir milletvekili Seyit Bey, şu ifadeleriyle bu noktaya işaret etmiştir: "... Hatta kendi fikir ve reylerini kabul ettirmek için, bütün Meclis ekseriyetini kazanmak için o ekseriyet hassasiyetine müracaat ederek tahkiratta bulunabilir. Kendi noktalarını kabul ettirmek ister ve bu onun hakkıdır". Bkz. GÖZÜBÜYÜK- SEZGİN (1057): s. 144. Ancak elbette ki buradaki tahkirattan kasıt, genel adap kurallarına aykırı, hakaret veya sövme gibi sözleri saf etmek olmayıp, Meclisteki milletvekillerini, konuşmacının kendi fikirleri doğrultusunda harekete geçirmek amacıyla sarf edilen, bir nevi onları galeyana getirici ve konuşmanın oğlan akışı gereği hoş karşılanabilecek eleştirel hatta biraz da iğneleyici sözlerdir.

<sup>112</sup> Yargıtay HGK., E/1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; Yargıtay 4.HD., 1993/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994; Yargıtay 4. HD., E. 2001/4476, K. 2001/8768, T. 1.10.2001.

<sup>113</sup> Aynı doğrultudaki Yargıtay kararları için bkz. Yargıtay HGK., E. 1981/4-1161, K. 1984/365, T. 4.4.1984; 4.HD., 1993/7185, K. 1994/963, T. 10.2.1994.

1982 Anayasasında ilk defa yer alan, Mecliste açıklanan düşüncelerin Meclis dışında tekrarlanmasına dair Başkanlık Divanının yasak getirebilmesi yönündeki hüküm de siyasal istismarlara yol açabileceği, çok muallâk uygulamalara müsait olduğu gerekçesiyle madde metninden çıkarılması gerekir.

Bu doğrultuda yasama sorumsuzluğuna dair Anayasanın 83. maddesindeki “O oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce başka bir karar alınmadıkça” ifadesi madde metninden çıkarılarak maddenin diğer kısmı muhafaza edilerek, aşağıdaki gibi yeni bir fıkra madde metnine eklenebilir. Söz konusu fıkra şu şekilde olabilir. “Milletvekillerinin Meclis çalışmaları sırasındaki hakaret içerikli sözleri bu madde kapsamında değildir. Hakaret içerikli olmasa bile başkalarının şahsiyet haklarına saldırı niteliğindeki haksız fiil niteliğindeki sözler bakımından da yasama sorumsuzluğu hükümleri geçerli değildir”.

Daha özet bir ifadeyle, parlamenter muafiyetlerden biri olan yasama sorumsuzluğunun kabul edilişinin temelindeki şartlar artık tamamen değişmiştir. Bu bağlamda parlamenterlerin milletin temsiline hizmet etmelerine bir aracı olmak üzere ve parlamenterleri korumaya yönelik yasama sorumsuzluğu müessesesi, parlamenterlerin temsil ettikleri millete zarar verecek hale gelmiştir. Çünkü temsilcileri monarka karşı korumak için kabul edilen yasama sorumsuzluğu kurumu, bu müesseseden istifade edebileceklerin millettten daha güvenli oldukları tartışmazsız hale gelmişken, artık temsil edilen kesimin ihtiyaçlarına hizmet eden bir kurum olduğu da söylenemez. Dolayısıyla artık parlamenterler bakımından milletin temsili adına iradelerini kusursuz bir biçimde yansıtmalarına mani monark tehdidinden artık söz edilemeyeceğine göre, yasama sorumsuzluğu müessesesiyle alakalı Anayasa hükmünde ciddi bir reform yapılması

zaruretinin hasıl olduğu söylenebilir<sup>114</sup>. Bu anlamda yasama sorumsuzluğunun kapsamının daraltılması gerekmektedir<sup>115</sup>. Ayrıca belirtmek gerekir ki yasama sorumsuzluğu, hukuka aykırı fiilleri hakeza Anayasayla bağdaşmayan eylemleri meşrulaştırma yolu olarak düşünülemez<sup>116</sup>.

Hiçbir hak o hakkın menşeyini yok sayacak şekilde geniş yorumlanamaz. Bu anlamda yasama sorumsuzluğu hükümleri, milletin temsilcisi olarak seçilen ve örnek şahıs olma yükümlülüğü altına da bu vesileyle girmiş olan temsilcilerin, temsilcilik yetkilerini bu yetkinin asıl sahibi olan hukuki bakımdan üçüncü kişi konumundaki milleti hiçe sayacak tarzdaki söz ve düşünceleri kapsayacak tarzda geniş yorumlamak için bir kılıf olarak kabul edilemez.

---

<sup>114</sup> BEST (1994): s. 92, 93 ve 103.

<sup>115</sup> SHERR (1991-1992): s. 243.

<sup>116</sup> SHERR (1991-1992): s. 243.

## KAYNAKÇA

**AKAD**, Mehmet-

**DİNÇKOL**, Abdullah

: 1982 Anayasası Madde Gerekçeleri ve Maddelerle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararları, Alkım Yayınevi, İstanbul 1998.

**AKGÜÇ**, Atıf

(tercüme eden)

: İtalyan Cumhuriyeti Anayasası, Adalet Bakanlığı Yayınları, Yeni Seri N. 13, Ankara 1972.

**AKINTÜRK**, Turgut

: Borçlar Hukuku, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Genişletilmiş 11. Baskı, İstanbul 2005.

**AKKAN**, Kubbettin

: “Mukayeseli Açından Yasama Dokunulmazlığı”, AD., S. 11-12, Y. 65, 1974.

**AKSOY**, Muammer

: “Milletvekilinin Sorumsuzluğu ve Adliye Vekilinin Mütalâası”, Forum, C. VII, S. 80, 1957.

\_\_\_\_\_

: “Milletvekilinin Sorumsuzluğu”, Forum, C. VII, S. 81, 1957.

\_\_\_\_\_

: “Milletvekilinin Sorumsuzluğu”, Forum, C. VII, S. 82, 1957.

\_\_\_\_\_

: “Anayasayı Çiğneme Suçu Karşısında Mebusların Sorumsuzluğu Prensibi”, Cumhuriyet Gazetesi, 7 Temmuz 1961.

**AKTAŞ**, Kadir

: “Türkiye Büyük Millet Meclisi Uygulamasında Yasama Dokunulmazlığı”, TBBB. Dergisi, S. 67, 2006.

**AKYÜREK**, Akman

: Parlamenterlerin Yasama Faaliyetlerinden Dolayı Hukuki ve Cezai Sorumlulukları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.

**ALDIKAÇTI**, Orhan

: Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Bası, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1982.

- ALTAY, Şakir** : Açıklamalı Hukuk ve Sosyal Bilimler Sözlüğü, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1983.
- ALTAY, Şakir-  
KESKİN, Veli** : Hukuki ve Sosyal Terimler Sözlüğü, Bilgi Basımevi, Ankara 1969.
- ARTUK, Mehmet Emin-  
GÖKCEN, Ahmet-**
- YENİDÜNYA, A. Caner** : 5237 sayılı Yeni TCK'ya Göre Hazırlanmış Ceza Hukuku Genel Hükümler I, Turhan Kitabevi, Yeniden Gözden Geçirilmiş 2. Bası, Ankara 2006.
- ARSLAN, Çetin** : Yüce Divan Olarak Anayasa Mahkemesi, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü Anayasa Mahkemesi Kanunu, Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No:86, Ankara 1999.
- ARSEL, İlhan** : “Suistimale Uğrayan Bir İmtiyaz: Teşrii Muafiyet”, Forum, C. II, S. 23, 1955.
- \_\_\_\_\_ : “Anayasamızın Umumi Esasları Büyük Millet Meclisinin Kuruluş ve Vazifeleri”, AÜHFD., C. XII, S. 1- 2, 1955.
- \_\_\_\_\_ : Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, 2. Baskı, Ankara 1961.
- ATAR, Yavuz** : Türk Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya 2002.
- AYAN, Mehmet** : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Mimoza Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş., 4. Baskı, Konya 2005.

- AYBAR**, Mehmet Ali : “Teşrii Masuniyet Hukuki Esası ve Tatbik Şekilleri”, İÜHFM., Y. III, S. 9, 1937.
- BAMFORTH**, Nicholas : “Judical Review, Parliamentary Privilege, And The Parliamentary Comissioner For Standards”, (Case And Comment), The Cambridge Law Review, Vol. 57, 1998.
- BAŞGİL**, Ali Fuad : “Teşrii Masuniyet Meselesi Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun 17. Maddesi Üzerinde Etüd”, İÜHFM., C. VII, Y. S. 1, 1941.
- BATUM**, Süheyl-  
YÜZBAŞIOĞLU, Necmi : Anayasa Hukukunun Temel Metinleri, 2. Baskı, İstanbul 1997.
- BEDÜK**, Saffet Arıkan : “Dokunulmazlık ve Siyaset”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14, 1997.
- BEST**, Richard : “Freedom of Speech in Parliament: Constittutionnel Safeguard or Sword of Opression”, Victoria Univesity Welligton Law Review, Vol. 24, 1994.
- BİEGON**, Bradford E. : “Presidential İmmunity İn Civil Actions: Analysis Based Upon Text, History And Blackstone’s Commentaries” Virgina Law Review, Vol. 82, 1996.
- BOGEN**, David S. : “The Origins of Freedom of Speech and Pres”, Maryland Law Review, Vol. 42, N. 3, 1983.
- BOYNUKARA**, Adnan : “Tartışmalı Bir Konu Yasama Dokunulmazlığı”, “boynukara@hotmail.com”.
- BOZER**, Ali : Borçlar Hukuku (Genel Hükümler), Dayınlarlı Hukuk Yayınları Ltd. Şti., Ankara 2002.
- BULTER**, Des : “A Tort Of İnvasion Of Privacy İn Australia”, Melbourne University Law Review, Vol. 29, 2005.

- CAMPBELL, Enid** : “Freedom Of Speech And Debate İn Australian Parliaments”,  
The University Queensland Law Journal, Vol. 4, 1961-1964.
- \_\_\_\_\_ : “Parliamentary Privilege And Admissibiity Of Evidence”,  
Federal Law Review, Vol. 27, 1999.
- \_\_\_\_\_ : “Rules Of Evidence and the Constittution”, Monash University  
Law Review, Vol. 26, 2000.
- CHESTERMAN, Michael** : “Privileges And Freedoms For Defamotory Political Speech”,  
Adelaide Law, Reviev, Vol. 155, 1997.
- CENTEL, Nur-**  
**ZAFER, Hamide** : Ceza Muhakemesi Hukuku, Beta Basım Dağıtım AŞ., 3. Bası,  
İstanbul 2005.
- CENTEL, Nur-**  
**ZAFER, Hamide-**  
**ÇAMKUT, Özlem** : Türk Ceza Hukukuna Giriş, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.,  
3. Bası, İstanbul 2005.
- ÇAĞLAYAN, Muhtar** : “Yasama Dokunulmazlığı”, AD., Y. 68, S. 3-4, 1977.
- ÇÖMEZ, Turhan** : “Dokunulmazlı ve Özlük Hakları”, Erişim Tarihi: 03.10.2006,  
<http://www.turhancomez.net/dokuman/YANKI-DOKUNULMAZLIK%20VE%20%C3%96ZL%C3%9CK%20HAKLARI.doc>.
- DAL, Kemal** : Türk Esas Teşkilat Hukuku, 2. Baskı, Basın- Yayın  
Yüksekokulu Basımevi, Ankara 1986.

**DAVER**, Bülent-

(tercüme eden)

**KUNTBAY**, İhsan (yazan) :Yeni Fransız Anayasası, TODAİ. Enstitüsü, N. A/25-t, Ankara 1959.

**DEMİR**, Fevzi : Anayasa Hukukuna Giriş, 5. Baskı, Barış Yayınları Fakülteler Matbaası, İzmir 1999.

**DEMİRBAŞ**, Timur : Ceza Hukuku Genel Hükümler, 4. Baskı, Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş., Ankara 2006.

**DENDY**, Mervyn : “Law Of Delict”, Annual Of Sa Law, 1992.

**DERDİMAN**,

Ramazan Cengiz : Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni, Aktüel Yayınları, İstanbul 2006.

**DEVELİOĞLU**, Ferit : Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, 20. Baskı, Aydın Kitabevi, Ankara 2003.

**DOMANIÇ**, Hayri : “Yasama Dokunulmazlığının Tarifi, Tarihçisi, Kapsamı ve İstisnaları”, Yeni Türkiye, Y. 4, S. 23, 24, 1998.

**DÖNMEZER**, Sulhi : “Meclisler Müzakerelerinin Basında Yayımlanması ve Hakaret Cürmü”, İÜHFM (Ord. Prof. Dr. Halil Arslanlı Hatıra Sayısı), C. XXX, S. 1- 2, İstanbul 1964.

**DÖNMEZER**, Sulhi-

ERMAN, Sahir : Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, C. I, Yeniden Gözden Geçirilmiş 11. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1995.

- DRAGO**, Rolan : “Milletvekilliği Dokunulmazlığı Mefhumunun Yeni Tekamülü”, (Çev. Feyzi ÖNEN), İdare Dergisi, Y. 22, S. 211, Ankara 1951.
- DUGUÏT**, Leon : Traite de Droit Constitutionnel, C. II, 2. Baskı, Paris 1923.
- DUVERGER**, Maurice : Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, Paris 1955.
- EREN**, Hasan-
- ZÜLFİKAR**, Hazma : Anayasa Sözlüğü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985.
- EREN**, Fikret : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Tıpkı 7. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2001.
- ERDOĞAN**, Mustafa : Anayasa Hukukuna Giriş, Liberte Yayınları, Ankara 2004.
- \_\_\_\_\_ : Anayasa Hukuku, 3. Baskı, Orion Yayınevi, Ankara 2005.
- \_\_\_\_\_ : Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset, Liberte Yayınları, Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, Ankara 2003.
- EREM**, Faruk : Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, C. I. 10. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, N. 335, Ankara 1973.
- ERMAN**, Sahir : “Hakaret- Karşılıklı Tahkir- Teşrii Masuniyetin Hukuki Mahiyeti ve Şumülü”, İÜHFM., C. XVII, S. 1-2, 1951.
- EROĞUL**, Cem : Anayasa Giriş (“Anayasa Hukukuna Giriş”), İmaj Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 7. Bası, Ankara 2004.
- ERSOY**, Yüksel : Ceza Hukuku Genel Hükümler, İmaj Yayınevi, Ankara 2002.
- ESEN**, Bülent Nuri : Anayasa Hukuku, 2. Basım, Ankara 1948.
- FEYZİOĞLU**, Turhan : “Basın Hürriyetinin Tahditleri”, AÜSBOD, C. II, S. 1-2, 1947.

- FEYZİOĞLU, Metin** : “Yasama Dokunulmazlığı”, AÜHFD., C. 42, S. 1-4, 1992.
- \_\_\_\_\_ : “Yasama Dokunulmazlığı Üzerine Düşünceler”, Prof. Dr. Çetin ÖZEK Armağanı, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.
- FİSCHER,**
- Frederick Susana : “Rethinking Sullivan: New Approaches In Australia New Zealand , And England”, The Geo. Wash. Int’l Law Review, Vol. 34, 2002-2003.
- Gerekçeli Anayasa Önerisi:** AÜSBF., Yayınları, N. 149, Ankara 1982.
- GOLDSWORTHY, Jeffery** : “Response to the Commentators”, Australian Journal Of Legal Philosophy, Vol. 27, 2002.
- GÖLCÜKLÜ, Feyyaz** : “Ceza Hukuku Açısından 1961 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası”, AÜSBFD., C. XVII, N. 2, 1962.
- GÖNENEÇ, Levent** : “Yasama Dokunulmazlığının Sınırı”, “[http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/yas\\_dok\\_siniri.htm](http://www.yasayananayasa.ankara.edu.tr/makanayor/docs/analiz/yas_dok_siniri.htm)”, Erişim Tarihi: 15.03.2006.
- GÖREN, Zafer** : Anayasa Hukukuna Giriş, 2. Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir 1999.
- GÖZLER, Kemal** : Türk Anayasa Hukuku, 1. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa 2000.
- \_\_\_\_\_ : “Yasama Dokunulmazlığı Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi”, AÜSBFD., S. 56, C. III, 2001.
- \_\_\_\_\_ : Devlet Başkanları Bir Karşılaştırmalı Anayasa Hukuku İncelemesi, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2001.

- \_\_\_\_\_ : Anayasa Hukukuna Giriş, İkinci Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa 2002.
- \_\_\_\_\_ : Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 2. Baskı, Ekin Kitabevi, Bursa 2002.
- GÖZÜBÜYÜK,**  
Abdullah Pulat : “Mebuslar ve Vekiller Hakkında Soruşturma ve Kovuşturma Usulü”, AD., Y. 45, S. 10, 1954.
- \_\_\_\_\_ : Ceza Kanununun Yorumu, Genişletilmiş 4. Bası, C. 1, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul 1986.
- GÖZÜBÜYÜK, A.Şeref-**  
SEZGİN, Zekâi : 1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri, Balkanoğlu Matbaası, Ankara 1957.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref** : Anayasa Hukuku, Güncelleştirilmiş 13. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref-**  
KİLİ, Suna : Türk Anayasa Metinleri, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2000.
- GÜNGÖR, Celalettin** : 7 Mayıs ve Partileşme Sorunu, Nurol Matbaası, Ankara 1992.
- GÜRİZ, Adnan** : “İngiltere İcra Vekillerinin Mesuliyeti”, AÜHFD., C. XII, S. 3-4, 1955.
- HARRİS, Mattev** : “Sharing the Privilege: Parliamentarians, Defamation, and Bills of Rights”, Auckland Univesity Law Review, Vol. 8, 1996-1999.

- HARRİS**, İan : “Commentary”, Australian Journal Of Legal Philosophy, Vol. 27, 2002.
- HEARD**, Andrew : “The Expulsion and Disqualification of Legislators: Privilege and the Charter of Rights”, TheDalhousie Law Jornal, Vol. 18, 1995.
- Hukuk İktisat ve Ticaret Lûgatı** : Aytemiz Kitabevi, Ankara 1963.
- HUEFNER**, Steven F. : “The Neglected Value Of The Legislative Privilege İn State Legislators”, William And Mary Law Review, Vol. 45, 2003-2004.
- İBA**, Şeref : “Türk Parlamento Hukukunda Milletvekillerinin Kural-Dışı Tutum ve Davranışları ve Disiplin Cezası Uygulamaları”, AÜSBFD., S. 57, C. I, 2002.
- \_\_\_\_\_ : Anayasa Ve Siyasal Kurumlar (100 Soruda), 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara 2006.
- İBA**, Şeref-  
**BOZKURT**, Rauf : 100 Soruda Parlamento Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2004.
- İÇEL**, Kayıhan-  
**DONAY**, Süheyl : Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku, 1. Kitap, Yeni Yasaya Göre Güncellenmiş 4. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2005.
- İNAN**, Ali Naim : Bankacılar İçin Borçlar Hukuku Bilgisi, Banka ve Ticaret Hukuku Enstitüsü Yayını, Ankara 1991.

**İstanbul Üniversitesi**

**Hukuk Fakültesi** : Fakülte Kurulu'nun Yeni Anayasaya İlişkin Görüş ve Önerileri, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1982.

**İZGİ, Ömer-**

**GÖREN, Zafer** : Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, 1. Baskı, TBMM Basımevi, C. II, Ankara 2002.

**KABOĞLU, İbrahim Ö.** : Anayasa Hukuku Dersleri, Legal Yayıncılık San. Ve Tic. Ltd. Şti., Yenilenmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul 2005.

**KAPLAN, İbrahim** : “Milletvekillerinin Sorumsuzluğu- Dokunulmazlığı ve Manevi Tazminat Davası”, AÜSBFD., C. 47, S. 3-4, 1992.

**KARAMUSTAFAOĞLU,**

**Tuncer-**

**TURHAN, Mehmet** : T.C. Anayasaları, 3. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara, 1993.

**KAYAR, İsmail** : Borçlar Hukuku, Detay Yayıncılık, Gözden Geçirilmiş 5. Baskı, Ankara 2004.

**KEİTH, Russel** : “Judicial Intervention In Parliamentary Proceedings: The Implications Egan V Wills”, Federal Law Review, Vol. 28, 2000.

**KILIÇOĞLU, Ahmet M.** : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 1. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2001.

**KIRATLI, Metin** : Parlamenter Muafiyetler, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, N. 127, Ankara 1961.

**KİNG, Stephen J.** : “The Speech or Debate Clause in the Criminal Context”, New England Law Review, Vol. 15, 1979-1980.

- KUNTER, Nurullah** : Suçun Kanuni Unsurları Nazariyesi, İstanbul 1949
- \_\_\_\_\_ : “Milletvekillerinin Dokunulmazlığı”, İleri Hukuk Dergisi, S. 87, 1952.
- \_\_\_\_\_ : Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Yenileştirilmiş ve Geliştirilmiş Dokuzuncu Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1989.
- KUNTER, Nurullah-  
YENİSEY, Feridun** : Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Onüçüncü Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2004.
- KUNTER, Nurullah-  
YENİSEY, Feridun-  
NUHOĞLU, Ayşe** : Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuku, Ondördüncü Bası, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti., İstanbul 2006.
- KÜÇÜKA, Ali Necip** : “Mebusların Teşrii Masuniyeti”, AD., Otuz İkinci Sene, S. 1, 1941.
- KOCAHANOĞLU,  
Osman Selim** : Gerekçeli Ve Açıklamalı Anayasa, Temel Yayınları, N. 063, İstanbul 1993.
- KOPARAN, M. Reşat** : “TCK Genel Hükümler Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler”, TBBB Dergisi, S. 64, 2006.

- 
- : “Ceza Sorumluluğunu Kaldıran ve Azaltan Sebepler”, Erişim Tarihi: 11.02.2006, <http://www.ceza-bb.adalet.gov.tr/makale/136.doc>; Ayrıca Terazi Aylık Hukuk Dergisi, Y. 1, S. 2, 2006.
- LAFERRIÉRE**, Julien : Manuel de Droit Constitutionnel, 2. Baskı, Paris 1947.
- LEDERKRAMER**, David M. : “A Statutory Proposal For Case- By- Case Congressional Waiver Of The Speech Or Debate Privilege İn Bribery Cases”, Cordoza Law Review, Vol. 3, 1981-1982.
- LEDERMAN**, Eliezer- TABORY, Mala : “Criminalization Of Racial İncitement İn İsrail”, Standford Journal Of İnternal Law, Vol. 24, 1987-1988.
- LEOPOLD**, Patricia M. : “Parliamentary Privilege and the Broadcasting of Parliament”, Legal Studies, Vol. 9, 1989.
- 
- : “Free Speech in Parliament and the Courts”, Legal Studies, Vol. 15, 1995.
- LINDELL**, Geoffrey : “Parliamentary İnquires And Government Witness”, Melbourne University Law Review, Vol. 20, 1995-1996.
- MALKOÇ**, İsmail- GÜLER, Mahmut : Türk Ceza Kanunu Genel Hükümler I, Adil Yayınevi, Ankara 1996.
- MALKOÇ**, Şeref : “Temiz Toplum ve Yasama Dokunulmazlığı”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14, 1997.

- MAY**, Erksine : Traitse on the Laws, Privileges, Proceedings and of Parliament, 21. Ed. Butterworths, London 1989.
- MEKKUNEL**, Anita-
- KEYES**, Mark : “Traffic Problems at the Intersection of Parliament Procedure and Constitutional Law”, MCGILL Law Journal, Vol. 46, 2000-2001.
- MERAL**, Seha : Devletler Hukukuna Giriş, İkinci Cilt, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Bası, A.Ü. Basımevi, Ankara 1975.
- MİTCHELL**, Andrew D. : “Genocide Human Rights Implementation And The Relationship Between International And Domestic Law: Nulyarimma v Thompson”, Melbourne University Law Review, Vol. 24, 2000.
- MONOTTİ**, Ann-
- CAMPBELL**, Enid : “Immunities Of Agents Of Government From Liability For Infringment Of Copyright”, Federal Law Review, Vol. 30, 2002.
- NOMER**, Ergin : Devletler Hususi Hukuku, 6. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1990.
- NOMER**, Halûk N. : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 3. Baskı, İstanbul 2000.
- ODYAKMAZ**, Zehra-
- KAYMAK Ümit-**
- ERCAN**, İsmail : Anayasa Hukuku İdare Hukuku, Son Değişikliklerle 6. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2006.

- OĞUZMAN, Kemal** : “İsviçre Ve Türkiye’de Medeni Kanun Ve Borçlar Kanununda Şahsiyetin Hukuka Aykırı Tecavüze Karşı Korunması Ve Özellikle Manevi Tazminat Bakımından Yapılan Değişiklikler”, Halûk TANDOĞAN Armağanı, Ankara 1990.
- OĞUZMAN, M. Kemal-ÖZ, Turgut** : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- OĞUZMAN, M. Kemal-SELİÇİ, Özer-OKTAY, Saibe** : Kişiler Hukuku (Gerçek ve Tüzel Kişiler), Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2002.
- ONAR, Erdal** : “1982 Anayasasında Milletvekilliğinin Düşmesi”, Anayasa Yargısı, C. 14, Anayasa Mahkemesi Yayınları, 1997.
- ONAR, Erdal-TİYAKİOĞLU, Bilgin** : “1982 Anayasasında Milletvekilliği Vatandaşlık İlişkisi (Merve Safa Kavakçı Olayı)”, Faruk EREM Armağanı, TBB Yayını, N. 8, Ankara 1999.
- OKANDAN, Recai Galip** : Amme Hukukumuzun Anahatları, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul 1968.
- OLGAÇ, Senai** : Kazaî ve İlmî İctihatlarla Türk Borçlar Kanunu Şerhi, Olgaç Matbaası, C. I, Ankara 1976.
- ÖZBUDUN, Ergun** : Türk Anayasa Hukuku, Gözden Geçirilmiş 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 2004.

- 
- : “Yasama Sorumsuzluğu ve Yasama Dokunulmazlığı: Hukuki Mahiyetleri Ve Farkları”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 59, 2005.
- ÖZEK, Çetin** : “Mutlak Yasama Dokunulmazlığı Sınırlanabilir mi?”, İHFM., C. XXXI, S. 1- 4, 1966.
- 
- : Siyasi İktidar Düzeni ve Fonksiyonları Aleyhine Cürümler, İstanbul 1967.
- 
- : “Yasama Dokunulmazlığının Kaldırılması Kararlarının Anayasa Mahkemesince İncelenmesi Konusuyla İlgili Bazı Sorunlar”, Onar Armağanı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 2354, İstanbul 1977.
- 
- : Türk Basın Hukuku, İstanbul Üniversitesi Yayınları, N. 2381, İstanbul 1978.
- ÖZER, Attila** : Anayasa Hukuku, Geliştirilmiş 2. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- ÖZGEN, Eralp** : “Yeni Anayasamız ve Milletvekili Dokunulmazlığı”, AÜHFD., C. XVII, S. 1-4, 1960.
- ÖZGENÇ, İzzet-SÖZÜER, Adem** : “Basın Hürriyeti Kavramı, Basın Yoluyla İşlenen Suçlarda Sorumluluk Rejimi İle Cevap Ve Düşünce Hakkı Üzerine Düşünceler”, Yeni Türkiye, Y. 2, S. 11, Ankara 1996.
- ÖZGENÇ, İzzet** : Türk Ceza Kanunu Gazi Şerhi (Genel Hükümler), Ankara Ceza İnfaz Kurumu Matbaası, 3. Baskı, Ankara 2006.

- 
- : Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, Seçkin Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., 1. Baskı, Ankara 2006.
- ÖZGENÇ**, İzzet-  
**ŞAHİN**, Cumhur : “Kamu Görevi, Muafiyet ve Dokunulmazlık Üzerine Düşünceler”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 4, 1997.
- ÖZTÜRK**, Bahri-  
**ERDEM**, Mustafa R. : Ceza Hukuku, 4. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara 2005.
- ÖZTÜRK**, Bahri-  
**ERDEM**, Mustafa R.-  
**ÖZBEK**, Veli Özer : Uygulamalı Ceza Hukuku, Seçkin Yayınevi, Gözden Geçirilmiş Ve Genişletilmiş 4. Bası, İzmir 1998.
- ÖZ**, Turgut : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.
- PARLA**, Taha : Türkiye’de Anayasalar, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- PEARCE**, D. C : “The Privileges Committees Of The Australian Parliament”, Federal Law Review, Vol. 6, 1974-1975.
- POLATCAN**, İsmet : Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Gerekçeler Anayasa Mahkemesi Kararları Bilimsel Görüşler, 1. Basım, Bayrak Yayıncılık-Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul 1989.
- RAY**, Laura Krugman : “Discipline Through Delegation: Solving The Problem Of Congressional Housecleaning”, University Of Pittsburgh Law Review, Vol. 55, 1993-1994.
- REFET**, Hâşim : Hukuku Esasiye, İstanbul 1926.

- REİSOĞLU**, Sefa : “Yasama Sorumsuzluğu- Manevi Tazminat”, Milliyet Gazetesi, 27.10.1992.
- \_\_\_\_\_ : Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 9. Bası, İstanbul 1993.
- RUDNICK**, Sharon A. : “Speech Or Debate Clause Immunity For Congressional Hiring Practices: Its Necessity And Its Implications”, Ucla Law Review, Vol. 28, 1980-1981.
- SABUNCU**, Yavuz : Anayasaya Giriş, Genişletilmiş 5. Bası, İmaj Yayıncılık, Ankara 1997.
- SAVAŞ**, Vural-
- MOLLAMAHMUTOĞLU**,  
Sadık : Türk Ceza Kanununun Yorumu, C. II, 3. Baskı, Ankara 1999.
- SAVCI**, Bahri : “Dokunulmazlık Konusunda Anayasa Mahkemesinin Yeri ve Rolü”, SBFD., C. XXII, N. 2, 1967.
- SEVİG**, Vasfi Reşit : “Şeref ve Haysiyetin Kanuni Himayesi ve İstisnaları”, AD., Y. 30, N. 1, 1939.
- SEVİNÇ**, Murat : Türkiye’de Milletvekillerinin Dokunulmazlıkları, 1. Baskı, Kırılancık Yayınları, Ankara 2004.
- SEZER**, Ahmet Necdet : 31.12.2004 Tarihli Yeni Yıl Mesajı, [http://www.belgenet.com/2004/sezer\\_311204.html](http://www.belgenet.com/2004/sezer_311204.html).
- \_\_\_\_\_ : 31.12.2005 Tarihli Yeni Yıl Mesajı, Erişim Tarihi: 01.10.2006, [http://www.denizce.com/cbaskan\\_2006.asp](http://www.denizce.com/cbaskan_2006.asp).

- SHERR**, Steven N. : “Freedom and Federalism: The First Amendment’s Protection of Legislative Voting”, The Yale Law Journal, Vol. 101, 1991-1992.
- SİLVER**, Richard V. : “A Common- Law Privilege For State Legislators İn Federal Criminal Prosecutions”, St. John’s Law Review, Vol. 54, 1979-1980.
- SOYASLAN**, Doğan : Ceza Hukuku Genel Hükümler, Yetkin Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Ankara 1998.
- \_\_\_\_\_ : Ceza Muhakemesi Hukuku, Yetki Basım Yayım Dağıtım AŞ., Güncelleştirilmiş 2. Baskı, Ankara 2006.
- SOYSAL**, Mümtaz : Anayasaya Giriş, AÜSBF. Yayınları, N. 240, Ankara 1968.
- \_\_\_\_\_ : 100 Soruda Anayasanın Anlamı, Gözden Geçirilmiş Yedinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1986.
- SUNGUR**, Halis : Anayasayı İhlal Suçları ve TCK. 146’ncı Maddesi Hükümleri, İstanbul Matbaası, İstanbul 1961.
- ŞAFKAK**, Ali : Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü, 4. Baskı, Selim Kitabevi, Ankara 2002.
- ŞEN**, Ersan : Türk Ceza Hukuku, Der Yayınları, N. 335, İstanbul 2002.
- TANDOĞAN**, Halûk : Türk Mes’uliyet Hukuku, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınları, N. 159, Ankara 1961.
- TANER**, Tahir : Ceza Muhakemeleri Usulü, Duygu Matbaası, İkinci Baskı, İstanbul 1950.
- TANİLLİ**, Server : Devlet Ve Demokrasi Anayasa Hukukuna Giriş, Say Kitap Pazarlama, 3.Baskı, İstanbul 1982.

**TANÖR**, Bülent ve

**YÜZBAŞIOĞLU**, Nemci : 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, 2. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

**TANÖR**, Bülent : Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2002.

**TEKİNAY**, Selehattin Sulhi-

**AKMAN**, Sermet-

**BURCUOĞLU**, Halûk-

**ALTOP**, Attilâ : Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş Ve Genişletilmiş 7. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 1993.

**TEZİÇ**, Erdoğan : Anayasa Hukuku, 9. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 2003.

**TOROSLU**, Nevzat : Ceza Hukuku Genel Kısım, 8. Baskı, Savaş Yayınevi, Ankara 2005.

**TOSUN**, Öztekin : Suç Hukuku Dersleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları, No.1255, İstanbul 1967.

**TUNÇ**, Hasan : Anayasa Hukukuna Giriş, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara 1999.

**TUNÇ**, Hasan-

**BİLİR**, Faruk : Anayasa Hukuku, Gazi Kitabevi, Ankara 2005.

\_\_\_\_\_ : Anayasa Hukuku Uygulamaları, Nobel Yayınları, Ankara 2001.

**TURHAN**, Mehmet : “Parlamente Bağımsızlıklar”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14, 1997.

**TÜLEN, Hikmet** : “Yasama Sorumsuzluğunun Mutlaklığı Üzerine Düşünceler”, Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C. III, S. 1, 1999.

### **Türk Borçlar**

**Kanunu Tasarısı** : T.C Adalet Bakanlığı, Ankara 2005.

**Türk Dil Kurumu** : Güncel Türkçe Sözlük, Erişim Tarihi: 14.02.2006, <http://www.tdk.gov.tr/tdksozluk>.

### **Türk Hukuk**

**Lûgatı Türkçe Sözlük** : 3. Baskı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991.

: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

### **Türkiye**

#### **Cumhuriyeti**

**Anayasa Önerisi** : Anayasa 2000, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Yayını, Ankara 2000.

**TÜZEL, Sadık** : Anayasa Hukuku, Ege Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Yayınları, N. 64-4, İzmir 1969.

**ÜNAL, Şeref (çev)** : Federal Alman Cumhuriyeti Anayasası, Adalet Bakanlığı Yayınları, Yeni Seri N. 12, Ankara 1972.

: “Yasama Dokunulmazlığı”, AD., Y. 78, S. 6, 1987.

### **WALLACE, Don-**

**ANSAY, Tuğrul** : Introduction To Turkish Law, Turhan Kitabevi, Fifth Edition, Ankara 2005.

**von, TUHR A.**

(Çev. Cevat EDEGE) : Borçlar Hukukunun Umumi Kısım, C. I, II, Yargıtay Yayını, N. 15, Ankara 1983.

**YALÇIN, Türkân** : “Yasama Sorumsuzluğu”, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 2, 1992.

**YALOVA, Yüksel** : “Türkiye Örneğinde Yasama Dokunulmazlığı Kavramı”, Yeni Türkiye, Y. 3, S. 14, 1997.

**YAVUZ, Nihat** : Seçim Kanunları ve Siyasi Partiler Kanunu Açıklamalar-Kararlar-Genelgeler, Adil Yayınevi, Ankara 1999.

**YAYLA, Yıldızhan** : Anayasa Hukuku Ders Notları, Gözden Geçirilmiş ve Yenilenmiş 2. Baskı, Filiz Kitapevi, İstanbul 1986.

**YAYLA, Yıldızhan-**

**ALACAKAPTAN, Uğur** : “Milletvekili Dokunulmazlığı, Bakanların Sorumluluğu, Cumhurbaşkanının Sorumluluğu”, Uluslararası Anayasa Hukuku Kurultayı TBB, N. 12, Ankara 2001.

**YILMAZ, Ejder** : Hukuk Sözlüğü, 4. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara 1992.

**YURTCAN, Erdener** : Ceza Yargılaması Hukuku, 10. Bası, Kazancı Kitap Tic., A.Ş., İstanbul 2004.

**YÜCE, Turhan Tûfan** : Ceza Hukuku Dersleri, C. I, Şafak Basım ve Yayınevi, Manisa 1982.

**YÜZBAŞIOĞLU, Necmi** : Anayasa Hukuku Temel Metinleri, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 2. Bası, İstanbul 2004.

**ZEVLİLER, Aydın** : Borçlar Hukuku Genel Hükümler Temel Bilgiler, Turhan Kitabevi, 1. Bası, Ankara 2001.

## **DİĞER KAYNAKLAR**

**Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi** (muhtelif sayılar).

**Danıştay Kararları.**

**Çeşitli Kanun Metinleri** (AY., BK., TMK., CMK., TCK., ).

**Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (Zabıt Ceridesi).**

**Yargıtay Kararları Dergisi** (muhtelif sayılar) ve Dergide yayımlanmamış Yargıtay kararları.

### ÖZET

Yasama sorumsuzluğu konulu doktora tezi çalışmasında amaç, yasama sorumsuzluğunun hangi gaye ile kabul edildiğini, kabul ediliş gayesine aykırı fiillerin sınırsız koruma görüp görmeyeceğini, yasama sorumsuzluğunun temsilciler bakımından şahsi imtiyaz olarak mı, yoksa yerine getirilen görev sebebiyle bahsedilen bir müessese mi olduğunu tartışmaktır. Tezin konusu olan yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin ve yasama faaliyetine dolaylı olarak iştirak eden milletvekili olmayan bakanların yasama faaliyetiyle alakalı konularda milli iradeyi özgür bir şekilde yansıtma ve sağlamalarıyla ilgili olarak onlar hakkında başlatılması muhtemel hukuki ve cezai takibata karşı güvence mekanizması niteliğindeki bir anayasa hukuku müessesesidir. Bu boyutuyla yasama sorumsuzluğu temsilcilerin milli iradeyi herhangi bir tehdit altında kendilerini hissetmeksizin eksiksiz bir biçimde ortaya koymalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu haliyle yasama sorumsuzluğu Anayasanın 10. maddesinde düzenlenen eşitlik ilkesine istisna teşkil edecek tarzda bir imtiyaz niteliğinde olmayıp, milli iradenin kusursuz bir şekilde yansıtılması uğruna ve yerine getirilen görev sebebiyle temsilcileri her tür takibata karşı koruyan bir anayasa hukuku müessesesi olarak anlamak yerinde olacaktır.

Yasama sorumsuzluğu temsilciler bakımından şahsi bir ayrıcalık olmadığına ve bu muafiyetin sadece yerine getirilen görevle alakalı konulara münhasır olarak kabul edildiğine göre, acaba sair konulardaki söz ve düşünceler yasama fonksiyonu esnasında gerçekleşmiş olsa bile temsilciler için yasama sorumsuzluğu hükümleri gereği yine de koruma sağlayacak mıdır? Bu sorunun cevabı hiç kuşkusuz hayır olmalıdır. Çünkü yasama sorumsuzluğu temsilcilerin kendilerini kişisel yönden tatmin etmelerine yönelik bir deşarj mekanizması olarak kabul edilmemiştir. Aynı şekilde yasama sorumsuzluğu bu anlamda temsilcilerin yasama sorumsuzluğu kapsamında gerçekleşmiş olsa bile dış dünyaya yansıyan hukuka aykırı fiillerinin hukuka aykırılık niteliklerini hakeza suç sayılan bir fiil

ise suç niteliğini ortadan kaldırmamakta, sadece bu tür fiiller sebebiyle tazminat ödemeye veya cezalandırılmaya mani olmaktadır. Milletın temsilcisi sıfatını haiz milletvekilleri bu sıfatı haiz olmakla aslında ekstra bir yükümlölük altına girmişlerdir. Söz konusu bu ekstra yükümlölük, milletin temsilcisi olma görevinin gerektirdiğı siyasi hoş görü ve millete daha iyi örnek olma gayreti içinde bulunmaktır. Bu tür bir yükümlölük altında olan temsilcilerin yasama fonksiyonunun icap ettirdiğı siyasi nezaket sınırları dahilinde kabul edilemeyecek ve yasama fonksiyonuyla uzaktan yakından bağlantısı kurulamayacak türden söz ve eylemleri sebebiyle sorumlu tutulmaları gerektiğı evleviyetledir.

Hiçbir hak o hakkın menşeyini yok sayacak şekilde geniş yorumlanamaz. Bu anlamda yasama sorumsuzluğu hükümleri, milletin temsilcisi olarak seçilen ve örnek şahıs olma yükümlölüğü altına da bu vesileyle girmiş olan temsilcilerin, sahip oldukları temsil yetkisini bu yetkinin asıl sahibi olan hukuki bakımdan üçüncü kişi konumundaki milleti hiçe sayacak tarzdaki söz ve düşünceler bakımından da geçerli olacak şekilde kabul etmek mümkün değildir.

## SUMMARY

The theme of this thesis is parliamentary immunity, its purpose, limits and coverage. The basic question is whether parliamentary immunity should be considered as a personal privilege accorded to the members of the Parliament or as an intrinsic part of the institution of representation.

Parliamentary immunity protects the members of the Parliament against civil and penal pursuit arising from their discourses and acts during legislation process. The rationale behind such an institution is to enable the MPs to express the national will freely. Thus, parliamentary immunity should be perceived as a natural part of legislative function rather than a derogation from the principle of political equality guaranteed through article 10 of the Constitution.

However, this guarantee is not an illimited one. Firstly, legislative function constitutes the limit of this guarantee. Therefore, it can not be used for extralegislative purposes. Secondly, this immunity does not effect the legal qualification of the acts covered. Any illegal act committed by the MPs continues to be so, but the MPs are exempted from the charges which should have normally resulted. On the other hand, the institution of representation requires political politeness. MPs should respect parliamentary conventions as well as the requirements of legislative function. Rights should not be interpreted so as to deny the very rationale behind those rights.

As the members of the Parliament are representing the nation, they are not expected to use their parliamentary immunity against the national will and the members of the nation.